

የኢትዮጵያ ጠበቆች የሕግ መጽሔት ETHIOPIAN BAR REVIEW

መግቢያ 2 ቁ. 1
Vol. 2 No. 1

ነሐሴ 1999
August 2007

በዚህ እትም

IN THIS ISSUE

ጽሑፎች ARTICLES

የስሞች ሕግ፣ በማነጻጸር የቀረበ

በዮሐንስ ገሩይ

ሳይጋቡ ኑሮ፣ ዱሮና ዘንድሮ
(የእንበለ ጋብቻ ኑሮ ሕግ ንጽጽራዊ ጥናት)

በጥላቃ-ን ተሾመ

የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎችና የፎርም ጥያቄ
የወቅቱ አሳሳቢ ጉዳይ

በመክብብ ፀጋው

Establishing a Model for Law Firm Organization and Management

By Asad Kiyani

የፍርድ ጉዳዮች
CASE REPORTS

የኢትዮጵያ ጠበቆች የሕግ መጽሔት

ETHIOPIAN BAR REVIEW

በኢትዮጵያ ጠበቆች ማኅበር በዓመት ሁለት ጊዜ የሚታተም
Published twice annually by the Ethiopian Bar Association

የአርትኦት ቦርድ አባላት EDITORIAL BOARD

አሰፋ ግሊ
Assefa Ali

ሰበሳቢ
Chairman

ዮሐንስ ኅሩይ
Yohannes Heroui

ጥላሁን ተሾመ
Tilahun Teshome

አጠል ሰሊድ
Awel Seid

ሐረገወይን አሸናፊ
Haregewein Ashenafi

ዋና አዘጋጅ
CHIEF EDITOR
ዮሐንስ ኅሩይ
Yohannes Heroui

ፀሐፊ
SECRETARY
ኤደን በላይ
Eden Belay

ስለማንኛውም አስፈላጊ ጉዳይ፣ ለዋናው አዘጋጅ፣ የኢትዮጵያ ጠበቆች የሕግ መጽሔት፣ መ.ሣ.ቁ. 700 አዲስ አበባ፣ ኢትዮጵያ e-mail: eba@telecom.net.et ብላችሁ ጻፉልን፡፡

ማ ው ጫ
NOTE FROM THE EDITOR
TABLE OF CONTENTS

	ገጽ Page
መቅደም The Ethiopian Bar Review is a biannual publication of the Ethiopian Bar Association. The Editorial Board welcomes Articles written in English whether with or without an Amharic translation. All communications and inquiries are to be addressed to:	xi
የስሞች ሕግ፣ በማነጻጸር የቀረበ	1
Abstract of Amharic Text	59
ሳይጋቡ ኑሮ፣ ዱሮና ዘንድሮ	61
የተጠቀሱ ፍርዶች	115
Abstract of Amharic Text	143
Headnotes of Cases Reported	145
የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎችና የፎርም ጥያቄ	153
የተጠቀሱ ፍርዶች	171
Abstract of Amharic Text	191
Establishing a Model For Law Firm Organization and Management	197

NOTE FROM THE EDITOR

The Ethiopian Bar Review is a bi-annual publication of the Ethiopian Bar Association. The Editorial Board welcomes Articles written in English, whether with or without an Amharic translation. All communications and inquiries are to be addressed to:

The Editor
Ethiopian Bar Review
P. O. Box 700
e-mail: eba@telecom.net.et

LIST OF ABBREVIATIONS

ጥያቄ የቀረበበት ቅጽ	የቀረበበት ቅጽ
ፍርድ ቤት	ፍርድ ቤት

Com.C	Commercial Code
Rev.Fam.C	Revised Family Code
C.F.No.	Civil File No
C.App.F.No	Civil Appeal File No
Ca.F.No	Cassation File No
Com.F.No	Computer File No
C.App.F.No.	Civil Appeal Cases File Number
Proc.	Proclamation

NOTE FROM THE EDITOR

The Ethiopian Bar Review is a bi-annual publication of the Ethiopian Bar Association. The Editorial Board welcomes Articles written in English, whether with or without an Amharic translation. All communications and inquiries are to be addressed to:

The Editor
Ethiopian Bar Review
P. O. Box 700
e-mail: eds@telecom.net.et

በዚህ መጽሔት ውስጥ የሚቀርቡ ጽሑፎች የፀሐፊዎቹን የግል
አስተያየት እንጂ የማንበሩን አቋም አያንፀባርቁም፡፡

የምንጸረ ቃላት ዝርዝር

የፍ.ብ.ሕ.ቁ.	የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር
የፍ.ብ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ.	የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር
የን.ሕ.ቁ.	የንግድ ሕግ ቁጥር
የፍ.ብ.መ.ቁ	የፍትሕ ብሔር መዝገብ ቁጥር
የፍ.ብ.ይ.መ.ቁ	የፍትሕ ብሔር ይግባኝ መዝገብ ቁጥር
የሰ.መ.ቁ.	የሰበር መዝገብ ቁጥር
የኮ.መ.ቁ.	የኮምፒውተር መዝገብ ቁጥር
አ.	አንቀጽ
አ.ቁ.	አዋጅ ቁጥር

LIST OF ABBREVIATIONS

Art.	Article (of Codes and other Laws)
C.C.	Civil Code
Com.C.	Commercial Code
Rev.Fam.C	Revised Family Code
C.F.No.	Civil File No
C.App.F.No	Civil Appeal File No
Ca.F.No	Cassation File No
Com.F.No	Computer File No
C.App.F.No.	Civil Appeal Cases File Number
Proc.	Proclamation

መ ቅ ድ ም

እንኳን ለትልቁ በዓል ለአዲሱ አምኦት መግቢያ ዘመን በሰላም አደረሳችሁ። የኢትዮጵያ ጠበቆች ማኅበር በመገባደድ ላይ ባለው አምኦት በመጨረሻው አምሳ ዓመት ውስጥ የተመሠረተ ማኅበር ነው። 42 ዓመት ዕድሜ አስቆጥሯል። የዕድሜውን ያህል ግን በጥንካሬ ጉልምሶ በፍትህ ሥርዓቱ ውስጥ መጫወት ያለበትን ሚና እየተጫወተ አይደለም። በጥንካሬ በዓለም ደረጃ ያሉ ጠበቆች ማኅበራትን ሊከተል ቀርቶ እዚህ በቅርባችን የሚገኙ የምሥራቅ አፍሪካ ጠበቆች ማኅበራትን ያህል እንኳን አቅም ያለው አይደለም።

ለዚህ ደግሞ የተለያዩ ምክንያቶች ሊጠቀሱ ይችላሉ። አንደኛውና ዋነኛው ምክንያት ማኅበሩ እንደሌሎች አገሮች ጠበቆች ማኅበራት በሕግ ተለይቶ የተሰጠው ሥልጣንና አላፊነት አለመኖር ነው። የሚተዳደረው ከ47 ዓመት በፊት እንደ ዕቁብና እንደ እድር ለመሳሰሉ የጎብረተሰብ ድርጅቶች እንዲያገለግል ተብሎ በፍትሐብሔር ሕጎችን ውስጥ በተካተተ የሕግ ክፍል ነው።

የሌሎች አገሮች ጠበቆች ከየአገሮቻቸው መንግሥታት በተሰጣቸው የሕግ ሥልጣን መሠረት በጠበቆች ፈቃድ አሰጣጥና ዲስፕሊን፣ ሕጋዊነትን በማስከበር፣ በሕግ ሳይንስ ዕድገት፣ ነፃ የዳኝነት ሥርዓት እንዲኖር በማገዝ ሰፊና ጠንካራ ሚና ይጫወታሉ። የኢትዮጵያ ጠበቆች ማኅበር ይህ አቅም የለውም። ከሌሎች አገሮች የጠበቆች ማኅበራት ጥንካሬ አንፃር ሲታይ ገና በመዳህ ላይ ነው።

ዛሬ በአገራችን ከ800 በላይ የፌዴራል ፍርድ ቤቶች ጠበቆች እንዳሉ ይገመታል። ከእነዚህ ውስጥ 450 ያህሉ በኢትዮጵያ ጠበቆች ማኅበር አባልነት ተመዝግበው ይገኛሉ። ማኅበሩ እንደሌሎች አገሮች የጠበቆች ማኅበራት የሕግ አቅምና ዕውቅና ያልተሰጠው ቢሆንም በአገራችን ያለውን አዲስ የዴሞክራሲ ጅማሮ መሠረት በማድረግ የሕግ ግንዛቤ እንዲዳበር፣ የመክፈል አቅም የሌላቸው ወገኖቻችን የሕግ አገልግሎት ድጋፍ እንዲያገኙ፣ ሕጋዊነትና ሰብዓዊ መብት እንዲከበር፣ ዴሞክራሲያዊ መብቶች እንዲከበሩና

እንዲገለጹ፤ ጠንካራ የዳኝነት ሥርዓት እንዲገነባ፤ የሕግ ሳይንስ እንዲያድግና የአባላቱ ጥቅሞችና መብቶች እንዲከበሩ የበኩሉን አስተዋጽኦ በማድረግ ላይ ይገኛል። በዓለም አቀፍ ደረጃም፤ እ.ኤ.አ. ከ1966 ዓ.ም ጀምሮ “የዓለም አቀፍ ጠበቆች ማኅበር” (International Bar Association) ሙሉ አባል እንዲሁም ከ2003 ዓ.ም ጀምሮ “የመላው አፍሪካ ጠበቆች ንብረት” (Pan African Lawyers Union) መሥራች አባልና የሥራ አስፈጻሚ ከሚቴውም የመጀመሪያው ዋና ጸሐፊ በመሆን የተቻለውን አስተዋጽኦ ሁሉ ሲያበረክት ቆይቷል።

ማኅበሩ በአሁኑ ወቅት ሶስት ፕሮግራሞችን ዘርግቶ በመንቀሳቀስ ላይ ነው።

የመጀመሪያው “ተከታታይ የሕግ ትምህርት ፕሮግራም” ሲሆን የማኅበሩን አባላት የሕግ ዕውቀትና የጥበቅና አገልግሎት ብቃት ለማሳደግ የታቀደ የሥልጠና ፕሮግራም ነው። በዚህም ፕሮግራም አማካይነት በተለያዩ የሕግ ጉዳዮች ላይ በየጊዜው ለአባላቱ ተከታታይ የሕግ ትምህርት የሚሰጥ ሲሆን በተጨማሪም አባላቱን ከአዳዲስ ሕጎች ጋር ለማስተዋወቅና በወቅታዊ የሕግ ጉዳዮችም ላይ ሀሳብ ለመለዋወጥ የመወያያ መድረክ በመሆን ያገለግላል። ይህ የተከታታይ ትምህርት ፕሮግራም ከካናዳ የጠበቆች ማኅበር ጋር በመተባበር የሚካሄድ ሲሆን ይህንኑ የሥልጠና ተግባር ለማጠናከርም ማኅበሩ በቅርቡ የተከታታይ የሕግ ትምህርት ማዕከል ከፍቷል።

ሁለተኛው “የሕግ ማሻሻያና አድራሻ ፕሮግራም” ነው። የሕግ ማሻሻያና አድራሻ ፕሮግራም ዓላማ ልዩ ልዩ ጥናቶችን በማካሄድ ነባር ሕጎች እንዲሻሻሉና አዳዲስ ሕጎችም እንዲወጡ ሀሳብ ማቅረብ ነው። ይህም ለኢትዮጵያ የሕግ ዕድገትና ለተቀላጠፈ የፍትሕ አስተዳደር አስተዋጽኦ ይኖረዋል ተብሎ ታምኖበታል። ይህ ፕሮግራም ልዩ ልዩ እትሞችን በማውጣት የሕዝቡን የሕግና የሰብዓዊ መብት ግንዛቤ የማሳደግ ዓላማም አለው።

ከእነዚህ ዓላማዎች አንፃር የኢትዮጵያ ጠበቆች ማኅበር በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እየተጋበዘ በተለያዩ የሕግ ረቂቆች ላይ ሀሳብ ሰጥቷል። አዲሱን የወንጀል ሕግ፣ የመረጃ ሕግ፣ የሥነ ሥርዓት ሕጎች፣ የምርጫ ሕጉንና የፀረ ሙስናን ሕግ ለማዳበር በተደረጉ ውይይቶች ተሳትፎአል። በፍትህ ሥርዓቱ ማሻሻያ ፕሮግራም ውስጥ የፍርድ ቤቶች አስተዳደር ማሻሻያ ፕሮግራም ኮሚቴ ቋሚ አባልም ሆኖ ሠርቷል።

እትሞችን በማውጣት በኩል “ተሟጋች” የተሰኘችና የማኅበሩን አቋሞችና ክንዋኔዎች የምታስተዋውቅ የውስጥ ጋዜጣ በየሁለት ወሩ በማውጣት ላይ ነው። በዓመት ሁለት ጊዜ የሚወጣ “የኢትዮጵያ ጠበቆች የሕግ መጽሐፍት” የተባለ የሙያ መጽሔትም ያሳትማል።

ይህ ፕሮግራም በኢኒቪቲቭ አፍሪካ (በስዊድን ዓለም አቀፍ የልማት ትብብር) ድጋፍ የሚካሄድ ነው።

ሶስተኛው ነፃ የሕግ አገልግሎት ሲሆን ጠበቃ ገዝተው ለመከራከር የገንዘብ አቅም ለሌላቸው የሕግ ምክርና የጥብቅና አገልግሎት የሚለጥበት ነው። ይህም አገራችን ካለችበት የድህነት ደረጃ አንፃር ሲታይ እጅግ አስፈላጊ ነው። ፍትሕ ለሁሉም እንዲደርስ ማገዝም ነው። ማኅበሩ ይህን ተግባር ቀደም ሲል ከ“አክሽን የባለሙያዎች ማሕበር ሰሕዝብ” እና ከ“አክሽን ኤይድ ኢትዮጵያ” ጋር ሲያከናውን የቆየ ሲሆን በአሁኑ ወቅት ደግሞ “ከሀንዲካፕ ኢንተርናሽናል” ጋር በመተባበር ማዕከሎችን አደራጅቶ በማከናወን ላይ ነው።

የእነዚህ ሁሉ ጥረቶች ዓላማና ግብ አንድ ነው። የሕዝቡን የሕግ ግንዛቤ በማዳበር ለዕድገትና ለዴሞክራሲ ሥርዓት ግንባታ መሠረት የሆነው የሕግ ልዕልና እንዲሰፍን ለማገዝ ነው። ይህም ጥረት በተጠናከረ መልኩ ሊቀጥል እንደሚገባው እናምናለን። አዲሱ አምላካ የሰላም፣ የዕድገትና የብልጽግና ዘመን ይሁንልን። መልካም ዓወደ ዓመት።

ታምሩ ወንድም አገኘሁ

ፕሬዝዳንት

ነሐሴ 1999 ዓ.ም.

የ ሰ ሞ ች ሕግ፣ በማነጻጸር የቀረበ

በዮሐንስ ንፋይ*

1 መግቢያ

1.1. ሰውነት (personality)

የፍትሕ ብሔር ሕጎችን “person” የሚለውን የእንግሊዝኛ ቃል የተረገመው “ሰው” በማለት ነው። “Person” የሚለው ቃል በጥንት ዘመን ከቴአትር ቋንቋ እንደተቀዳ ይነገራል። በላቲን (ሮማይስጥ) “persona” ሲባል የቴአትር ተዋንያን ፊታቸው ላይ የሚያጠልቁትን ጭንብል የሚያመለክት ነበር። ይህም ጭንብል ጽምፅን ለማግለጥ እንዲያገለግል ሆኖ የተዘጋጀ ከመሆኑም በላይ ተዋንያዩ የሚያጠልቀው ጭንብል እንደሚወክለው ገፅ ባሕርይ ስለሚለያይ ታዳሚው ጭንብሉን በማየት የተወከለውን ገፅ ባሕርይ ከሩቅ ሥፍራ ሆኖ ለመለየት ያስችለው ነበር።¹ ስለዚህ “person” የሚለው ቃል ገፅ ባሕርይን ወይም ማናንና ደረጃን (position/status) ያመለክታል። ወደ ዘመናዊ ቋንቋነት የተሸጋገረውም ይህንኑ ትርጉም ተላብሶ ነው። በዚህ ከተስማማን ሌላ ቃል እስክናበጅለት ድረስ እንደ ፍትሕ ብሔር ሕጎችን “ሰው” በሚለው ቃል ብንጠቀም ብዙም ልዩነት አያመጣም።

መብቶችን ለመግናጸፍ፣ ግዴታዎችንም ለመቀበል ችሎታ ያላቸው (capable) ፍጥረታት ሁሉ “ሰዎች” ይባላሉ።² መብትና ግዴታ የማይነጣጠሉ የትርጉሙ ይዘቶች ናቸው። መብት መግናጸፍ ብቻውን “ሰው” አያስኝም። እንስሳትን እንደ ምሳሌ ይወስዷል። እንስሳት፣ በተለይ በአሁኑ ጊዜ አያሌ መብቶች ያሏቸው፣ የሕግ ጥበቃም የሚደረግላቸው ቢሆንም ግዴታዎችን መሸከም ስለማይችሉ መብቶቻቸው ምን ያህል እየሰፉ ቢሄዱም “ሰው” ወደ መሆን ደረጃ አያሸጋግሯቸውም።³

* ቀድሞ የጠቅላይ ፍ/ቤት ሰብሳቢ ዳኛና ረዳት የሕግ ፕሮፌሰር (አ.አ.ዩ.)።

1. See, Planiol, Treatise on the Civil Law, Vol. I, Part I, pp. 243-44, Louisiana State Law Institute (1959); also, Carlo Calisse, A History of Italian Law, p. 495, Augustus M. Kelley Publishers, New York (1969). እንዲሁም፣ እንደ ተዋንያዩ ጭንብሉን በመለዋወጥ በአንድ ተውኔት ውስጥ በርካታ ገጸ ባሕርያትን ወክሎ ለመጫወት ያስችለው ነበር። See, The New Encyclopedia Britannica, 15th Edition (1992), Vol.23, p.550.

2. See, Planiol, Ibid., p. 243; also, R.Huebner, A History of Germanic Private Law, p. 41; Little Brown and Company (1918).

3. See, Planiol, Ibid., p. 244. በእኛም አገር በእንስሳት ላይ የፎካኔ ተግባር መፈጸም እስከ 3 ወር በሚደርስ እሥራት ወይም እስከ 500 ብር በሚደርስ የገንዘብ መቀጮ ያስቀጣል። የወ.ሕ.ቁ. 777 ተመልከት።

በሕግ ረገድ “ሰዎች” በሁለት ምድብ ይከፈላሉ። እነዚህም “እውነተኛ ሰዎች” (real persons) እና ምናባዊ ሕልውና ብቻ ያላቸው “ልቦለድ ሰዎች” ወይም “ሞራላዊ ሰዎች” (moral persons) በመባል ይታወቃሉ።⁴ ለኢሰኞቹ ጥሩ ጥንታዊ ምሳሌዎች የሚሆኑ “መንግሥት” እና “ቤተ ክርስቲያን” ሲሆኑ ጥሩ ዘመናዊ ምሳሌዎች የሚሆኑ ደግሞ “ኩባንያዎች” ወይም “ኮርፖሬሽኖች” ናቸው። እነዚህ የሰው ልጅ የወለዳቸውና በአምሳሉም ቀርጾ መብትና ግዴታ ያጉናፀፋቸው አርቲፊሻል “ሰዎች” ናቸው። አሁን አሁን ግን እየገዘፋ ሂደት ተመልሰው በራሱ በሰው ልጅ ላይ ገነውበታል። ይህ ጽሑፍ እነሱን ስለማይመለከት ስለእነሱ ይቺን ያህል ካልን ይበቃናል።

ሁሉም ሰብዓዊ ፍጡር (human) “ሰው” ነው። ይህ በአሁኑ ወቅት በዓለም ላይ ባለ ሕግጋት ሁሉ የተረጋገጠ ነው። ከዛሬ 140 ዓመት በፊት ግን ይህን ለማለት አንችልንም ነበር።⁵ ከዚህ ዘመን በፊት በነበሩ ሥርዓቶች ሁሉ ባሪያ መፈንገልና ማሳደር የተለመደና የሕግም ድጋፍ ያልተለየው፣ ጥንት በግሪክና በሮማውያን ዘር ሳይለይ በኋላም ቅኝ ግዛቶችን በመሠረቱ የአውሮፓ መንግሥታት ከዘር ጋር በተያያዘ እጅግ አስከሬ መልኩ በሰፊው ሲሠራበት የቆየ ሥርዓት ነው።⁶ ባሪያ “ሰው” አይደለም። ስም የለውም።⁷ መብትና ግዴታም አያርፍበትም፤ ይሸጣል፤ ይለወጣል። ይህ አንዱ ነው። ሁለተኛው፤ እስከ ቅርብ ጊዜ ድረስ፣ ዓለም ለምኔ ብለው ቤት የዘጉ-ገዳም የገቡ መናኘያን እንደ “ሰው” አይቆጠሩም ነበር።⁸ በአገራችንም “መንከሰ” ማለት ዓለም በቃኝ አለ፤ ነዳይ ሆነ፤ “በፈቃዱ ከሚሠራው ሥራ አረፈ” (civil death) ማለት ነው።⁹ በተመሳሳይ ሁኔታም፤ የሞት ቅጣትና ዕድሜ

4. See, for example, Planiol, Id., and Amos and Walton's Introduction to French Law, Second Edition, p.34, Clarendon press, Oxford (1963).
 5. ባርነት በሕግ እንዲቆም የተደረገው፤ በእንግሊዝ እ.ኤ.አ በ1833(cr.)፤ በፈረንሳይ በ1848፤ በዩ.ሴ.ኤ. በ1865 በሕገ መንግሥቱ 13ኛው አሜንድመንት (ማሻሻያ)፤ በእኛ አገር 1930s (እ.ኤ.አ.)፤ በሳውዲ አረብ በ1962፤ በሞሪታንያ በ1980 ዓ.ም. ነው። See, Encyclopedia Britannica, op.cit., Vol. 10, p. 874.
 6. R.W. Lee, The Elements of Roman Law, Fourth Edition, pp. 46-49; see also, Encyclopedia Britannica, op. cit., Vol. 27, pp. 285-297.
 7. የሚጠራው በአሳዳሪው ስም ነው። ለምሳሌም ያህል በጥቁር አሜሪካውያን የትግል ታሪክ “ናት ተርነር” (Nathaniel Turner) ሲባል ይኸው ስም የአሳዳሪው ስም ነው። ናት ተርነር በ1831 ዓ.ም. የተካሄደው ትልቁ የዐረብነት የትጥቅ ዓመጽ መሪ የነበረ ነው። Encyclopedia Britannica, Vol. 27, p. 290 ይመልከቱ። እንዲሁም፤ በአሳዳሪው ስም ከመጠራት በተጨማሪ አንዳንዴ እንደ አገልግሎቱ የግብር ስም የሚሰጥበት ሁኔታም ነበር። በአገራችን ጥንት ወንዱን ባሪያ “ሰጠኝ መርቆ” ሴቷን ደግሞ “ልኩራ በሁሉ” ይባል እንደነበረው ማለት ነው።
 8. See, for example, Planiol, op. cit., pp. 247-48; also, Roscoe Pound, Readings in the History and System of the Common Law, Second Edition, p. 431, The Boston Book Company, Boston (1913).
 9. በትዕምርተ ጥቅስ ውስጥ ያለው የፍትሕ ነገሥቱ ቃል ነው። ንባብና ትርጓሜው አንቀጽ 10 (በእንተ መነኮሳት) ገጽ 154 ላይ ይመልከቱ። ስለ ቃሉ ፍቺ ኪዳን ወልድ ክፍሌ

ይፍታሕ የተፈረደባቸው ሰዎች ከፍርድ የተነሳ እንደ “ሰው” መቆጠራቸው ያቆም ነበር።¹⁰ ይህ ሁሉ ዛሬ የለም። ዛሬ በእርግጥም “ሕግ ለአንዱ ከፍ ለሌላው ዝቅ ያለ ክብር አይሰጥም” (the law is no respecter of persons) ለማለት እንችላለን።¹¹ ሁሉም ሰብዓዊ ፍጡር “ሰው” ነው።

“ስም” ከሰውነት (ሰው መሆን) ዋነኛ መገለጫዎች (principal attributes of personality) አንዱ ነው።¹² ነፃ ሕልውና የማግኘት ምልክት ነው። መወለድ ብቻውን በቂ አይደለም፤ ነፃ ሕልውናን አይገልጥም። ይህ የሚገለጸው በስም ነው። ስም ወጣለት ሊባል ግለሰብ ከአቻዎቹ ሰብዓዊ ፍጡራን አንዱ ሆኖ ተለይቶ ታወቀ፤ ተገለጠ ማለት ነው። ባጭሩ “ግለሰብ” ሆነ ማለት ነው። በስም ላይ ሌሎች በፍትሐ ብሔር ሕጎችን የተደነገጉት የሰውነት መገለጫዎች ሲታከሉበት ደግሞ ይህን ግለሰቡን የመለየቱን ሂደት የተሟላ ያደርጉታል። የራሴን ሁኔታ በመግለጽ በምሳሌ ላስረዳ። የሐንስ (ስም)፣ ብሔረ ትውልዱ ኢትዮጵያ (ዜግነት)¹³፣ ሀገረ ሙላዱ (domicile) አዲስ አበባ/ኢትዮጵያ፣¹⁴ መኖሪያ ቦታ (residence, commune ቀበሌ) ቀጨኔ። እነዚህ በፍትሐ ብሔር ሕጎችን ከስም ለጥቆ በሚገኙት ምዕራፎች (ቁ.174-191) የተደነገጉ ተመሳሳይ የሰውነት መገለጫዎች ናቸው። “የሐንስ” በሚለው ላይ ሌሎች ሁለት ሶስት ስሞች ቢጨመሩበት ደግሞ ግለሰቡን የበለጠ ነጥሎ ለመለየት እንደሚረዱን አያጠራጥርም። “ስም” ከሰውነት ዋነኛ መገለጫዎች አንዱ ነው የምንለው ከዚህ ባሕርይ የተነሳ ነው።

“መጽሐፈ ሰዋሰው ወግስ ወመዝገብ ቃላት ሐዲስ” ፣ አርቲስቲክ ማ/ቤት (1946) ገጽ 600 ላይ ይመልከቱ።

¹⁰ Planiol, op. cit., pp. 247-48; also, R. Pound, op. cit., p. 432.

¹¹ እንግሊዝኛው የቆየና የተለመደ አባባል ነው። Edward Jenks, The Book of English Law; Six Revised Edition, p. 108, The Ohio University Press (1967) ይመልከቱ።

¹² See, Planiol, op. cit., p. 244; also, J. Vanderlinden, The Law of Physical Persons, p. 23, Faculty of Law, Haile Selassie I University (1969).

¹³ በእኛ የፍትሐ ብሔር ሕግ ውስጥ ተረቅቆ ከቀረበ በኋላ በመጨረሻው ላይ በፍትሐ ነገሥት ኩሚሲዮን ሆነ ተብሎ እንዲወጣ የተደረገ እንጂ በሌሎች “ኩንቲኔንታል” የፍትሐ ብሔር ሕጎች (ኩዶች) ዜግነትን የሚመለከቱ ድንጋጌዎች ማካተት የተለመደ ነው። ለምሳሌም ያህል፣ ኩድ ናፖሊዮን፣ የጀርመን የፍትሐ-ብሔር ሕግ፣ እና የስፓኝ የፍትሐ ብሔር ሕግ ይመልከቱ። እንዲሁም፣ Code de l' Empire d' Ethiopie, Avant Projet, ይመልከቱ።

¹⁴ በዚህ ጽሑፍ መጨረሻ ላይ “የቃላት ፍቺ” በሚለው ሥር የተገለጸውን ይመልከቱ።

1.2. የስም ታሪካዊ አመጣጥ

1.2.1. ጠቅላላ

የዝንት ሰዎች (primitive peoples) አንድ ነጠላ ስም ብቻ እንደነበራቸው ይነገራል። ይኸውም ስም የግለሰብ የራሱ እንጂ ክልጅ ወደ ልጅ የሚተላለፍ አልነበረም። ጥንት በሥልጣኔ በገፋት በእብራውያን፣ ግሪኮች (ጽርዕ)፣ በባሊሎናውያን፣ በፋርስ ሕዝቦችና በሌሎችም ዘንድ ይኸው የስም አሰጣጥ ልማድ ሳይለወጥ ለረጅም ዘመን ሲሠራበት ቆይቷል።¹⁵ ለምሳሌም ያህል፣ ስም ሲሰጥ በነጠላው አፍላጦን፣ አርስጣጥሊስ፣ ሶቅራጥስ፣ ሄላን፣ (ጽርዕ)፣ ወይም ኤልያስ፣ አብርሃም፣ እስማኤል፣ ሐና፣ (አይሁድ) ወይም ሚትሕራዳታስ፣ አሽሁርባኒ፣ (አሶር)፣ ወይም ሃኒባል (ራንቂ)፣ ናቡከደነጾር (ባቢሎን)፣ ቪስፕሩትራ፣ ዴቫዳታ (ሳንስክሪት)፣ ይባላል እንጂ የአባት ስም ወይም ሌላ ተጨማሪ ስም አይታከልበትም ነበር።¹⁶

ለአንድ ሰው ከአንድ በላይ ስሞች የመስጠት ሥርዓት የተጀመረው በሮማውያን ነው። ይህ ሥርዓት መቼ እንደተጀመረ በውል ባይታወቅም፣ ታሪክ መመዝገብ ከጀመረበት ጊዜ አንስቶ ግን በሮማውያን የአሰያየም ልማድ የአንድ ሰው ስም ሁለት ክፍሎች (አዕዳቅ) ነበሩት። እነዚህም “ኖሜን” (nomen) ወይም “ጄንቲሊቲየም” (gentilitium) እና “ፕራኤኖሜኖን” (praenomen) ወይም የመጀመሪያ ስም በመባል ይታወቃሉ። “ኖሜን” ከአንድ የዘር ግንድ የሚወለዱ ሁሉም የቤተሰብ አባላት (gens) የሚጋሩት የጋራ ስም ሲሆን “ፕራኤኖሜኖን” ደግሞ ለአንድ ሰው የሚወጣለት የግል መጠሪያ ስሙ ነው። ጋየስ፣ ታይቤሪየስ፣ ማርክስ፣ ታይተስ፣ እንዲሉ። በተለምዶም፣ አንድን ሰው በመጀመሪያ ስሙ ሊጠሩት የሚችሉት የቅርብ ዘመዶችና ወዳጆች ሲሆኑ በዘመኑ የመጀመሪያ ስሞችም ብዛት በቁጥር ከ20 አይበልጥም ነበር።¹⁷ ስለዚህም የመጀመሪያ ስምም ሆነ የቤተሰብ ስም

¹⁵ See, Planiol, op. cit., p. 252; also, Encyclopedia Britannica, op. cit., vol. 24, p. 736.

¹⁶ እነዚህ ስሞች አንዳንዶቹ ሁለት ቃላትን (ወይም በሰዎሰው “የተጸውኦ ስም” የሚባሉትን) በማገናኘት የተፈጠሩ “ውሁድ ስሞች” (compound names) ናቸው። ለምሳሌም፣ “ሚትሕራዳታስ” ማለት በረከተ ሚትሕራ (አምላክ) ማለት ሲሆን “ቪስፕሩትራ” የቪሽኑ ልጅ፣ “ሃኒባል” በረከተ ባዕል ማለት ነው። በግሪኮችም (ጽርዕ) “ፔሮዶቲስ” በረከተ ሄራ (ስመ አምላክ)፣ “ዴሞስቴኔስ” የሕዝብ አሰኝታ፣ “እስቲያኖክስ” የከተማው ጌታ ማለት ነው። ስለዚህም፣ ከጥንት ጀምሮ ስምን ከእምነትና ከምኞት ጋር ማቆራኘት (associate) የተለመደ ነው ማለት ነው። ይህን የመሰሉ ስሞች በእንግሊዝኛው “theophoric names” ይባላሉ። See, Encyclopedia Britannica, Id.

¹⁷ ታሪኩ በውል ባይታወቅም በቻይና ሕብረተሰብ ዘንድ ዓመተ ዓለም (B.C.) ከ4ኛው ምዕተ ዓመት ጀምሮ ከትውልድ ወደ ትውልድ የሚተላለፍ የቤተዘመድ ስም የማውጣት ባህል እንደነበረ ይነገራል። በአሁኑም ወቅት የቤተዘመድ ስሞች ብዛት በቁጥር ከ200 አይበልጥም ይባላል። ቻን (Chan)፣ ማኦ (Mao)፣ ሊ (Lu)፣ የተለመዱ የቤተዘመድ ስሞች ናቸው። በኮሪያም እንዲሁ የቤተዘመድ ስሞች ብዛት ከ300 አይበልጥም ይባላል።

ለማውጣት የነበረው ምርጫ ውሱን ከመሆኑ የተነሳ ሰዎችን በሚገባ ለመለየት አስቸጋሪ እየሆነ በመምጣቱ ከአባት ወደ ልጅ የሚተላለፍ ሌላ ሶስተኛ ስም ማውጣት ቀስ በቀስ በመጀመሪያ በገዢው መደብ አባላት ዘንድ (patricians) በኋላም በሰፊው ሕዝብ ዘንድ (plebians) እየተለመደ መጥቶ ከ510 ዓመተ ዓለም (B.C) አካባቢ ጀምሮ የሥርዓቱ አካል ለመሆን በቅቷል። ይህም “ከግኖሜን” (cognomen) በመባል ይታወቃል።¹⁸ ስለዚህ የኋላ ኋላ የሮማውያን ስም ሶስት ክፍሎች ነበሩት ማለት ይቻላል። ማርከስ ቲሊየስ ሲሴር፣ ጋየስ ዩልዬስ ቄሣር እንዲሉ። በእነዚህም ላይ ለሚገባው የግብር ስም ማክል የተለመደ ነበር ይህ በእንግሊዝኛው “agnomen” (አግኖሜን) ወይም “surname” የሚባለው ነው። ግብርን፣ ዝናን፣ ልዩ ችሎታን የሚገልጽ ነው። በአገራችን “የፈረስ ስም” እንደሚባለው ማለት ነው። በእኛ አባ መላ፣ አባ ዳኘው፣ አባ ወቃው፣ ለምሁራን ደግሞ “ማዕበል” ወልደ ሕይወት፣ “አራት አይና” ጉሹ እንደሚባለው።¹⁹ በሮማውያንም “ፑብሊየስ ቆርኔሊየስ ስኪፒዮ አፍሪካኒስ” በማለት ግብርን በስም ላይ በመጨመር መጥራት የተለመደ ነበር። “አፍሪካኒስ” የተባለው በአፍሪካው ጦርነት የፈጸመውን ጀብዱ በማስታወስ ነው።²⁰ የሮማውያን የአለያየም ሥርዓት ከረጅሙ ባጭሩ ይህን ሲመስል ይህም ሥርዓት በጊዜው በነበረው የሮማውያን ግዛት ሁሉ ተስፋፍቶ እንደነበር ይነገራል።²¹ የሮም ግዛት ሲወድቅም አብሮ ጠፍቷል ወይም የጠፋ ይመስላል።

ኪም(Kim)፣ ፓክ (Pak) ዶ (Yi) አብዛኛው ሕዝብ የሚጠቀምባቸው የቤተዘመድ ስሞች ናቸው። See; Encyclopedia Britannica, op. cit., vol. 26, p. 737.

¹⁸ See, Planiol, op. cit., p. 252, and Encyclopedia Britannica, Ibid., p. 736. በዘመኑ የሴቶች ስም እጥረት ስላልነበረ የሴቶች ስም ሁለት ክፍሎች ብቻ ነበሩት። “Cognomen” አይታከልበትም ነበር ማለት ነው። See, Planiol, Id.

¹⁹ “ማዕበል” የሚለው ስያሜ የሚሰጠው፣ አንድ ፀሐፊ በጥሩ ሁኔታ እንዳስቀመጡት፣ “በቆሙበት ቦታ ላይ እየተቀበጠበጡ እንደ ማዕበል ቃል በቃል ስለሚያወርዱት ከተግባራቸው የተነሳ” ለቅኔ ሊቆችና ዘራፊዎች ነው። “አራት ዓይና” የሚለው ስያሜ የሚሰጠው ደግሞ ከሌላው በተጨማሪ ብሉያትንና ሀዲሳትን ከነትርጓሜያቸው ጠንቅቀው ለሚያውቁ ሊቃውንት ነው። የ“ፊሎሶፊ” ትምህርት ማለት ነው። ታደለ ገደሌ፣ መሠረተ ቅኔ፣ መከራያ ቴክትር መጽሔት፣ ቁጥር 3፣ ገጽ 9፣ የምስራቅ አፍሪካ ቴክትር ተቋም ኢትዮጵያ ብሔራዊ ማኅበር (1999) ይመልከቱ።

²⁰ See, Encyclopedia Britannica, vol. 24, op. cit., p. cit., p. 736.

²¹ ሮም የተመሠረተችው እ.ኤ.አ. ከክርስቶስ ልደት በፊት በ753 ነው። በትክክለኛው አጠራር የሮም የአገዛዝ ዘመን የሚባለው ግዛቱ መስፋፋት ከጀመረበት ከ 264 B.C አንስቶ የግዛቱ የምዕራብ ክፍል (Western Empire) እስከወደቀበት እስከ 476 A.D. ያለው ዘመን ነው። የግዛቱም አድማስ እንግሊዝን፣ ክራይን (Rhine) ወንዝ ምዕራብና ከዳንዩብ (Danube) ወንዝ በስተደቡብ ያለውን መላውን አውሮፓ፣ ከኤፍራጥስ ወንዝ በስተምዕራብ ያለውን አብዛኛውን የአለም ክፍል፣ ግብፅን ጨምሮ ሰሜን አፍሪካና የሜዲቴራንያን ባህር ዳሴቶችን ያጠቃልል ነበር። ከምዕራቡ ግዛት ውድቀት በኋላም ቢሆን በቁስጥንጥኒያ የተመሠረተው የግዛቱ የምስራቅ ክፍል (Eastern Empire) እስከ 1453 ዓ.ም. ቀጥሏል። ይህም ባይዛንቲያን ኢምፓየር በመባል የሚታወቀው ነው። See, Encyclopedia Britannica, op. cit., Vol. 20, p.280 and 301.

ከሮም ውድቀት በኋላ በአውሮፓ ከትውልድ ወደ ትውልድ የሚተላለፍ የቤተዘመድ ስም ማውጣት የተጀመረው በ11ኛው ምዕተ ዓመት ላይ ነው። በሮም ዘመን እንደተደረገው ሁሉ ልማዱ የተጀመረውም በመሳፍንቱና በመኪንንቱ አካባቢ ነበር። ይህም በ 11ኛው ምዕተ ዓለም የተጀመረው ልማድ ቀስ በቀስ እየተስፋፋና ሥር እየሰደደ ሄዶ በ 16ኛው ምዕተ ዓለም መገባደጃ ላይ በመላው አውሮፓ የአስያየም ሥርዓቱ አካል ለመሆን በቅቷል።²²

1.2.2. የቤተዘመድ ስም አመጣጥ

የቤተዘመድ ስም፣ የስም እጥረት የወለደው ክስተት መሆኑን ለመገመት አስቸጋሪ አይሆንም። ለእያንዳንዱ ሰው የተለየ ስም መስጠት ቢቻል ሁለት ሶስት ስሞች ማውጣት ባላስፈለገም ነበር። ይህንን ለማድረግ ግን በጉሮሮና በትናጋ ልናወጣቸው የምንችለው ድምጾች ውሉን በመሆናቸው ቋንቋዎች አይፈቅዱልንም። ከዚህም የቋንቋ ጠባይ የተነሳ የአውሮፓንም ሆነ የሌሎችን ሕዝቦች የቤተዘመድ ስም አወጣጥ ታሪክ ስንቃኝ ተመሳሳይነት ባለው መልኩ ከሚከተሉት ምንጮች የተገኙ ሆነው እናገኛቸዋለን። ይህም ዋና ዋናዎቹን ለመጥቀስ ያህል ብቻ እንጂ ምንጫቸው በነዚህ ብቻ የተወሰነ ነው ለማለት አይደለም።²³

በዙ የቤተዘመድ ስሞች የተፈጠሩት በአባት ስም ላይ “ልጅ” የሚለውን ቃል በማዋሃድ ነበር። የሚከተሉትን እንደ ምሳሌ መውሰድ ይቻላል። ጆንሰን (John-son)፣ ሐሪሰን፣ ኤሪክሰን፣ ኦብራየን (O'Brian የብራያን ልጅ፣ አይሪሽ) ማክዶናልድ (Mac or Mc Donald) የዶናልድ ልጅ፣ ስኩቲሽ፣ ፊትዝጄራልድ (Fitzgerald “ፊትዝ” በጥንታዊ ፈረንሳይኛ ልጅ ማለት ነው።)፣ ዲሜትሪዮፑሎስ (የዲሜትሪዮ ልጅ)። በአገራችንም መጻሕፍት “ዮሐንስ ወልደ ዘብዴዎስ” ማለትም ዮሐንስ የዘብዴዎስ ልጅ (ፊደል ሐዋርያ)፣ ጴጥሮስ ወልደ አብደ ሰይድ (Ibn Abd Seid)፣ አብርሃም ወልደ ሐናናጥያን (Ibn Hannatian) ይላሉ።²⁴ ይህ ግን ከአብራይስጥና ከአረብኛ የተተረጎመ እንጂ በአገራችን አሰያየም የተለመደ አይደለም። በእኛ አገር ወልደ ሰማዕት፣ ወልደ ገብርኤል፣ ወለተ ማርያም የሚባሉት ዓይነት ስሞች የተለመዱ ቢሆኑም እነዚህ ከአሁን በፊት እንደገለጸነው “ቴአፎሪክ ስሞች” እንጂ የተፈጥሮ ልጆችን ለማመላከት ተብለው የወጡ አለመሆናቸው ግልጽ ነው። አገልግሎታቸውም እንደ መጀመሪያ ስም እንጂ የቤተዘመድ ስም ወደ

²² See, Encyclopedia Britannica, op. cit., Vol. 24, p. 736, and Vol.8, p.493. Also, Huebner, op.cit.pp.45-46.

²³ Encyclopedia Britannica, op. cit., Vol. 24, pp. 736-37.

²⁴ ፍትሐ ነገሥት፣ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 591 ይመልከቱ። “አብደ ሰይድ” ማለት ገብረ እግዚአብሔር (የእግዚር ባሪያ) እንደ ማለት ነው። አብደ አላህ (አብደላ) እንዲሉ፣ የቅብጥ (Copt) ስም ነው።

መሆኑን ደረጃ አልተሸጋገሩም። በአንጻሩ በአውሮፓውያኖች ዘንድ ግን “ልጅ” የሚለው ቃል ከመጀመሪያው ስም ጋር ፍፁም ከመዋሀዱ የተነሳ በአሁኑ ዘመን ስሞቹ ከሁለት ቃላት ውህደት የተገኙ መሆናቸውን የሚያውቅ እንኳን ጥቂት ነው ቢባል ከዕውነት የራቀ አይሆንም።

ከላይ የጠቀስነው ከቤተዘመድ ስሞች ሥረ መሠረት አንዱን ነው። ሁለተኛም፣ በርካታ የቤተዘመድ ስሞች ከአባት የግብር ስም ወይም ተክለ ሰውነት የመነጨ ሆነው እናገኛቸዋለን። ለምሳሌም ያህል፣ ፖተር (ጀበና ሰሪ)፣ አርቸር (ቀስተኛ)፣ ክላርክ፣ ክላርክሰን (ፀሐፊ የፀሐፊ ልጅ)፣²⁵ ቡላንግ (Boulangier ዳቦ ጋጋሪ)፣ ማሶ (Masson ግንብኛ)፣ ኮኸን÷ ካንትሮዊች (Kohn, Cohen, Kontrowicz ካህን)፣ ቬርነር ጋንዝ (Gans Werner (ዳክዬዎች ጠባቂው)÷ ኤበርስታርክ (እንደ ዕረያ ብርቱ)፣ ሩሴል፣ ሩሶ (Roussel, Rousseau ቀይ ፀጉር)፣ ሊትል÷ ግራንት (ትልቅ)÷ አርምስትሮንግ (ክንደ ብርቱ)÷ እብን አባስ እልጋዛሊ (የአባስ የሽማግሌ ልጅ)።²⁶

ሶስተኛም፣ የቤተዘመድ ስምን በተወለዱበት ሥፍራ ወይም ደብር መሰየም የተለመደ ነበር። ደጉል (De Gaulle)÷ ዱይፖንት÷ ዱዴሞ (Dumont) ፒካርድ፣ ስኩት፣ አትውድ (Atwood-living at the wood)፣ ከዚህ ዓይነት ስሞች ጥቂቶቹ ናቸው። እንዲሁም፣ ከጥንት ጀምሮ፣ በተለይም በዘመነ ፊውዳሊዝም፣ የመሬት ባለቤትነት አንድ ሰው በጎብረተሰቡ ውስጥ ያለውን ደረጃ ወይም ማዕረግ (status) አመለካከት ስለነበር በመሳፍንቱና በመኪንንቱ ዘንድ (nobility) የሚገዙትን ሥፍራ ወይም የሚያስተዳድሩትን ርስተ-ጉልት (seignory) የሰማቸው አካል ማድረግ የተለመደ ነበር። “ሊሞን ደ ሞንፎርት” (Simon d' Monfort)፣ ገርክ ደ በርቦን (Jacques d' Bourbon)፣ “ክሩፕ ሾን ቦህለን ኡንት ሀልባክ” Krupp von Bohlen und Halbach (የቦህለንና የሐልባክ ክሩፕ)፣ ወዘተ እንዲሉ። ከጊዜ በኋላም ሀብት ያፈሩ ሰዎችም ጭምር ሰፋፊ መሬቶችን በመግዛት በዚሁ አሰያየም ይጠቀሙ ነበር።²⁷ ይህ አይነቱ አሠራር ዘመነ ፊውዳሊዝም ሲያከትም አብሮ አክትሟል። የማዕርግ ስሞቹ ግን ዛሬም ቢሆን በብዙ አገሮች በሕግ የተጠበቁ ናቸው።²⁸ በአገራችንም በ “ፍቅር እስከ

²⁵ “ክላርክ” (Clerk) ከሚለው የተገኘ ናቸው። ስሞችን ለአፍ በሚስማማ መልኩ ማሻሻል የተለመደ ነው። በአገራችን በትግርኛ ገብረ ሚካኤል፣ ወለተ ሚካኤል በማለት ፈንታ “ገረንኤል” “ሰተንኤል” እንዲሉ።

²⁶ ቡላንግ፣ ማሶ እና ሩሶ የፈረንሳይ፣ ጋንዝ (Gans) እና ኤበርስታርክ የጀርመን፣ ከዚህ በፊት ያሉት ሶስቱ ዕብራዊ ሆነው በአውሮፓም በአሜሪካም ይጠቀሙባቸዋል።

²⁷ See, for example, Planiol, op. cit., p. 267. “ክሩፕ” የመሳፍንቱና የመኪንንቱ ወገን አይደለም። በአውሮፓ ቀደምት ከሚባሉት የጦር መሣሪያዎች አምራች ድርጅት (tycoon) የቤተዘመድ ስም ነው። See, William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*, p. 1575 (Index). Fawcett Publications, Inc., Greenwich, Conn. (1959).

²⁸ Planiol, *Ibid.*, p. 267; see also, Alfred E. von Overbeck, *International Encyclopedia of Comparative Law*, Vol III, Chapter 15, Persons, p. 39.

መቃብር” ላይ እንደምናገኘው የመኳንንቱን ወገን ከርስተ-ጉልታቸው ስያሜ ጋር አያይዞ መጥራት የተለመደ ነበር። የዲማው ፊታውራሪ መሸሻ፣ የቢቸናው ፊታውራሪ አሰጌ እንዲሉ። በቤተ ክህነት አካባቢም ቢሆን መምህራንን ከሚያስተምሩበት ደብር ጋር አያይዞ መጥራት እንዲሁ የተለመደ ነበር። አስካለ ዘጋንት፣ ዮሐንስ ገብላዊ፣ ሲራክ ዘዋድላ፣ ተክሌ ዘዋሽራ፣ እንዲሉ።²⁹ ሆኖም፣ ይህን የመሰለ ልማድ የነበረ ቢሆንም እንደ ፈረንጆቹ የስም አካል ሆኖ ወደመቆጠር ደረጃ ሳይሸጋገር ዕድገቱ የተገታ ይመስላል። የግዕዙ “H” እንደፈረንሳይኛው “de” (ደ) እና እንደ ጀርመንኛው “von” (ፎን) “F” ማለት ነው፤ ቦታን ለማመልከት ነው።

የቤተዘመድ ስም አወጣጥና አመጣጥ ጥንተ ነገር ባጭሩ ይህን ሲመስል ይኸውም ስም የዘር ግንድን (genealogy) የሚያመለክት እንደመሆኑ ስሙን የሚወርስ ወንድ ልጅ ባለመኖሩ ካልተቋረጠ በስተቀር ከትውልድ ወደ ትውልድ እየተላለፈ እስከ ማዕዘኑ የሚዘልቅ እንጂ እንደ ሌሎች ስሞች “የሚሰጥ” (given name) አይደለም። ስለዚህ፣ ዛሬ በአውሮፓና በሌሎችም በርካታ አገሮች ስሞች በሁለት ይከፈላሉ ማለት እንችላለን። እነዚህም እንደ ዋነኛ ስም የሚቆጠረው “የቤተዘመድ ስም” እና ለአንድ ሰው በወላጆቹ የሚወጣለት “የግል ስም” (personal name) ናቸው።³⁰ ይህም በበርካታ አገሮች ለዘመናት ሲሠራበት የቆየ በመሆኑ ዓለም አቀፋዊ ጠባይ አለው ለማለት እንችላለን።

1.3. የስሞች ሕግ ታሪክ

ጥንትም ሆነ በኋላም በዘመነ ሮም ስሞች በልማድ እንጂ በሕግ የሚገዙ አልነበሩም።³¹ ከዚህም የተነሳ በሮማውያኖች ዘንድም ጭምር ስምን እንደፈለጉ መቀየር የተለመደ ነበር በአሁኑም ዘመን ይህንን ፈለግ የሚከተሉ አገሮች አሉ። በእንግሊዝና በአሜሪካን “ኩሙን ሎው” አሁንም ቢሆን አንድ ሰው በፈለገው ስም መጠቀምና ለማጭበርበር ተግባር እስካላደረገውም ድረስ ባሻው ጊዜ ስሙን መለወጥ ይቻላል። ይህን ታሪኩን ለማጣቀስ እዚህ ላይ አነሳሰው እንጂ ወደፊት በስፋት እንመለስበታለን።

በአውሮጳ፣ ስሞችን በሚመለከት የመጀመሪያው ዐቢይ ሕግ (important)³² ወይም ደንብ እንደሆነ የሚነገርለት እ.ኤ.አ በ1563 የትሬንቱ

²⁹ ታደለ ገደሌ፣ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 9

³¹ Plantol pp 253-54 እና ከታች ገጽ 14 ይመልከቱ።

³² Plantol Id. ይመልከቱ።

³³ ዐቢይ ያልነው አፈጻጸሙ በአንድ አገር ድንበር ብቻ ያልተወሰነ መሆኑን ለማመልከት ነው። በፈረንሳይ በ1555 እካባቢ ወጥተው ስለነበሩ ሌሎች ሕጎች Plantol ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 253 ላይ ይመልከቱ።

ጉባኤ (Council of Trent) ያስተላለፈው ውሣኔ ነው። ይህም ውሳኔ ማንኛውም የካቶሊክ ቄስ ሥርዓተ ጥምቀት በሚፈጽምበት ጊዜ ካቶሊክ ሃይማኖት ገደቃን-ቅዱሳን (saints) መካከል የአንዱን ስም በመውሰድ ለሕፃኑ ስም እንዲያወጣለት የሚያዝ ነበር። የሕፃኑ አባት ልጁ በዚህ ስም እንዲጠራ ፈቃደኛ ካልሆነም የጸድቁን ስም እንደ ሁለተኛ ስም አድርጎ እንዲሰጠው በተጨማሪ ያዝዝ ነበር። ይህም ውሳኔ የወጣው በጊዜው የፕሮቴስታንት ሃይማኖት እየተስፋፋ በመሄድ ላይ ስለነበርና ተከታዮቹም ለልጆቻቸው ስም ሲያወጡ በብሉይ ኪዳን ስሞች (አብርሃም፣ ሳሙኤል፣ ራሔል ወዘተ) በስፋት ይጠቀሙ ስለነበር ይህንን ለመቋቋም እንደሆነ ይነገራል።³³ ይህ የመጀመሪያ ስሞችን በሚመለከት ነው። የቤተዘመድ ስሞችን በተመለከተም፣ ይኸው ውሳኔ ቀደም ሲል በልማድ ይደረግ የነበረውን ደንብ በማበጀት እያንዳንዱ ደብር (parish) የተሟላ የጥምቀት መዝገብ አዘጋጅቶ እንዲይዝና በዚህም መዝገብ ላይ ከሕፃኑ ስም በተጨማሪ የወላጆቹንና የአያቶቹን ስም እንዲመዘገብ ያዝዝ ነበር። ይህም ውሳኔ ከዚያን ጊዜ ጀምሮ እስካሁንም የፀና “ቀኖና ቤተ ክርስቲያን” (Canon Law) በመሆኑ ከዚህ የተነሳ የልደትና የጋብቻ ምዝገባ ሥርዓት ድንበር ሳይወሰነው የካቶሊክ እምነት ተከታይ በነበሩ አገሮች በሙሉ ሊስፋፋ ችሏል።³⁴ ከዚህም በተጨማሪ የምዝገባውን ሥርዓት የፕሮቴስታንት ዕምነት ተከታዮችም ቢሆኑ ጠቃሚ ሆኖ ስላገኙት ወዲያውኑ ደንብ በማውጣት ገቢራዊ ማድረግ እንደጀመሩ ይነገራል።³⁵

ከትሬንቱ ጉባኤ ወዲህ ስሞችን የሚመለከቱ ሌሎች ዐቢይ ሕጎች የፈረንሳይን አብዮት ተከትለው የወጡት እንደ አብዮቱ አቆጣጠር “የፍሩክቲዶር 6፣2ኛ ዓመት (Fructidor 6, Year II) ድንጋጌ እና የጀርሚናል 11፣ 11ኛ ዓመት (Germinal 11, year XI) ሕግ ናቸው።³⁶ እነዚህ ሕጎች

³³ See, Encyclopedia Britannica, vol. 46, op. cit., p. 735.
³⁴ Id “ውሳኔው” ከልደት በተጨማሪ ጋብቻም እንዲመዘገብ ያዝ ነበር። See, R. Huebner, op. cit., p.45.
³⁵ Id.
³⁶ የፈረንሳይ አብዮት ቀደም ሲል ይሠራበት የነበረውን የጎርጎርሳውያን አቆጣጠር እ.ኤ.አ. በ1793 በወጣ ሕግ ሽሮ ከክርስትና ዕምነት ጋር የማይቆራኝ የራሱን አዲስ የዘመን አቆጣጠር ሥርዓት አውጥቶ ነበር። በዚህም ሥርዓት መሠረት እያንዳንዱ ወር በሳምንት ሳይሆን በ10 ቀን (decade) የተከፋፈለ ሲሆን ዓመቱ ደግሞ ልክ እንደ ኢትዮጵያ አቆጣጠር 30 ቀን ባሉት ወራትና በጳጉሜን ተክፍሎ ነበር። የወራቱም ስሞች የተቀየሩ ሲሆን በጸድቃንና በሰማዕታት ስም ተሰይመው የነበሩት የቀኖና ስምም ተለውጦ በዕጽዋት፣ በአበቦችና በፍራፍሬዎች ስሞች ተተክቶ ነበር። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ የተጠቀሱት “ፍሩክቲዶር” (Fructidor የፍራ ወራት) 12ኛው ወር (Aug 18 to Dec 16)፣ ጀርሚናል (Germinal የዘር ወራት) 7ተኛው ወር (March 21 to Apr 19)፣ እና “ብሩሚየር” (Brumaire የጥቅምት ወራት-mist) 2ኛው ወር (Oct 22 to Nov 20) ናቸው። 1ኛ ዓመት (1 Vendémiaire የመኸር ወራት-vintage) ተብሎ የተጀመረውም ከጎርጎርሳዊው ቀን አቆጣጠር ከሴፕቴምበር 22 ቀን 1972 ዓ.ም. ጀምሮ ነው። ይህ የአብዮቱ አቆጣጠር በፈንታው እ.ኤ.አ. ፎንዋሪ 1 ቀን 1806 ዓ.ም. ተሽሮ የቀድሞው አቆጣጠር ተመልሶ ተተክሏል።

መጀመሪያ በሥራ ላይ የዋሉት በፈረንሳይ ቢሆንም ከጥቂት ጊዜ በኋላ ለሉቲም የአውሮፓ አገሮች ተመሳሳይ ሕጎች በማውጣት የእነዚህን ፈለግ ተከትለዋል።³⁷

የፈረንሳይ አብዮት (እ.ኤ.አ 1789) ብዙ ነገሮችን እንደሻረ ሁሉ የስሞችንም አወጣጥ (አሰያየም) በተመለከተ ሙሉ ነፃነት ሰጥቶ ነበር። እ.ኤ.አ 1973 (26 ብሩሜር፣ 2ኛ ዓመት) የወጣው ድንጋጌ ማንኛውም ዜጋ በሚኖርበት አካባቢ (domicile) በሚገኘው ማዘጋጃ ቤት ቀርቦ በማስመዝገብ በፈለገው ስም ሊጠቀም እንደሚችል ይፈቅድ ነበር።³⁸ ከዚህም የተነሳ “ሞት ለመሳፍንት” (Mort aux Aristocrats)፣ “መሠረተ ነፃነት” (Racine de la Liberte)፣ “ቫሌ ቢሳርድ” (Café Billard) የመሳሰሉ አስገራሚ የግል ስሞች እየተበራከቱ በመምጣታቸው ቀደም ሲል የጠቀስናቸው ሁለቱ ሕጎች የወጡት ይህን አዝማሚያ ለመግታትና ሁኔታውም ለማጭበርበር ተግባር በር ስለሚከፍት ይህንን ለመከላከል ታስቦ ነበር።³⁹ የመጀመሪያው ሕግ ስምን መለወጥ የማይፈቀድ መሆኑን የሚደነግግ ሲሆን ቀደም ሲል በወጣው ሕግ በመጠቀም ስማቸውን የለወጡ ካሉም መልሰው የቀድሞ ስማቸውን እንዲይዙ በተጨማሪ የሚደነግግ ነበር።⁴⁰

ሁለተኛው ሕግ የስም አወጣጥን የሚመለከት ነው። በዚህም ሕግ መሠረት፣ ለአንድ ሰው ስም ማውጣት የሚቻለው አንድም “በተለያዩ የቀን መቁጠሪያ ካሌንደሮች ላይ ከተተከሉ ስሞች” (the different calendars in use) አልያም “በጥንት ታሪክ ከታወቁ ሰዎች ስሞች” (or from the known names of celebrated persons in ancient history) መካከል በአንዱ ብቻ ነው። ከዚህ ውጭ የተለየ ስም ማውጣት አይፈቀድም።⁴¹ “በተለያዩ ካሌንደሮች” የሚለው በጁሊያንም ሆነ በጋርጉሪሳዊ ካሌንደር እያንዳንዱ ቀን መታሰቢያቸው እንዲሆን በዓድቃንና ለማዕታት ስም የተሰየመ በመሆኑ ከትራንቱ ጉባኤ ውሳኔ እምብዛም የተለየ አይደለም። በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን በአንድ፣ ልደታ÷ ኤልያስ÷ በርተሎሜዎስ፣ በ14 ፊልጶስ (ፈድዕ)÷ አቡነ አረጋዊ÷ ገብረ ክርስቶስ፣ ወዘተ እንደሚባለው ማለት ነው።⁴²

አብዮቱ የመሠረተው ይህ አቆጣጠር እስካሁንም ድረስ “The French Republican calendar” በመባል ይታወቃል። See, Encyclopedia Britannica, op. cit., vol. 4, p. 978.

³⁷ See Huebner, op. cit., pp. 45-46; also Encyclopedia Britannica, of vol. 24, op. cit., p. 735-36.

³⁸ See Planiol, op. cit., p. 256 fn.

³⁹ See, Planiol, Encyclopedia Britannica, vol. 24, op. cit., p. 735.

⁴⁰ Planiol, op. cit., p. 256

⁴¹ Ibid. p. 266.

⁴² መምህር ጎሩይ ኤርምያስ፣ መዝገበ ታሪክ፣ ገጽ 10፣ ግንድ ማተሚያ ድርጅት (1998) ይመልከቱ። ይህ ግልተው የሚዘከሩትን ለመግለጽ እንጂ የተሟላ አሰመሆኑን መምህር አስምረውበታል።

ከ“ዘመነ ኩዲፊኬሽን” (ሕጎችን አጠቃልሎ በአንድ መጽሐፍ መልክ የማውጣት ሥርዓት) በፊት ስሞችን በሚመለከት የምናገኛቸው ዋና ዋና ድንጋጌዎች እነዚህ ሲሆኑ እነዚህም ሕጎች ሙሉ በሙሉ ገበራዊ ተደርገው ነበር ለማለት ያስቸግራል። ለዚህም፣ በአንድ በኩል በሕጎቹ ላይ “በጥንት ታሪክ ስማቸው የታወቀ” ሲባል ሰፊ ወይም ጠባብ ትርጉም ሊሰጠው የሚችል ከመሆኑም በላይ የታሪክንም ዕውቀት የሚጠይቅ የመሆኑን ሁኔታ፣ በሌላም በኩል ደግሞ “የካሌንደር ስሞች” የሚለውንም ቢሆን በትክክል ሥራ ላይ ለማዋል በልዩ ልዩ ዐብያተ ክርስቲያናት ታሪክ የተካነ ሰው የሚጠይቅ የመሆኑን ሁኔታ እንደ ምክንያት መውሰድ ይቻላል። ከዚህም የተነሳ በሕግ አስፈጻሚዎቹም ዘንድ ጥብቅ ያለመሆንና ቢያውቁም አይቶ እንዳላየ የማለፍ ዝንባሌ እንደሚኖር መገመት አስቸጋሪ አይሆንም።⁴³

ወደ ቀረበው ዘመን ስንመጣ፣ እንደገናም የፈረንሳይን አብዮት ተከትሎ በተጀመረው “ዘመነ ኩዲፊኬሽን” በፈረንሳይና በሌሎችም የዚሁ ሥርዓት ተከታይ አገሮች “የፍትሕ ብሔር ሕጎች” (Civil Codes) የወጡ ቢሆንም እነዚህ ሕጎች ስሞችን በተመለከተ እንደ እኛ የፍትሕ ብሔር ሕግ ዝርዝር ድንጋጌዎች የሏቸውም።⁴⁴ ስለዚህ ይህንን በተመለከተ አሁንም ቢሆን በሥራ ላይ ያሉት ከላይ የገለጽናቸው ቀደምት ሕጎች ናቸው። በእኛ አገር ስሞችን በሚመለከት በርካት ያሉ ዝርዝር ድንጋጌዎች ያስፈልጉት የፍትሕ ብሔር ሕግ ለአሰያየም ባሕላችን እንግዳ የሆነ ነገር ስለሚመሠርት ሁኔታውን ማስተዋወቅ የግድ አስፈላጊ በመሆኑ ይመስለናል። በአውሮፓና በሌሎችም አገሮች ግን ፀንቶ የቆየ ባሕል በመሆኑ ሁሉም እንደ ስሙ ስለሚያውቀው ዝርዝር ደንብ ማውጣቱ ብዙም ፋይዳ አይኖረውም።

እንግዲህ ስለ ስሞች ታሪክ ይህን ያህል ካልን ከዚህ በማያያዝ ደግሞ ጽሑፋችንን ከዚህ በታች በሰፈሩት ክፍሎች በመክፈል በፍትሕ ብሔር ሕጎችን ላይ ስለ ስሞች የተደነገገውን ከሌሎች ሥርዓቶች ጋር በማነጻጸር በዝርዝር እንመለከታለን።

⁴³ See, Planiol, op. cit., p. 266; also Huebner, op. cit., p. 45.

⁴⁴ See, for example: French Civil Code, Revised Edition, as amended to 1 July 1994, Translated by John H. Crabb, Fred B. Rothmans & Co. (1995); The German Civil Code, Revised Ed., as amended to Jan. 1, 1992, Translated by Simon L. Goren, Fred B. Rothman & Co. (1994); Civil Code of Spain, translated by Julio Romanach, Jr., Lawrence Publishing Company (1994), and Code Napoleon; see also, Jean Brissaud, A History of French Private Law, p. 863, Augustus M. Kelley Publishers, New York (1968).

2. ስሞች በኢትዮጵያ የፍትሐ ብሔር ሕግ

2.1 የአሰያየም ሥርዓትና የስም ክፍሎች

በሕጎችን የአሰያየምን ሥርዓት የሚደነግገው የፍትሐ ብሔር ሕግ ቁ.32 ነው። ይህም ሕግ እንደሚከተለው ይነበባል፡-

- “(1) እያንዳንዱ ሰው አንድ የቤተ ዘመድ ስምና አንድ ወይም ብዙ የግል ስሞችና አባት ስም ይኖረዋል።
- (2) በአስተዳደር ክፍል (በአድሚኒስትሬሽን) ጽሑፎች የግል ስሞችንና የአባቱን ስም በሚያስከትል በቤተዘመድ ስም ይመለከታል።”

እንግዲህ ከዚህ ድንጋጌ ግልጽ እንደሚሆነው፣ በሕግ አግባብ “ስም” ሲባል ሶስት ክፍሎች (constituent elements) አሉት። እነዚህም፣ የቤተዘመድ ስም (family name)፣ የግል ስም/ስሞች (personal names) እና የአባት ስም (patronymic) በመባል ይታወቃሉ። እያንዳንዱም ኢትዮጵያዊ የሆነ ዜጋ እነዚህ ሶስት ስሞች ሊኖሩት ይገባል። ይህ ብቻም አይደለም። እነዚህ ስሞች በዘፈቀደ የሚጻፉ ሳይሆን የአጻጻፍ ሥርዓት ወይም ቅደም ተከተል አላቸው። በማናቸውም የመንግሥት ወይም ሌላ የአስተዳደር ክፍል ሰነድ ወይም መዝገብ ላይ የአንድ ሰው ስም እንዲሰፍር በሚደረግበት ጊዜ በመጀመሪያ የሚጻፈው የቤተዘመድ ስም፣ ቀጥሎ የግል ስም/ስሞች፣ በመጨረሻም የአባት ስም ነው። አንዱ ሰነዱን ተዘዋውሮ ከተጻፈ የሰውዬውን/የሴትዬዋን ትክክለኛ ማንነት አይገልጽም ማለት ነው።

ይህን የሕጉን ድንጋጌ እስካሁን በአገራችን ሰፍኖ ከቆየው የአሰያየም ልማድ ጋር ስናነጻጽረው አዲስ የአሰያየም ሥርዓት እንደሚዘረጋ ግልጽ ነው። እስካሁን ባለው ሥርዓት “የቤተዘመድ ስም” የሚባለው አይታወቅም። ከሌሎች አገሮች፣ በተለይም በዓለም ዙሪያ በሰፊው ተቀባይነት ካገኘውና የምዕራቡም ዓለም ከሚከተለው የአሰያየም ሥርዓት ጋር ስናነጻጽረው ደግሞ የሚከተሉትን ልዩነቶች እናገኛለን። በመጀመሪያ፣ በምዕራባውያኑ ዘንድ የስም ክፍሎች እንደ እኛ ሶስት ሳይሆኑ ሁለት ብቻ ናቸው። እነዚህም፣ “ተውህቦ ስም” ወይም ስሞች (given names) እና “የቤተዘመድ ስም” (ፋሚሊ ኔም) በመባል ይታወቃሉ።⁴⁵ እንደ እኛ ሕግ የአባት ስም (ፖትሮኒሚክ) የአንድ

⁴⁵ See, for example, Planiol, op. cit., pp. 253-54; Corpus Juris Secundum, vol. 65, p. 3, The American Law Book Co., Brooklyn, NY. (1960); Halsbury's Laws of England, Second Edition, Vol. XXIII, p. 555, Butterworth & Co. Ltd. London (1936) በእንግሊዝና በአሜሪካ “ፋሚሊ ኔም” በማለት ፈንታ “ሰር ኔም” (surname) አንዳንዴም፣ በተለይም በአሜሪካ

ሰው የስሙ አካል ሆኖ አይቆጠርም።⁴⁶ ተውህቦ ስም/ስሞች ሲባልም በእኛ ሕግ የግል ስም/ስሞች ከሚባለው ጋር አንድ ዓይነት ነው።

ሁለተኛም፡ በምዕራቡ ዓለም “ፋሚሊ ኔም” (family name) እና “ፖትርኒሚክ” (patronymic) የተሰኙት ቃላት ተመሳሳይ ቃላት ናቸው። በተለዋዋጭ ይጠቀሙባቸዋል። እኛ ግን “ፖትርኒሚክ” በሚለው ቃል የምንጠቀመው፡ ከላይ እንደተመለከተው፡ “የአባት ስም” በሚለው ደረቅ ትርጉሙ ነው። “ፖትርኒሚክ” እና የቤተዘመድ ስም የሚመሳሰሉበት መንገድ አለ። ይኸውም “ፖትርኒሚክ” የሚሰጥ ስም (given) ላይሆን የሚወረስ መሆኑ (hereditary) ላይ ነው። ነገር ግን በመወለድ ምክንያት ብቻ ከአባት ይወረሳል እንጂ እንደ ቤተዘመድ ስም ከትውልድ ወደ ትውልድ አይተላለፍም። ከአንድ ትውልድ በኋላ ያቆማል ማለት ነው። የቤተዘመድ ስም ግን፡ ከአሁን በፊት እንደገለጽነው እስከ ማዕዘኑ የሚዘልቅ ስም ነው። ልዩነቱ እዚህ ላይ ነው። ስለዚህም በእኛ ሕግ “ፖትርኒሚክ” (patronymic) በሚባልበት ጊዜ መደናገርን እንዳያስከትል ይህን የቃል አጠቃቀም ልዩነት መረዳት በጣም ጠቃሚና አስፈላጊ ነው።

ይህ የስም ዓይነቶችን በተመለከተ ነው። የአጻጻፉን ሥርዓት በተመለከተ ደግሞ የእኛ ሕግ ከሌሎቹ የምዕራብ አገሮች ሲለይ ምንጩ ከሆነው ከፈረንሳይ ሕግ ጋር ግን ይስማማል። ይህን በምሳሌ እናስረዳ፡-

“John Fitzgerald Kennedy
ጆን ፈትዝጄራልድ ኬኒዲ”

የታወቁት የቀድሞው የአሜሪካን ፕሬዚዳንት ሙሉ መጠሪያ ስም ነው። አሜሪካኖችም በሚከተሉት ከምዕራባውያን የአጻጻፍ ሥርዓት አንጻር ስንመለከተው፡ “ጆን” የመጀመሪያ ስማቸው፡ “ፈትዝጄራልድ” ሁለተኛ ስማቸው፡ “ኬኒዲ” ደግሞ የቤተዘመድ ስማቸው መሆኑ ነው። ከፈረንሳይ ሕግ የስም አጻጻፍ አንጻር ስንመለከተው ግን ከላይ በተገለጸው መልኩ ከተጻፈ “ጆን” የቤተዘመድ ስም፡ “ፈትዝጄራልድ” ሁለተኛ ስም፡ “ኬኒዲ” ደግሞ የመጀመሪያ ስም (Christian name) ነው ማለት ነው። ከእኛ ሕግ አንጻር ስንመለከተው ደግሞ “ጆን” የቤተዘመድ ስም፡ “ፈትዝጄራልድ” የመጀመሪያ ስም፡ “ኬኒዲ” ደግሞ የአባት ስም ነው ማለት ነው። በሌላ አነጋገር፡ ከእኛና

“የመጨረሻ ስም” (last name) ማለት የተሰመደ ነው። በእኛና በፈረንሳይ ግን “ሰር ኔም” (surname) የሚለው የሕግ ቃል አይደለም።

⁴⁶ ሩሲያኖችም እንደ እኛ “ፖትርኒሚክ” አላቸው። እንደ እኛ ሕግም የአንድ ሰው ስም ሶስት ክፍሎች ነው ያሉት። “ፒዮትር ኢቫኖቪች ክሪሎቭ” (Pyotr Ivanovich Krylov) እንዲሉ። “ኢቫኖቪች” የአባት ስም “ክሪሎቭ” የቤተዘመድ ስም ነው። See, Encyclopedia Britannica, Vol. 24, op. cit., p.734.

ከፈረንሳይ ሕግ አኳያ ስናነበው የሌላ ሰው ስም እንጂ የፕሬዚዳንቱ አይደለም ማለት ነው። ልዩነቱ እስከዚህ ነው። ይሁንና በፈረንሳይም ቢሆን በሕጋቸው ላይ የተመለከተውን የአጻጻፍ ሥርዓት የሚከተሉት የአንድ ሰው ስም በክብር መዝገብ ላይ (Register of Civil Status) በሚገለጽበት ጊዜ እንጂ በዘወትር ልማድ ወይም የዕለት ተዕለት አሠራር (everyday use) ከጥንት ጀምሮ የሚከተሉት የሌሎችን ምዕራብ አገሮች የአጻጻፍ ሥርዓት ነው።⁴⁷ ልማድ ሲገነግን በሕግ ለመቀየር አስቸጋሪ ነው።

እንግዲህ በእኛ ሕግ የስም ዓይነቶችና የአጻጻፋቸውም ሥርዓት በጥቅሉ ከላይ የገለጽነውን ሲመስል ይህን እንደመግቢያ ይዘን ከዚህ ቀጥለን ደግሞ የፍትሕ ብሔር ሕጎችን ስለ እያንዳንዱ የስም ዓይነት (ክፍል) የሚደነግገውን ዘርዘር አድርገን እንመለከታለን።

2.1.1 የስም ዓይነቶች አወጣጥና ምርጫ

2.1.1.1 የግል ስሞች (ተውህቦ ስሞች)

ከላይ በገለጽነው መሠረት ከምዕራባውያንም ሆነ ከእኛ ሕግ ጋር በሚስማማ መልኩ ስሞችን “የሚሰጡ ስሞች” (ተውህቦ ስሞች) እና “በውርስ የሚተላለፉ” ስሞች በሚል ሁለት ዐቢይ ምድብ መክፈል ይቻላል። “የሚሰጥ ስም” የሚባለው ለአንድ ሰው በግሉ የሚወጣለት ከሌላው የቤተዘመዱ አባል ጋር የማይጋራው ስም ነው። ከዚህም የተነሳ የዚህ ስም ዋና ጠቀሜታው አንድን የቤተሰብ አባል ከሌላው የቤተሰብ አባል ለመለየት የሚያስችል መሆኑ ላይ ነው። የፍትሕ ብሔር ሕጎችንም “የግል ስም” በማለት የሚጠራው ይህንን ባሕርይን ለማመልከት ነው። ይህን ስም ከሌሎች የሚለየው ይህ ባሕርይ ሲሆን “የሚሰጥ” እንደመሆኑም መቼና በማን ነው የሚሰጠው? ለአንድ ሰውስ ስንት የግል ስሞች ሊሰጡት ይችላሉ ወይም ይገባል? የሚል ጥያቄ ማስነሳቱ ስለማይቀር እነዚህን በቅደም ተከተል እንመለከታለን።

⁴⁷ See, Amos and Walton, op. cit., p. 38 and Vanderlinden ,op. cit., pp. 22-23 እዚህ ላይ አንድ ነገር መታከል ያለበት ይመስለናል። ብዙ ጊዜ መጻሕፍትንና የምርምር ጽሑፎችን ስናነብ እንደምናገኘው፣ የአንድ ደራሲ ጽሑፍ በዋቢነት ሲጠቀስ እንደ ፈረንሳይ ጥንታዊ ሥርዓት የቤተዘመድ ስሙን አስቀድሞ የመጀመሪያ ስሞቹን ማስከተል የተለመደ ነው። (Bach, Johann Sebastian or Carman, G.P.) ይህ ግን የጸሐፍት ልማድ ነው። አንድ ውጥ የሆነ የጥቅስና የቁራኛ ሥርዓት የለም። እንዲሁም የቤተዘመድ ስምን መጀመሪያ ላይ የሚጽፉ አንዳንድ አገሮች እንዳሉ መገንዘብ ያሻል። ቻይናን እንደ ምሳሌ መውሰድ ይቻላል። “ማኦ ሴ ቱንግ” ሲባል “ማኦ” የቤተዘመድ ስም ነው።

2.1.1.2. መቼ ሊወጣ ይገባል?

በዚህ ጽሑፍ መግቢያ ላይ እንደገለጽነው፣ ስም የ “ሰውነት” ዋነኛ መገለጫ ከሆኑት እሴቶች አንዱ ነው። አንድ ልጅ ስም ወጣለት ሲባል ከሰዎች እንደ አንዱ ወይም እንደ አቻ ተቆጠረ ማለት ነው። ስለዚህም አንድ ሕፃን እንደተወለደ ብዙም ሳይውል ሳያድር ስም ሊወጣለት ይገባል ማለት ነው። የጥንት ታሪክን ስንመረምር፣ ዕብራውያን ስም መቼ መውጣት እንዳለበት ጠበቅ ያለ ደንብ እንደነበራቸው እንረዳለን። በዚህም ደንብና ሥርዓት መሠረት አንድ ሕፃን በተወለደ በስምንተኛው ቀን ስም ሊሰጠው ይገባል። ይህም ቀን ከግዝረት ጋር የሚገናኝ ይመስላል። ምንጩን ብሉይ ኪዳንን ስንመለከት አብርሃም የግዝረትን ቃል ኪዳን ሲቀበል ስሙ ከ “አብራም” (Abram) ወደ “አብርሃም” (Abraham) የምሽቱ ስም ደግሞ ከ “ሣራይ” (Sarai) ወደ “ሣራ” (Sarah) እንደተለወጠ እንረዳለን።⁴⁸ በአውሮፓም የክርስትና እምነት ከተመሠረተበት ጊዜ ወዲህ፣ ለአንድ ሕፃን ስም የሚሰጠው በጥምቀት ሥርዓት ወቅት እንደነበር ከአሁን ቀደም ከገለጽነው ታሪክ እንረዳለን።⁴⁹ የመጀመሪያ ስም በማለት ፈንታ ስሙ-ክርስትና (Baptismal name) በመባል ጭምር የሚጠራውም ከዚህ የተነሳ ነው።⁵⁰ በአገራችንም በአንዳንድ ብሔረሰቦች ስም የማውጣት ሥርዓት በተለየ ድምቀትና አከባባር የሚከናወን ሥርዓት ነው። ለምሳሌም ያህል፣ በሲዳማዎች ዘንድ ለአንድ ልጅ ስም የሚወጣለት “ሱሞ ሲራ” እየተባለ በሚታወቀው ለዚህ ሲባል በሚዘጋጅ ባሕላዊ ሥርዓት ላይ ነው። በአረቦች (አሞ ሽለቆ) ዘንድ ደግሞ ስም የሚወጣው ልጁ ከተወለደ ከጥቂት ጊዜ በኋላ ዘመድ አገማድ ተጠርቶ ከመክረበት በኋላ ሲሆን በዓሉ የሚከበረው ግን ልጁ የመጀመሪያ ጥርሱን ሲያወጣ ነው። ኩንታዎችም ተመሳሳይ ሥርዓት አላቸው። በማእዎች ዘንድ

⁴⁸ “ዘፍጥረት” (Genesis) ምዕራፍ 17 ይመልከቱ። በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያንም “ግዝረት” እንደ መስቀልና ቃና ዘገለላ ከዘጠኙ በቀኖና ቤተክርስቲያን የታዘዙ ንዑሳን በዓላት አንዱ ነው። መምህር ጎሩይ ኢርምያስ፣ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 9 ላይ ይመልከቱ

⁴⁹ ከክርስትና ዕምነት መስፋፋት በፊት በነበረው ሕግና ሥርዓት በሰነዳኒሺያኖች ዘንድ ለአንድ ልጅ ስም የሚወጣለት ልጁ እንደተወለደ ወዲያውኑ ሲሆን በሌሎች ጀርመኒክ ዘሮች ዘንድ ደግሞ (እንደ ግሪኮችና ሮማውያኖች) በዘጠነኛው ቀን እንደነበር ፕሮፌሰር ሁዮብነር ይገልጻል። Rudolf Huebner, *A History of Germanic Private Law* (1918); p. 44, The Law Book Union, New Jersey (2000).

⁵⁰ በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን በዓለ ጥምቀት ሰወንድ ልጅ በተወለደ በ 40 ቀን ለሴት ደግሞ በ80 ነው። በዚህም ጊዜ በክርስትና አባቱ አማካይነት የክርስትና ስም ይሰጠዋል። የሚሰጠውም ስም አብዛኛውን ጊዜ ከዕለቱ ታቦት ስም ጋር የሚገጥም ነው። በ7 የተጠመቀን፣ የተጠመቀችን ሕፃን እምህ ሥላሴ፣ ወለተ ሥላሴ፣ ወዘተ እንዲሉ። ይህ ስም ግን በቤተክርስቲያን ውስጥ ለሚሰጥ አገልግሎት የሚውል እንጂ እንደ ፈረንጆቹ የአንድ ልጅ የስሙ አካል አይሆንም። በካቶሊኮችም በቀኑ በዓል የመለየም ተመሳሳይ ባህል አለ። See, Encyclopedia Britannica, vol. 24, op. cit., p. 735.

ደግሞ የተለየ በዓል ባይዘጋጅም፤ ልጅ በተለወደ በአምስተኛው ቀን አባት ለልጁ ስም ማውጣት አለበት፡፡⁵¹

ዘመናዊ ሕጎችን ስንመለከት ደግሞ ስም መቼ ሊወጣ እንደሚገባ ፍንጭ የምናገኘው ስለምዝገባ ሥርዓት (Registration of Civil Status) ከሚያወሰኑት ድንጋጌዎች ነው፡፡ የፈረንሳይ የፍትሐ ብሔር ሕግ ቁ. 55 (Law No 58-308) አንድ ሕፃን በተወለደ በሰባት ቀን ውስጥ ሁኔታው በአቅራቢያው ለሚገኘው የክብር መዝገብ ሹም ተገልጾ መመዝገብ እንዳለበት ይደነግጋል፡፡ በቀድሞው ጊዜ ሕፃኑን ይዞ ቀርቦ ለክብር መዝገብ ሹሙ ማሳየት ያስፈልግ ነበር፡፡ አሁን ግን ማስመዝገቡ በቂ ነው፡፡ በዚህም ጊዜ የወላጆቹ የመጀመሪያና የቤተዘመድ ስም እና ለሕፃኑ “የሚሰጠው (which shall be given it)” የመጀመሪያ ስም (Christian name) ተገልጾ መመዝገብ አለበት፡፡ “የሚሰጠው” ሲል ወደፊት በጥምቀት ወቅት የሚፈጸም መሆኑን አመሳካች ነው፡፡ የፍትሐ ብሔር ሕጎችንም ተመሳሳይ ድንጋጌ ሲኖረው (ቁ.102) የመመዝገቢያ ጊዜውን ግን ረዘም አድርጎታል፡፡ በአንቀጽ 37 መሠረት የአንድ ሕፃን መወለድ መመዝገብ ያለበት በተወለደ በ90 ቀን ውስጥ ነው፡፡ ሆኖም ይህን አንቀጽ ከአንቀጽ 100 ጋር አገናዝቦ መመልከት ያስፈልጋል፡፡ በዚህ በኋላኛው አንቀጽ መሠረት አንድ ሕፃን ተወልዶ 48 ሰዓት በሕይወት ከቆየ ከዚያ በኋላ ሕይወቱ በያልፍም ማስመዝገብ ግዴታ ነው፡፡ ይህም በአንቀጽ 4 ላይ ከተገለጸው የ “ሕያውነት” (viability) መመዘኛ ጋር የሚገናኝ ነው፡፡ “ሰው” ለመባል መወለድ ብቻውን በቂ አይደለም፡፡ 48 ሰዓት በሕይወት መቆየት አስፈላጊ ነው፡፡⁵² መብትና ግዴታን መጥናጸፍ የሚጀምረው ይህ ጊዜ ሲያልፍ ነው፡፡ ስለዚህም በእነዚህ አንቀጾች ላይ የሰፈረው መሠረተ ሀሳብ ከላይ በመጀመሪያው ላይ ከገለጽነው ጋር ይስማማል ማለት ነው፡፡ “ይደርሳል፤ ምን ያስቸክላል” የሚባል ሳይሆን ለአንድ ሕፃን ብዙም ሳይውል ሳይደርስ ስም ሊሰጠው ይገባል፡፡

2.1.1.3. ስም የሚያወጣው ማነው? ስንትስ?

የግል ስም በማን እንደሚሰጥና ለአንድ ልጅም ምን ያህል የግል ስም ሊሰጠው እንደሚችል የሚደነግገው የፍትሐ ብሔር ሕግ ቁ. 34 ነው፡፡ ይኸው ድንጋጌ “መሠረቱ” ን ሲያስቀምጥም፡-

⁵¹ See: Ernesta Cerulli, Peoples of South-West Ethiopia and Its Borderland, International

African Institute, London (1956)፤ እንደ ቅደም ተከተሉ ገጽ 102-122 ይመልከቱ፡፡

⁵² በበለጠ ለመረዳት፤ ቫንደርሊንደን፤ ዝኒ ከማሁ፤ ገጽ 10-11 ይመልከቱ፡፡

“የግል ስም” ምርጫ። (1) መሠረቱ።

- (1) የአንድ ልጅን የግል ስም የሚመርጠው አባቱ ወይም አባቱ በሌለ ጊዜ የእናቱ [sic] ቤተዘመድ ነው።
- (2) ለልጁ ሁለተኛ የግል ስም እናቱ ወይም እርሱዋ እንደሌለች የእናቱ ቤተዘመዶች መርጠው ሊያወጡላት ይችላሉ።
- (3) የልጁ አባት ያልታወቀ በሆነ ጊዜ ወይም ልጁ የአባቱ ወገን የሆኑ ቤተዘመዶች የሌሉት የሆነ አንደ ሆነ የልጁ እናት ወይም እርሷዋ ባትኖር የእናቱ ቤተዘመዶች ለልጁ ሁለት የግል ስም ሊሰጡት ይችላሉ።”

በማለት ይገልጻል። ከአንቀጽ እንደምንረዳው፣ ስም የማውጣት መብትም ሆነ የስሞች ብዛት አባትነትን ከመቀበልና ካለመቀበል ወይም ልጅነትን ከማወቅና ካለማወቅ ጋር የተሳሰረ ነው። ስለዚህ አባትነትን ማወቅ ወይም ልጅነትን መቀበል ሲባል ምን ማለት እንደሆነ ጥቂት መናገር ያስፈልጋል። አባትነትን መቀበል ከሕግ ወይም ከኩነት ይመነጫል። አንድ ልጅ በጋብቻ ወቅት የተወለደ ከሆነ የእናቱ ባል የሆነው ሰው አባቱ እንደሆነ ይቆጠራል፤ ማለትም ሕጉ ይህንን ግምት ይወስዳል (አ.126)።⁵³ እንዲሁም፣ አንድ ልጅ አባትና እናቱ ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ ግንኙነት ሁኔታ (irregular union) ውስጥ እንዳሉ የተወለደም ከሆነ ከእናቱ ጋር ይህ ግንኙነት የነበረው ሰው አባቱ ሆኖ ይቆጠራል (አ.130)። ልጁ የተወለደው ከእነዚህ ሁለቱ ሁኔታዎች ውጭ ቢሆንም አባቱ በፈቃዱ ልጅ ነው ብሎ ሲቀበለው ይችላል (አ.131)። በሕጉ ላይ አባቱ “ያልታወቀ” ልጅ የሚባለው ከእነዚህ ሶስት ሁኔታዎች ውጭ የሚገኝ ልጅ ነው። ስም የማውጣት መብትም ከእነዚህ ሁኔታዎች ጋር የተሳሰረ በመሆኑ እያንዳንዳቸውን በቅደም ተከተል ከተመለከትን በኋላ በመጨረሻ ላይ ለአንድ ልጅ ምን ያህል ስሞች ሊሰጡት ይችላሉ፤ የዚህስ ውጤት ምንድን ነው የሚለውን ጥያቄ እንመለከታለን።

2.1.1.3.1. በጋብቻና በአንቀጽ 130 ትስስር ወቅት ስለሚወለዱ ልጆች አሲያየም

የመወለድ ኩነት ራሱ (fact of birth) እናትነትን ያረጋግጣል (አ.124)። ስለ አባትነት ግን ይህን ማለት አይቻልም። ዘመናዊ ሕጎችም ቢሆኑ “ግምት” ነው የሚወስዱት። እኛን ሞልቶ “ዕውነት” ነው ሊባል የሚቻለው አባት ልጁ መሆኑን አምኖ ሲቀበለው ነው። ስም መስጠትም መቀበልን ስለሚያመለክት፣

⁵³ ከዚህ በኋላ “አ” የሚለውን ማሳጠሪያ የምንጠቀምበት የተጠቀሰው የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አንቀጽ መሆኑን ለማመልከት ነው።

በታሪክም ከዚህ ጋር የተያያዘ በመሆኑ “በመሠረቱ” ለአንድ ልጅ የመጀመሪያ ስሙን የሚያወጣለት አባቱ ነው ወይም ቅድሚያ መብት ሊኖረው ይገባል ለማለት ይቻላል።⁵⁴ አንቀጽ 34 ንዑስ (1)ም ይህን መሠረተ ሀሳብ የሚያስቀምጥ ነው ለማለት እንችላለን። በእንግሊዝኛው ቅጂ ላይ “shall” (አባት ነው) የሚለው ኃይለ ቃል ይህንን የሚያመለክት ነው። መሠረተ ሀሳቡን ከማስቀመጥ ውጭ ግን (ወይም ይህንን ለማመልከት ተፈልጎ ካልሆነ በቀር) የአስገዳጅነት ባሕርይ የለውም፤ ማለትም የብቸኛነት መብት የሚያገናኙ አይደሉም። እናት አስፈላጊ ሆኖ ካገኘችው (may) ለልጁ ሁለተኛ የመጀመሪያ ስም ልትሰጠው ትችላለች።

ስለዚህም፤ በእኛ ሕግ ከላይ በሰጠነው ትርጉም የአንድ ልጅ አባት የታወቀ በሚሆንበት ጊዜ አንድ የመጀመሪያ ስም በቂ ነው ለማለት እንችላለን። ይኸውም በእናትና በአባት ስምምነት የሚሰጥ ነው። ሁለተኛ የመጀመሪያ ስም የሚሰጠው ስምምነት ከሌለ የእናት መብትን ለማስጠበቅ ብቻ ነው። በንዑስ አንቀጾቹ ላይ “shall” (ነው) እና “may” (ይችላሉ) የሚሉት ግሶች በእኩልነት የሚያገለግሉት (እንዲያውም በበለጠ) ስም የሚመርጠውን ወላጅ ለመለየት ብቻ ሳይሆን የስሞቹን ቁጥርም ለመወሰን ነው። “The first name shall” እና “an additional first name may...” የሚሉት የሚያመለክቱት ይህንን ነው። ይህ ነጥብ ጌላ ላይ የበለጠ ግልጽ ይሆናል።⁵⁵ ስለዚህ የአንቀጽ አጻጻፍ አሳሳች ሊመስል ቢችልም በትርጉም ግን ሕጎችን በግል ስም አወጣጥ ረገድ በሁለቱ ወላጆች መካከል ልዩነት አያደርግም ማለት እንችላለን።

አባት “በሌለ” ወይም እናት “በሌለች” ጊዜ እንደሁኔታው በምትካቸው ሆነው ለልጁ ስም የሚያወጡለት የአባት ወይም የእናት ቤተዘመዶች ናቸው። “በሌለ” ወይም “በሌለች” ጊዜ የሚለው ቃል የአንቀጹን ትርጉም ልቅ የሚያደርገው ይመስላል። የመሳሽ ስሕተት ሳይሆን አይቀርም። የእንግሊዝኛው አቻ “in default” ነው የሚለው። ይህም በመብት ለመጠቀም አለመፈለግን ጭምር የሚያመለክት እንጂ በአንድ ቦታ አለመኖርን ብቻ የሚያመለክት አይደለም። አባትም ሆነ እናት ቤተዘመዶቻቸውን እናንተ መክራችሁ ስም አውጡለት ሊሉ ይችላሉ ማለት ነው። ይህም የቆየ ባህልን የሚያጠናክር ነው። ሆኖም “in default” ሲባል በመብት ለመጠቀም አለመፈለግን ብቻ ሳይሆን አለመቻልንም ይጨምራል። ይህም በፍትሐ ብሔር

⁵⁴ ፕላኒየል ላይ እንደምናገኘው፤ “Given names are conferred by the father, or in his absence, by the person having the right to name the child, the surviving mother, the natural mother, the administrative authorities of the hospital” ገጽ 266 እንዲሁም 254 ይመልከቱ። ስም መስጠት አባትነትን ከመቀበል ጋር ስላለው ዝምድና ጥንተ ነገሩን ለመረዳት፤ ሁዩብነር፤ ዝኒ ከማሁ፤ ገጽ 43-44 ይመልከቱ።

⁵⁵ ኪታች ገጽ 21 ላይ ይመልከቱ።

ሕግ ቁ. 154 መሠረት አንድ ሰው “መጥፋቱ” (absence) የተረጋገጠ ሲሆን ወይም በመብቱ እንዳይጠቀም በሕግ ወይም በፍርድ ቤት ውሳኔ ገደብ የተደረገበት ሲሆን ነው። ስለዚህ “በሌላ” ወይም “በሌላች” ጊዜ የሚሰው ተፈጻሚ የሚሆነው እነዚህ ሁለት ሁኔታዎች ሲያጋጥሙ ብቻ ነው ማለት ነው። በዚህም ጊዜ ቤተዘመዱን በመወከል ልጁን የሚሰይመው ከአያቱ፣ ቅድመ አያቱ፣ ቅምቅሙ፣ ወዘተ... መካከል በሕይወት ያለው ቀዳሚው የአባት ወይም የእናት ወላጅ ነው። እነዚህ በሌላ ጊዜ ደግሞ ወደ ጉን ከሚቆጠሩት ዘመዶቹ መካከል በዝምድና አቆጣጠር ለልጁ የበለጠ ቅርበት ያለው ዘመዱ ነው።⁵⁶ የእነዚህ የዝምድና ደረጃቸው እኩል በሚሆንበት ጊዜ ደግሞ በዕድሜ አንጋፋ የሆነው ቅድሚያ ይኖረዋል።

እንዲሁም በንዑስ ቁ. (1) በስተመጨረሻው ላይ “የአባቱ ቤተዘመድ” በማለት ፈንታ “የእናቱ ቤተዘመድ” የሚሰው ግልጽ ግድፈት መሆኑ የሚያከራክር አይመስለንም። አንቀጽ 34 ሥርዓትን ተከትሎ የተጻፈ ነው። ንዑስ አንቀጽ (1) ስለ አባትና ቤተዘመዶቹ መብት ሲደነግግ ንዑስ አንቀጽ (2) ደግሞ ስለ እናትና ስለ ቤተዘመዶቿ መብት የሚደነግግ ነው። በአማርኛው ቅጂ ላይ የተመለከተው ይህን ሥርዓት ያፋልሳል። የፈረንሳይኛውና የእንግሊዝኛው ቅጂዎች ግን ሁለቱም በአንድ ቃል “የአባት ቤተዘመድ” ነው የሚሉት። ስለዚህ ይኸው ታርሞ “የአባት ቤተዘመድ” ተብሎ ሊነበብ ይገባል።

2.1.1.3.2. አባቱ ያልታወቀ እና አባትና እናቱ ያልታወቁ ልጅ አሰያየም

በንዑስ አንቀጽ (3) መሠረት የልጁ አባት ያልታወቀ በሆነ ጊዜ ለልጁ ስም የሚያወጡለት “እናቱ ወይም እርስዋ ባትኖር” ቤተዘመዶቿ ናቸው። እንዲሁም የልጁ አባት የታወቀ ሆኖ ሳለ እሱ በሌላ ጊዜ በምትኩ ለልጁ ስም ሲያወጡለት የሚችሉ የአባቱ ወገን ቤተዘመዶች ከሌሉት የእናት ቤተዘመዶች በእነርሱ እግር ይተካሉ። ይህም በሚሆንበት ጊዜ እናትዬዋ ወይም ቤተዘመዶቿ “ለልጁ ሁለት የግል ስሞች ሊሰጡት ይችላሉ”። ይህም ሁለት ስም ለምን እንዳስፈለገ ጌላ ላይ ስለ “አባት ስም” በምናወሳበት ጊዜ እንረዳለን።

⁵⁶ አንድ ሰው “ወደ ጉን የሚቆጠር” ዝምድና ያለው ከወንድሞቹ እና ወደታች ከሚቆጠሩ ከእነዚህ ልጆች ጋር ነው። ዶ/ር ክፍሌ ታደሰ፣ በኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሕግ የቤተሰብ ሕግ፣ ገጽ 9-15፣ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት (1990) ይመልከቱ።

ስም የማውጣት መብት በውስጡ የወላጅ ፍቅርን፤ እንክብካቤንና ቁጥጥርን ዓይነት ግዴታዎች (parental responsibility) ስለሚያቅፍ፤ በንዑስ አንቀጽ 4ይ የልጁ አባት “ያልታወቀ” የሚለው ቃል በአንቀጽ 33 ንዑስ ቁ. (2) እና (3) ላይ ከተጠቀሰው ጋር ተዛምዶ ሊተረጎም ይገባል ማለት እንችላለን። ስለዚህም፤ የአንድ ልጅ አባትነት የሚረጋገጠው በፍርድ ውሳኔ በሚሆንበት ጊዜ ስም የማውጣት ብቸኛ መብቱ የእናት ሊሆን ይገባል ማለት ነው። በአንቀጽ 34 ላይ ይህ የተተወው አባትነትን በፍርድ ለማረጋገጥ ረዘም ያለ ጊዜ ሲወስድ ስለሚችል በዚህም ጊዜ ውስጥ ለልጁ ስም እንደሚወጣለት ገምቶ (assume) ሳይሆን አይቀርም። አባት ልጁን በገዛ ፈቃዱ ያወቀው ዘግይቶ ከሆነም፤ ይህም ቢሆን የስም መለወጥን የሚመለከት ጥያቄ ይሆናል።⁵⁷

የልጁን አባትም ሆነ እናት «ለማወቅ ያልተቻለ» በሚሆንበት ጊዜ፤ በአንቀጽ 39 መሠረት ልጁን ለመስየም ኃላፊነት የተጣለው በክብር መዝገብ ሹሙ ላይ ነው። በዚህም ጊዜ የክብር መዝገብ ሹሙ ለልጁ ሁለት የግል ስሞች (two first names) እና የቤተዘመድ ስም ሊሰጠው እንደሚገባ ንዑስ ቁ. (1) ሲደነግግ ንዑስ ቁ. (2) ደግሞ እነዚህ ስሞች “የሚመረጡለት በተወለደበት አውራጃ ውስጥ ከሚገኘው ልማዳዊ የቤተዘመድና የግል ስሞች መካከል” ሊሆን እንደሚገባ ይናገራል። ይህ አንቀጽ ተፈጻሚ የሚሆነው ተጥሎ ለተገኘ ልጅ (foundling) ወይም፤ አብዛኛውን ጊዜ እንደሚያጋጥመው፤ በጦርነት ወይም በሌላ ተመሳሳይ የተፈጥሮ አደጋ ምክንያት ከወላጆቻቸው ተነጥለው ለተገኙ ልጆች ነው። ከእነዚህም ልጆች አንዳንዶቹ አስቀድሞ ስም የወጣላቸው ቢሆንም የራሳቸውንም ሆነ የወላጆቻቸውን ስም በሚገባ ለይተው ስለማያውቁ ሌላ ስም ሲወጣላቸው ይችላሉ። ይህንን ከላይ የተገለጸውን ዓይነት ሁኔታም ሲያጋጥም፤ ልጁ የተገኘበትን ቀንና ሥፍራ፤ ዕድሜውን (በገምት)፤ ጾታውንና የተሰጡትን የቤተዘመድ ስምና የግል ስሞች በዝርዝር የሚያሳይ «ጥርሴቬርባል» (ቃለ ጉባኤ) ሊዘጋጅ እንደሚገባ አንቀጽ 103 (2) ይገልጻል።

የብዙ አገሮች ሕጎች፤ ልጁን በማደጉነት የተቀበለት ድርጅቶች ካሉ ለእነዚህም ድርጅቶች ጭምር ስም የማውጣት ሥልጣን ይሰጣሉ።⁵⁸ የእኛ ሕግ ይህን በግልጽ ባይፈቅድም በአንቀጽ 39 ንዑስ ቁ. (3) ላይ “የግዙፍ ወይም የሕሊና (ሞራል) ጥቅም ያለው መሆኑን የሚያስረዳ ማንኛውም ሰው የተባለው ልጅ አምስት ዓመት እስኪሞላው ድረስ የተሰጠው ስምና የግል ስም እንዲለወጥለት ዳኞችን ለመጠየቅ ይችላል” በማለት መሠረተ ሀሳቡን ይቀበላል። ለልጁ ምግብ፤ መጠለያና ሌሎችንም አስፈላጊ ነገሮች በማሟላት እንክብካቤ ስለሚያደርጉለት በሕጉ ላይ “የግዙፍ [material] ወይም የሞራል

⁵⁷ ልጁን በእርግዝና ወቅትም ሆነ ከዚያም በኋላ መቀበል ይቻላል። አ. 132 ይመልከቱ።

⁵⁸ Planiol, op. cit., p. 255.

ጥቅም ያለው” የሚለው ኃይለ ቃል እነዚህን የመሰሉ ድርጅቶችን ለማመልከት ታስቦ የተደረገ መሆኑ ግልጽ ይመስለናል።

ይሁንና እነዚህ በክብር መዝገብ ሹሙም ሆነ በአሳዳጊ ድርጅቶች የሚሰጡ ስሞች ጊዜያዊ መሆናቸውን መገንዘብ ይሻል። የልጁ አባት ወይም እናት እንደታወቀ ከላይ የጠቀስናቸው መደበኛ ሕጉች ተፈጻሚ ይሆናሉ።⁵⁹ ይህንንም “ጊዜያዊነት” ከሚያመለክቱን ፍንጮች አንዱ ከላይ በተጠቀሰው ንዑስ ቁ. (3) የእንግሊዝኛው ቅጂ ላይ የሰፈረው ቃል ነው። በንዑስ አንቀጽ መሠረት የሚመለከታቸው ሰዎች ፍርድ ቤቱን ሊጠይቁ የሚችሉት የልጁ ስም “እንዲሻሻል” (modify) እንጂ “እንዲለወጥ” አይደለም። በቋሚነት የተሰጠ አይደለምና።

2.1.1.4. ስንት ስም ሊኖር ይችላል? ውጤቱስ?

ከላይ ከገለጽነው እንደምንረዳው፣ ሕጎችን ለአንድ ልጅ ስንት የመጀመሪያ ስም ሊሰጠው ይገባል የሚለውን ጥያቄ የሚመለከተው አንድም ከስም መስጠት መብት ጋር አንድም ደግሞ ከአባትነት አለመታወቅ ሁኔታ ጋር አያይዞ ነው። ስሙ በራሱ ከሚሰጠው አገልግሎት አንጻር አይደለም። በሌላ አነጋገር፣ አንደኛ፣ ለአንድ ልጅ ሁለተኛ የግል ስም የሚሰጠው እናት አስፈላጊ ሆኖ ካገኘችው ነው። ይህ ከመብት አንፃር ነው። ሁለተኛም፣ ለአንድ ልጅ ሁለተኛ የግል ስም ሊሰጥ የሚችለው አባቱ ያልታወቀ ወይም አባትና እናቱ የማይታወቁ በሚሆንበት ጊዜ ነው። በዚህ ጊዜ የግድ ነው። ይህ ደግሞ የተደነገገው ሁለተኛ የግል ስም አስፈላጊ ሆኖ ሳይሆን በአጻጻፍ ላይ የአባት ስምን እንዲተካ ታስቦ ነው። በሌላ አገላለጽ፣ ሁሉም ግለሰብ ሥርዓቱን ጠብቆ ሶስት ስም እንዲኖረው ለማድረግ ነው። ይህን ከታች እንመለከታለን። ስሙ በራሱ ከሚሰጠው አገልግሎት አንፃር አይደለም ያልነው በእነዚህ ምክንያቶች ነው። በምዕራባውያኑ ዘንድ ግን እንደ እኛ የአባት ስም የአንድ ሰው የስም አካል ሆኖ ስለማይቆጠር የሁለተኛ ስም ዋና አገልግሎቱ ከስመ ሞክሼ ለመለየት የሚረዳ መሆኑ ላይ ነው። ከዚህም የተነሳ፣ ከአሁን በፊት እንደገለጽነው፣ በምዕራቡ ዓለም አንድ የመጀመሪያ ስም (የግል ስም) በቂ ቢሆንም ቅሉ ለአንድ ሰው ከአንድ የመጀመሪያ ስም በላይ መስጠት በእጅጉ የተለመደ ነው። ይህም አብዛኛው ጊዜ “መካከለኛ” ስም/ስሞች (middle name) በመባል ይታወቃል። “መካከለኛ” የተባለውም በመጀመሪያ ስምና (Christian name) በቤተዘመድ ስም መካከል ገብቶ ስለሚጻፍ ነው። መካከለኛ ስሞችም አብዛኛውን ጊዜ የሚጻፉት ሙሉ በሙሉ ሳይሆን ከነቁጥ ጋር የመጀመሪያውን ፊደል ብቻ በማስቀመጥ ነው (ጆን.ኤፍ.ኤኔዲ)። ከሞክሼ ለመለየት እንጂ

⁵⁹ See. Planiol. Ibid., pp. 255-56.

የሰውዬው ሙሉ መካከለኛ ስም (ስሞች) ሳይገለጽ ይችላል ማለት ነው።⁶⁰ ይህም እንደገና የሚያመለክተን የሰሙን ባሕርይ ነው። በምዕራባውያን እና በእኛ ሕግ መካከል ሁለተኛ ስሞችን በሚመለከት ያለው ተመሳሳይነትና ልዩነት ባጭሩ ይህን ይመስላል።

በእኛም ሆነ በምዕራባውያን ዘንድ ሁለተኛ ስም ሊሰጥ ቢችልም አስፈላጊ ግን አይደለም ስንል ይህ ምን ውጤት ሊያስከትል ይችላል የሚል ጥያቄ ማስነሳቱ አይቀርም። ከአሁን በፊት እንደገለጽነው የስሞች ዋና አገልግሎት አንዱን ሰው ከሌላው ነጥሎ ለመለየት (individualize) የሚያስችሉን መሆኑ ላይ ነው። አንድ ስም በእኛ ሶስት ክፍሎች (መሌሊቶች/components) በምዕራባውያን ደግሞ ሁለት ክፍሎች እንዲኖሩት የተደነገገው ለዚህ ለመለየቱ ተግባር እነዚህ በቂ ናቸው በሚል ግምት ነው። አንድ ሰው ከአንድ በላይ የመጀመሪያ ስሞች እንዲኖሩት ግዴታ አይጣልበትም። ስለዚህም፣ ለምሳሌ ያህል፣ ከአንድ ፍርድ ቤት የሚወጣ መጥሪያ ላይ ወይም ለፍርድ ቤት የሚቀርብ ማመልከቻ ጽሑፍ ላይ የአንድ ሰው የመጀመሪያ ስሙና የቤተዘመድ ስሙ ሙሉ በሙሉ እስከተጻፈ ድረስ ሁለተኛ የመጀመሪያ ስም ሳይጻፍ ቢቀር ወይም በመሳሳት ፊደላትም ሆኑ ሙሉ ቃሉ ተለውጦ በጻፍ ስሜ በትክክል ስላልተጻፈ (ስላልተገለጸ) አይመለከተኝም ማለት አይቻልም።⁶¹ ይህ እንደ መቃወሚያ የሚቀርብ ሳይሆን፣ አስፈላጊ ሆኖ ከተገኘ፣ በኋላ ሊሻሻል የሚችል ጉዳይ ነው።⁶² ስለዚህም የሁለተኛ መጀመሪያ ስሞች አስፈላጊ አለመሆን ሁኔታ ይህን ውጤት ያስከትላል ለማለት እንችላለን። ይህ ስለተባለ ግን የመጀመሪያ ስሞች መብዛት (plurality of given names) አንዳችም ጠቀሜታ የለውም ማለት እንዳልሆነ መገንዘብ ያሻል። የእነዚህ መብዛት አንድን ሰው በተሻለ ሁኔታ ለመለየት እንደሚረዳን አያጠራጥርም። በኑሮም ውስጥ፣ በተለይም በመኳንንቱ ዘሮች አካባቢ፣ በርካታ የመጀመሪያ ስሞች ያሏቸው ሰዎች ያጋጥሙናል። ሆኖም፣ በተቃራኒው፣ የመጀመሪያ ስሞች በበዙ ቁጥር ለሌላው ሰው ለመያዝና ለማስታወስ እንደሚያስችግሩና ከዚህም የተነሳ በአጻጻፍ ወቅት ለመሳሳት መንገድ እንደሚከፍቱ አብሮ መገንዘብ ያሻል።

⁶⁰ See, Corpus Juris Secundum, op. cit., p. 4.

⁶¹ Ibid., pp. 5-7. የመጀመሪያ ስምንም ሆነ ሁለተኛ ስሞችን በመጀመሪያ ፊደል (initial) ብቻ መጻፍ ይቻላል። ለፍ/ቤት በሚቀርቡ ጉዳዮች ግን ቢያንስ የመጀመሪያ ስምን (Christian name) ከቤተዘመድ ስም ጋር በሙሉ መጻፍ አስፈላጊ ነው። እንዲሁም፣ እንደ ሁለተኛ ስሞች ሁሉ የአንድን ሰው የማዕረግ ስም በመዘንጋትም ሆነ ባለማወቅ አለመጻፍ መቃወሚያ ምክንያት ሆኖ ሊቀርብ አይችልም። ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 7 ላይ ይመልከቱ። የመሳሳትን የማዕረግ ስም ግን የስም አካል ሆኖ የሚቆጠር ነው።

⁶² ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 9-10 ይመልከቱ።

2.1.1.5. የተከለከሉ ስሞች (forbidden names)

ከአሁን በፊት እንደተመለከትነው አውሮፓውያን የስሞች ኪዳን (repertoire) አሏቸው። የአንድ ልጅ ስም አንድም ከታሪክ ሰነዶች አንድም ከቅዱሳን መጻሕፍት የተገኘ መሆን አለበት። በእኛ ሕግ ግን ተመሳሳይ ደንብ የለም። ይህ ስለተባለ ግን የሚገዛው ልማድ የለም ማለት አይደለም። ስም መጠሪያ እንደመሆኑ ለአፍ የማያስቸግር በዓይነቱም ለአገሩ ባዕዳ ለሰውም እንግዳ መሆን የለበትም። በዚህ ረገድ በፈረንሳይ ሕግ መጻሕፍት ላይ አንድ አዘውትር የሚጠቀስ ምሳሌ እናገኛለን። አንድ የፖሪስ ከተማ የክብር መዝገብ ሹም በአካባቢው ነዋሪ የሆነ አንድ አባት ልጁን “ሉሲፈር ብላንክዊ ቬርሲንጄቶሪክስ” (Lucifer-Blanqui-Vercingetorix) በማለት ሰይሞ እንዲመዘገብለት ጥያቄ ሲያቀርብ ይህንንን አልመዘግብም በማለቱ ተከሶ ፍርድ ቤት ሲቀርብ ደግ አረገ ተብሏል።⁶³ ስሙን ስንመለከተው “ሉሲፈር” የዲያብሎስ ከሽፍነት በፊት የነበረው ስሙ ነው። ስለዚህ የተፈቀደ ነው ማለት ነው። “ብላንክዊ” ም በፈረንሳይኛ እንግዳ ቃል አይደለም። “��ርሲንጄቶሪክስ” ደግሞ በአውሮፓ ይኖሩ የነበሩ በነገደ “ሴልት” (celts) ዘንድ የታወቀ ስም ነበር። ትርጉሙም “ታላቁ የጦረኞች ንጉሥ” (great king of warriors) ማለት ነው።⁶⁴ ስለዚህ ይህም የተፈቀደ ነው። እንግዲህ የክብር መዝገብ ሹሙ “ደግ አደረገ” የተባለው የተመረጠው ስም ከልማድ ያፈነገጠ ለአፍም በቀላሉ የማይያዝ በመሆኑ ይመስለናል። ሌላ ትርጉም ሊሰጠው አይችልም። ከአሁን በፊት እንደተመለከትነው፣ የእኛም ሕግ ቢሆን አንድ የክብር መዝገብ ሹም እናትና አባቱ ላልታወቁ ልጅ ስም በሚያወጣበት ጊዜ በአካባቢው ከታወቁ ስሞች መካከል አንዱን መርጦ ሊሰጠው ይገባል ሲል በአጠቃላይ ስም በሚወጣበት ጊዜ ምን ዓይነት መሆን እንዳለበት በዘዴ የሚያመለክት ይመስለናል። ስለዚህ አማራጭ ወይም ከሰው ለመለየት ተብሎ በዘፈቀደ ስም ማውጣት አግባብ አይሆንም። በልጁም ላይ አለ ዕዳው መገለልንና መጠቋቋሚያ መሆኑን ሊያስከትል ይችላል። ሆኖም፣ በአንዳንድ ሰዎች ዘንድ (ማንበረሰቦችም ጭምር) ከ “ፀላኤ-ሠናይ” ያርቃል የሚል ዕምነት ስላለ አንዳንዴ ለአንድ ልጅ ሆኖ ተብሎ “መጥፎ ስም” ሊሰጠው እንደሚችልም መዘንጋት የለበትም።⁶⁵

በመጨረሻም፣ በሕጎችን ላይ “የተከለከሉ የግል ስሞች” የሚለውን ለአፍታ እንመልከት። አንቀጽ 38 (1) “ማንኛውም ልጅ ያባቱ ወይም የናቱ

⁶³ See, Planiol, op. cit., p. 266 and Amos and Walton, op. cit., p. 38.

⁶⁴ Encyclopedia Britannica, vol. 24, op. cit., p. 736.

⁶⁵ The purpose of such names, which are called apotropaic names, is to make the child undesirable to demons. Ibid. p., 735.

ወይም ደግሞ በሕይወት ካሉት አባቶቹና ወንድሞቹ ያንደኛው የግል ስም ብቻ ሊሰጠው አይቻልም። በማለት ይደነግጋል። የአንድ ቤተሰብ አባላት በአባትም በቤተዘመድም ስም አንድ ስለሆኑ ወንድምን ከወንድም እህትን ከእህት መለየት የሚቻለው በመጀመሪያ ስማቸው ነው። ይህ ስማቸው አንድ ከሆነ የሚለየበት መንገድ የለም፤ ሁለተኛ ስም ሊያስፈልግ ነው። ይህም፤ ስም ያለው ሞቻ ነው እንደሚባለው በቤት ውስጥ ችግር የሚፈጥር ከመሆኑም በላይ በተለይ ደግሞ ነብዜን የመሰሉ ሰነዶች ይፋ በሚሆኑበት ጊዜ ጉልህ ችግር ማስከተሉ አይቀርም። ይህም አንቀጽ ይህን የመሰሉ ችግሮች እንዳይፈጠሩ ለመከላከል ታስቦ የተደረገ እንጂ በትክክለኛው አነጋገር “የተከለከለ” ስሞችን የሚመለከት አይደለም። ሁለተኛም፤ በይዘቱም ቢሆን “ክልክል” ነው የተባለው ስም እንዳይሰጥ የሚከለክል አይደለም። ልጁ ይህንኑ ስም እንደያዘ ከወንድሞቹ ወይም ከእህቶቹ የሚለየው/የሚለያት ሌላ ሁለተኛ የመጀመሪያ ስም ሊሰጠው/ሊሰጣት እንደሚገባ የሚደነግግ ነው። በዚህ ረገድ በአንቀጹ በእንግሊዝኛውና በአማርኛው ቅጂዎች መካከል የአጻጻፍ ልዩነት ቢኖርም በትርጉም ግን የእንግሊዝኛውም ቅጂ ቢሆን ግልጽ ከሆነው ከአማርኛው ቅጂ ጋር ይስማማል ለማለት እንችላለን።

አንዳንድ ቤተሰቦች ለተወሰኑ ስሞች የተለየ ፍቅር (attachment) አላቸው።⁶⁶ ይህም በቤተሰቡ ውስጥ ተወዳጅ ወይም በንብረተሰቡ ዘንድ ታዋቂ የነበረን የቤተሰብ አባል በአርአያነቱ እንዲታወስ ትውልዱም የእርሱን ወይም የእርሷን ፈለግ እንዲከተሉ ለማስገንዘብ ከመነጨ ፍላጎት ሊሆን ይችላል። ይህ አንቀጽም ይህን ዓይነት ዝንባሌ እንዳለ በመገንዘብ የተደነገገ መሆኑ ግልጽ ይመስለናል። ራሱን ችሎ በአንድ አንቀጽ የገባውም “ልዩ ሁኔታ” መሆኑን ለማመልከት ነው ማለት ይቻላል።

2.1.2. የአባት ስም (ፖትሮኒሚክ)

ቀደም ሲል እንዳየነው በእኛ ሕግ “የአባት ስም” አንድ ልጅ አባቱ ከሆነው ሰው በመወለዱ ምክንያት ብቻ የሚወርሰው የስሙ አካል ነው። የአንድ ሰው ስም በሰነድ ላይ በሚሰፍርበት ጊዜም ይሸው ስም የሚጻፈው ከመጀመሪያ ስም/ስሞች ቀጥሎ በመጨረሻ ላይ ነው። በዚህ የአባት ስም መሆኑን እንለየዋለን።

አንድ ሰው ከአንድ በላይ የመጀመሪያ ስሞች ሊኖሩት እንደሚችሉ ተመልክተናል። ስለዚህም፤ አባት፤ ከአንድ በላይ የመጀመሪያ ስሞች ካሉት “ፖትሮኒሚክ” ስም ሆኖ የሚያገለግለው የአባት የመጀመሪያ ስሙ ነው።

⁶⁶ See, Planiol, op. cit., p. 265; also, Encyclopedia Britannica, vol. 24 op. cit., pp. 734-35.

ይህንንም ለማመልከት የአንቀጽ የእንግሊዝኛ ቅጂ “the usual fist name of his father” በማለት ይገልጻል። አዘውትሮ የሚጠራበት ስም እንደማለት ነው። በምዕራባውያን ዘንድ ደግሞ አንድ ሰው አዘውትሮ የሚታወቀው በመጀመሪያ ስሙ ነው። ሆኖም አባት በተለይ የሚታወቀው በሁለተኛ ስሙ ከሆነ በእኛ ሕግ ይህን እንደ አባት ስም አድርጎ መጠቀም ይቻላል።

ከአሁን በፊት በሰጠነው ትርጉሙ የአንድ ልጅ አባት ያልታወቀ በሚሆንበት ጊዜ ልጁ “ፖትሮኒሚክ” አይኖረውም [ቁ.36 (2)]። ይህ በሚሆንበትም ጊዜ ለልጁ ሁለት የመጀመሪያ ስሞች ሊሰጡት እንደሚገባ ከአሁን በፊት ተመልክተናል። ሁለተኛው ስም በአባት ስም ምትክ ሶስተኛ ስም ሆኖ ይገባል ማለት ነው። ሥርዓቱን ጠብቆ ልጁ ሶስት ስሞች ይኖሩታል።

ከዚህ በተጨማሪ “ያባት ስም ከቤተዘመድ ስም ጋር አንድ ሆኖ የተገኘ እንደሆነ” ይኸው ስም በአስተዳደር ክፍል (አድሚኒስትሬሲዮን) ጽሑፎች ውስጥ (አፌሲዬል ሰነዶች) መጻፍ እንደሌለበት የአንቀጽ ንዑስ ቁ. (3) ይገልጻል። በአማርኛው ላይ “አንድ ሆኖ የተገኘ” የሚለውን የእንግሊዝኛው ቅጂ “መደናገርን የሚያስከትል ከሆነ” (if it is confused with the name) በሚለው ሐረግ ይተካዋል። የልጅ የግል ስም ከአባት ስም ጋር አንድ ዓይነት ሊሆን እንደማይችል ሁሉ (ቁ.38) የአባት ስምም ከቤተዘመድ ስም ጋር አንድ ሊሆን አይችልም። አባትም በጊዜው ልጅ ነበርና። ስለዚህ ከላይ በጥቅስ ያስቀመጥነው የአንቀጽ 36(3) የአማርኛው ቅጂ አነጋገር ትርጉም የለሽ ይመስላል።⁶⁷ የእንግሊዝኛው ቅጂ ግን በተለይ በምዕራቡ ዓለም ሊያጋጥሙ የሚችሉ ሁኔታዎችን በመገንዘብ የተዘጋጀ ይመስላል። በምዕራቡ፣ አንዳንድ ስሞች ሲጻፉ ወይም ሲነበቡ እጅግ ተመሳሳይ ከመሆናቸው የተነሳ ማደናገርን ሊያስከትሉ ይችላሉ። ለምሳሌ ያህል Gregg, Greig, Cottin, Cotin, Dixon, Dickson። ሌሎችም ከዚህ የተሻሉ ምሳሌዎች ማግኘት ይቻላል። ስለዚህ ንዑስ አንቀጽ ይህ ችግር እንዳያጋጥም በመገንዘብ የተደነገገ ሳይሆን አይቀርም። አንድን ሰው በትክክል ለመለየት መቸገር የለብንም። በአማርኛ ግን የሚዋጥ ፊደል ስለሌለና ሁሌም የተጻፈው እንዳለ ስለሚነበብ ይህን የመሰለ ችግር እምብዛም እንደማያጋጥም መገመት ይቻላል።

2.2.3. የቤተዘመድ ስም (Family Name)

የቤተዘመድ ስም ከአንድ የዘር ግንድ የተገኘ የቤተዘመድ አባላት በሙሉ በአንድነት የሚጋሩት የወል ስም ነው። ለዘሩ ግንድ ሥር መሠረት

⁶⁷ በሽግግር ወቅት አባትና የቤተዘመድ ስም አንድ ዓይነት የመሆን ሁኔታ ሊያጋም ይችላል። ይህን ወደፊት እናየዋለን። See, also Vanderlinden, op. cit., p. 31. አንቀጽ 31 ግን ለሽግግር ጊዜ ብቻ የማያገለግል አንቀጽ አይደለም።

ከሆነው ወላጅ አባት በመነሳት በወንድ ልጁ በኩል (through males) ከትውልድ ወደ ትውልድ ሲተላለፍ የመጣና ወደፊትም በዚህ መልኩ ሲተላለፍ የሚቆይ ስም ነው።⁶⁸ በወንድ ልጅ በኩል የሚተላለፍ እንደመሆኑም ሴት ልጅ ስትወልድ ልጇ የሚወርሰው የእርሷን ቤተዘመድ ስም ሳይሆን የአባቱን ቤተዘመድ ስም ነው። ስለዚህ ወራሽ ወንድ ልጅ ከሌለ ስሙም አብሮ ይጠፋል ማለት ነው። በእኛ ሕግ ስለ ቤተዘመድ ስም የሚነግገው የፍብረት. 33 ሲሆን ሙሉ ቃሉም እንደሚከተለው ነው፡-

“ቁ. 33 የስም አሰጣጥ፡፡

1. የልጁ የቤተ ዘመድ ስም የአባቱ ቤተ ዘመድ ስም ነው።
2. የልጁ አባት ያልታወቀ በሆነ ጊዜ ወይም ልጁ ተክዶ እንደሆነ የልጁ የቤተ ዘመድ ስም የእናቱ የቤተ ዘመድ ስም ነው።
3. እንዲሁም በእናቱ መጠለፍ ወይም መደፈር ምክንያት የልጁ አባት በፍርድ ውሳኔ ተረጋግጦ እንደ ሆነም አፈጻጸሙ በዚህ ዐይነት ነው።

እንግዲህ፣ የቤተዘመድ ስም እንደ አባት ስም ሊተው የሚችል ሳይሆን በአስያየም ረገድ ሁልጊዜም አስፈላጊ ነው። በንዑስ አንቀጾቹ ላይ “ነው” (shall) የሚለው ኃይለ ቃል የሚያመለክተን ይህንነት ነው። ከአንቀጹ በግልጽ እንደምንረዳው አንድ ልጅ ሁልጊዜም ቢሆን የሚወርሰው የአባቱን ቤተዘመድ ስም ነው። የእናቱ የቤተዘመድ ስም የሚሰጠው አባቱ “ያልታወቀ” እንደሆነ ወይም አባት ልጁን የካደው ሲሆን ነው። “ያልታወቀ” ሲባል ምን ማለት እንደሆነ ከአሁን በፊት ተመልክተናል። “ተክዶ እንደሆነ” የሚለው ደግሞ በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ ከአ. 167-179 ወደ ተደነገጉት አንቀጾች የሚመራ ነው። አንድ አባት በቂ ምክንያት ካለው በጋብቻ ወቅት የተወለደ ልጁን ሊክድ ይችላል። እነዚህ አንቀጾች ስለዚህ ሁኔታ የሚደነግጉ ናቸው። እንዲሁም የአንድ ልጅ አባት ከፍርድ ውሳኔ የተነሳ “የታወቀ” ቢሆንም፣ ከአሁን ቀደም እንደገለጽነው፣ ስም መስጠት ከፍቅርና እንክብካቤ ጋር የተሳሰረ እንደመሆኑ (parental responsibility) ለልጁ የሚሰጠው የአባቱ ሳይሆን የእናቱ ቤተዘመድ ስም ነው።⁶⁹

ከአሁን በፊት እንደገለጽነው፣ የቤተዘመድ ስም በሌሎች አገሮች ለረጅም ጊዜ ሲሠራበት የቆየ ባሕል እንደመሆኑ አንድ ሕግን ይህን ስም የሚወርሰው ገና ለራሱ የግል ስም ሳይወጣለት ነው ማለት እንችላለን። በእኛ ግን አገር ያላወቀው አዲስ እንደመሆኑ ይህ ስያሜ እንዴት ነው የሚሰጠው የሚለው ትልቅ ጥያቄ መሆኑ አይቀርም። ይህ የሽግግር ወቅትን የሚመለከት

⁶⁸ See, Planiol, op. cit., p. 265; also, Encyclopedia Britannica, vol. 24 op. cit., pp. 734-35.

⁶⁹ ከላይ ገጽ 20 ላይ ይመልከቱ።

ጥያቄ ከመሆኑም በላይ ስለዚህ ከማውሳታችን በፊት አንዳንድ ልናውቃቸው የሚገባ መሠረተ ህሳቦች ስላሉ መጨረሻ ላይ እንመለስበታለን።

በዚህ ደረጃ ግን፣ የሚከተለውን ዐቢይ ነጥብ መገንዘብ አስፈላጊ ነው። የቤተዘመድ ስም የአንድ ሰው ዋና ስሙ ነው ለማለት እንችላለን።⁷⁰ በትክክለኛው አነጋገር ሌሎች ስሞች “አዕጽቅ” ወይም የአንድ ሐረግ ቅርንጫፎች ናቸው። የፍትሐ ብሔር ሕጎችንም ስንመለከት “ስም” ብሎ በተለይ የሚጠራው የቤተዘመድ ስምን ነው።⁷¹ ሌሎች ስሞች ሲጠቀሱ ሁልጊዜም “የግል” ወይም “ያባት” ወይም “ተጨማሪ” ከሚል ቅጽል ጋር ነው። ይህም “ስም” ሲባል በዋናነት የሚታወቀው “የቤተዘመድ ስም” መሆኑን ያመለክተናል። የምዕራባውያንንም የስም አጠራር ባሕል ስንመለከት አንድ ሰው በሕዝብ ዘንድ የሚታወቀውና የሚጠራው በቤተዘመድ ስሙ ነው። የቅርብ ወዳጅና ቤተሰብ ካልሆነ በቀር አንድን ሰው በመጀመሪያ ስሙ መጥራት እንደ ነውር የሚቆጠር ነው። ጋጠ ወጥ ያለኛል። ይህም የቤተዘመድ ስም ዋና ስም ስለመሆኑ ተጨማሪ አመለካከት ነው። ይህ ነጥብ ወደፊት ግልጽ እየሆነልን ይሄዳል። እዚህ ላይ ልንገነዘበው የሚገባን ዋናው ጉዳይ፣ ከአሁኑ በፊት እንደገለጽነው፣ የፍትሐ ብሔር ሕጎችን “ስም” በሚለው ቃል ብቻውን በሚጠቀምበት ጊዜ ሁሉ የቤተዘመድ ስም ማለቱ መሆኑን ነው። ይህን ካልተረዳን አንዳንድ አንቀጾችን (በተለይ የእንግሊዝኛውን ቅጂ) በምናነብበት ጊዜ ግር ሊለን ይችላል።

እንግዲህ፣ በሕጎችን የስም አወጣጥና የአሰ ያየም ሥር ዓት ከላይ የገለጽነውን ሲመስል አንድ ሰው በዚህ መልኩ አንድ ጊዜ ከተሰየመ ይኸው ሕጋዊ መለያው ሆኖ ከአራስነት እስከ ሕልፈተ ሕይወት ይቆያል ማለት ነው። ይህን ስያሜውን ለመለወጥስ ይቻለዋልን የሚለው ቀጥሎ የምንመለከተው ጉዳይ ይሆናል።

⁷⁰ ፕላኒየል “The constituent elements of the legal designation of persons are at present but two in number. They are the name, properly so called, or the patronymic name, and the given names” በማለት ያስቀምጡታል። (ስርዝ የተጨመረ), op. cit., p. 255; also, Corpus Juris Secundum, op. cit., p. 3.

⁷¹ ቁ. 33(1), 39, 40(2), 41(1), 44, 45(1), 46 ይመልከቱ። See also, Vanderlinden, op. cit., p. 23.

2.2. ስምን ስለመለወጥ

"A person may not change his name at will. All alterations of name, either in its composition or in its spelling, is forbidden."

አንድ ሰው ስሙን ባሰኘው ጊዜ ሊለውጥ አይችልም። በይዘቱም ሆነ ሆኔያቱ በስም ላይ የሚደረግ ማናቸውም ለውጥ የተከለከለ ነው።
ፕላኒየል⁷²

"Subject to certain restrictions imposed in the case of aliens, the law prescribes no rules limiting a man's liberty to change his name."

"የውጭ ዜጎችን በሚመለከት ከተጣሉ አንዳንድ ግዴታዎች በስተቀር ሕጎችን አንድ ሰው ስሙን ለመለወጥ ያለውን ነፃነት የሚገድብ አንዳችም ደንብ የለውም።"

Halsbury's Laws of England⁷³

ስም መለወጥን በተመለከተ ሁለቱ የምዕራቡ ዓለም ታላላቅ የሕግ ሥርዓቶች በአገብሮ ብዙም ባይለዩ በጽንሰ ሀሳብ ደረጃ ግን የተለያየ አመለካከት አላቸው። ከአሁን በፊት ጨረፍ አድርገን እንዳየነውና ከላይ የተመለከተውም ጥቅስ በአጭሩ እንደሚያስቀምጠው፣ አንድን ጉዳይ በተለይ በሚመለከት የተጻፈ ሕግ (statutory legislation) በሌላ ሁኔታ እንዲፈጸም ካልደነገገ በስተቀር በኩሙን ሉው የሕግ ሥርዓት ስም እንዳይለወጥ ገደብ የሚጥል አንዳችም ደንብ የለም።⁷⁴ ስለሆነም፣ አንድ ሰው በፈለገው ስም የመጠቀምና እንደፈለገውም ስሙን የመቀየር መብት አለው። እንደፈለገው ሲባልም ሰምን እንደሚለውጥ ምክንያት ለመስጠትና እንዲለውጥ ፈቃድ ለመጠየቅም አይገደድም ማለት ነው። ይህ እንግዲህ በጽንሰ ሀሳብ ደረጃ ነው። በአገብሮ ግን፣ ስም መለወጥ ሊያስከትል የሚችለውን ጥርጣሬና መምታታት (confusion) ለማስወገድ፣ ማስረጃ የሚሆን ነገርም በእጅ ለመያዝ የሰም ለውጥን በይፋ ማሳወጅ የተለመደ ነው። ይህም የሚሆነው ሰነድ እዘጋጅቶ (execute a deed poll) በሚመለከተው ክፍል በማስመዝገብ ነው።⁷⁵ ይህም ቢሆን ግን ሁኔታውን ለሕዝብ ለማሳወቅ እንጂ ምክንያት መስጠት አያስፈልግም፣ ፈቃድ እንደመጠየቅም የሚቆጠር አይደለም።

⁷² op. cit., p. 256.

⁷³ Vol. XXIII, op. cit., p. 555.

⁷⁴ Ibid., pp. 555-56. See also, Corpus Juris Secundum, Vol. 65, op. cit., pp. 25-26.

⁷⁵ Halsbury's Laws, Ibid, p. 588; also, Corpus Juris Secudum, Ibid., pp. 26-27.

የሲቪል ሎው ሥርዓት የሚከተለው ጽንሰ ሀሳብ ግን የዚህ ተቃራኒ ነው ማለት እንችላለን። ከላይ ፕላኒዮል እንዳስቀመጡት መላ ስምን መለወጥ ብቻ ሳይሆን ሆሄያቱን እንኳን እንዳሻ ማዛነፍ የተከለከለ ነው።⁷⁶ “እንዳሻ” ሲባልም በገዛ ፈቃድ አይደረግም፤ የሚመለከተውን አካል ፈቃድ ማግኘት ያስፈልጋል ለማለት ነው። የእኛም ሕግ ይህንኑ ፈለግ የሚከተል ሆኖ እናገኘዋለን። ስምን ለመለወጥ የሚቻለው፤ (1) የተወሰኑ ሁኔታዎች ሲከሰቱ የስም ለውጥ ሊያስከትሉ እንደሚችሉ ሕጉ ራሱ ሲደነግግ ለፍርድ ቤት አቤቱታ አቅርቦ የፍርድ ቤቱን ፈቃድ በማግኘት፤ (2) አልያም አንድ ሁኔታ ሲፈፀም በሕግ ትዕዛዝ ወዲያውኑ የስም ለውጥ የሚያስከትል ሲሆን ነው። የመጀመሪያው በራስ አነሳሽነት የሚደረግ ሲሆን ሁለተኛው በሕግ ትዕዛዝ የሚፈፀም ነው። ከዚህ ቀጥለን እነዚህን ሁለት ሁኔታዎች ዘርዘር አድርገን እንመለከታለን።

2.2.1. በራስ አነሳሽነት ስምን ስለመለወጥ

2.2.1.1. የቤተዘመድ ስም

የቤተዘመድ ስምን ስለመለወጥ የሚደነግገው አንቀጽ 42 እንደሚከተለው ይዘገባል፦

ቁ. 42 የቤተዘመድ ስም መለወጥ።

- (1) በቂ ምክንያት የተገኘ እንደሆነ በሰውዬው ጠያቂነት የዚህ ሰው የቤተዘመድ ስም እንዲለወጥ ዳኞች ለመፍቀድ ይችላሉ።
- (2) ዳኞቹም የቀረበላቸውን ጥያቄ ሲመረምሩ የስሙ መለወጥ ጉዳይ በሌሎች ሶስተኛ ወገኖች ላይ አንዳችም ጉዳት እንዳያስከትል ጥንቃቄ ያደርጋሉ።

እንግዲህ ከዚህ አንቀጽ የምንረዳው፤ የቤተዘመድ ስምን ለመለወጥ፤ (1) ለመለወጥ የሚፈልገው ሰው ለፍርድ ቤት አቤቱታ ማቅረብ እንዳለበት፤ (2) ጥያቄው የሚፈቀደው በቂ ምክንያት (good cause) ሲቀርብ ብቻ መሆኑን፤ እና (3) ፍ/ቤቱ ጥያቄውን በሚመረምርበት ወቅት የስሙ መለወጥ በሶስተኛ

⁷⁶ In contrast, under American Common Law, “if [names] sound alike, or if common usage has made their pronunciation identical, they are regarded as the same and a variance in their spelling is immaterial unless it is such as misleads a person to his prejudice, or the misspelling transforms the name into a wholly distinct appellation.” This is known as the *Idem Sonans* rule. See, *Corpus Juris Secundum*, *Ibid.*, pp. 34-35.

ወገኖች ላይ ጉዳት የማያስከትል መሆኑን ጥንቃቄ ማድረግ እንዳለበት ነው። እነዚህን ተራ በተራ እንመለከታለን።

2.2.1.1.1. አቤቱታ ማቅረብ የሚችለው ማነው?

አንቀጽ 42(1) የስም መለወጥ ጥያቄ የሚቀርበው በሰውዬው ጠያቂነት መሆኑን ይገልጻል። “... በሰውዬው ጠያቂነት የዚህ ሰው የቤተ ዘመድ ስም እንዲለወጥ ዳኞች ለመፍቀድ ይችላሉ” ይላል። ይህ ትርጉም የሚያሻው ይመስላል። የስም መለወጥ ጥያቄ አንድ ሰው ለአካለ መጠን ከደረሰም በኋላ ሆነ ከመድረሱ በፊት ሊነሳ የሚችል ጥያቄ ነው። ሰውዬው አካለ መጠን የደረሰ ከሆነና በቂም ምክንያት ካለው በማናቸውም ጊዜ የስም ለውጥ ጥያቄ ሊያቀርብ ይችላል። ይህ ግልጽ ነው። ችግር የሚፈጠረው ሰውዬው (ልጁ) አካለ መጠን ያልደረሰ በሚሆን ጊዜ ነው።

ከአሁን በፊት ስለአሰያየም ባወሳንበት ጊዜ እንደተመለከትነው፣ የተወሰኑ ሁኔታዎች ሲከሰቱ የስም ለውጥ ሊያስከትሉ ይችላሉ። ለምሳሌም ያህል፣ የአንድ ልጅ አባት አባትነቱን የተቀበለው ዘግይቶ ከሆነ ወይም አባትና እናቱ ያልታወቁ ልጅ ከወለደቹ አንዱ የተገኙ እንደሆነ፣ እነዚህ ሁኔታዎች ሕጉ ስለሚፈቅድ የስም ለውጥ ሊያስከትሉ ይችላሉ። እነዚህም ሁኔታዎች የሚፈጠሩት፣ አብዛኛውን ጊዜ ማለት ይቻላል፣ ልጁ ለአካለ መጠን ከመድረሱ በፊት ነው። ይህን ዓይነት ሁኔታም በሚያጋጥምበት ጊዜ የሚያስከትለው የስም ለውጥ ከሕግ ድንጋጌ የመነጨ በመሆኑ አባት ወይም እናት ጥያቄውን ራሳቸው በቀጥታ እንዲያቀርቡ የማይፈቀድበት ምክንያት አይኖርም። የንዑስ አንቀጽ ቀጥተኛ ትርጉም ግን ይህን የሚፈቅድ አይመስልም። “በሰውዬው ጠያቂነት የዚህ ሰው” ይላል። ስለዚህም በዚህ ቀጥተኛ ትርጉም ከተመራን አባት ወይም እናት የሕፃን ልጃቸው ስም እንዲለወጥ በቀጥታ በራሳቸው ስም አቤቱታ ሊያቀርቡ አይችሉም ማለት ነው። ስምን የመስጠትም ሆነ የማውረስ መብት የወላጆች በመሆኑ፣ ጉዳዩም በቀጥታ የሚመለከታቸው ከሕፃኑ ይልቅ እነሱን በመሆኑ ይህን ዓይነት አቋም መያዝ ተገቢ ባይሆንም ንዑስ አንቀጹ ይህን የመሰለ ትርጉም ሊያስከትል እንደሚችል መገንዘብ ግን አስፈላጊ ነው።

2.2.1.1.2 በቂ ምክንያት

የቤተዘመድ ስም እንዲለወጥ አቤቱታ ማቅረብ ብቻውን በቂ አይደለም። አቤቱታውን በበቂ ምክንያት ማስደገፍ ያስፈልጋል። “በቂ ምክንያት” ሲባል ምን ዓይነት “ምክንያቶች” ናቸው እንደ በቂ ምክንያት ሆነው የሚቆጠሩት ወይም ሊቆጠሩ የሚገባቸው? የሚል ጥያቄ መነሳቱ አይቀርም። በሕጋችን ላይ ይህን መፍታት በመሠረቱ ለዳኞች ሕሊና (discretion) የተተወ ነው። ንዑስ አንቀጹ “ዳኞች ለመፍቀድ ይችላሉ” ሲል

ይህንን የዳኞች ሥልጣን ለማስገንዘብ ፈልጎ ነው። ስለዚህም የጉዳዩን ጠቅላላ ሁኔታ በመመዘን አንድ ምክንያት በሕሊና ግምት ስም እንዲለወጥ ለመፍቀድ በቂ ነው አይደለም ብለው ለመወሰን ይችላሉ ማለት ነው። ሆኖም፤ ከአሁን በፊት ደጋግመን እንደገለጽነው፤ የሚከተሉትን እንደ በቂ ምክንያት ልንቆጥራቸው እንችላለን።

1. ከጋብቻ ውጭ ወይም ከጋብቻ መለስ (irregular union) ሁኔታ ውጭ የተወለደን ልጅ አባቱ ያወቀው ዘግይቶ የሆነ እንደሆነ (ቁ.33/2)፤
2. አንድ ልጅ በአባቱ ሲካድ (ቁ.33/2)፤
3. አንድ ወላጆች ያልታወቁ ልጅ አባት ወይም እናት የተገኙ እንደሆነ (ቁ.39/1)፤
4. ወላጅ እናትና አባቱ ያልታወቁን ልጅ በአሳዳጊነት የተቀበለው ድርጅት ስሙ እንዲለወጥለት የሚፈልግ ሲሆን (ቁ.39/2)፤

እነዚህ ሁኔታዎች የአባትና የቤተዘመድ ስም መለወጥን ሊያስከትሉ ይችላሉ። እንደ በቂ ምክንያት ሊቆጠሩ ይችላሉ ያልነውም ሕጉ ራሱ ስምን ለመለወጥ ምክንያት አድርጎ (legal cause) ስለሚቀበላቸው ነው። እንደ እውነቱም ከሆነ፤ ሕጋችን በተለየ ሁኔታ ስለማያያቸው እንጂ እነዚህ ጉዳዮች “በቂ ምክንያት” አለ ወይስ የለም የሚያሰኝ ኩነታዊ (factual) ማስረጃን የመመዘን ጥያቄ ውስጥ የሚያስገቡ አይደሉም። ሕግ የሚፈቅደው በመሆኑም፤ ዳኞችም ቢሆኑ በመሰላቸው መወሰን ይችላሉ ለማለትም አይቻልም። ስሙ እንዲለወጥለት የፈለገውም ሰው ቢሆን የቀድሞው ስሙ ትክክለኛ የዘር ሐረጉን ካለማወቅ የተሰጠ እንደመሆኑ እውነተኛ (real) ስሙን አገኝ እንጂ ሌላ ስም ተለወጠለት የሚያሰኙ አይደሉም። ሆኖም ሕጉ በሌላ ሁኔታ እንዲታዩ ስላሳመለከተ እንደ በቂ ምክንያት ሊቆጠሩ ይችላሉ ማለት ይቻላል።⁷⁷

ይህ “በቂ ምክንያት” ለሚለው ቀለል ያለ ትርጉሙ ነው። ከዚህ ጋር የተያያዘውና ትልቁ ጥያቄ ከእነዚህ ከላይ ከተገለጹት ሁኔታዎች ውጭ ሕጉ ያሰባቸው (envisage) “በቂ” ሆነው ሊቆጠሩ የሚችሉ ሌሎችን ምክንያቶች ይኖራሉን የሚለው ነው። ለዚህ ጥያቄ ጥርት ያለ መልስ ለመስጠት ያስችግራል። ምክንያቱም ቀደም ሲል እንደገለጽነው ሕጉ “በቂ ምክንያት” የሚለውን በመሰላቸው የመተርጎሙ ሥልጣን (discretion) ሰፍርድ ቤቶች የተወጡ ስለሚመስል ነው። ሆኖም፤ ቢያንስ በጽንሰ ሀሳብ ደረጃ የሚከተለውን ማለት ይቻላል።

⁷⁷ የፈረንሳይ ሕግ እነዚህን የሚያያቸው “ያለ ፍርድ ውሳኔ” (without decree) የሰም መለወጥን የሚያስከትሉ ምክንያቶች አድርጎ ነው። ፈቃድ መጠየቅ ብቻ በቂ ነው። ፓላኒዮል፣ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 257 ይመልከቱ።

ከአሁን በፊት ደጋግመን እንዳመለከትነው፤ የቤተዘመድ ስም ከትውልድ ወደ ትውልድ የሚተላለፍ የዘር ሐረግ ተመዝ ወይም ወደ ላይ ተቆጥሮ የሚገኝ ነው። የአባትነት ሁኔታ በማይታወቅበት ጊዜ ለአንድ ልጅ የፈጠራ የአባት ስም ሊሰጥ እንደማይችል ሁሉ (ቁ.36/2) የቤተዘመድ ስምም በፈጠራ ስም ሊተካ አይችልም። ስለዚህ ስም ለመለወጥ የሚሰጠውም ምክንያት ከዚህ መሠረተ ሀሳብ ጋር የተያያዘ ሊሆን ይገባዋል። አንድ ሰው ስለትውልድ ሐረጉ በሚያጠናበት ጊዜ አንድ ቦታ ላይ ስሕተት ካገኘ ወይም የአጻጻፍ ልዩነት ካገኘ አሁን የያዘው ስሙ እውነተኛ የትውልድ ሐረጉን አያመለክትም ማለት ነው።⁷⁸ ይህን የመሰሉ ሁኔታዎች ሲያጋጥሙ ስም እንዲለወጥ ጥያቄ ቢቀርብ ተገቢ ይሆናል፤ ከመሠረተ ሀሳቡም ጋር ይጣጣማል። ስለዚህም፤ ከዚህና ቀደም ሲል ከጠቀስናቸው አራት ምክንያቶች ውጭ ስምን ለመለወጥ የሚቀርቡ ሌሎች ምክንያቶች ብቃት አጠያያቂ ነው።⁷⁹

ከዚህ ጋር ተያይዞ ሊነሳ የሚችለው ሌላ ጥያቄ ደግሞ፤ አንድ ሰው ከላይ ከተመለከቱት ምክንያቶች ባንዱ የቤተዘመድ ስሙን እንዲለወጥ ከተፈቀደለት ይኸው ውሳኔ በመሰጠቱ ምክንያት በልጆቹ ስም ላይ ተመሳሳይ የቤተዘመድ ስም ለውጥ ያስከትላልን የሚለው ነው። በሕጋችን ላይ ይህን ሁኔታ በግልጽ የሚሸፍን ድንጋጌ የለም። የፈረንሳይን ልምድ (practice) እንደ አብነት ብንወስድ፤ ፕላኒየል እንደሚሉት፤ የዚህ ዓይነቱ ስም ለውጥ ውሳኔ አካለ መጠን ባልደረሱ ልጆች ላይ ተፈጻሚ ይሆናል። አካለ መጠን በደረሱ ልጆች ላይ ተፈጻሚ ስለመሆኑ ግን በፍርድ ቤቶች ውሳኔዎችም ሆነ ጉዳዩ በሚመለከተው የአስተዳደር ሽንጉ (Conseil de.Etat) ውሳኔዎች መካከል ስምምነት የለም።⁸⁰

በመጨረሻም፤ ከላይ በዚህ ርዕስ ሥር ከተመለከቱት የስም መለወጥ ሁኔታዎች ይልቅ “በቂ ምክንያት” አለ ወይስ የለም የሚለው ጥያቄ ጉልቶ የሚወጣበት ሌላ ሁኔታ አለ። ይህን ሁኔታ በሕጋችን ላይ ስለሰም የተደነገጉት አንቀጾችም ሆነ ጋብቻና ፍቺን የሚመለከቱት አንቀጾች በግልጽ

⁷⁸ Planiol, Ibid., p. 257.

⁷⁹ ዶ/ር. ቫንደርሊንደን፤ የአንድ ሰው ስም በዘወትር አነጋገር መጥፎ ትርጉም የሚያስከትል ከሆነ (has obviously bad connotation in common parlance) ወይም በባለስሙ ላይ ችግር (serious inconvenience) ሊያስከትል የሚችል ከሆነ እነዚህ ሁኔታዎች ስምን ለመለወጥ እንደ በቂ ምክንያት ሊቆጠሩ ይገባል የሚል አመለካከት አላቸው። ስለጊለኛው ሁኔታ እንደ ምሳሌ አድርገው ያቀረቡትም ሞክሼዋ የሆነ ሰው በፀጥታ ኃይሎች ስለሚፈለግ ይህ ሁኔታ ችግር ፈጥሮብኛል በማለት የቤተዘመድ ስሟ እንዲለወጥላት አቤቱታ ያቀረበችውን የአንዲት ሴት ጉዳይ ነው። ቫንደርሊንደን፤ ዝኒ ከማሁ፤ ገጽ 25 እና 31-32 ይመልከቱ። በእኛ አስተያየት፤ እነዚህን አንደ በቂ ምክንያት ማቅረቡ ጽንሰ ሀሳቡን ማቅለል ይመስለናል።

⁸⁰ Planiol, op. cit., p. 257.

አይሸፍኑትም። እሳይ ከሌሎች በቂ ምክንያቶች ጋር አብረን ያሳነሳነውም ለዚህ ነው። ጭብጡን በተሻለ ለመረዳት የሚከተለውን በውጭ አገር የተፈፀመ አውነተኛ ጉዳይ (case) እና በጉዳዩም ላይ የተሰጠውን ፍርድ እንመልከት።

እ.ኤ.አ በ1989 በእንግሊዝ አገር በወጣው የሕፃናት አዋጅ (Children's Act)⁸¹ አንቀጽ 13(1) መሠረት፣ እናትና አባት በመፋታታቸው ምክንያት አንድ ልጅ ከሁለቱ ወላጆች ባንደኛው ዘንድ እንዲቆይ ትዕዛዝ ተሰጥቶ ከሆነ (residence order) ማንኛውም ሰው፣

(ሀ) በልጁ ላይ የወላጅነት አላፊነት (parental responsibility) ከተጣለባቸው ሰዎች በሙሉ የጽሑፍ ፈቃድ ካላገኘ በቀር፣ ወይም፣

(ለ) የፍርድ ቤት ፈቃድ ካላገኘ በቀር፣⁸²

የልጁን የቤተዘመድ ስም (surname) ለመለወጥ አይችልም። ይህም ቀደም ሲል የጠቀምነው ጉዳይ የቀረበው ይህን ሕግ በመንተራስ ነው። የጉዳዩም ሥረ ነገር እንደሚከተለው ነው። ባልና ሚስት ዕድሜያቸው 12 እና 14 የደረሰ ሁለት ልጆች ከወለዱ በኋላ ጋብቻቸው በፍቺ ይፈርሳል። ከዚህ በኋላ ሁለቱም ሌላ ጋብቻ ይፈጽማሉ። ጋብቻው በሚፈርስበትም ጊዜ ልጆቹ ከእናታቸው ጋር እንዲቆዩ አባትም የመገባቸው መብት እንዳለው ተወስኖ ነበር። የእናት ሁለተኛው ባል የአውስትራሊያ ዜጋ ስለነበር ሚስቱንና ሁለቱን ልጆች ይዞ ወደ ትውልድ አገሩ ለመመለስ ይፈልጋል። እናት የልጆቹ የቤተዘመድ ስም ተለውጦ የሁለተኛ ባሏ የቤተዘመድ ስም እንዲሰጣቸው ታመለክታለች። ዳኛውም ሁለቱን ልጆች ቢርዳቸው ውስጥ አስጠርተው ሲጠይቁቸው የእናታቸው ሁለተኛ ባል የቤተዘመድ ስም እንዲሰጣቸው የሚፈልጉ መሆኑን ይገልጽላቸዋል። ዳኛውም ጉዳዩን ከመረመሩ በኋላ ልጆቹ የቀድሞ የቤተዘመድ ስማቸውን እንደያዙ እንዲቆዩ ይወስናሉ።⁸³

የጉዳዩ ኩነት ባጭሩና በመጀመሪያ ደረጃ የተሰጠውም ፍርድ ይህን ይመስላል። ይህም የሚያመለክተን የስም ለውጥ ጥያቄ በዚህም መልኩ ሊነሳ

⁸¹ ይህ፣ ከአሁን በፊት፣ በኮመን ሎው “የተጻፈ ሕግ” (statutory legislation) ላልነው ጥሩ ምሳሌ ይሆናል። ከላይ ገጽ 28 ላይ ይመልከቱ።

⁸² የፍ/ቤት ፈቃድ እንደ አማራጭ ሆኖ የቀረበ መሆኑን ልብ ይሏል። ይኸም እንደገና፣ በኮመን ሎው ስምን ለመለወጥ በመሠረቱ ፈቃድ አስፈላጊ አለመሆኑን በተጨማሪ ያመለክታል።

⁸³ See, *W v A* (Child Surname) Fam 14 [1981] 1 All ER 100; as quoted in Jill Black, Jane Bridge & Tina Bond; *A Practical Approach to Family Law*, Sixth Edition, p. 426, Blackstone Press Limited (2000).

እንደሚችል ነው። “በቂ ምክንያት” አለ ወይስ የለም የሚለው ጥያቄም ጉልቶ የሚወጣው ከአሁን በፊት ከጠቀስናቸው ጉዳዮች ይልቅ ይህን በመሰሉ ጉዳዮች ነው። በእንግሊዝ ፍርድ ቤቶች አመለካከት ይህን በመሰሉ ጉዳዮች ዳኞች በመሰላቸው የመወሰን ሥልጣን (discretion) ቢኖራቸውም በዚህ ሥልጣናቸው በሚጠቀሙበት ጊዜ ግን፣ የነገሩን ጠቅላላ ሁኔታ፣ በተለይም ተገቢ ሆኖ ሲገኝ በአንድ በኩል የስም መለወጡ ጥያቄ ውድቅ ቢሆን ሕፃኑን ለሐፍረት የሚዳርገው (embarrassment) መሆኑን አለመሆኑን፣ በሌላ በኩል ደግሞ የሕፃኑን የረጅም ጊዜ ጥቅሞች (long term interests)፣ ሕፃኑ ከወላጅ አባቱ ቤተዘመዶች ጋር ያለውን ትስስርና ግንኙነት መቀጠል አስፈላጊ የመሆኑን ሁኔታ (importance)፣ እና እናት ሌላ ጋብቻ በመፈጸሟ ምክንያት ጥያቄውን በምታቀርብበት ጊዜም የሕፃኑ ስም አለመለወጥ በአዲሱ ትዳሯ ላይ ሊያስከትል የሚችለውን ውጤት (stability) በአንድነት ማገናዘብ ይገባቸዋል።⁸⁴ ከላይ በጠቀስነውም ጉዳይ፣ ይግባኝ ለሚው ፍርድ ቤት፣ የአንድ ሕፃንን የቤተዘመድ ስም የመለወጥ ጥያቄ ክብደት ሊሰጠው የሚገባ (a matter of importance) መሆኑንና ስም እንዲለወጥ የሚጠይቀውም ወላጅ ስም መለወጡ የሕፃኑን ጥቅሞች የበለጠ የሚያስጠብቅ (in the best interest of the child) መሆኑን ለፍርድ ቤቱ ማሳመን እንዳለበት በማሳተፍ ውሳኔውን አጽንቶታል።⁸⁵

ለማጠቃለል፣ ከላይ እንደተመለከትነው በአንቀጽ 42(1) ላይ “በቂ ምክንያት” ሲባል በውስጡ አቅፎ የያዘው ሁለት አምሳያ ያልሆኑ ነገሮችን ነው። ከዚህ ይልቅ የሕግ ውጤት የሆኑትን የስም ለውጥ አቤቱታዎች በሚመለከት ፈቃድ ብቻ በመጠየቅ የሚፈጸሙ መሆኑን፣ አቤቱታዎቹ ከነዚህ ውጭ በሆኑ ምክንያቶች ላይ የተመሠረቱ በሚሆንበት ጊዜ ደግሞ ፈቃድ ከመጠየቅ በተጨማሪ በቂ ምክንያትም ማቅረብ እንደሚያስፈልግ፣ እነዚህ ሁለቱ ሁኔታዎች ተለያይተው በቀመጡ የተሻለ ይሆን ነበር። ይህም ሀሳቡን በተሻለ ለመረዳት ይቀል ነበር ለማለት እንጂ አንቀጹ አሁን በተቀመጠበት መልኩም ቢሆን ከዚህ የተለየ ትርጉም የሚያስከትል አይደለም።

2.2.1.1.3. አቤቱታን ስለማወጅ

የቤተዘመድ ስም እንዲለወጥ ፈቃድ መጠየቅና በቂ ምክንያት ማቅረብ ብቻውን በቂ አይደለም። አቤቱታው እንዲታወጅ ያስፈልጋል። ይህም ሁለት ዓላማዎች አሉት ለማለት እንችላለን። በአንድ ወገን ስሙ እንዲለወጥለት ከሚፈልገው ሰው ጋር ትውውቅና የንግድም ሆነ ተመሳሳይ ግንኙነት ያላቸው ሰዎች ሁኔታውን አውቀው በግላቸው አስፈላጊውን ጥንቃቄ እንዲያደርጉ፣

⁸⁴ Ibid., pp. 425-26

⁸⁵ Ibid. p. 426.

ከዚህም አልፎ የሰሙ መለወጥ ጉዳት የሚያደርስባቸው ከሆነ ለፍርድ ቤት ተቃውሞአቸውን እንዲያቀርቡ ዕድል ይሰጣል። በሌላ በኩል ደግሞ፣ አንድ ሰው ከመሬት ተነስቶ ስሙን ስለማይለውጥ የስም መለወጥ በገብረተሰቡ ዘንድ በሰውዬው ስብዕና ላይ ጥርጣሬን ሊያስከትል ስለሚችል ስሙን ለመለወጥ ለሚፈልገው ሰው ለራሱም ቢሆን በይፋ መታወጁ ጠቃሚ ነው። በአንቀጽ 42(2) ላይ፡ “...የሰሙ መለወጥ ጉዳይ በሌሎች ሶስተኛ ወገኖች ላይ አንዳችም ጉዳት እንዳያስከትል” ዳኞች “ጥንቃቄ ያደርጋሉ” የሚለውም መታወጅ አስፈላጊ መሆኑን የሚያመለክት ነው። ሶስተኛ ወገኖች ጥቅማቸውን ሊያስከብሩ የሚችሉት አስቀድመው ስለ ሁኔታው ሲያውቁ ነውና።

በገብረተሰቡ አንቀጽ ላይ በግልጽ እንደተመለከተው ማወጅ የ“ጥንቃቄ” እርምጃ ነው። ሥነ ሥርዓታዊ እንጂ በስም መለወጡ ጥያቄ ላይ መሠረታዊ ለውጥ የሚያስከትል ውጤት አይኖረውም ማለት ነው። በሌላ አነጋገር የስም መለወጡ ጥያቄ በራሱ ውልብኝ (on its own merits) የሚታይና የሚወሰን ጥያቄ ነው። የስም መለወጡን በመቃወም የሚቀርብ ጥያቄም እንዲሁ የራሱ ውጤት ይኖረዋል እንጂ በስም መለወጡ መሠረታዊ ጥያቄ ላይ ሊያስከትሉ የሚችሉ ለውጥ አይኖርም ማለት ነው። ሕጉ “ጥንቃቄ” የሚለውን ቃል የመረጠው ይህንን ለማመልከት ፈልጎ ነው ለማለት ይቻላል።

ስም የአንድ ሰው የግሉ የሆነ እሴት ነው። ሶስተኛ ወገኖች አንድ ሰው ስሙን ለወጣ አልለወጠ የሚያገባቸው ነገር የለም። የእነሱ ጥቅም ከስሙ ጋር ሳይሆን ሰውዬው በስሙ ተጠቅሞ ከፈጸመው ተግባር ጋር ነው (ለምሳሌ፣ ውል)። ተቃውሞ ሊያቀርቡ የሚችሉትም ከዚህ ተግባር የተነሳ የስም መለወጡ በጥቅማቸው ላይ ጉዳት እንዳያደርስ እርምጃ እንዲወስድላቸው ነው። ከስሙ ጋር ጠብ የላቸውም። ስለዚህ፣ የስም መለወጥ በሶስተኛ ወገኖች ላይ ጉዳት ሊያደርስ የሚችለው የስም ለውጥ ጥያቄው የቀረበው በቅን ልቦና ብቻ ሳይሆን ለማጭበርበር ዓላማም ጭምር የሆነ እንደሆነ ነው ለማለት እንችላለን። ለምሳሌም ያህል፣ አንድ ሰው ስሙን ለመለወጥ የፈለገው ከእርሱ ላይ ገንዘብ ከሚፈልጉ ሰዎች (creditors) ፖስፖርቱን አስለውጦ ለመሸሽ ወይም በተመሳሳይ ሁኔታ ንብረት ለመደበቅና ለማሸሽ ከሆነ ይህን የመሰለው ሁኔታ በባለገንዘቦች ጥቅም ላይ ጉዳት እንደሚያስከትል ግልጽ ነው። ይህም ቢሆን ግን የእነሱ መብት ጥቅማቸውን ለማስከበር ፍርድ ቤቱ እርምጃ እንዲወስድላቸው ማድረግ ብቻ ነው። ሰውዬው፣ ከአሁን በፊት በገለጽነው መንፈሱ፣ በቂ ምክንያት ካለው ስሙ የማይለወጥበት ምክንያት አይኖርም።

ከላይ የገለጽነው ከስሙ ጋር ቀጥታ ግንኙነት የሌላቸውን በትክክለኛው አነጋገር “ሶስተኛ ወገኖችን” በሚመለከት ነው። የቤተዘመድ ስም የአንድ ቤተዘመድ አባላት የሆኑ ሁሉ በጋራ የሚጠቀሙበት የትውልድ ስም ነው።

እንዲሁም፤ አንድ ቤተዘመድ በአንድ ስም በብቸኛነት የመጠቀም መብት ስለሌለው በዚህ በአንድ ስም የሚጠቀሙ ሌሎችም ቤተዘመዶች ሊኖሩ ይችላሉ ስለዚህም እነዚህን ሁለቱንም የሰሙ መለወጥ ጥያቄ በቀጥታ ስለሚመለከታቸው በንዑስ አንቀጽ (1) ትርጉም ተቃዋሚ ሆነው ሊቀርቡ ይችላሉን የሚል ጥያቄ መነሳቱ አይቀርም። ይህን በሚመለከት፤ በአንድ ወገን የቀረበው አቤቱታ ተቀባይነት ቢያገኝም ስማቸውን ይዘው ከመቆየት የሚከለክላቸው ሕግ ስለሌለ የሚያስከትልባቸው ጉዳት ባለመኖሩ ተቃዋሚ ሆነው የሚቀርቡበት ምክንያት የሰም ሊባል ይቻላል። በሌላ ወገን ደግሞ፤ በተሰይሞ የመጀመሪያዎቹን በሚመለከት፤ ከአሁን በፊት እንደገለጽነው፤ የሰም ለውጥ ጥያቄ በቂ ምክንያት እንዲኖረው የሚቀርበው ማስረጃ በዘር ሐረግ ጥናት ሳይ (genalogy) የተመሠረተ ሊሆን ይገባል።⁸⁶ ከተሳካም የመሳውን ቤተዘመድ የዘር ሐረግ አቆጣጠር ትክክለኛነት አጠራጣሪ ያደርገዋል። ከዚህም የተነሳ የሚቀርቡትን ማስረጃዎች ለማስተባበልም ሆነ የበኩላቸውን ማስረጃ ለማቅረብ፤ የቀረበው ማስረጃ አሳማኝ ሆኖ ካገኙትም ለውጡን ለመቀበል ዕድሉ ሊሰጣቸው ይገባል ቢባል የበለጠ ያስኬዳል። ሁለተኛቸውም በሚመለከት፤ አቤቱታ አቅራቢው ነባር ስሙን ትቶ ለምን በአዲሱ ስም ሊጠቀም እንደፈለገ የማወቅ ተመሳሳይ ጥቅምና ፍላጎት ስለሚኖራቸው ዕድሉ ሊነፈጋቸው አይገባም ቢባል ተገቢ ይሆናል።⁸⁷ የንዑስ አንቀጽ (1) የአማርኛው ቅጂ በሶስተኛ ወገኖች ላይ “አንዳችም ጉዳት እንዳያስከትል” ሲል “አንዳችም” የሚለው ቃል ይህን የመሰሉ ሁኔታዎችን በመገንዘብ ትርጉሙን ሰፋ ለማድረግ የታቀደ ነው ለማለት ይቻላል። የእንግሊዝኛው ቅጂ “...the court shall ensure that the interest of third persons is not prejudiced...” ሲል “prejudice” ሲባል የሞራል ጉዳትንም (moral prejudice) ስለሚያቅፍ ተመሳሳይ ትርጉም ሊሰጠው የሚችል ነው። በፈረንሳይ ሕግ፤ ይህን በመሰሉ ጉዳዮች የሰም ለውጥ አቤቱታ በሚቀርብበት ጊዜ፤ በጉዳዩ ላይ የሚሰጠው ውሳኔ ተፈጻሚ የሚሆነው ውሳኔው በሕግ ጋዜጣ (Bulletin des lois) ከወጣ ከአንድ ዓመት በኋላ ነው። በዚህም ጊዜ ውስጥ ሶስተኛ ወገኖች ውሳኔውን የሚቃወሙበትን ምክንያት ለማስረዳት እንዲፈቀድላቸው አቤቱታ ለማቅረብ ይችላሉ። ተቃውሞአቸው ተቀባይነት ካገኘም የተሰጠው ውሳኔ እንዳልተሰጠ ሆኖ እንዲቆጠር ይደረጋል (may be recalled)።⁸⁸

⁸⁶ ከላይ ገጽ 31 ይመልከቱ።

⁸⁷ Amos and Walton state: "Serious consideration is given to objections raised by persons already bearing the petitioner's proposed new name." see, op.cit., p.39. See also, Corpus Juris Secundum, op.cit., p.28.

⁸⁸ See, Planiol, op. cit., p. 257.

2.2.1.1.3. የመጀመሪያ ስሞችና የአባት ስም

አንድ ሰው ብዙውን ጊዜ የሚታወቀው እናትና አባቱ ባወጡለት ስም ሳይሆን ንጽኞቹ ወይም የአካባቢው ሰው ባወጣለት ስም ሊሆን ይችላል። እንዲህ ዓይነቱ ሁኔታም ሲያጋጥም ሰውዬውን ለመለየት አስፈላጊ በመሆኑ (indispensable for identification) በሰውዬው የልደት መዝገብ ላይ ተጨማሪ ስም ሆኖ እንዲሰፍር ፍርድ ቤቶች ሊያዙ ይችላሉ የሚል የቆየ ልማዳዊ አሠራር⁸⁹ አለ። የመጀመሪያ ስሞችን ስለ መለወጥ የሚያወሳው አንቀጽ 43 በአመዛኙ ይህን ሁኔታ በማጤን የተደነገገ ይመስላል። ይኸውም አንቀጽ “ከግል ስሞቹ አንዱ ወይም ብዙዎቹ እንዲሠረዙ ወይም ሌላ የግል ስም እንዲጨመርለት ባለጥቅሙ ጥያቄ ባቀረበ ጊዜ ሊፈቀድለት ይችላል” በማለት ይደነግጋል። እንግዲህ፤ በዚህ አንቀጽ መሠረት የሚፈቀደው፤ ሰውዬው ያለው አንድ ስም ከሆነ በዚያ ላይ ለመጨመር፤ ሁለትና ሶስት ከሆነም ከነዚህ አንዱ ወይም ሁሉም ተሠርዘው በምትካቸው አንድ ሌላ እንዲጨመርለት ለመጠየቅ እንጂ ሁሉንም የመጀመሪያ ስሞች ለመለወጥ አይደለም። በአራስነቱ የወጣለትን አንዱን ስሙን ይዞ ግን እስከ መጨረሻው ይቆያል ማለት ነው። ስለዚህ፤ በትክክለኛው አነጋገር ጥያቄው የመለወጥ ሳይሆን የመጨመር ጥያቄ ነው።

እንደ ቤተዘመድ ስም ሁሉ የመጀመሪያ ስሞችንም ለመቀየር (ለመጨመር) የፍርድ ቤት ፈቃድ አስፈላጊ ነው። ነገር ግን በቂ ምክንያት ማቅረብ አያስፈልግም። አቤቱታ ማቅረቡ ብቻ በቂ ነው። እንዲሁም አቤቱታውን ማወጅ አያስፈልግም። ቀደም ሲል እንደገለጽነው ሰውዬው በሕዝብ ዘንድ የሚታወቀው (*fama*) በዚህ ስሙ እንደመሆኑም ይህን ማድረጉ አስፈላጊ አይሆንም።

የአባት ስም መለወጥን አስመልክቶ በሕጋችን ላይ የተገለጸ ነገር የለም። እንዲኖር መጠበቅም የለብንም። ምክንያቱም የግል ስም በመሆኑ ሊለውጠው የሚችለው አባት ራሱ ብቻ ነው። በልጅ ጠያቂነት ሊለወጥ አይችልም። ስለዚህ በሕጋችን ላይ በልጅ አነሳሽነት ሌሎችን ስሞች ሁሉ ለመለወጥ/ለመጨመር ሲቻል መለወጥ የማይቻለው የአባትን ስም ብቻ ነው። በዚህ ላይ ለፍርድ ቤት አቤቱታም ማቅረብ አይቻልም።

⁸⁹ See, Planiol, *Ibid.*, p. 266; also, *Halsbury's Laws of England*, op. cit., p. 556.

2.2.2. በሕግ ትዕዛዝ ስምን ስለመለወጥ

በሕግ ትዕዛዝ የስም መለወጥን ሊያስከትሉ የሚችሉ ሁኔታዎች ሁለት ናቸው። እነዚህም ጋብቻ እና ጉዲፈቻነት (adoption) ናቸው። እነዚህ ሁኔታዎች ከተፈጸሙ ስምን ለመለወጥ የፍርድ ቤትን ፈቃድ መጠየቅና ማግኘት አያስፈልግም። ምክንያቱን ጌላ ላይ እንረዳለን። “በሕግ ትዕዛዝ” ያልነውን በተሻለ ስለሚያስረዳ በሁለተኛው እንጀምር።

2.2.2.1. ጉዲፈቻነት

በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁ. 41 መሠረት፡-

- “ (1) የጉዲፈቻ ልጅ የጉዲፈቻ አድራጊው የቤተዘመድ ስም ይኖረዋል።
- (2) በጉዲፈቻው ውል መሠረት አንድ አዲስ የግል ስም ሊሰጠውና የጉዲፈቻ አድራጊው መደበኛ የግል ስም እንደ አባት ስም ሊሆነው ይችላል።”

ጉዲፈቻነት የሚፈጸመው በውል ነው (ቁ.796)። ውሉም የሚፈጸመው የጉዲፈቻው (ልጁ) ዕድሜ ከ15 ዓመት በላይ ከሆነ በጉዲፈቻ አድራጊውና በልጁ መካከል፣ ዕድሜው ከ15 ዓመት በታች ከሆነ ደግሞ በጉዲፈቻ አድራጊውና በልጁ ሞግዚት መካከል ነው (ቁ.802)።⁹⁰ ውሉም ለፍርድ ቤት ቀርቦ መጽደቅ አለበት (ቁ.804)። በዚህም መሠረት ውሉ አንዴ ከተደረገና በፍ/ቤትም ከፀደቀ ወዲያውኑ ያለምንም ተጨማሪ ሁኔታ የስም ለውጥ ያስከትላል። የጉዲፈቻ አድራጊው የቤተዘመድ ስም የልጁም የቤተዘመድ ስም ይሆናል። ልጁ የቀድሞ የቤተዘመድ ስሙን ይለቃል ማለት ነው። ይሄ የግድ ነው።

የመጀመሪያ ስሞችንና የአባት ስምን በተመለከተ፣ ልጁ ከውል በፊት የነበሩትን ይዞ ሊቆይ ይችላል ወይም አዲስ የመጀመሪያ ስም ሊወጣለትና የጉዲፈቻ አድራጊው “መደበኛ የግል ስም” ም (አዘውትሮ የሚጠራበት የመጀመሪያ ስም) የአባቱ ስም እንዲሆን ሊደረግ ይችላል። ይህ በውሉ ላይ በስምምነት ሊደረግ የሚችል ነው። የጉዲፈቻ ልጅ በተፈጥሮ ከተገኘ ልጅ በምንም ሁኔታ አይለይም (ኣ.181)። ስለዚህም የጉዲፈቻው ልጅ የተፈጥሮ አባቱን ስም ይዞ ሊቆይ ይችላል ሲባል ይህን መሠረተ ሀሳብ የሚጸረር

⁹⁰ ስለዚህ ሁኔታ በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ ላይ በግልጽ አልተመለከተም ኣ.180፣185 እና 190 ይመልከቱ። ሌሎች አንቀጾች ግን ከተጠቀሱት የፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥሮች ጋር በይዘት አንድ ናቸው። ኣ. 180 እና194(1) ይመልከቱ።

ይመስላል። ሆኖም፣ የጉዲፈቻ ውል ሊደረግ የሚችለው የልጁን ጥቅም የሚያስጠብቅ ሆኖ ሲገኝ ብቻ መሆኑን ከዚህ ጋር አብሮ ማገናዘብ ያስፈልጋል (አ.194/2)። ንዑስ አንቀጽ ላይ አማራጭ የተሰጠውም ይህንን በማገናዘብ ልጁ ከቀድሞ ቤተሰቡ ጋር ያለውን ግንኙነት መጠበቅ የልጁን ጥቅም የተሻለ የሚያስጠብቅ ሆኖ ከተገኘ እንደ ሁኔታው እየታየ ሊፈጸም የሚችል መሆኑን ለማመልከት ነው።

2.2.2.2. ጋብቻ

እንደ ጉዲፈቻነት ሁሉ ጋብቻም በሕግ ትዕዛዝ የስም ለውጥ ያስከትላል። ሆኖም በጉዲፈቻነት ጊዜ ከላይ እንዳየነው የስም መለወጡ የግድ ሲሆን በጋብቻ ጊዜ ግን ሁኔታው ጥቂት ለየት ይላል። ይህን ሁኔታ የሚሸፍነው አንቀጽ 40 እንደሚከተለው ይደነግጋል፦

“ቁ.40 ያገባች ሴት ስም።

- (1) ያገባች ሴት የራስዋ የሆነውን የቤተዘመድ ስም እንደያዘች ትቆያለች።
- (2) ስለ ሆነ ግን ጋብቻዋ ጸንቶ እስከሚቆይበት ጊዜ ድረስ በባልዋ ስም ልትጠራ ወይም ራስዋ እንድትጠራ ለማድረግ ይቻላል።
- (3) ጋብቻው የቀረው በመፋታቷ ወይም እንደ ገና ሴላ ባል በማግባቷ ምክንያት ካልሆነ በቀር ከዚህ በላይ የተጻፈው የስም መጠራት መብት ቢጠቅማትም ቢጉዳትም ከጋብቻው በኋላ እንደ ጸና ይቀራል።”

ከላይ ከተመለከተው ግልጽ እንደሚሆነው፣ አንዲት ሴት በምታገባበት ጊዜ በመሠረቱ የወላጇቿን የቤተዘመድ ስም (maiden name) እንደያዘች ትቆያለች። የቤተዘመድ ስም ትውልድን (descent) የሚያመለክት እንደመሆኑም በዚህ ስሟ የማትጠቀምበት ምክንያት አይኖርም። ንዑስ አንቀጽ (1) የሚያመለክተው ይህንን ነው። ንዑስ አንቀጽ (2) ደግሞ ሁለት መሠረት ሀሳቦችን የያዘ ነው። ሰዎች አንድ ያገባችን ሴት በባልዋ ስም የመጥራት መብት አላቸው። ይህ ድንበር የማይወሰነው የበህውርታዊነት ጠባይ ያለው (universal application) መብት ነው ይባላል።⁹¹ ንዑስ አንቀጽ “በባልዋ ስም ልትጠራ” ትችላለች (be designated) ሲል ይህንን የሚያመለክት ነው። ይህ አንዱ መሠረተ ሀሳብ ነው። እንዲሁም፣ በባልዋ ስም “ራስዋን መጥራት” (designate herself)

⁹¹ Planiol, op. cit., p. 259.

ትችላለች። ይህ ደግሞ፣ ጋብቻ በጎብረተሰቡ ውስጥ አንድ ሰው ያለውን ደረጃ (status) የሚያመለክት እንደመሆኑ፣ ደረጃዋ የሚፈቅድላት መሆኑን የሚያመለክት ነው።⁹² ይህ ሁለተኛው መሠረተ ሀሳብ ነው። ስለዚህም፣ በእነዚህ ንዑስ አንቀጽ (1) እና (2) ላይ ከሰፈሩት መሠረተ ሀሳቦች የተነሳ፣ በእኛ ሕግ፣ አንዲት ያገባች ሴት ማናቸውንም ፍትሐ ብሔር ነክም ሆነ ንግድ ነክ ተግባራት⁹³ (civil and commercial acts) በምትፈጽምበት ጊዜ በራስዋ የቤተዘመድ ስምም ሆነ በባልዋ የቤተዘመድ ስም ለመጠቀም ትችላለች ማለት ነው። አንቀጽ 42 የሚደነግገው ይህን ደንብ ነው።

በብዙ ምዕራባውያን አገሮች ጋብቻ የሚሰጥ የቤተዘመድ ስም መለወጥን ያስከትላል። ሚስት የምትጠራው በባልዋ የቤተዘመድ ስም ብቻ ነው ማለት ነው።⁹⁴ አንዲሁም ያገባችን ሴት በባልዋ የመጀመሪያ ስሞች ጭምር መጥራት የተሰመደ ነው።⁹⁵ የእኛ ሕግ ከፈረንሳይ ሕግ ጋር ይመሳሰላል።⁹⁶ ከፈረንሳይ አብዬት ወዲህ የመጣ እንደመሆኑም የሴቶችን መብት ለመጠበቅ ጭምር የተደረገ ይመስላል።⁹⁷ በአንዳንድ አገሮች ይህንኑ በመገንዘብ በመንታ ስሞች (double names or combination) ይጠቀማሉ። ይህም የባልን የቤተዘመድ ስም እና የሚስትን የቤተዘመድ ስም በሰረዝ በማገናኘት የሚፈጸም ነው። “ማዳም ኢንካ ኒውማን-ሽሚት” (Madam Inka Neumann-Schmidt) እንዲሉ። “ኒውማን” የባልየው “ሽሚት” ደግሞ የሚስትዬዋ የቤተዘመድ ስሞች ናቸው።⁹⁸ ይህ ግን ለትውልድ በሚተላለፍበት ጊዜ ችግር

⁹² Ibid. 260.

⁹³ የኢ.ሕ.ቁ. 16-21 ይመልከቱ።

⁹⁴ See, Alfred E. Von Overbeck, *International Encyclopedia of Comparative Law*, Vol. III, Chapter 15, Persons, p.29.

⁹⁵ *Corpus Juris Secundum*, op. cit., pp.3-4 and Halsbury's Laws of England, op. cit., p.557.

⁹⁶ ሕጉ ከእኛ ጋር ተመሳሳይ ቢሆንም በተግባር (በዘወትር ልማድ) ግን ያገባች ሴት ራስዋን የምትጠራው፣ ሰውም የሚጠራት እንደ ሌሎቹ ምዕራባውያን አገሮች በባልዋ ስም ነው። See Planiol, op. cit., p. 259. and Amos & Walton, op. cit., p. 38.

⁹⁷ በምዕራብ ጀርመን፣ አንዲት ያገባች ሴት የባልዋን የቤተዘመድ ስም እንድትይዝ የመደረጉ ሁኔታ በሕገ መንግሥቱ ላይ የሰፈረውን የሴቶችን የእኩልነት መብት አይጻረርምን የሚለው ጥያቄ በ1963 እ.ኤ.አ. ለጀርመኑ ሕገ መንግሥታዊ ፍርድ ቤት ቀርቦለት ባለትዳሮች አንድ የጋራ ስም (common) እንዲይዙ መደረጉ ሕገ መንግሥቱን አይጻረርም የሚል ውሳኔ አስተላልፏል። (26 November 1963), See, Overbeck, op. cit., p. 29. በዚያን ጊዜዋ ምስራቅ ጀርመን፣ እንደ ብዙዎቹ ሶሻሊስት አገሮች ሁሉ፣ በጋብቻ ጊዜ ሁለቱ ተጋቢዎች ከባል ወይም ከሚስት ቤተዘመድ ስም አንዱን በስምምነት ሊመርጡ ይችላሉ። See, Encyclopedia Britannica, vol. 24, op. cit., pp. 735-36.

⁹⁸ See, Ibid., p. 735; also, Planiol, op. cit., p. 259. ስሙ የጀርመን ስም ነው። በተሻሻለው የፋ.ብ.ሕ. አንቀጽ (section) 1355 መሠረት ግን ሁለቱ በስምምነት ከባል ወይም ከሚስት ቤተዘመድ ስም አንዱን ይመርጣሉ። ካልመረጡ የባል የቤተዘመድ ስም ይፀናል።

ሲያስከትል ስለሚችል የእኛ ይመረጣል።⁹⁹ ሲነፃፀር፣ የእኛ የሚያስከትለው ችግር አነስተኛ ነው። ለምሳሌም ያህል፣ “አበበች አንዲለም” በስሟ የተዘጋጀውን አንድ ሰነድ በባልዋ የቤተዘመድ ስም “ዲነግዴ” ብላ ብትፈርም ይህ ሁኔታ በተዋዋይ ወገኖችም ላይ ሆነ በሰስተኛ ወገኖች ላይ ጥርጣሬን ማስከተሉ አይቀርም።¹⁰⁰ ይህንንም ለመከላከል የሕዝብ አዋዋዮች (notaries) እና ጠበቆች ባገባች ሴት ስም አንድ ሰነድ በሚያዘጋጁበት ጊዜ መጀመሪያው ላይ ከስሟ (maiden name) ጉን ለጉን የባልዋ የቤተዘመድ ስም እንዲጻፍ ያደርጋሉ። ችግሩ በዚህ መንገድ ይፈታል ማለት ነው።¹⁰¹

ሚስት በባልዋ ስም የመጠቀም መብት የሚኖራት ጋብቻው ፀንቶ እስከቆየ ጊዜ ድረስ ነው። ደረጃን የሚያመለክት እንደመሆኑ መነሻው የሆነው ኩነት ሲጠፋ አብሮ ይጠፋል። ሆኖም ጋብቻው የፈረሰው ባል በሞት በመለየቱ ምክንያት ሲሆን ሚስት ይህንኑ መብት እንደያዘች ልትቆይ ይገባል የሚሉም አሉ። ጋብቻ ክቡር በመሆኑ ሌላ ባል እስካላገባች ድረስ ኩነቱ ቢቀርም መታሰቢያነቱ መቀጠል አለበት ይላሉ።¹⁰² በልማድም በብዙ አገሮች ይኸው ሲፈጸም እናያለን። በእኛም ሕግ፣ በአንቀጽ 40 ንዑስ አንቀጽ (3) ላይ “በመፋታታ” የሚለው ቃል የተመረጠው ይህንኑ ለማመልከት ነው። “ፍቺ” ሲባል ጋብቻ የሚፈርስበትን አንዱን ምክንያት ብቻ የሚያመለክት ነው።

ለማጠቃለል፣ ከላይ እንደተመለከትነው፣ ስምን ለመለወጥ በመሠረቱ የፍርድ ቤትን ፈቃድ ማግኘትና ሁኔታውንም ማወጅ ያስፈልጋል። ጉዲፈቻነትን አስመልክቶ ሁለቱም የማያስፈልጉበት ምክንያት የጉዲፈቻ ውል የሚፀናው በፍርድ ቤት ሲፀድቅ ብቻ እንደመሆኑ ውሉ በሚፀድቅበት ጊዜ ሁለቱ ቅድመ ሁኔታዎች አብረው እንደተፈፀሙ ስለሚቆጠር ነው ማለት ይቻላል። ጋብቻም የተለየ የአከባበር ሥርዓት ያለው ከመሆኑም በላይ

⁹⁹ ወደ ልጅ ሲተላለፍ ልጅ በበኩሉ ሲያገባ ደግሞ የባለቤቱ የቤተዘመድ ስም በዚህ ላይ ሊደመር ነው። እንዲህ እያለ ወደታች ሊሄድ ስፍር ቁጥር የሌለው ስለሚሆን ትርጉሙን ያጣል። See, Planiol, op. cit., p. 259.

¹⁰⁰ ሌላ ሰው ይህን ተግባር ፈጽሞ ቢገኝ የማጭበርበር ድርጊት በመፈጸሙ (forgery) ቅጣት ያስከትልበታል (የወ.ሕ.አ. 375)። ሚስት ግን ከዚህ ነፃ ነች። ይህ እንግዲህ ደረጃ (status) ሊያጎናጽፈው ስለሚችለው መብት ተጨማሪ ጥሩ ምሳሌ ይሆናል። ሆኖም፣ ጋብቻ መብትን የማጥበብ ውጤት እንዳለውም መገንዘብ ያሻል። ባልና ሚስት ሁለት መሆናቸው ቀርቶ እንደ አንድ ሰው ወደ መሆን ደረጃ ስለሚሸጋገሩ እንደ ወንድ ላጤና ሴት ላጤዎች በተለይ በንብረታቸውና በቤታቸው እንዳሻቸው የመወሰን ነፃነት የላቸውም። ልጆች እየተወለዱ በሄዱ ቁጥር ደግሞ የመብቱ ተጋሪ እየሆኑ ይሄዳሉ። ፈቅደው ያደረጉት እንደመሆኑም ይህ የኩነት ጥያቄ እንጂ የሕግ ጥያቄ አይደለም።

¹⁰¹ Ibid., p. 258 and 260.

¹⁰² Planiol, op. cit., p. 261; also, Corpus Juris Secundum, op. cit., p.5.

ሲፈፀምም እንደ ልደት ሁሉ የሚመዘገብበት የተለየ የክብር መዝገብ ስላለ ፈቃድ የማግኘቱና የማወጁ ሥርዓት በዚህ ይተካል ለማለት እንችላለን።

2.3. የስሞች ባሕርይና የሚደረግላቸው የሕግ ጥበቃ

2.3.1. የስሞች ባሕርይ (is a name a proprietary right?)

የፍትሐ ብሔር ሕግ አንቀጽ 44 እንደሚከተለው ይደነግጋል፤

“ቁ. 44። ስምን የሚመለከቱ ውሎች።

(1) ስለ ስም የሚደረግ ማንኛውም ውል ሁሉ በፍትሐ ብሔር ሕግ ረገድ ዋጋ የሌለው ነው።

(2) የንግድ ስምን የሚመለከቱ ደንቦች የተጠበቁ ናቸው።”

አንድ ሰው ንብረቱ በሆነው ነገር ላይ መብት እንዳለው ሁሉ በስሙስ ላይ የንብረት መብት አለውን? የሚለው ጥያቄ ለዘመናት ሲያከራክር የቆየና እስካሁንም ያልተፈታ ጥያቄ ነው። የፈረንሳይ ፍርድ ቤቶች የቤተዘመድ አባላት በቤተዘመድ ስም ላይ የንብረት መብት አላቸው ሲሉ የሕግ ምሁራን (ፕሮፌሰሮች) ደግሞ ተቃራኒ አቋም አላቸው።¹⁰³ የጽንሰ ሀሳቡ ደጋፊዎችና ተቃዋሚዎች በዚህ በሁለት ጉራ ይከፈላሉ ማለት ነው።

የመጀመሪያው ሀሳብ ደጋፊዎች፤ የቤተዘመድ ስም አንደኛ ክትውልድ ወደ ትውልድ የሚተላለፍ በመሆኑ በዚህ ክንብረት መብት ጋር ይመሳሰላል። ሁለተኛም፤ አንድ ሰው ስሙን ከማስተላለፉ በፊት ስለሚጠቀምበት እያንዳንዱ ትውልድ እሴት እየጨመረበት የሚተላለፍ ነው። ሶስተኛም፤ ሕጉም ቢሆን፤ እንዲተላለፍ ሲፈቅድ ከዚህ ጋር የተያያዙ አንዳንድ ጥበቃዎች ስለሚያደርግሉት ይህም ክንብረት መብት ጋር ይመሳሰላል። በእነዚህም ዋና ዋና ምክንያቶች የቤተዘመድ ስም የንብረትነት ባሕርይ አለው ይላሉ።¹⁰⁴

¹⁰³ See, Amos & Walton, op. cit., p. 39; Pierre-Dominique Ollier and Jean-Pierre Le Gall in International Encyclopedia of Comparative Law, Vol. XI, Torts, Chapter 10; Planiol, op. cit. p. 262. በአሜሪካን “ኮመን ሎው” ያለውን አመለካከት (case law) “ኮርፖስ የሪስ ሴኩንዱም” እንደሚከተለው ያጠቃልላል። “An individual is entitled to use his own name in any legitimate way; but generally, in the absence of statute conferring such right, he has no exclusive right to its use unless a question of trade or business purpose, or special injury to character, reputation, or property, is involved.” Cited earlier, p. 33.

¹⁰⁴ Planiol, op. cit., p. 263.

ጥብቅ ፕሮፌሰሮች በበኩላቸው ደግሞ፤ የንብረት መብት አንድ ሰው በአንድ ነገር ላይ ያለውን በብቸኛነት የመጠቀም መብት የሚያመለክት ነው። አንድ ነገር በአንድ ጊዜ ከነሙሉ ጥቅም (in its entirety) የብዙ ሰዎች ንብረት ሆኖ ሊያገለግል አይችልም። አንድ ንብረት በአግባቡ ጥቅም ላይ ሊውል እንዲችል በብቸኛነት የመጠቀም ሁኔታ አስፈላጊ ሁኔታ ነው። ስሞችን በተመለከተ ግን ይህን ለማለት አንችልም። ቁጥራቸው ከአንድ በላይ የሆነ ምንም የሚያመሳስላቸው ነገር የሌለ አያሌ ሰዎች በአንድ ጊዜ አንድ ዓይነት ስም ሊኖራቸው ይችላል። ሁሉም ይኸው ስም ሊያስገኘው የሚችለው ጥቅሞች ሁሉ ይኖራቸዋል ማለት ነው። ስለዚህ፤ የስምን ባለቤትነት ከንብረት መብት ጋር ማመሳሰሉ ተገቢ አይደለም። ሁለተኛም፤ ከታሪኩም አንፃር ስንመለከተው፤ ስምን እንደ ንብረት የመቁጠሩን ሁኔታ የተሳሳተ ሆኖ እናገኘዋለን። ለሁሉም ስሞች ምንጫቸው ቋንቋና ታሪክ ነው። ስሞች፤ በአርአያነት እንዲያገለግሉ፤ አንድም በታሪክ ከታወቁ ሰዎችና የድቃንና ለማዕታት አልያም ከደብሮች፣ ከግብር እና ከሙያ ስራዎች መጠሪያዎች የተቀዱ ናቸው። ከዚህም የተነሳ አንድ ሰው ንብረቱ ሊያደርጋቸው የሚችሉ ነገሮች አይደሉም። ሶስተኛም፤ የቤተዘመድ ስም እንዲተላለፍ በሕግ የተፈቀደ መሆኑ ንብረት ለመሆኑ ምክንያት ሆኖ ሊቀርብ አይገባም። እንዲተላለፍ የሚደረገው አባት ስለፈቀደ ሳይሆን በወላጆችና ተወላጆች መካከል ያለው ዝምድና (fact of filiation) በሕዝብ ዘንድ የታወቀ እንዲሆን ሕጉ ራሱ ለዚህ ተግባር ተስማሚ ሆኖ ስላገኘው ነው። አራተኛም፤ ስም በትክክለኛው አነጋገር ማነበራዊ ተቋም ነው (an institution of civil police)። ሰዎችን ለመለየት እንዲያስችል በሕግ የተመሠረተ ተቋም እንጂ እንደ ንብረት የሚሸጥ የሚለወጥ ነገር አይደለም። የተቋቋመውም ስሙን ለያዘው ሰው ጥቅም ሳይሆን ለመላው ንብረተሰብ ጥቅም (common weal) ሲባል ነው፤ ይላሉ።¹⁰⁵

አሁን በመጀመሪያው ላይ በጥቅስ ያስቀመጥነው የአንቀጽ 44 ትርጉም ግልጽ የሚሆንልን ይመስለናል። ስለ ስም የሚደረግ “ማንኛውም ውል ሁሉ ዋጋ የሌለው ነው” ሲባል ስም እንደ ንብረት ለሽያጭና ለግዢ ወይም ለድርድር የሚቀርብ ነገር አይደለም ለማለት ታስቦ የተደረገ ነው። አይሸጥም አይለወጥም፤ አይከራይም አይዋስም።¹⁰⁶ ባጭሩ “ከተሣይጦ ወሠይጥ” ውጭ (extra commercium) ነው፤ ማለት ነው።¹⁰⁷ ንዑስ አንቀጽ (1) የሚደነግገው ይህንን ነው። ንዑስ አንቀጽ (2) የዚህ ተስናን (exception) ነው። አንድ ሰው የንግድ ሥራን በሚያከናውንበት ጊዜ በንግድ ሕግ ቁ. 136 እና 137 መሠረት የቤተዘመድ ስሙን ከአባቱ ስም ጭምር ወይም ብቻውን እንደ ንግድ ስም አድርጎ ሊጠቀምበት ይችላል። ይህ በሚሆንበት ጊዜ ንዑስ አንቀጽ (1)

¹⁰⁵ Ibid., pp 262-63.

¹⁰⁶ See, also Vanderlinden, op.cit., p.26.

¹⁰⁷ ቃሉ የተወሰደው ከፍትሐ ነገሥቱ ነው። ንባብና ትርጓሜው፤ ምዕራፍ (አንቀጽ) 33 ይመልከቱ።

ተፈጻሚ አይሆንም። ይህን ዓይነቱ ሁኔታ የሚገዛው በንግድ ሕግ ውስጥ በተመለከቱት ድንጋጌዎች መሠረት ነው። ሁለቱ ንዑስ አንቀጾች የሚያመለክቱን ይህንን ነው።

እንግዲህ አንቀጽ 44ን በቁሙ ስናየው ሕጎችን ወደ ፕሮፌሰሮቹ አቋም የሚያዘነብል ይመስላል። ሆኖም ይህን አንቀጽ ወዲያውኑ ተከትለው የተደነገጉትን ሁለት አንቀጾች ስንመለከት ደግሞ መልሰው የዳኞቹም አቋም ቢሆን እውነትነት አለው ወደሚለው ክርክር ውስጥ ይከቱናል። እነዚህም ሁለት አንቀጾች የሌላን ሰው “ስም መቀማትን” (usurpation of name) እና “በራስ ስም አላግባብ መገልገልን” (abuse of name) አስመልክተው በቁ.45 እና 46 ላይ የተደነገጉት ናቸው። ከዚህ ቀጥለን በእነዚህ ሁለት አንቀጾች ላይ የሠፈሩትን መሠረተ ሀሳቦች ባጭር ባጭሩ ለመመልከት እንሞክራለን። ይህን ከማረጋችን በፊት ግን ሊሠመርበት የሚገባ አንድ ዐቢይ ነጥብ አለ። በዚህ ርዕስ መጀመሪያ ላይ ከቀረበው ትንታኔ እንደምንገነዘበው፣ የንብረትነት ባሕርይ አላቸው ሊባሉ የሚችሉት የቤተዘመድ ስሞች ብቻ ናቸው።¹⁰⁸ የመጀመሪያ ስሞች፣ የአባትም ጭምር (የመጀመሪያ ስም ነውና)፣ የዚህ ባሕርይ የላቸውም። ስለዚህም ከቁ.44 እስከ 46 ያሉት ድንጋጌዎች ተፈጻሚነት ያላቸው ለቤተዘመድ ስሞች ብቻ ነው።¹⁰⁹ ሶስቱም አንቀጾች “ስም” በሚለው ቃል ብቻውን የሚጠቀሙት (በተለይ በእንግሊዝኛው ላይ) ይህን ለማመልከት ነው። ይህንን መገንዘብ አስፈላጊ ነው። የተሻለ ስለሚሆን “በሌላው ስም ያለ አገባብ ስለ መገልገል” (ቁ.46) በሚያወሳው እንጀምራለን።

2.3.2. በሌላው ስም ያለ አገባብ ስለ መገልገል (usurpation of name)

አንቀጽ 46 እንደሚከተለው ይደነግጋል፤

“ቁ.46 በሌላው ስም ያለ አገባብ ስለ መገልገል።

- (1) የቤተዘመድ ስም ያለው ሰው በዚሁ በመሰል ስሙ ምክንያት ሌላ ሰው ያላገባብ በመገልገሉ ግዙፍና የሕሊና (የሞራል) ጉዳት የሚያደርስበት ሁኔታ የሚያጋጥመው የሆነ እንደ ሆነ [causes or is likely to cause] ይህን የቤተዘመድ ስሙን ሌላ ሰው ያለ አገባብ እንዳይገለግልበት ለመቃወም ይችላል [may resist]።
- (2) ባለስሙ ከሞተ በኋላ፣ ወይም ፈቃዱን ለመግለጽ ችሎታ ባጣ ጊዜ ይህ ስም የማይጠራበት ቢሆንም እንኳ የሟቹ ሚስት ወይም ባልና ተወላጆቹ ይህ የመቃወም መብት ይኖራቸዋል።

¹⁰⁸ see, Amos and Walton, op.cit., p.39., planiol, op. cit., p.262.

¹⁰⁹ See also, Vanderlinden, op. cit., p.23.

(3) ይህ በስም ያላገባብ የመገልገል ጉዳይ እንዲታገድ ተጠይቆ ወዲያውኑ ሳይታገድ የቀረ እንደ ሆነ እንደ ስም ማጥፋት ተቆጥሮ የሕሊና (የሞራል) ጉዳት ካሣ ሊወሰን ይችላል።”

የአንቀጽ ርዕስ “በሌላው ሰው ስም ያለ አገባብ ስለ መገልገል” ሲል በአንቀጽ 45 እና 46 መካከል ስላለው ልዩነት መደናገርን ሊያስከትል ይችላል። በድንሰ ሀሳብ ደረጃ አንድ ሰው በሌለው መብት አላገባብ ሊጠቀም አይችልም። አላገባብ የመጠቀም ጥያቄ የሚነሳው መብትን ከሚገባው በላይ አስፍቶ (abusus) የመጠቀም (የመባሰጥ) ሁኔታ ሲከሰት ነው። ከእሁን በፊት እንደተመለከትነው፣ አያሌ ሰዎች በአንድ ወቅት አንድ ዓይነት የቤተዘመድ ስም ሊኖራቸው ይችላል። አንድ ሰው በአንድ ስም በብቸኝነት የመጠቀም መብት የለውምና። ከዚህም የተነሳ አንድ ሰው በራሱ ስም በሚጠቀምበት ጊዜ በሞክሼው ላይ ይህ ሁኔታ ጉዳት ሊያስከትል ይችላል። በስም ያላገባብ የመገልገል ጥያቄ የሚነሳው በዚህ ጊዜ ነው። ይህም በሚሆንበት ጊዜ ጉዳዩ የሚገዛው በአንቀጽ 45 ነው። መብት በሌለ ነገር መገልገል ደግሞ በዚሁ ነገር ላይ ሌላ ሰው መብት ያለው ሆኖ ከተገኘ የዚህ ሰው መብት (ንብረት) እንደመድፈር (trespass) የሚቆጠር ነው።¹¹⁰ ስለ ስም በምነነጋገርበት ጊዜም ይህን የመሰለው ድርጊት በትክክለኛው አነጋገር “ስምን መቀማት” እንጂ “አላገባብ መጠቀም” የሚያሰኝ አይደለም። የእንግሊዝኛውም ቅጂ “ዩስርፔሽን” (usurpation) ሲል ይህንን የሚያመለክት ነው። “ዩስርፔሽን” ሲባል የሌላ ሰው የሆነን መብት ለራስ ማድረግን ወይም መንጠቅን የሚያመለክት ነው። አንቀጽ 45 ተፈጻሚ የሚሆነውም ይህን ለመሰሉ ጉዳዮች ነው። ይህን በሁለቱ አንቀጾች መካከል ያለውን መሠረታዊ ልዩነት መገንዘብ ያሻል።

ወደ አንቀጽ ይዘት ስንመለስ፣ በአንቀጽ 46 በንዑስ አንቀጽ (1) መሠረት አንድ የቤተዘመድ ስም ያለው ሰው ሞክሼው ያልሆነ ሌላ ሰው በዚህ ስሙ እንዳይጠቀም ለመቃወም መብት የሚኖረው ይኸው ሰው በስሙ በመጠቀሙ ምክንያት ቁሳዊም (material) ሆነ ሕሊናዊ (የሞራል) ጉዳት የደረሰበት ወይም ሁኔታው ሊያስከትልበት የሚችል ሆኖ ሲገኝ ነው። “ሊያስከትልበት የሚችል” (likely to cause) ሲባል ወደፊት ሊደርስ ይችላል ተብሎ የሚገመት ጉዳትንም ይጨምራል ማለት ነው። በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁ.2092 ከውል ውጭ የሚደርስ አሳፊነትን በሚመለከት ካሣ የመጠየቅ መብት እንዲኖር “ለወደፊት ሊደርስ ይችላል ተብሎ የሚገመተው ጉዳት የተረጋገጠ” ወይም በእርግጥ የሚደርስ (certain) መሆኑን ማስረዳት ያስፈልጋል። በአንቀጽ 46 ላይ ግን “የተረጋገጠ” መሆኑ አስፈላጊ አይደለም፤

¹¹⁰ የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 2053 እና 2054 ይመልከቱ።

ሊደርስ የሚችል (likely) መሆኑ በቂ ነው። ሰፋ ያለ (የላላ) ትርጉም አለው ማለት ነው።¹¹¹

እንግዲህ በአንቀጽ 46 መሠረት ተቃውሞ ለማቅረብ መብት እንዲኖር ሞክሼ ያልሆነ ሰው በአንድ ሰው የቤተዘመድ ስም መጠቀሙ ብቻውን በቂ አይደለም። የስሙ ባለቤት ከዚህ ድርጊት የተነሳ ጉዳት የደረሰበት ወይም ሊደርስበት የሚችል መሆኑን ማሳየት አለበት። በእኛ ሕግ የስም ባለቤትነት ከነብረት መብት የሚለይበት አንዱ እዚህ ላይ ነው። የነብረት መደፈር ተግባር የተፈጸመበት አንድ ባለመብት ከዚህ መደፈር ተግባር የተነሳ ጉዳት የደረሰበት መሆኑን ማሳየት አያስፈልገውም። የድፍረት ተግባር መፈጸሙን ማስረዳት ብቻ በቂ ነው።¹¹² ስምን በሚመለከት ግን ጉዳት መድረሱን ወይም ሊደርስ የሚችል መሆኑን ማሳየት ያስፈልጋል። ሆኖም፣ ከላይ እንደገለጽነው “ሊደርስ የሚችል” የሚለው ሰፋ ያለ ትርጉም ያዘለ በመሆኑ ልዩነቱ እስከዚህም ግምት የሚሰጠው አይደለም ለማለት ይቻላል።

የስሙ ባለቤት ከላይ በገለጽነው መንፈሱ ጉዳት የደረሰበት ወይም ሊደርስበት የሚችል ከሆነ፣ በንዑስ አንቀጽ በስተመጨረሻ ላይ እንደተገለጸው ሌላው ሰው በስሙ “እንዳይገለገልበት ለመቃወም ይችላል”። “ለመቃወም ይችላል” ሲባል አማርኛው ላይ ግልጽ አይደለም። እንግሊዝኛው “may resist the usurpation” ሲል የተሻለ ይገልጻል። ጥቃትን በግል የመከላከልን መብት (self-help) የሚያመለክት ነው። አንድ ሰው በነብረቱ ላይ የመደፈር ተግባር ሲፈጸም ተመጣጣኝ ኃይል ተጠቅሞ ጥቃቱን ለማስወገድ (አጥቂውን ከቤቱና ከነብረቱ ለማስወጣት) እንደሚችል ሁሉ (የፍ.ብ.ሕ.ቁ.1148/1) ስሙን የተቀማም ሰው በግሉ ጥቃቱን የመከላከል መብት እንዳለው የሚያሳይ ነው። ወደ ፍርድ አደባባይ መሄድ አያስፈልገውም፣ በግሉ መመከት ይችላል ማለት ነው። በዚህ በኩል ደግሞ ከነብረት ሕግ ጋር ይመሳሰላል። ስምን በሚመለከት ግን የመከላከል ተግባር የሚፈጸመው አጥቂው ይህንኑ ተግባሩን በአስቸኳይ እንዲያቆም ማስጠንቀቂያ (demand) በመስጠት ነው።

ድርጊቱን የፈጸመው ሰው (ጥቃት ፈጸሚው) ይህንኑ ድርጊት እንዲያቆም ተነግሮት ወይም ማስጠንቀቂያ ተሰጥቶት ወዲያውኑ ያላቆመ እንደሆነ በንዑስ ቁ.(3) መሠረት የስሙ ባለቤት የጦራል ጉዳት ካሳ እንደዲከፈለው የመጠየቅ መብት አለው።¹¹³ ብዙውን ጊዜ የራስ ባልሆነ

¹¹¹ See, also, Vandrlinden, op. cit., p.26.

¹¹² የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 2053 እና 2054 ይመልከቱ። See also, Amos and Walton, op. cit. p. 39, and Planiol, op. cit., p. 263.

¹¹³ Cf., Sec. 12 of the German Civil Code (BGB) which states: "If the right to the use of a name by a person entitled to it is challenged by another, or if the interest of the person entitled is injured by the fact that another uses the same name without authority, then the

የፈጠራ ስም (assumed) የመጠቀም ድርጊት የሚፈጸመው ይህን የመሰለ ስም ይኖራል ብሎ ወይም በሌላ ሰው ላይ ጉዳት ያደርሳል ብሎ ካለመገመት ሊሆን ስለሚችል ማስጠንቀቂያ የደረሰው ሰው ከዚህ ምክንያት የተነሳ ወይም ካሳ የመክፈል ብይን ያስከትልብኛል ከሚል ምክንያት የተነሳ ማስጠንቀቂያው እንደደረሰው ከዚህ ተግባሩ ሊቆጠብ ይችላል። ይህ ካልሆነ ግን የስሙ ባለቤት በያንስ የሞራል ካሳ ጭምር እንዲከፈለው ክስ ሊመሠርት ይችላል።¹¹⁴ በዚህም ጊዜ ለፍርድ ቤቱ ማስረዳት የሚጠበቅበት (1) ተከላሽ በዚህ ስም የተጠቀመ መሆኑን (fact)፣ (2) ለተከላሹ ማስጠንቀቂያ የተሰጠው መሆኑንና ከዚያም በኋላ በድርጊቱ የገፋበት መሆኑን፣ እና (3) የተከላሹ ተግባር ጉዳት ያደረሰበት ወይም ሊያደርስበት የሚችል መሆኑን ነው። ይህን ማስረዳቱ በቂ ነው። ስለዚህ በዚህ አንቀጽ መሠረት የሞራል ካሳ የማስጠንቀቂያና አስፈላጊ ሆኖ ከተገኘም እምቢተኞችን የማስገደጃ እርምጃ ነው ለማለት ይቻላል።

ከዚህ ጋር ተያይዞ የሚነሳው ጥያቄ አንቀጽ “የሞራል ጉዳት ካሳ” ይከፈለዋል ስለሚል ባለስሙ ቁሳዊ ካሳም ጭምር እንዲከፈለው ለመጠየቅ አይችልምን የሚለው ጥያቄ ነው። በመሠረቱ በስም መጠቀምን በመቃወም የሚቀርብ ክስ ዓላማው ካሳ ለማግኘት ሳይሆን መብት የጣሰው ወገን ከዚህ ተግባሩ እንዲቆጠብ እግድ እንዲጣልበትና (prohibition) ይኸውም እግድ ውጤት እንዲያገኝ በፍርድ ቤቱ በኩል አስፈላጊው እርምጃ ጭምር እንዲወሰድበት ለማድረግ ነው። ከአሁን በፊት እንደገለጽነው፣ ሕጉ በሌሎች አንቀጾች ስለ ካሳ ከተደነገጉት መሠረተ ሀሳቦች (extra contractual liability) በተለየ ሁኔታ ወደፊት የሚደርስ ጉዳት “የተረጋገጠ” (certain) መሆኑ ስምን በተመለከተ ተፈጻሚ እንደማይሆን የደነገገውም ይህንን በመገንዘብ ነው። ዓላማው ይህ እስከሆነም ድረስ በአንቀጽ 46 የተሰጠው መብት በቂ ነው። ሆኖም፣ የስሙ ባለቤት ከተከላሹ ተግባር የተነሳ ቁሳዊ ጉዳት ደርሶበት ከሆነ በሌላ ሰው ስም መጠቀም “ጥፋት” (fault) እንደመሆኑ (ቁ.2035) በእነዚህ አንቀጾች መሠረት ክስ ከማቅረብ የሚከለክልበት ምክንያት አይኖርም።¹¹⁵

person entitled may demand from the other elimination of the infringement. If further infringements are to be feared, he may seek an injunction.”

¹¹⁴ Professors Pierre- Dominique ollier and Jean-Pierre Le Gall state. "In France, the actions by which one individual can oppose the use of his name by another or the use of his likeness have long been recognized as basically distinct from actions to determine liability. They make it possible for the plaintiff to obtain, without the obligation to prove either wrong or special prejudice, a judicial prohibition against using his name or likeness, as well as all appropriate measures for rendering this prohibition effective." See, International Encyclopedia of Comparative Law, Vol. XI, op. cit., p. 94.

¹¹⁵ የንዑስ አንቀጽ የአማርኛ ቅጂ “እንደ ስም ማጥፋት ተቆጥሮ” የሚል ሐረግ ይገኝበታል። ይህ ሐረግ በእንግሊዝኛውም ሆነ በዋናው የፈረንሳይኛው ቅጂ ላይ አይገኝም። አንዳንድ ጊዜ፣ አንድ ሰው በሌላ ሰው ስም በሚጠቀምበት ጊዜ ይኸው ድርጊቱ የዚህን ሰው ዝና ጭምር ሊያጉድፍ ይችላል። ይህም ስም መቀማት ሊያስከትላቸው ከሚችለው ውጤቶች

ከላይ ዘርዘር አድርገን የተመለከትነው መብት የተሰጠው ለስሙ ባለቤት ብቻ አይደለም። በንዑስ አንቀጽ (2) ላይ እንደተገለጸው ይኸው ሰው ከሞተ በኋላ ወይም በፍትሐ ብሔር ሕጉ ላይ በተገለጹት ምክንያቶች ፈቃዱን ለመግለጽ ትላታ ባጣ ጊዜ በዚህ ስም የማይጠሩበት እንኳ ቢሆንም ሚስት ወይም ባልና ተወላጆቹ ተመሳሳይ መብት አላቸው። ከአሁን በፊት እንደተመለከትነው ሚስት በባሏም ስም ጭምር ለመጠቀም ትችላለች። ይህን ለማድረግ የማትችለው ጋብቻው በፍቺ ከፈረሰ በኋላ ወይም ጋብቻው የፈረሰው በባል ሞት ምክንያት ከሆነ ሌላ ባል ያገባች እንደሆነ ነው። በንዑስ አንቀጽ (2) ትርጉም መሠረት ግን ይህም ቢሆን የመቃወም መብት ይኖራታል ማለት ነው። ልጆችም ቢሆኑ የሚወርሱት የአባታቸውን ቤተዘመድ ስም ነው። ስለዚህ ስም ለውጠው እንኳ ቢሆን በንዑስ አንቀጽ መሠረት ወደ ታች ያሉ ተወላጆች የመቃወም መብት አላቸው ማለት ነው።¹¹⁶ ይህም በተጨማሪ የሚያሳየን ሕጉ ለቤተዘመድ ስም ከፍተኛ ጥበቃ እንደሚያደርግለት ነው።

በመጨረሻም፣ ከላይ የሰፈረውን የበለጠ ለመረዳት እንድንችል በድን የሆነውን ሐተታና ሕግ ነፍስ ስለሚዘራበት የሚከተለውን እውነተኛ ጉዳይ እንመልከት። ይህ ጉዳይ የቆየ ቢሆንም መሠረት ስለሆነ ይመስላል በሲቪል ሎው አገሮች ርዕሱን አስመልክቶ በሚጻፉ ጽሑፎች ላይ አዘውትሮ የሚጠቀስ ጉዳይ ነው።¹¹⁷

እ.ኤ.አ በ1882 ኤሚል ቦላ (Emile Zola) የተባለው ታዋቂው የፈረንሳይ ልቦለድ መጻሕፍት (novels) ደራሲ “ፖት-ቡዬ” (Pot-Bouille) የተሰኘውን መጽሐፉን “ጉልዎ” (Gaulois) በተሰኘው መጽሔት ማሳተም ይጀምራል። በመጽሐፉ ውስጥ ከሚገኙት አስጠሊ ገጸ ባሕርያት (characters) አንዱ በፖሪስ ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት ዳኛ የሆነ “ዱዩቨርዲ” (Duverdy) የተባለ ሰው ነው። በዚህ ወቅት በዕውኑ ዓለም “ዱዩቨርዲ” የሚባል በፖሪስ ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት በጥበቅና መቃወም የተሠማራ ሰው ነበር። ይህም ሰው ሁኔታውን

(ጉዳዮች) አንዱ እንጂ ሁልጊዜም የስም ማጥፋትን ያስከትላል ማለት አይደለም። ንዑስ አንቀጽ በዚህ ሐረግ ሲጠቀም ስም ማጥፋትን እንደ ብቸኛ የክስ ምክንያት አድርጎ የሚያቀርበው የሚያስመስል ከመሆኑም በላይ “ጉዳት” ሲባልም በስም ማጥፋት ላይ ብቻ የተወሰነ ሊያስመስል ይችላል።

¹¹⁶ According to Planiol, “a family name may be resumed by the present representatives of that family, however long may have been the interruption in the use of the name.” Names are imprescriptible, that is, the ownership of names can neither be acquired nor lost by prescription, pp.264-65.

¹¹⁷ Duverdy c. Zola, Rep. supp. Nom-Prenom, 2, n.1 as quoted in Amos and Walton, op. cit., pp. 39-40. ሁሉንም ፀሐፊዎች በዚህ ጉዳይ የተሰጠው ውሳኔ በእንግሊዝ አገር በ “ሂዩልተን እና ጆንስ” መካከል (Hulton v. Jones, 1910 ዓ.ም) ተነስቶ በነበረው ክርክር ከተሰጠው ውሳኔ ጋር በውጤት ተመሳሳይ ነው ይላል።

እንደተረዳ በሰሙ አላግባብ በመጠቀሙ (usurpation) በኤሚል ዞላ ላይ ክስ ይመሠርትበታል። ክሱም የቀረበለት ፍርድ ቤት የመጽሐፉ አንባቢ ገፅ ባሕርፍን ዱቨርዲ ከአውነተኛው ዱቨርዲ ጋር ሊያይዘው እንደሚችል ከገለጸ በኋላ፤

“the *nom patronymique* constitutes a property which everyone has a right to defend against any attack as far as his interest extends...Duverdy has good grounds for regarding the presentation of the above-mentioned person as capable of bringing his name into odium or ridicule.”

“የቤተዘመድ ስም ንብረት እንደመሆኑ አንድ ሰው ይኸው ስሙ የሚያስገኙለትን ጥቅሞች ከማናቸውም ጥቃት ለመከላከል መብት አለው።...ክሳሹ ዱቨርዲም በመጽሐፉ ላይ የተመለከተው ሰው በቀረበበት መልኩ ስሙ በሕዝብ ዘንድ የተጠላ ወይም መሳለቂያ እንዲሆን ሊያደርገው የሚችል ለመሆኑ በቂ ምክንያት አለው።”

በማለት ስሙ ከመጽሐፉ ላይ እንዲሰረዝ (suppressed) ወስኖለታል።

2.3.3. በራስ ስም ያለ አግባብ ስለ መጠቀም (abuse of name)

አንድ ሰው በሌላ ሰው ስም አላግባብ መጠቀም እንደሚችል ሁሉ በራሱም ስም ቢሆን አላግባብ መጠቀም አይችልም። የመጀመሪያው፤ ቀደም ሲል በቀረበው ክፍል እንዳየነው፤ ሞክሼዎችን አይመለከትም። ሁሉም በአንድነት የጋራ የሆነ ስማቸውን ሌላ ሶስተኛ ወገን እንዳይጠቀምበት ለመከላከል ያላቸውን መብት የሚመለከት ነው። በሞክሼዎች መካከል ያለውን የመብት አጠቃቀም ዳር ድንበር የሚመለከተው ሁለተኛው ነው። ይህንኑ ጉዳይ የሚገዛው አንቀጽ 45 እንደሚከተለው ይደነግጋል፤

“ ቁ. 45። በራስ ስም ያለ አግባብ ስለ መጠቀም።

- (1) አንድ ሰው የሞያ ሥራውን በሚያከናውንበት ሁኔታ ውስጥ በገዛ ስሙ የመገልገል ጉዳይ በይመስላል ከሚደርሰው መዘባረቅ የተነሳ በሌላው ሰው ክብርና ገናናነት ላይ ጉዳት የሚደርስ ግብ ወይም ውጤት የሚያስከትል ነገር ሊኖረው አይገባም።
- (2) አስፈላጊ መሆኑም በተጋመተ ጊዜ፤ በእንደዚህ ያለው አጋጣሚ ጉዳይ ያለ አግባብ የመወዳደርና የስም ማጥፋት ደንቦች ተፈጻሚ ይሆናሉ።”

እንግዲህ በዚህ አንቀጽ ንዑስ ቁ. (1) መሠረት አንድ ሰው በስሙ ያላገባብ ተጠቅሟል ለማለት የሚቻለው የሚከተሉት ሶስት ሁኔታዎች ተሟልተው ሲገኙ ነው። እነዚህም፦

- (1) በስም አላገባብ የመጠቀሙ ሁኔታ የተፈጸመው ሰውየው የሞያ ሥራውን በሚያከናውንበት ሁኔታ ውስጥ መሆኑን አለበት (in the exercise of an activity connected with his calling)፤
- (2) በስሙ የመጠቀሙ ሁኔታ በሌላ ሰው ክብርና ገናናነት (credit or reputation) ላይ ጉዳት (prejudice) የሚያደርስ ግብ ወይም ውጤት የሚያስከትል መሆኑን አለበት፤
- (3) ሁኔታውም ጉዳት ያስከተለው በይመስላል ከሚደርሰው መዘባረቅ (harmful confusion) የተነሳ መሆኑን አለበት።

“የሙያ ሥራውን በሚያከናውንበት ሁኔታ» የሚለው ሥራው ሰውየው የዕለት ጉርሱን የዓመት ልብሱን የሚያገኝበት ዋናው መተዳደሪያው (calling) መሆኑን እንዳለበት የሚያመለክት ነው። አልፎ አልፎ ሲያመቸው የሚሠራው ወይም አንዳችም ጥቅም ሳያገኝበት የሚያከናውነው ተግባር ከሆነ በንዑስ አንቀጽ ትርጉም እንደ ሙያ ሥራ አይቆጠርም። ለምሳሌም ያህል አንድ የሰዓሊነት ችሎታ ያለው ሰው መተዳደሪያው አስተማሪነት ሆኖ ላለ አልፎ አልፎ ስዕል እየሠራ (በላዩ ላይ ስሙን በማስፈር) ለሕዝብ ቢያቀርብ ይህን የመሰለውን አይመለከትም። ስለዚህ በስም አላገባብ የመጠቀም ጥያቄ የሚነሳው ከሙያ ሥራ ጋር በተያያዘ ሁኔታ ብቻ ነው። ከዚህ ውጭ ጥያቄው ሊነሳ አይችልም።¹¹⁸

ሁለተኛም፤ “በስሙ የመጠቀሙ ሁኔታ በሌላ ሰው ክብርና ገናናነት ላይ ጉዳት የሚያደርስ ግብ ወይም ውጤት የሚያስከትል መሆኑን አለበት።” “ግብ” ሲባል ዓላማን የሚያመለክት ነው። ስምን በመጠቀም የተፈጸመው ተግባር በሌላ ሰው ላይ ጉዳት ለማድረስ ሆኖ ተብሎ የተፈጸመ መሆኑን ማስረዳት ያስፈልጋል። ክስ የቀረበው ድርጊቱ ጉዳት በማድረሱ (actual damage) ምክንያት ከሆነ ዓላማው ግቡን ስለመታ (ውጤት) ውጤቱ ሀሳብን (intention) ይገልጻል። ክስ የቀረበው ድርጊቱ ወደፊት ጉዳት ሊያስከትል ይችላል በሚል ምክንያት ከሆነ ግን ይኸው ይደርሳል ተብሎ የሚገመተው ጉዳት (potential damage) “የተረጋገጠ” (certain) መሆኑን ማሳየት ያስፈልጋል። “ክብርና ገናናነት” ሲባል ደግሞ ሁለቱ ተመሳሳይ ቢሆኑም “ክብር” (credit) ከ “ገናናነት” ጠበብ ያለ ትርጉም የያዘ ነው። ለምሳሌ፤ አንድ የንግድ ሰው በባንኮችና በቅርብ የሥራ ጓደኞቹ አካባቢ መልካም ስም ሊኖረው

¹¹⁸ See also, Vanderlinden, op. cit., p.27.

ይችላል። “ክብር” የሚለው ቃል ይህን የመሰለውን የሚያመለክት ነው። “ገናናነት” (reputation) ሲባል ግን ሰፊ ባለ ሁኔታ በአንድ ማንበረሰብ ወይም በአጠቃላይ በጎብረተሰቡ ዘንድ ያለን ዝና የሚያመለክት ነው።¹¹⁹ ስለዚህ ድርጊቱ ይህን ዝናና ክብር የሚያጉድፍ መሆኑ አለበት።

ሶስተኛም፣ በስም የመጠቀሙ ሁኔታ ጉዳት ያስከተለው በይመስላል ከሚደርሰው መዘባረቅ (confusion) የተነሳ መሆኑ አለበት። ይህ እንግዲህ አንቀጽ በሞክሼዎች መካከል ያለውን የስም አጠቃቀም ወሰን የሚመለከት ነው ካልነው ጋር የሚሰማም ነው። አንድ ሞክሼ በስሙ ተጠቅሞ አንድ ተግባር በሚፈጽምበት ጊዜ በሕዝብ ዘንድ ሌላው ሞክሼ የሠራው ሊመስል ይችላል። ይኸው ተግባር በሕዝብ ዘንድ የተጠላም ከሆነ በስመ ሞክሼ አብሮ መጠላት ወይም አብሮ መታማት ሊመጣ ይችላል። እንግዲህ የአንቀጹ ዋና ደዘት አንድ ሰው በስሙ በሚጠቀምበት ጊዜ ብቸኛ ተጠቃሚ አለመሆኑን አውቆ ጥንቃቄ ሊያደርግ እንደሚገባው በማስገንዘብ ዓላማ ላይ የተመሠረተ ነው ለማለት ይቻላል። ሆኖም፣ ንዑስ አንቀጹ “በይመስላል ከሚደርሰው መዘባረቅ” ስለሚል ከሞክሼነትም አልፎ ትንሽ ሰፊ ያለ ትርጉም እንዳለው አብሮ መገንዘብ ያሻል። እጅግ ተቀራራቢ ከመሆናቸው የተነሳ በ “መዘበራረቅ” አንድ ዓይነት ሊመስሉ የሚችሉ ስሞችንም የሚጨምር ይመስላል። ለሚቀርበውም ክስ እንደ ሁኔታው አላግባብ የመወዳደር (unfair competition) እና የስም ማጥፋት (defamation) ደንቦች ተፈጻሚ የሚሆኑትም ከዚህ ሁኔታ የተነሳ ነው።

3. ማጠቃለያ

3.1. የቤተዘመድ ስም አወጣጥ (Assumption of family name)

የፍትሐ ብሔር ሕጎችን ስለ “ሰዎች” በሚደነግገው ክፍሉ (አንደኛ መጽሐፍ) በአንድ ወገን ለሰለጠነ የሲቪል አስተዳዳሪ አስፈላጊ የሆኑት የልደት፣ የጋብቻ፣ እና የሞት የክብር መዛግብት እንዲቋቋሙ ሲደነግግ በሌላ ወገን ደግሞ፣ በዚህ ጽሑፍ ውስጥ በዝርዝር እንደተመለከትነው፣ የአስያየም ባሕላችንም ቀሪው ዓለም ከሚከተለው ባሕል ጋር ተመሳሳይ እንዲሆን እያንዳንዱ እትዋጽያዊ የቤተዘመድ ስም ጭምር እንዲኖረው ደንግጓል። ይህም እንዲለመድ ለማድረግ የዚሁ ስም አወጣጥ በምን መልኩ ሊከናወን እንደሚገባው ለመሸጋገሪያ ጊዜ እንዲያገለግሉ ታስበው በተደነገጉት ከቁ. 3358 እስከ 3360 ባሉት አንቀጾች ላይ ተመልክቷል። እነዚህም ድንጋጌዎች፣ አንድ

¹¹⁹ በ “ብላክስሎው መዝገበ ቃላት” (Black's Law Dictionary) “credit” እና “reputation” ለማለት ቃላት የተሰጣቸውን ትርጉም ይመልከቱ። Black's Law Dictionary, Sixth Edition, St. Paul, Minn., West Publishing Co. (1990).

ሕግ ወደጊላ ተመልሶ ሲሠራ አይገባውም (non-retroactivity) የሚለውን መሠረተ ሀሳብ መነሻ በማድረግ ይመስላል፤ የሕጉን የአፈጻጸም አድማስ የሚወስኑት ከዚህ በታች በተመለከተው አኳኋን በሁለት ክፍለው ነው። የፍትሐ ብሔር ሕግ የታወጀው ሚያዝያ 27 ቀን 1952 ዓ.ም ሲሆን የፀናው (በሥራ ላይ የዋለው) ደግሞ ከመስከረም 1 ቀን 1953 ዓ.ም ጀምሮ ነው።

3.1.1. ሕጉ ከመጽናቱ በፊት የተወለደ ሰው።

በአንቀጽ 3358 ንዑስ አንቀጽ (1) መሠረት ሕጉ ከመጽናቱ በፊት የተወለደ ሰው የቤተዘመድ ስም እንዲኖረው አይገደድም። እንዲኖረው ከመረጠ ግን ይህን ከማድረግ አይከለክልም። በዚህም ጊዜ፣ ከአሁን በፊት በሰጠነው ትርጉሙ¹²⁰ ይኸው ሰው አባቱ የታወቀ ወይም ልጅነቱ ያልተካደ የሆነ እንደሆነ የቤተዘመድ ስም አድርጎ የሚይዘው የአባቱን ስም ነው። ስለዚህም ሰውዬው “ከበደ እበበ” የሚባል ከሆነ የቤተዘመድ ስሙ «አበበ» ይሆናል ማለት ነው። ሆኖም፣ የአባቱን ስም የቤተዘመድ ስም ሊያደርግ የሚችለው ሕጉ በፀናበት ጊዜ ወደላይ የሚቆጠሩ ወላጆች (ascendants) በሕይወት የሌሉ እንደሆነ ብቻ ነው። ወደላይ የሚቆጠሩ ሁለት ወይም ከዚያ በላይ ትውልዶች (generations) ካሉ የቤተዘመድ ስም አድርጎ የሚይዘው ከእነዚህ መካከል በዕድሜ ታላቅ የሆነውን ወንድ ወላጅ የአባት ስም (patronymic) ነው። ለምሳሌም ያህል፣ ከላይ በጠቀስነው ምሳሌ የ “ከበደ” አያትና ቅድመ አያት በሕይወት ያሉ ከሆነና የቅድመ አያቱም ስም “ተፈራ ዲነግዴ” ከሆነ የከበደ የቤተዘመድ ስሙ “ዲነግዴ” ይሆናል ማለት ነው። በሕይወት ያሉት አያቱ ከሆኑ “ተፈራ” ይሆናል ማለት ነው። የከበደ ወንድሞችና እህቶችም (እንዲኖራቸው ከመረጡ) በተመሳሳይ መልኩ “ተፈራ” ወይም “ዲነግዴ” የሚለውን የቤተዘመድ ስም ይይዛሉ ማለት ነው። “ተፈራ” ወይም “ዲነግዴ” የከበደ የአባቱ ወይም የእናቱ ወገን አያት ወይም ቅድመ አያት ሊሆኑ ይችላሉ። በዚህ ረገድ ሕጉ ልዩነት አያደርግም። ዋናው ቁም ነገር ወላጁ ወንድ መሆኑና¹²¹ በሕይወት ካሉት ትውልዶችም መካከል በዕድሜ አንጋፋ መሆኑ ላይ ነው።

ይህ ከላይ የገለጽነው ተፈጻሚ የሚሆነው አንድ ሰው ወይም ሕፃን በጋብቻ ወቅት ወይም ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ ግንኙነት አብሮ የመኖር ሁኔታ ወቅት የተወለደ ሲሆን ወይም አባቱ በፈቃዱ የተቀበለው ሆኖ ሲገኝ ነው። ልጅነቱ የተካደ ወይም አባቱ ያልታወቀ በሚሆንበት ጊዜ ደግሞ የቤተዘመድ ስም አድርጎ የሚይዘው የእናቱን አባት ስም ነው።

¹²⁰ ከላይ ገጽ 26 ይመልከቱ።

¹²¹ አማርኛው ቅጂ ላይ በግልጽ አልተመለከትም። የፈረንሳይኛውና የእንግሊዝኛው ቅጂ ላይ ግን “ወንድ ወላጅ” (male ascendant) ተብሎ በግልጽ ተቀጣል።

በመጨረሻም፣ ከላይ ዘርዘር አድርገን ያብራራነውን የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 3358 እንደሚከተለው ያስቀምጠዋል፡-

“ቁ. 3358 ስለ ቤተዘመድ ስም አሰጣጥ (1) ይህ ሕግ ከመጽናቱ በፊት የተወለደ ሰው፡፡

- (1) ይህ ሕግ ከመጽናቱ በፊት የተወለደ ማናቸውም ሰው አንድ የቤተዘመድ ስም እንዲኖረው አይገደድም፡፡
- (2) ይህ ሕግ ከመጽናቱ በፊት የተወለደ ሰው የቤተዘመድ ስም አድርጎ የሚይዘው የአባቱን ስም ነው፤ ስለሆነም ይህ ሕግ በሚጸናበት ጊዜ ከቤተዘመዶቹ ሁለት ወይም ብዙ ትውልዶች በሕይወት ያሉ ሲሆን የቤተዘመድ ስም ለማግኘት የሚፈልገው ሰው የቤተዘመድ ስም አድርጎ የሚይዘው ወደ ላይ ከሚቆጠሩ ወላጆች በዕድሜ ታላቅ የሆነውን ወላጅ ስም ነው፡፡
- (3) አባቱ የተካደ [sic] ያልታወቀ ሰው የቤተዘመድ ስም አድርጎ የሚይዘው የእናቱን አባት ስም ነው፡፡”

3.1.2. ሕጉ ከፀና በኋላ የተወለደ ሰው

ሕጉ በሥራ ላይ መዋል ከጀመረበት ቀን ወዲህ የተወለደ ልጅ (ሰው) ሁሉ የግድ አንድ የቤተዘመድ ስም መያዝ አለበት፡፡ ከላይ በገለጽነው መሠረት የልጁ አባት ለራሱ የቤተዘመድ ስም ያልያዘ ከሆነ ወደ ልጁ ወዲያውኑ የሚተላለፍ የቤተዘመድ ስም ባለመኖሩ ልጁ የቤተዘመድ ስም አድርጎ የሚይዘው የአባቱን ስም ነው፡፡ በዚህም ጊዜ የቤተዘመድ ስምና የአባት ስም አንድ ዓይነት ስለሚሆኑ፣ ከአሁን በፊት እንደገለጽነው፣ በልደት የክብር መዝገብ ላይ የአባት ስም እንዲጻፍ አይደረግም፡፡¹²² ስለዚህ ለልጁ የወጣለት ስም “አሰፋ” ከሆነና የአባቱም ስም “ከበደ” ከሆነ በክብር መዝገብ ላይ ሲጻፍ “አሰፋ ከበደ” ብቻ ተብሎ ነው፡፡ ከበደም የሚቆጠረው እንደ ቤተዘመድ ስም እንጂ እንደ አባት ስም አይደለም፡፡ የልጁ አባት ያልታወቀ ወይም ልጅነቱ የተካደ በሚሆንበት ጊዜ ደግሞ ልጁ የቤተዘመድ ስም አድርጎ የሚይዘው፣ እናቱ ከላይ በክፍል 3.1.1. ላይ በተገለጸው መሠረት የተሰጠ የቤተዘመድ ስም ካላት፣ ይህንኑ የእናቱን የቤተዘመድ ስም ነው፡፡ ከሌላት ደግሞ የእናቱ የአባት ስም የልጁ የቤተዘመድ ስም ይሆናል፡፡ ይህንንም አስመልክቶ ቁ. 3359 ሲደነግግ እንደሚከተለው ያስቀምጠዋል፡

¹²² ከላይ ገጽ 25 ላይ ይመልከቱ፡፡

“ቁ. 3359 (2) ይህ ሕግ ከጸና በኋላ የተወለደ ሰው።

- (1) ይህ ሕግ ከጸና በኋላ የሚወለድ ሁሉ አንድ የቤተዘመድ ስም መያዝ አለበት።
- (2) ከዚህ በላይ በተጻፉት ድንጋጌዎች መሠረት ልጅ የቤተዘመድ ስም የሌለው እንደ ሆነ የቤተዘመድ ስም አድርጎ የሚይዘው የአባቱን ስም ነው።
- (3) የተካደ ወይም አባቱ ያልታወቀ ልጅ ሲሆን የቤተዘመድ ስም አድርጎ የሚይዘው የቤተዘመድ ስም እንዳላት የእናቱን የቤተዘመድ ስም ወይም የእናቱን አባት ስም ነው።”

እንግዲህ ሁሉም የመሸጋገሪያ ጊዜ አንቀጾች ስለ ቤተዘመድ ስም አወጣጥ የሚደነግጉት ከላይ የገለጽነውን ሲመስል ከእነዚህ የምንረዳው ዋናው ቁም ነገር የቤተዘመድ ስም የአንድ የዘር ግንድ ፍሬ በሆኑ ተወላጆች መካከል ያለው የዘመድና ግንኙነት እንዲጠናከር ለማድረግና ይኸውም ገሃድ ሆኖ በሕዝብ ዘንድ እንዲታወቅ በማድረግ ዓላማ ላይ የተመሠረተ መሆኑን ነው። ስለዚህም፤ መሠረተ ጽኑ እንዲሆን ከጀምሮ ላይ ሁሉም የቤተዘመድ አባሎች ወንዶችም ሴቶችም መክረውበት ሊወጣ የሚገባው ጉዳይ ነው። በዚህም ጊዜ በአንድ ስም ቢሰማሙ መልካም ነው። ካለፉት ትውልዶች መካከልም በመልካ ምግባሩ፤ በሙያው፤ ለኅብረተሰቡ ባበረከተው አገልግሎት፤ አርአያነት ያለው የቤተዘመድ አባል ማግኘት ስለማያስቸግር የማይሰማሙበት ምክንያት አይኖርም። በአንድ ሰው ስም ላይ ካልተሰማሙም የእኩል ወገኖች በዚህ ስም የእኩል ወገኖች ደግሞ በዚህ ስም ይጠቀሙ ብለው እንደ ቀረቡታቸው የሚያስማማ ስም ሊመርጡ ይችላሉ። ቁም ነገሩ እስከ ማዕዘኑ የሚተላለፍ የትውልድ ስም እንደመሆኑ (ቁ.3360) ምክክር ሊደረግበት የሚገባው መሆኑ ላይ ነው።

3.2. መደምደሚያ

የፍትሕ ብሔር ሕጎችን ከወጣና በሥራ ላይ ከዋለ እነሆ 47 ዓመት ሆነው። ስለአሰያየም የወጡት ሕጎች እንደሌሎቹ ሕጎች የፍትሕ ብሔሩ ሕግ ከሀገሪቱ ቀን ጀምሮ ተፈጻሚ ስለሚሆኑ በአሁኑ ወቅት ዕድሜው ከ47 ዓመት በታች የሆነ ኢትዮጵያዊ ሁሉ የቤተዘመድ ስም ሊኖረው በተገባ ነበር። ሁላችንም እንደምናውቀው ይህ ግን አልተደረገም። ያልተደረገበትም ምክንያት መንግሥት ሕጎቹን ለማስፈጸም ስላልቻለ ነው። ያልቻለበትም ምክንያት እነዚህን ሕጎች ለማስፈጸም የክብር መዝገብ ተቋም በመላ አገሪቱ፤ በቀበሌ

ደረጃም ጭምር (commune)¹²³፤ ማቋቋምና ማደራጀት አስፈላጊ በመሆኑና ይህን ለማድረግ ደግሞ ነባራዊ ሁኔታዎችም ሆኑ የመንግሥት የኢኮኖሚና የሰው ኃይል አቅሙ የማይፈቅድለት በመሆኑ ነው። ቀበና እንኳን በጊዜዋ በክረምት ወራት የአዲስ አበባን ሕዝብ ትላልጋል ነበር። ክረምት በገባ ቁጥር ከቀበና ማዶ ይኖሩ የነበሩ አምባሳደሮች ለክርም በቸር ይግጠሙ ብለው አጼ ምኒልክን ይሰናበቱ ነበር ይባላል። ሕጉ በወጣበት ወቅት በመላ አገሪቱ የነበረው ሁኔታ ይህን ይመስል ነበር ማለት ይቻላል። በጊዜው የዘመናዊ ትምህርት ቤቶች ብዛትም በጣት የሚቆጠር ነበር። የክብር መዝገብ ሥርዓት በሥራ ላይ የሚውልበት ጊዜ በሌላ ደንብ እስከሚገለጽ ድረስ አፈጻጸሙ ታግዶ እንዲቆይ የተደረገውም (ቁ. 3361) እነዚህን ሁኔታዎች በመገንዘብ ነው ቢባል ከዕውነት የራቀ አይሆንም።

ዛሬስ? ዛሬ የምንገኝበት ሁኔታ የተመነነውን ያህል ባይሆንም በእጅጉ የተሻሻለ ነው። የመገናኛ አውታሮች ከቀድሞው በእጅጉ በተሻለ ሁኔታ በመላ አገሪቱ ተዘርግተዋል። ያለውም የተማረ የሰው ኃይል ቢሆን ሥርዓቱን ለማስፈን የሚያንስ አይደለም። ይበልጡን ደግሞ ባለፉት ዓመታት ሕዝቡ በቀበሌ ገበሬ ማኅበራትና በከተማ ነዋሪዎች ማኅበራት አማካይነት በመንግሥት አስተዳደር ሥር ውስጥ በቀጥታ በመሳተፍ ለሕጉች አፈጻጸም የሚያግዝ ጠቃሚ ትምህርቶችን አግኝተዋል።

ከላይ ጠቀስ አድርገን እንዳለፍነው፤ የክብር መዝገብ ተቋማት ለመንግሥት አስተዳደር አስፈላጊ የሆኑ የመረጃ ምንጮች ናቸው። እነዚህ በሌሎች የሰለጠነ የመንግሥት አስተዳደር አለ ለማለት አያስደፍርም። አንድ መንግሥት የዜጎችን ብዛት እንኳን በትክክል ለይቶ አያውቅም ማለት ነው። በየጊዜው የሕዝብ ቆጠራ (census) ቢደረግ እንኳን እነዚህን የሚተካ ሊሆን አይችልም። ከዚህም በላይ፤ ዜጎች የሆኑ ሁሉ መቼ ተወለድክ ተወለድሽ? የማን ልጅ ነህ ነሽ? ትክክለኛ ስምህ ስምሽ ማነው? አግብተሃል አግብተሻል አላገባህም አላገባሽም? ፍቺ ተፈጽሟል አልተፈጸመም? እከሌ እውን ሞቷል አልሞተም? ከሞተስ መቼ ነው የሞተው? ወዘተ የሚሉ ጥያቄዎች በተነሱ ቁጥር ዝንተ ዓለም ምስክር ፍለጋ ስንባዝን የምንኖርበት ምክንያት አይኖርም። የክብር መዝገብ ተቋማት መረጃዎች በእጃችን ሊኖሩን ይገባል። ብዙ መግቶች በዚህ ዙሪያ የሚሸከረከሩ ስለሆነም የእነዚህ መረጃዎች መኖር መግትን የመቀነስ አስተዋጽኦ ጭምር አለው።

ለማንኛውም፤ አባቶቻችን ስለ አሰያየምም ሆነ ስለ ክብር መዝገብ የተደነገጉት ፍሬ ሀሳቦች ጠቃሚ ይመስሉናል፤ እኛ ግን ሀሳቡን ልንፈጽመው አልተቻለንም ብለው አስረክበውናል። በትውልዶች መካከል ትሩፋትን መወራረስ የተለመደ ነውና። በዓምአቱ መጨረሻ ላይ ስለምንገኝም ይህን

¹²³ የፍ.ቢ.ሕ.ቁ. 48-50 ይመልከቱ።

ተጀምሮ ያልተጨረሰውን ተግባር ጊዜ ወስደን ልናስታውሰውና ልናስብበት የሚገባ ይመስለናል። ሀሳቡን ለመቀበልም ሆነ ላለመቀበል፤ እንዲሁም በጉደለው ለመመላት የተጣመመ ካለም ለማቃናት አሁንም በሆን ምርጫው አለን። ጉዳዩ ውሳኔ ሳያገኝ በእንጥልጥል መቆየት ግን የለበትም። እስካሁን የዘገየው ይበቃል። በዚህ ጽሑፍ ላይ ስለስሞች የቀረበውም ትንታኔ በጉዳዩ ላይ በመረጃ የተደገፈ (informed) ውይይት አድርጎ ውሳኔ ላይ ለመድረስ የሚረዳ ይመስለኛል። ይህን በማድረጋችንም በቅርብ ዘመናት አዲስ የአለያየም ሥርዓት ከመሀረቱ አገሮች የመጀመሪያው እንሆንም። ቱርክ እ.ኤ.አ. በ1935 የቤተዘመድ ስም የሁሉም ዜጋ የስሙ አካል እንዲሆን በአዋጅ ደንግጋለች።¹²⁴

በመጨረሻም፤ የፍትሐ ብሔር ሕጋችንና ሌሎቹም ሕግጋት ዐበይት በዚህ ዓምአት ውስጥ ከተከናወኑት ታላላቅ ሥራዎች አንዱ ይመስለኛል። እነዚህ ሥራዎች በዓለም ላይ በመስካቸው ዝናን ያተረፉ ታላላቅ የሕግ ሊቃውንት ጭምር የተሳተፉባቸው ያለፈው ትውልድ በረከቶች ናቸው። ስለሆነም፤ በአዲሱ ዓምአት መባቸ ላይ ቆመን ሀብተ ረድኤታቸው ለበለጡ ታላላቅ ሥራዎች ያነሳሳን በማለት ልንዘክራቸው ይገባል። መጭው ዘመን የሰላምና የብልጽግና ዘመን ይሁንልን። ከእኩይ ተግባራት ያርቀን፤ በመልካም ሥራዎች ሁሉ ይደምረን።

የ ቃ ላ ት ፍ ቺ ።

የአብዛኞቹ ቃላት ትርጓሜ የተወሰደው ከሊቁ ከኪዳን ወልድ ክፍሌ “መጽሐፈ ሰዋሰው ወግስ፤ መዝገበ ቃላት ሐዲስ” ነው።

ውልብኝ፤ ወልብ፤ ወልብኝ። የእሽት ፍሬ ስታሽቶ ተፈልፍሎ የሚቃም የሚጠረጠር። የአዋፍ ዘር እንቁላል፤ ከዚያውም ውስጥ ፍሬው እስካሉ። እንግሊዝኛው “merit” የሚለውን ነው። “on its own merit” “በራሱ ውልብኝ”።

በሐውርታዊ፤ ድንበር የማይወስነው፤ ከቦታ ቦታ የሚፈልስ፤ ማለት ነው። “ሐረ” (ሐዊሮት) ከሚለው የግዕዝ ቃል የተቀዳ ነው። መሄድ፤ መራመድ፤ ከቦታ ቦታ መፍለስ፤ ማለት ነው። በእንግሊዝኛው “universal” የሚለውን የሚገልጽ

¹²⁴ See, Encyclopedia Britannica, op. cit, Vol 11, p 411.

ነው። በዚህ ትርጉሙ በቃሉ መጠቀም ከተጀመረ ውሉ አድርጎል።

ሀገረ ሙላድ ወይም ሙላድ ብቻውን፤ በእንግሊዝኛው “domicile” ሲባል ከመኖሪያ ቦታ (residence) በእጅጉ የተለየ ነው። በየጊዜው የማይለዋወጥ፤ ቋሚነት ያለው መቀመጫ ሥፍራ ነው። በአሁኑ ወቅት በፍትሐ ብሔር ሕጉ ላይ ከመገለጹ በስተቀር ጽንሰ ሀሳቡ እስከዚህም የሚታወቅ አይመስልም፤ በሌሎች ሕጎች ሥራ ላይ ውሎ አናገኘውምና። ሆኖም፤ እየተረሳ በመሄዱ እንጂ ጽንሰ ሀሳቡ ከጥንት ጀምሮ በአገራችን ይታወቅ የነበረ መሆኑን የሚያመለክቱ አንዳንድ ፍንጮች አሉ። ለምሳሌ ያህል፤ “ማር ይስሐቅ” የተባለው ጥንታዊ የሞራል ሕግጋት መጽሐፍ ላይ የሚከተለው ይገኝበታል፤ “ይህን መጽሐፍ ማር ይስሐቅ ተናግሮታል። የማር ይስሐቅ ብሔረ ነገዱ ሀገረ ሙላዱ ሶርያ ነው። መጽሐፍ የተማረበት ምስጢር ያገመረበት ቁሳርያ ነው።...” ይላል፤ ማር ይስሐቅ፤ “መቅደም” ይመልከቱ፤ በ1920 ዓ.ም. የታተመ።

ከነት፤ መኾን፤ አኳኸን፤ ኹነት። ከዚህ የመጣ ነው። እንግሊዝኛው “fact” የሚለውን ነው። በመለመድ ላይ ያለ ስለሆነ በዚሁ መጽናት ይሻላል።

መግደ፤

ጥራዝ፤ የመጽሐፍ ነዶ፤ ማለት ነው። “Volume” ለሚለው የእንግሊዝኛ ቃል የሚቀርብ ትርጉም ነው። ለነጠላም ለብዙም ያገለግላል። መጽሐፉ አንድ ሆኖ ብዙ ጥራዞች ወይም መግደ ሊኖሩት ይችላሉ።

ABSTRACT OF AMHARIC TEXT

TITLE OF ARTICLE

Law of Names: A Comparative Study, by Yohannes Heroui, Former Presiding Justice of the Supreme Court and Assistant Professor of Law, Addis Ababa University.

SYNOPTIC SUB-TITLES AND CATCHWORDS

This Article is a historical survey of the law on names and a commentary of the provisions of the Ethiopian Civil Code relating to names, both in comparative perspective. It is divided into three Sections indicated in bold face type at the beginning of each paragraph below. Major Sub-Titles are indicated in bold italics and specific matters discussed under each Sub-Title in italics alone.

Introduction — *Personality* — *Historical Survey of names*:— *General - Sources of Family Names* — *Survey of the history of the law on names*.

Names under the Ethiopian Civil Code — *Constituent elements of a name* — *Determination of names* — *Names of children born in wedlock and in a state of relationship amounting to an "irregular union"* — *Names of children whose father is unknown* — *Names of children whose father and mother are unknown*. Given names (first names):— *When given?* — *By whom given and how many?* — *Plurality of given names and consequence thereof* — *Forbidden first names*. *Patronymic names* — *Family names*. *Change of names* — *Voluntary change of names*:— *Family names* — *Conditions to be satisfied* — *Approval by the court* — *good cause* — *publicity*. *Change of first names and patronymic* — *Conditions to be satisfied*. *Change of names by operation of the law*:— *Adoption* — *Marriage*. *Nature of names and protection accorded to them by the law* — *Is a name a proprietary right?* — *Usurpation of name* — *Abuse of name*.

Concluding Remarks — Assumption of Family Names under the transitory provisions of the Code — Persons born before the coming into force of the Code — Persons born after the coming into force of the Code.
Conclusion — The suspension of the Code provisions relating to Registration of Civil Status and the consequent non-implementation of the laws on names — Suspension in its 47th year now — The need to re-examine the Issue.

THE ARTICLE

Law of Names: Comparative Study by Yohannes Haiman, Former President of the Supreme Court and Assistant Professor of Law, Addis Ababa University.

SYNOPSIS: SUB-TITLES AND CATCHWORDS

This Article is a historical survey of the law on names and a commentary on the provisions of the Ethiopian Civil Code relating to names, both in comparative perspective. It is divided into three sections indicated in bold face type at the beginning of each paragraph below. Major Sub-Titles are indicated in bold italics and specific matters discussed under each Sub-Title in italics alone.

Introduction — *Personality* — *Historical survey of names* — *General Sources of Family Names* — *Survey of the history of the law on names.*

Names under the Ethiopian Civil Code — *Constituent elements of a name* — *Determination of names* — *Names of children born in wedlock and in a state of relationship amounting to an "irregular union"* — *Names of children whose father is unknown* — *Names of children whose father and mother are unknown* — *Given names (first names)* — *When given?* — *By whom given and how many?* — *Plurality of given names and consequent history* — *Forbidden first names* — *Patronymic names* — *Family names* — *Change of names* — *Voluntary change of names* — *Family names* — *Conditions to be satisfied* — *Approved by the court* — *Good cause* — *Publicity* — *Change of first names and patronymic* — *Conditions to be satisfied* — *Change of names by operation of the law* — *Adoption* — *Marriage* — *Nature of names and protection accorded to them by the law* — *Is a name a proprietary right?* — *Abuse of names* — *Abuse of name*

ሳይጋቡ ኑሮ፣ ዱሮና ዘንድሮ*

(የእንበለ ጋብቻ ኑሮ ሕግ ንጽጽራዊ ጥናት)

በጥላሁን ተሾመ**

1. መግቢያ

በቤተሰብ ሕግ ውስጥ እጅግ አወዛጋቢ ከሚባሉት ጉዳዮች አንዱ ሕግ ስለጋብቻ የሚጠይቃቸውን መስፈርት ሳያሟሉ እንደባልና ሚስት በመሆን አብረው የሚኖሩ አንድ ወንድና አንዲት ሴት የሚመሰርቱት ግንኙነት የሚታይበት ሁኔታ ነው። ከይዘት አኳያ በዚህ ዓይነቱ ግንኙነትና ጋብቻ ተመስርቶ በሚፈጠረው ግንኙነት መሀል ይህ ነው የሚባል የጉሳ ልዩነት አለ ብሎ መናገር አስቸጋሪ ነው። ጉዳዩ አወዛጋቢ መሆኑን ሳይገባው አወዛጋቢ እንዲሆን ያደረጉት በየማኅበረሰቡ ስለትዳር አመሠራረት የሚስተናገዱት አመለካከቶች ናቸው። እነዚህ አመለካከቶች ከታሪክ፣ ከባህልና ወግ አንዳንዴም ከሀይማኖት ጋር እየተቆራኙ ያለቅጥ ያወሳሰባሉ። ሕግም ያው በኅብረተሰብ ውስጥ ያለው አስተሳሰብ ነጸብራቅ በመሆኑ አልፎ አልፎ ለችግሩ መፍትሔ አስቀምጣለሁ እያለ ለሌላ ችግር ቀዳዳ ሲከፍት ይስተዋላል።

በተያዘው ርዕስ ዙሪያ በዓለማችን በርካታ አካባቢዎች ያለው ችግርም ይኸው ነው። ይሁንና ኅብረተሰብ በየጊዜው ያድጋል፣ ይለወጣል፣ ለውጡ ደግሞ በተለያዩ ማህበራዊ ጉዳዮች ላይ ይዘነው የመጣነውን አስተሳሰብ እንደገና እንድንመረምር ግድ ይለናል። ጋብቻ ሳይፈጽሙ እንደባልና ሚስት አብረው የሚኖሩ ሰዎችን በተመለከተ የሚነሳው የሕግና የማህበራዊ ኑሮ ጥያቄም ከዚህ ውጭ አይሆንም። ይህ ጽሁፍም ጉዳዩን ከታሪክ፣ ከማህበራዊ ኑሮ ጥያቄዎችና ከሕግ አኳያ በመፈተሽ ስለሁኔታው ለአንባቢያን መጠነኛ ግንዛቤ ለማስጨበጥ ከታሰመ ሀሳብ በመነሳት የተዘጋጀ ነው። ሁሉም ሰው በጽሁፉ ይዘትና በመልዕክቱ ላይስማማ ይችላል። ይህም የሚፈለግ ነገር ነው። የተለየ አመለካከት ያላቸው ወገኖች ደግሞ ከዚያ ተነስተው የሚሉትን ይሰብታል። እንዲያ እንዲያ እያለ አስተሳሰባችን እያደገ ይመጣል። ዕውቀት

ለዚህ ጽሁፍ መነሻ የሆነው ሥራ አሁን በፌዴራል ደረጃ ሥራ ላይ የዋለው የኢትዮጵያ የቤተሰብ ሕግ ረቂቅ ለውይይት በቀረበ ጊዜ ጸሐፊው ለዚሁ ይረዳ ዘንድ "ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ ግንኙነት አብሮ መኖር፣ ችግሮችና የመፍትሔ ሀሳቦች" በሚል ርዕስ ያቀረበው ያልታተመ ሥራ ነው። ጽሁፉ የተዘጋጀው በሰኔ ወር 1991 ዓ.ም ሲሆን ከዚያ ወዲህ ሕጉ ውጥቶ በሥራ ላይ ውሏል። ከዚህ በመነሳት በሀገራችንም ሆነ በውጭው ዓለም በጉዳዩ ላይ ያሉ አመለካከቶችንና እካሄዶችን እንደገና በመፈተሽ ይህ ጽሁፍ ሰፊ ባል አኳኋን ተዘጋጅቷል። የቃሉ አገባብ በሌላ አኳኋን እንዲሆን የሚያመለክት ካልሆነ በቀር በዚህ ጽሁፍ ለተባበሩት ደታ የተገለጸው አነጋገር ለተቃራኒው ጸታም ያገለግላል።

ተባባሪ ፕሮፌሰር፣ ሕግ ትምሕርት ቤት፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ።

የሚበልጽገውም ከዚህ ዓይነት የልዩነት ባሕር ነጥረው በሚወጡ አዳዲስ ግንዛቤዎች ነው።

ከዚህ ከመግቢያው ሌላ ጽሁፉ በአራት ክፍሎች ተለይቶ የተዘጋጀ ነው። ክፍል ሁለት አጠቃላይ ጉዳዮች በመንደርደሪያነት የተቀመጡበት ሲሆን፤ ክፍል ሶስት ደግሞ ፀሐፊው መረጃ ባገኘባቸው አካባቢዎች በርዕሱ ዙሪያ ያሉ ማኅበራዊ ክንዋኔዎች ያለፉባቸውን ታሪካዊ ሂደቶች በአጭሩ ለማሳየት መከራ የተደረገበት ነው። ክፍል አራት በተለያዩ የሕግ ሥርዓቶች የሚገኙ ሀገሮች ጋብቻ ሳይመሠርቱ እንደባልና ሚስት አብረው የሚኖሩ ሰዎች ለሚፈጥሩት ግንኙነት በሕግ ዕውቅና የሠጡበትን አካሄድ አለፍ አለፍ ብሎ የሚመለከት ነው። ክፍል አምስት የዛሬዎቹም ሆነ ቀደም ሲል የነበሩት የሀገራችን ሕግጋት በዚሁ ጉዳይ ላይ የወሰዱት አቋም በመጠኑም በሆነ የሚፈተሽበት ነው። ጥናቱ በዛሬው የሀገራችን እውነታ ብቻ ሳይሆን በዘመናችንም ሆነ በታሪክ ስለጉዳዩ ያሉት አስተሳሰቦች የታዩበት በመሆኑ ነው እሳፊው “ሳይጋቡ ኑሮ፣ ዱሮና ዘንድሮ” የሚለውን ርዕስ የመረጠው።

2. የመነሻ ፍሬ ነገሮች

የሰው ልጆች ወሰባዊ ግንኙነት በማኅበራዊ እሴቶች ደረጃ አመዳደብ ውስጥ ከፍተኛ ሥፍራ የተሰጠው መሆኑ እነጋጋሪ አይደለም። ይህ ግንኙነት ከሌሎች ፍጡራን መሰል ግንኙነት የሚለየውም በተራ ሥጋዊ እርካታ ላይ ብቻ ያልተመሰረተና ከዚያም የሰፊ ዓላማና ውጤት ያለው በመሆኑ ነው። ዝርዝር አፈጻጸሙና ውጤቱ በየጊዜውና በየሥፍራው ይለያይ እንጂ የትኛውም ንብረተሰብ የተለየ ግምትና ክብራታ የሚሰጠው የማኅበራዊ ግንኙነት ዋነኛ ፈርጅ ነው። የወሲባዊ ግንኙነት ሰብዓዊ ገጽታ (The human element of the phenomenon of mating) የሚመሠረተውም በዚህ ግምትና ክብራታ ላይ ነው። ለዚህም ነው እስከዛሬ የታዩት የተደራጁ ማኅበረሰቦችና መንግሥታት ይህ ግንኙነት በሥርዓትና በወግ የሚመራበትን ማኅበራዊና ሕጋዊ ግዕዛት (social and legal norms) ሲያወጡና ሲያስከብሩ የሚስተዋለው።

የእነዚህ ግዕዛት ዋነኛ ትኩረትም ግንኙነቱ ዘላቂ መሆኑን እማረጋገጡ ላይ ነው። በዚህም ግንኙነቱ የሚመሰረትበት፣ የሚገዛበት፣ የሚቋረጥበት፣ ወዘተ፣ ሥርዓት ሁሉ በግልጽ መታወቅ እንዳለበት በሁሉም የታመነ ነው። ከዚህም ዕውቅና የማኅበራዊ ግንኙነት ዓይተነተኛው አሀድ የሆነው ቤተሰብ ይመሠረታል። እየዋለ እያደር ደግሞ የተለያዩ ጉዳዮችን ግምት ውስጥ በማግባት ይህ ዓይነቱ የአንድ ወንድና የአንዲት ሴት ጥምረት በሚመሠረትበትና በሚያስከትለው ውጤት መሀል ልዩነት ማበጀትና ደረጃ ማውጣት እየተለመደ መጣ። ከዚህም የላቀ ተደርጎ የሚወሰደው የግንኙነቱ

ዓይነት ዛሬ ጋብቻ ብለን የምናውቀው የአብሮ መኖር ገጽታ ነው። ከዚያ በመለስም አንድ ወንድና አንዲት ሴት ሕግና ኅብረተሰብ ስለጋብቻ ምሥረታ የሚያስቀምጡዋቸውን መስፈርት ሳያሟሉ አብረው ይኖራሉ። ይህም ጥንትም የነበረ፤ ዛሬም ያለና ወደፊትም ሊኖር የሚችል ሌላው ዓይነት የግንኙነቱ መገለጫ ነው። እነዚህም ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት አብሮ መኖር፣ በወዳጅነት መቆየት፣ ዕቁባትነት፣ ወዘተ፣ እየተባሉ ይታወቃሉ። ሁሉም ኅብረተሰብ ይህን በተመለከተ የራሱ የሆነ ደንብ ያለው ሲሆን በብዙ ሥፍራ እንደሚታየው የልዩነቱ መነሻ ግንኙነቱ ሲመሠረት የሚፈጸመው ሥርዓት ነው።¹ ጋብቻ የሚመሠረተው ከሁሉም የላቀ ግምት የሚሠጠውን ሥርዓት በመፈጸም ሲሆን ይህም በአብዛኛው የተለመዱ ሥርዓቶችን ፈጽሞ፣ ዘመድ ወዳጅ ጠርቶና ሠርግ ደግሶ ግንኙነቱ እንዲታወቅ በማድረግ ይጀመራል።

በሀገራችን ያለውን አፈጻጸም ስንመለከት ኅብረተሰባችን ለጋብቻና ከዚያ ውጭ በሆነ ሥርዓት ለሚመሠረቱት የአንድ ወንድና የአንዲት ሴት ግንኙነት የሚሠጠው ዋጋ እንደሌለው ዓለም ሁሉ የተለያየ ነው። ከጋብቻ በመለስ የሚፈጠሩት ግንኙነቶች ራሳቸውም በሆኑ የተለያዩ ደረጃ ያላቸው ናቸው። ከእነዚህም መሀል ጉልቶ የወጣውና በሕግም ጭምር ዕውቅና ያገኘው ግንኙነት አንድ ወንድና አንዲት ሴት በሕግ ወይም በልማድ ስለጋብቻ አፈጻጸም የተቀመጡ የምግባረ ሰብዕ ግዕዛትን ሳይጠብቁ አብረው መኖር የሚቀጥሉበትና ቤተሰብ የሚመሠረቱበት ሁኔታ ነው። ለዚህ የአኗኗር ዘይቤ የተለያዩ አስያየሞች ተሠጥተውታል።²

በ1952 ዓ.ም በወጣው የኢትዮጵያ የፍትሐብሔር ሕግ ውስጥ ለዚህ ግንኙነት የተሰጠው ስያሜ “ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ ግንኙነት አብሮ መኖር” የሚል ሲሆን ይህም በእንግሊዝኛው የሕግ ቅጽ “Irregular Union” ተብሎ ተገልጿል።³ ይህ ግንኙነት በተለይ ከውጤት አንጻር ከሌሎቹ መለስተኛ ግንኙነቶች በላቀ ደረጃ ላይ ይገኛል። በሀገራችን ይህ “ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ ግንኙነት አብሮ መኖር” የሚለው የአማርኛ አገላለጽ ለመጀመሪያ ጊዜ ጥቅም ላይ የዋለውም በፍትሐብሔር ሕጉ ነው። ግንኙነቱ እንደቀድሞ አጠራሩ “ዕቁባትነት” እንዲባል ያልተደረገበትን ምክንያት አንድ ጸሐፊ ዋቢ በመጥቀስ ሲያብራሩ ሕጉን ያረቀቁት ፈረንሣዊው ሊቅ ንሮሬሰር

¹ *Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 10, p.146, The Macmillan Co.(1963)
² ለምሳሌ ያህል በእንግሊዝኛ ቋንቋ ጥቅም ላይ ከዋሉት አገላለጾች መሀል፣ “Non-Marital Cohabitation, Cohabitation without Marriage, de-facto Union, Common Law Marriage” እየተባሉ የሚጠቀሱት በብዛት የተለመዱ ናቸው።
³ የኢትዮጵያ የፍትሐ ብሔር ሕግ፣ ነጋሪት ጋዜጣ በተለይ የወጣ 19ኛ ዓመት ቁጥር 2፣ ከቁጥር 709 እስከ 721፣ (ከዚህ በኋላ የፍትሕ ተብሎ የሚጠቀስ።) በሕጉ የእንግሊዝኛ አገላለጽ “Irregular Union” የሚለው አነጋገር በጥሬው ሲተረጎም ያለውጉ የተመሠረተ ጥምረት እንደማለት ሲሆን ከጋብቻ ጋር ሲንጻጸር የኃላፊው በወጉ የተመሠረተ ጥምረት (Regular Union) ነው ስሜል አስተሳሰብ የተነሳ ይመስላል።

ረኔ ዳቪድ ይህ ደንብ ለሚገኝበት ምዕራፍ የሰጡት ርዕስ “De l’union Temporaire ou du Concubinat” ወይም በአማርኛው “ጊዜያዊ ግንኙነት ወይም ዕቁባት ስለማስቀመጥ” የሚል እንደነበር ያውሱና ርዕሱ ተለውጦ አሁን ያለውን አጠራር መሰየም ያስፈለገው ይህን ግንኙነት እንደባልና ሚስት በአንድ ጣራ ሥር አብረው ሳይኖሩ አልፎ አልፎ በወዳጅነት ከሚፈቃዱ ሰዎች ለመለየት በማሰብ ነው ሊሉ ይገልጻሉ፡፡⁴

“ዕቁባት” የሚለው ቃል “ዐቀበ” ከሚለው የግዕዝ አነጋገር የተወሰደ ነው የሚሉት ታዋቂው የአማርኛ መዝገበ ቃላት አዘጋጅ አሰቃ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ ፍችውን ሲገልጽ “መጠበቅ፣ መከለል፣ ጠንቅቆ ማየት፣ መመልከት፣ መገብኘት፣ ማቆየት፣ ማዘግየት” ማለት ነው ይሉና “ዕቁባት” ማለትም “ምልምል፣ ሥራየ ቤት፣ ገረድ፣ ሚስትነት የሌላት” ማለት እንደሆነ ያብራራሉ፡፡⁵ ሌላው የመዝገበ ቃላት ፀሐፊ ደስታ ተክለወልድ በበኩላቸው “ዐቀበ” ማለት “አስጠጋ፣ ካብን ግንብን አፈር አስታቀፈ፣ ግድግዳን በሣር፣ በቅጠል ሽፈን፣ ክለለ” ማለት ነው ይላሉ፡፡ በእኚሁ ሰው መዝገበ ቃላት መሠረት “ዕቁባት” ወይም “ዕቅብትነት” የሚሉት ቃላት መሠረትም ይኸው ግሥ ሲሆን ትርጉሙም “የተጠበቀች፣ ከአስቀመጣት መከፋፈልን በስተቀር ሌላ ወንድ እንዳይደርስባት በጃንደረባ ተጠብቃ የምትኖር ሴት፣ ምልምል፣ ሥራየ ቤት፣ ገረድ” ነው ተብሎ ተገልጿል፡፡⁶ “ዕቁባትነት” ለሚለው ቃል ከሁሉም ተስማሚ የሆነው የእንግሊዝኛ አነጋገር “Concubinage”⁷ የሚለው ነው፡፡⁸

የእኛ ሕግ ግን “ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ ግንኙነት አብሮ መኖር” እያለ የሚገልጸውን የአኗኗር ዘይቤ ከጋብቻ በታች ነገር ግን ከሌሎች ዓይነቶች የወንድና የሴት የወሲብ ግንኙነቶች በላይ ያስቀምጠዋል፡፡ እንዲያውም ከሁሉቱ ውጭ ላሉት የግንኙነቱ ዓይነቶች ዘመናዊው ሕግ ምንም አይነት

⁴ ክፍሌ ታደሰ (ዶ/ር)፣ በኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሕግ፣ የቤተሰብ ሕግ፣ ፌዴራል ጠቅላይ ፍትሕ 1990፣ ገጽ 155፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፡፡
⁵ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ (አሰቃ)፣ መጽሐፈ ሰዋሰው፣ ወግስ፣ መመዝገበ ቃላት ሀዲስ፣ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፣ 1948 ዓ.ም.
⁶ ደስታ ተክለወልድ፣ አዲስ የአማርኛ መዝገበ ቃላት፣ አርቲስቲክ ማተምያ ቤት፣ 1962 ዓ.ም.
⁷ Wolf Leslau *English-Amharic Context Dictionary*, Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1973.
⁸ ለምሳሌ ያህል አ.ኤ.አ በ1989 በታተመው *Oxford English Dictionary* Volume 3 (Clarendon Press) ይኸው የእንግሊዝኛ ቃል “The cohabiting of a man and a woman who are not legally married” ተብሎ የተገለጸ ሲሆን አ.ኤ.አ በ1990 “West Publishing Company” እየተባለ በሚታወቀው የአሜሪካ ትልቅ የሕግ መጻሕፍት አታሚ በወጣው “Black’s Law Dictionary” ስድስተኛ እትም ላይ ይኸው “Concubinage” የሚለው ቃል “A woman who cohabits with a man to whom she is not married- a mistress. A sort of inferior wife upon whom the husband did not confer his rank or quality” ተብሎ ተመልክቷል፡፡ ይህም ወደ አማርኛ ሲመለስ ሐሳባቸው ሰው ጋር አብራ የምትኖር ሴት፣ ባልየው ለሚስትነት የሚያበቃውን ማዕረግና ደረጃ ያልሰጣት ሚስት-አክል ሴት፣ እንደማለት ነው፡፡

እውቅና አይሰጣቸውም። በዚህ ጽሁፍም “ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት መኖር” በሚለው ሐረግ የሚገለፀው ይኸው ከጋብቻ ያነሰ ደረጃ ቢሰጠውም ሕጋዊ ዕውቅና የተቸረው ግንኙነት ነው። በ1952 ዓ.ም የፍትሐ ብሔር ሕግ ዕውቅና ያገኘውና በአዲሱ የቤተሰብ ሕግ ደግሞ የተሻለ የሕግ ጥበቃ የተሰጠው ይህ የኑሮ ተቋም ሌላ ሥፍራ ትዳር ሳይመሠርቱ ወይም ተመሳሳይ ግንኙነት ሳይኖራቸው በአእምሮ ግምት በቂ ነው ለሚባል ጊዜ በአንድ ጣሪያ ሥር አብረው የሚኖሩ፤ በሕግ አግባብ ጋብቻ ባይመሠርቱም ልክ እንደባልና ሚስት የሆኑ፤ በጋራ ገቢና መተዳደሪያ ኑሮዎቻቸውን የሚገፉ፤ አንድ ወንድና አንዲት ሴትን የሚመለከት ነው። ልክ እንደባልና ሚስት ሁሉ እንኚህም ቤተሰብ ይመስርታሉ፤ ልክ በትዳር ግንኙነት እንደሚደረገው ሁሉ ሰውየው ሴትየዋ በግንኙነቱ ወቅት የምትወልዳቸው ልጆች አባት ተደርጎ በሕግ ግምት ይወሰዳል፤ በተመሳሳይ መልኩ በሁለቱ መሀል የመተጋገዝና የመደጋገፍ ውጤት ያለው ግንኙነትም ይመሠረታል። ለዚህም ነው በዚህ ውስጥ ያለችዋ ሴት የሚስትነት ስም ያልተሰጣት ሚስት ነች (A wife without the title) የምትባለው።

3. ታሪካዊ አመጣጥ

በመግቢያው እንደተመለከተው “ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት አብሮ መኖር” ከጋብቻ ያነሰ ታሪክ ያለው እውነታ ነው። እንዲያውም ጋብቻ ከሰው ልጅ ዕድገትና ሥልጣኔ ጋር እያደገ የመጣ ተቋም ከመሆኑ አንጻር ሲታይ ከጋብቻ የበለጠ ዕድሜ ያለው የኑሮ ዘይቤ ነው ብሎ መገመት ይቻላል። የጥንት ሮማውያንን ሕግጋት ስንመለከት የዚህ ዓይነቱ ግንኙነት “Concubinatus” እየተባለ ይታወቅ የነበረ ሲሆን የጋብቻን ያህልም ባይሆን የተወሰነ የሕግ ጥበቃ ይደረግለት የነበረ ተቋም እንደነበር ጥናቶች ያስረዳሉ። በዘመኑ በነበረው ሕግ አንድ ወንድና አንዲት ሴት ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት ሆነው ለመኖር ከፈለጉ ምንም ዓይነት የተለየ ሥርዓት እንዲያሟሉ አይጠበቅባቸውም። ሰውየውና ሴቲቱ ከተዋደዱና ከተፈቃዱ የማንንም ቡራኬ ሳይሹ ተያይዘው ወደየመኖሪያቸው ይሄዳሉ፤ አብረውም መኖር ይጀምራሉ፤ ልክ እንደባልና ሚስት ሁሉ ተጋግዘው ኑሯቸውን ይቀጥላሉ፤ ግንኙነቱን ማቋረጥ ሲፈልጉም በስምምነት አሊያም በአንደኛው ወገን ፍላጎት ብቻ በዚህ ዓይነት ይለያያሉ። ሕጉ ይመለከት የነበረው ከሁለቱ የተወለዱ ልጆችን መብት አጠባበቅና አንዳንድ ንብረት ነክ ጉዳዮችን ብቻ ነበር።⁹ በመሆኑም በዘመኑ ሕግ ወንዱ ከሴቲቱ ለሚወለዱት ልጆች እንደ አባት ይቆጠር ነበር። በጋብቻ ላይ ዝሙት መፈፀምን ጥፋት ያደርጉ የነበሩ የሕግ

⁹ ዝኒ ከማሁ፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1.

ድንጋጌዎች ሳይጋቡ አብረው በሚኖሩ ሰዎች ሳይሆን ሙሉ በሙሉ ተፈፃሚ ነበሩ።

ከሮማውያን የቀደሙ ኅብረተሰቦችን ታሪክ ሰንፈትሽ ደግሞ በጋብቻና በዕቁባትነት መሀል የነበረው ልዩነት ዛሬ በምናየው መልኩ ያልተጋነነ መሆኑን እንረዳለን። ኅብረተሰብ እያደገ ሲሄድ ሕጉና ማኅበራዊ እሴቶችም በዚያው ልክ እየተወሳሰቡ ስለሚሄዱ ጋብቻም ከዚህ የወጣ አልነበረም። በዚህም ምክንያት እነዚህን ውስብስብ ሥርዓቶች አክብሮ፣ የሚያስከትሉትንም ውጤቶች ተረድቶና ተቀብሎ፣ ጋብቻን መፈጸም በየማኅበረሰቡ ለነበሩት ባለፀጉችና ገዥዎች የተተወ ጉዳይ እንደነበረና ተርታው ሕዝብ ግን ለዚህ ጣጣ ብዙም ሳይጨነቅ የመኖር ዘዴን ይከተል እንደነበር ጥናቶች ያመለክታሉ። ለምሳሌ በጥንት ፖሊኒዚያውያን ጋብቻ የሚያስከትላቸውን ውጤቶች መቀበልም ሆነ መሸከም የሚችሉት ከበርቴዎችና ገዥዎች ብቻ ስለነበሩ አብዛኛው የኅብረተሰብ ክፍል የኑሮ ባደኛውን ይመርጥ የነበረው ዛሬ እኛ ሳይጋቡ መኖር እያልን በምንጠራው (አልፎ አልፎም ዕቁባትነት እንለዋለን) የኑሮ ዘይቤ ነበር።¹⁰ በአንዳንድ ሥፍራዎች ደግሞ የአካባቢው ልማዳዊ ሥርዓት ለጋብቻ አፈጻጸም ይጠይቅ በነበረው ከፍተኛ ወጭ ምክንያት ብዙው ሰው ይህን ሥርዓት ሳይከተል በራሱ መንገድ ቤተሰቡን መሥርቶ ኑሮውን ይገፋ ነበር።¹¹

ምክንያቱ ኢኮኖሚያዊ ብቻ አልነበረም። ብዙዎች የጥንት ማኅበረሰቦች የጋብቻ ምሥረታን ካላቸው የኅብረተሰብ አባላት የአኗኗር ደረጃና ከሚሠጣቸው ማኅበራዊ ሥፍራ (Values on social stratification) ተነስተው ለጋብቻም የተለየ ደንብ ያወጣሉ። በአንዱ ደረጃ ያለው ሰው ከእርሱ ደረጃ ውጭ በመሄድ ለማግባት አይፈቀድለትም። በብዙ አካባቢዎች ልዩነቱ የዘርና የሃይማኖት መስመርንም ይከተላል። በዚህ ዓይነት ልዩነቶች ውስጥ ያሉ ሰዎች በትዳር ሕይወት አብረው መኖር ሲፈልጉ የነበራቸው አማራጭ በዚያው አካባቢ ሲከፋም ወደሌላ ሥፍራ በመሄድ ሳይጋቡ አብሮ መኖር ነበር። በጦርነት በተያዙ አካባቢዎችም ተመሳሳይ ሁኔታ ይታይ ነበር። በነዚያ ሥፍራዎች የአስገባሪው ኃይል ወገኖች ከእነሱ ወገን ውጭ የሆኑ ሴቶችን የነበረውን ሥርዓት ተከትለው ማግባት ስለማይችሉ የነበራቸው ምርጫ ጋብቻን ሳይፈጽሙ አብሮ መኖር ነበር። እንደዚሁም በተለይ የባርያ ማሳደር

¹⁰ Robert Briffault *Concubinage*, *Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 4, The Macmillan Co. 1963, pp. 171-173.

¹¹ ዝኒ ከማሁ፣ እኝቡ ጸሐፊ በዚያን ወቅት ስለነበረው ሁኔታ በተጨማሪ ሲገልጽ እንዲህ ይላል። "In many cultures the juridic economic functions of marriage being applicable only to the ruling and propertied classes, their alliances alone are treated as marriages while the bulk of the population are said to live in concubinage. The expenses of customary marriage celebrations are sometimes so great that they are dispensed with or indefinitely postponed by the poor..."

ልማድ ይተገበርባቸው በነበሩ ጎብረተሰቦች ጌቶች ከባሮቻቸው ጋር መጋባት ስለማይችሉ ወደዚህ ያልተፈቀደ ሕይወት የሚመጡት ሰዎች ሊያደርጉ የሚችሉት ያው ሳይጋቡ አብሮ መኖር ነበር። በሌሎች ጎብረተሰቦች ደግሞ በሕግ ዕውቅና ያገኘ የነበረው የመጀመሪያው ጋብቻ ስለነበረ ሚስቶች ከአንድ በላይ ሲሆኑ ሁለተኛውና ሶስተኛው ግንኙነት አብሮ በመኖር ላይ ብቻ የተመሠረተ ነበር።¹²

በጥንታዊ የግሪክ ከተሞችም አብሮ መኖር የተለመደና በሕግም ጭምር የተደገፈ ግንኙነት ነበር። መደበኛው ጋብቻ ይፈጸም የነበረው የግሪክ ከተሞች ዜግነት በነበራቸውና ወቅቱ የሚጠይቀውን የጋብቻ ጥሎሽ ለሚጥሉት ሰዎች ብቻ ስለነበር የከተሞቹ ዜጎች ያልሆኑት ወይም ዜጎች ቢሆኑም የጥሎሹን ሃሳብ የመክፈል አቅም የሌላቸው ሰዎች የሚፈጽሙት ግንኙነት ጋብቻ-አክል ቢሆንም እንደተሟላ ጋብቻ አይወሰድም ነበር። የመጀመሪያው ጋብቻ በተለያዩ ምክንያቶች ፈርሶ ሁለተኛ ወይም ሶስተኛ ጋብቻ መፈጸም የሚፈልጉ ፈት ሴቶች እጣ ፋንታም ከዚህ የተለየ አልነበረም።¹³ ዛሬ በምናየው መልኩ ባይሆንም የዕቁባትነት ነገር በመጽሐፍ ቅዱስም ጭምር አልፎ አልፎ ተጠቅሶ እናገኘዋለን። አብርሃም ከሚስቱ ከሳራና ከአገልጋዩ ከአጋር ጋር የነበረው ግንኙነት፣ እንዲሁም ያዕቆብ ከእህትማማች ሚስቶቹ ከሊያና ከራሔል ከእነርሱም አገልጋዮች ጋር የነበረው ግንኙነት፣ የነጉስ ሰሎሞን 700 ሚስቶችና 300 ዕቁባቶች ሊጠቀሱ ይችላሉ።¹⁴ በእስልምና ታሪክም ቢሆን አንድ ወንድና አንዲት ሴት ጌካ ሳይስሩ (መደበኛውና በሽሪዓው ዕውቅና ያገኘው ጋብቻ) አብረው የሚኖሩበት ሁኔታ እንዳለ አንድ ጸሐፊ ያብራራሉ። ይሁንና የዚህ ዓይነቱ አብሮ መኖር ዛሬ በምናውቀው መልኩ ሌላ ጋብቻ

¹² ዝኒ ከማሁ።

¹³ ዝኒ ከማሁ።

¹⁴ ለአብነት ያህል፣ ኦሪት ዘፍጥረት ምዕራፍ 21 ከቁጥር 1 እስከ 21፣ ምዕራፍ 25፣ ምዕራፍ 29 እስከ 35፣ የጳውሎስ መልዕክት ወደ ገላትያ ሰዎች ምዕራፍ 4 ከቁጥር 22 እስከ 31፣ መጽሐፈ ነገሥት ቀዳማዊ ምዕራፍ 11 መመልከት ይቻላል። ይህንን ጉዳይ በስፋት ያጠነ አንድ ተመራማሪ እ.ኤ.አ በ1934 በታተመ መጽሔት ላይ ባወጡት ዝርዝር ጽሑፍ ዕቁባትነት የአይሁዳውያን ታሪክ አንዱ ገጽታ መሆኑን በመግለጽ ከአብርሃም እስከ ንጉስ ሰሎሞን ያሉት መሪዎቻቸው ሁሉ በይፋ ሲፈጽሙት እንደነበር መጽሐፍ ቅዱስን ራሱንና ሌሎችንም ታሪካዊ መረጃዎች እየጠቀሱ ያብራራሉ። ስለዝርዝሩ ጽሁፉን ከሚከተለው ምንጭ መረዳት ይቻላል። Louis M. Epstein, *The Institution of Concubinage Among the Jews*, Proceedings of the American Academy for Jewish Research, Vol. 6 (1934-1935), pp. 153-188. እኝሁ ሰው የሮማውያንና የግሪኮች አመለካከትም ከዚህ የተለየ እንዳልሆነና ይሁንና ከሞላ ጉደል ቋሚ ግንኙነት ያለውን የአብሮ መኖር ሁኔታ ከሌላው ጊዜያዊ ግንኙነት ብዙም ለይቶ የማያስቀምጥ መሆኑን ሲገልጹ እንዲህ ይላሉ። "The Greeks and the Romans came to call a concubine any woman who had a more or less permanent agreement with a man for common sexual living without being a full legitimate wife. It included every form of sub-marital relation. Because of this a tradition of confusing terms has been established since that day...that they speak of even of common-law of concubines."

የሌላቸው አንድ ወንድና አንዲት ሴት በፈቃደኝነት የሚፈጽሙት እንዳልሆነ እኝሁ ተመራማሪ ጩምረው ይገልጻሉ።¹⁵

በአጠቃላይም በተለይ በመካከለኛው ምሥራቅና በአብዛኛው የእስያ ክፍል የነበረው የዘመኑ ሥርዓት ከኑሮ ደረጃ ጋር ተያይዞ በጎብረተሰቡ ውስጥ ካለው የበታችና የበላይ ደረጃ ጋር የተቆራኘ ስለነበር በመደበኛው መስመር ጋብቻ የሚመሠርቱት ከላይኛው መደብ የሚወለዱት ሴቶች ብቻ ነበሩ። እንዳንዴም በውበታቸው የተመረጡ ጥቂት የታችኛው ጎብረተሰብ አባላት ይህን ዕድል ያገኙ ነበር። ብዙሃኑ ግን ወይ ከብጤዎቻቸው ጋር ሕግ የማያውቀው ኑሮ እየመሠረቱ ኑሯቸውን ይገፋሉ፤ አልያም የመኪንንቱና የክበርቴው ወገን ዕቁባቶችና አገልጋዮች ይሆናሉ። በባርነት ወይም በጦር ምርኮኝነት አሸናፊውን ወገን የሚቀላቀሉቱ ደግሞ ከዚህም ያነሰ ደረጃ ነበራቸው። ያም ቢሆን ታዲያ ጌቶቹ ከእነሱም ጋር በቋሚነት ወይም በጊዜያዊነት በወሲብ ከመጣመር የባዘኑበት ዘመን እንዳልነበር ነው ተመራማሪዎች የሚነግሩን።

የወንድና የሴት አብሮ የመኖር ግንኙነት በአንድ ለአንድ ትስስር ላይ የቆመና በሀይማኖታዊ ቡራኬ የክበረ ሊሆን ይገባል የሚለው ቀኖና ቤተክርስቲያን በአውሮፓ ሥር ሰዶ በቆየበት በመሀከለኛው ዘመን ማናቸውም ከዚህ የወጣ ግንኙነት በአደባባይ ውጉዝ ከመክርዮስ ተብሎ የተነቀፈ ተግባር ቢሆንም በኑሮ ልማድ ግን በየሥፍራው የሚስተዋል ክስተት ሆኖ መቆየቱን ታሪክ ይዘግባል። በተለይ ደግሞ ከአንድ በላይ የማግባቱ ወይም ዕቁባት የማስቀመጡ ነገር በአብዛኛው የሚፈጸመው በመሳፍንቱና በመኪንንቱ ስለነበር ካህናትም ቢሆኑ ከነገሩ ጦም እደሩ በማለት እንዳላየ አይተው ያልፉት እንደነበር ተደጋግሞ ተዘክሯል።¹⁶

ከመሀከለኛው ክፍለ ዘመን በኋላ ግን በአውሮፓና በተለይም በእንግሊዝ ሀገር ጋብቻ ሳይፈጽሙ አብረው ለሚኖሩ ሰዎች የተወሰነ የሕግ ጥበቃ ይደረግላቸው ነበር። እንግሊዞቹ ይህን መሰሉን አብሮ የመኖር ፈርጅ

¹⁵ Ausaf Ali, *Islam Rethought*, Chapter eight, < <http://cybarbanglao.tripod.com/aa/Chapter:Eight.html> > 6/15/2007. ደራሲው ስለዚህ ጉዳይ በዝርዝር ሲያትቱ እንዲህ ይላሉ። «Islam also permits cohabitation of a man and a woman outside nikah, or marriage... obviously, cohabitation in Islam is different from cohabitation or living together," in the sense of two consenting adults deciding to cohabit, with each exercising his or her free will. It [sic] was based upon the superior power or wealth or both, of the man...the woman in this sort of cohabitation had no will of her own...the man need not be single. He may even have four wives, but there is no bar to his having concubines, slave girls and/ or female captives of war as his sexual partners-not normally speaking that is."

¹⁶ ዝኒ ከማሁ፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10፣ እንዲሁም ቀጥሎ ያለውን ሥራ በማገናዘቢያነት ይመልከቱ *Corpus Juris Secundum*, Volume 15A, The American Law Book Company, 1967, pp. 330-31.

የሚጠሩት “Common Law Marriage” በሚለው ስያሜ ሲሆን ይህም የተደረገው ግንኙነቱን በሕግና በክርስትና እምነት ተፈቅዶ ከሚፈጸመው ጋብቻ ለመለየት ነበር። እርግጥ ይህ ሥርዓት ከተራው ዓይነት አብሮ የመኖር ሃደት ይለይ ነበር። ውጤታማ የሚሆነውም ሁለቱ አብሮ ኗሪዎች ፈቃዳቸውን በይፋ ከገለጹ (በ ሳቲኑ per verba de praesentini የሚባለው ነው) በኋላ ነው። ሁለቱም ሌላ ጋብቻ የሌላቸው መሆኑ እና ከስምምነቱም በኋላ በአንድ ጉጂ ሥር አብረው መኖራቸው መረጋገጥ አለበት። ከመደበኛው ጋብቻ የሚለየው የሃይማኖቱ ሥርዓት የሚጠይቀውን ወግ አሟልተው ጋብቻቸውን አለማስባረካቸው (Solemnize አለማስደረጋቸው) ነበር።¹⁷ ይህንኑ የመሰለ አሠራር እንግሊዞች ያስተዳድሩዋቸው በነበሩ የአሜሪካ ግዛቶች ከነፃነት በፊትም ሆነ በኋላ ተግባራዊ ሲደረግ ቆይቷል። ይሁንና ሳይጋቡ አብሮ መኖር ሊፈቀድ አይገባውም የሚለው አመለካከት በቤተክርስቲያን መሪዎችና ሊቃውንት የጠነከረ ድጋፍ በማግኘቱ እ.ኤ.አ ከ1545 እስከ 1563 ባሉት ዓመታት በተካሄዱት የተለያዩ የትሬንት ጉባዔዎች በተላለፈው ውሳኔ መሠረት ካቶሊካውያን ሀገሮች ሳይጋቡ አብሮ መኖርን የሚከለክሉ ሕግጋትን እያወጡ ተግባራዊ ማድረግ ጀመሩ። እንግሊዞችም እ.ኤ.አ በ1753 ሎርድ ሀርድ ዌክስ አክት በሚል አጠራር ይታወቅ የነበረ ሕግ በማውጣት አፈጻጸሙን አስቸጋሪ አደረጉት።¹⁸ በቅኝ ግዛትነት ሲተዳደሩ በነበሩት በብዙ የአፍሪካና የእስያ ሀገራት የአውሮፓውያን ሥራት በባህላዊ ወግ ይመሩ የነበሩትን ንብረተሰቦች በመለወጥ ጋብቻን መደበኛ ተብሎ በቅኝ ገዢዎቹ ይታመንበት ወደነበረው አፈጻጸም ለማምጣት ጥረት ያደረገ ቢሆንም ከነፃነት በኋላ ግን ሁኔታው ጥገናው የመመለስ አዝማሚያ እንዳሳየ ጥናቶች ያመለክታሉ።¹⁹

ወደ ሀገራችን ስንመለስ አፈጻጸሙና የተሠጠው ማጎበራዊ ዕውቅና እንደየጊዜውና እንደየአካባቢው ይለያይ እንጂ ሳይጋቡ ቤተሰብ መስርቶ መኖር የነበረና ዛሬም ያለ የኑሮ ዘይቤ ነው። በተለይም ሠርግ የመደገስ ጣጣ የሚያስከትለውን ኢኮኖሚያዊና ማጎበራዊ ግዴታ የመወጣት አቅሙ የሌላቸው የንብረተሰቡ አባላት ኑሮ የሚመሠርቱት በዚህ ዓይነት ነው። በመሠረቱ ለአብዛኛው ሕዝብ አብሮ ከመኖር፣ ልጆች ወልዶ ከማሳደግና በመተጋገዝ የጋራ ሕይወትን ከመግፋት ውጭ ለጋብቻ ሌላ መመዘኛ መኖሩ እንኳ አይታየውም። እርግጥ ወደላይ ላሉት የንብረተሰቡ አባል ወንዶች ከሚሰጡ በተጨማሪ ዕቁባት ማኖር ያልተለመደ አልነበረም። ቀኖና ቤተክርስቲያን በብርቱ ይቃወመው የነበረ ቢሆንም በኦርቶዶክስ ተዋህዶ ምዕመናንም ዘንድ የሚታወቅ አሠራር ነበር። ይህንኑ የዕቁባትነት ነገር አጥብቆ በሚቃወመውና ከአሥራ ሶስተኛው ምዕተ ዓመት አካባቢ ጀምሮ

¹⁷ Encyclopedia Britannica, Vol. 8, 1963
¹⁸ ዝኒ ከማህ-
¹⁹ ዝኒ ከማህ-

የምዕመናኑ ዓለማዊና መንፈሳዊ ሕይወት እንዲመራበት ታስቦ በሥራ ላይ በዋለው ፍትሐ ነገሥት በተባለው የሕግ መጽሐፍ ስለ ዕቁባት የተቀረፀው ደንብ እንዲህ የሚል ነው።

- በአራት ነው እንጂ ክብርት ልዩ በምትሆን በሕጋችን በወንጌል ዕቁባት ማኖር አይገባም...
- ዕቁባት ማኖር ይልማ ይልማ ብለው የሚሠሩት ዝመት ነው...
- ዕቁባት ያለችው ሰው ቢኖር፣ በፈረስ አንገት በጦር አንደበት ማርኮ ያመጣት ቢሆን፣ እሷን ትቶ እንደ መጽሐፉ ትእዛዝ ጨዋይቱን ያግባ፣ በፈረስ አንገት በጦር አንደበት ማርኮ ያመጣት ባሪያው ብትሆን ነፃ አውጥቶ እንደመጽሐፉ ሥርዓት ያግባት...ይህን ሊያደርግ ባይወድ ግን ከምዕመናን ይለይ።²⁰

ከፍ ብሎ እንደተገለጸው ይህ ደንብ ቢኖርም ዕቁባት ማኖርም ሆነ በወዳጅነት ተገናኝቶ አብሮ እንደባልና ሚስት መኖር የተለመደ ነበር። በተግባር ሲታይ እንደአውሮፓውያኑ ሁሉ የኢትዮጵያ ቤተክህነትም ብትሆን ይህን ክልከላ በጠበቀ መልኩ ተግባራዊ አድርጋ አታውቅም። ይህም የራሱ ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ ምክንያት ስላለው ነው። በተለይም ሁለተኛና ሶስተኛ ጋብቻ ሲሆን የተለመደውን የጋብቻ አፈጻጸም አጥብቆ መከተል የተለመደ አልነበረም። ያም ቢሆን ግን በተለይ በፍቺ ጊዜ የዚህ ዓይነቱ ግንኙነት የራሱ ችግሮች እንደነበሩት ይታወቃል። ምሳሌ ለመጥቀስ ያህል እርግጠኝነቱ በዚህ ጽሁፍ አዘጋጅ በማይታወቅ አንድ ክርክር የሚከተለው ሁኔታ ተከስቶ እንደነበር ይነገራል። ክርክሩ ተነስቶ ነበር የሚባለው በአፄ ኃይለ ሥላሴ ዘመነ መንግሥት ነው።

ጠጅ ለመጠጣት እጠጅ ቤት የገባ አንድ ሰው ቀጅዋን ወጣት ሲመለከት ልቡ ይፈቅዳታል። ጠጋ ይልና አንድ አላድ (የዘመኑ መገበያያ ገንዘብ ነው) ብለጥሽ አብረን ማደር ይሆንልሻልን ይላታል። እሷም ትስማማና አብራው ቤቱ ትሄዳለች። ሰውየው ሚስት ስላልነበረው የሁለቱም ፍቅር ይጠናና እዚያው ቤት ትቀራለች። በዚሁ አኳኋን ቤተሰብ መሥርተው ንብረትም አፍርተው አሥራ አምስት ዓመት ያህል አብረው እንደባልና ሚስት ይኖራሉ። የኋላ ኋላ በመሀከላቸው ንፋስ ሲገባ ወንድየው ሴቲቱን

²⁰ ፍትሐ ነገሥት፣ ንባቡና ትርጓሜው፣ አንቀጽ 25፣ 1958 ዓ.ም ገጽ 347-49። በ1990 ዓ.ም እንደገና በትንሣኤ ማሳተሚያ ድርጅት በታተመው በዚሁ መጽሐፍ አንቀጽ 25 መጨረሻ ላይ የሚከተለው አነጋገር ይገኝበታል። “ከዛሬ ጀምሮ ዕቁባት ሊያኖር ለሰው አይገባውም። ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ የነፃነትን ሕግ ሠርቷልና፣ ጻዊትና ሰሎሞን ሌሎችም ዕቁባት ነበራቸውላ ብትል ልታውቅ ከወደድህ ሰማ፣ በዚያ ዘመን በምድር ላይ ሰዎች ጥቂቶች ስለነበሩ ሰዎች በምድር ላይ ይበዙ ዘንድ ስለዚህ ሚስት እንዲያገቡ፣ ዕቁባት እንዲያኖሩ ተፈቀደላቸው፣ ምድር እንደመላች ባዩ ጊዜ ግን ዕቁባትን ከማኖር ክልከሎ ሚስት የማግባትን ሕግ ሠራ።”

ከቤት ያስወጣታል። እንዳገሩ ሥራት የለፋሁበትን ንብረት አካፍለኝ ብትለው እሱም እንዳገሩ ሥራት ያገባሁሽ ሚስቴ ስላይደለሽ የማካፍለው ነገር የለም ይላታል። ሌትየዋ በዚህ ስላልተስማማች ጉዳዩን አደባባይ አውጥታ ሲሟገቱ ቆይተው መጨረሻ ላይ እንጉሡ ዙፋን ችሎት ይዘልቃሉ። ንጉሡም ነገሩ አስቸጋሪ ቢሆንባቸው ከባለሟሎቻቸው መለኛ ነበሩ ለሚባሉት አዛውንት ጉዳዩን መርተው እንዳደረግህ አርገህ ገላግላቸው ይሏቸዋል። ሰውየው ታዲያ ሁለቱንም አስጠርተው እንዴት እንደተገናኙ ሲጠይቁቸው እርግጠኛውን ነገር ይነግሯቸዋል። እርሳቸውም ወደ ሴቲቱ ዞር ብለው “ባገሩ ሥራት ስላልተገባሽ እንደሚሰት የምትጠይቁው ነገር የለም” ይሏታል። ተፈረደልኝ ብሎ ደስ ወዳለው ሰውዬ ዘወር ይሉና ደግሞ “በል አንተም በውለታህ መሠረት የአሥራ አምስት ዓመት ሂሳቧን በቀን በአንድ ዓላድ አስልተህ ስጣት” ይሉታል። በዚህ የደነገጠው ወንድየው ወደዳኛው እየጮሽ “ይማሩኝ ጌታዬ ሚስቴ ስለሆነች አልፈታም” በማለቱ ሁለቱንም አስማምተው ወደቤታቸው መለሷቸው ይባላል።²¹

4. ሳይጋቡ ኑሮ በዘመናችን ዐበይት የሕግ ሥርዓቶች

ከፍ ብለን አንዳንድ ታሪካዊ ጉዳዮችን ስንፈትሽ እንዳየነው ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት አብሮ መኖር ሕግ ኖረም አልኖረ በንብረተሰብ ውስጥ የነበረ፤ ዛሬም ያለና ወደፊትም ሊኖር የሚችል ነባራዊ ዕውነታ ነው። ከዚህ ግንኙነትም ቤተሰብ ይመሠረታል። ቤተሰብ ሲመሠረት ልጆች ይወለዳሉ፤ ንብረት ማፍራት ይከተላል፤ ሌሎችም ማጎበራዊ ውጤቶች በየዘርፋቸው ይመጣሉ። ይህም የወላጅነት መብትና ግዴታን፤ የንብረት ተጋሪነት ጥያቄን፤ በኑሮ መደጋገፍንና መረዳዳትን፤ ወዘተ፤ ሁሉ ያስከትላል። እነዚህና ሌሎችም ውጤቶች በሕግ መታሰር ይኖርባቸዋል። ያለውንና በስፋት የሚተገበረውን ክስተት አላውቅህም ማለት አይገባምና።

ይህንኑ እግምት በማስገባት በርካታ ሀገሮች ለዚህ ዓይነቱ ግንኙነት ሕጋዊ ዕውቅና ሰጥተዋል። ግንኙነቱን ሥርዓት ለማስያዝ የሚበጁ ዝርዝር የአፈጻጸም ደንቦችንም አውጥተዋል። ለጋብቻ አመሠራረት ሕግ ለይቶ ያስቀመጣቸውን የአከባባር ሥርዓቶች ሳይፈጽሙ አብረው የሚኖሩ ሰዎች ይህን ሲያደርጉ ሌላ በሕግ የሚጸና ጋብቻ የሌላቸው መሆኑ ከተረጋገጠ፤ በሁለቱ መሀል መጋባትን የሚከለክል የሥጋ ወይም የጋብቻ ዝምድና የሌለ ከሆነ፤ እንዲሁም ሁለቱም የጋብቻ ፈቃድን ለመስጠት በሚችሉበት የእድሜ ደረጃ የሚገኙ ከሆኑ፤ ለግንኙነታቸው ሕግ ይፋዊ ዕውቅናን እንዲሠጥ

²¹ በተዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ዩኒቨርሲቲ የሕግ ፋክልቲ መምህር የነበሩት ፕሮፌሰር ሮበርት አለን ሴደለር ይህንኑ ጉዳይ በሚከተለው ጥናታዊ ጽሁፍ ላይ ጠቅሰውት ነበር። See Robert A. Sedler, *The Cielot Jurisdiction of the Emperor of Ethiopia*, Journal of African Law, Vol. 8, 1964.

እያደረገ ነው። የዘመናችን የሕግ ሥርዓት ከቀደሙት የሚለየውም በነዚህ መሠረታዊ መለኪያዎች ነው። በተለይ በማኅበራዊና ኢኮኖሚያዊ ዕድገታቸው ከፍተኛ ደረጃ የደረሱትን ሀገሮች ስንመለከት ሳይጋቡ መኖር በዝቅተኛ የኑሮ ደረጃ የሚገኘው የኅብረተሰብ ክፍል ጉዳይ መሆኑ ከቀረ በርካታ አሥርተ ዓመታት እየተቆጠሩ ነው። ይልቁንም ነገሩ የተገለበጠ እየሆነ የመጣ ይመስላል። የኑሮ ዕድገትና የሴቶች የኢኮኖሚ ነፃነት መቀዳጀት ኅብረተሰብ ስለተለመደው የጋብቻ ዓይነት (the conventional marriage) እስከዛሬ የነበረውን አመለካከት እንደገና እንዲመረምር እያደረገው ነው። በብዙ አካባቢዎች የወንዶችና የሴቶች የትዳር ቁርኝት መሠረቱ ከኢኮኖሚ መደጋገፍ ጋር የተያያዘ መሆኑ እየቀረ መምጣቱ ይታያል።

በስዊድን ሀገር እየተከሰተ ያለውን ሁኔታ የመረመሩ አንድ ምሁር እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በአሥራ ዘጠኝ ሰማንያዎቹ መጀመሪያ ባሳተሙት የምርምር ድርሰት ባስነበቡት ጽሁፍ እ.ኤ.አ በ1966 ከመደበኛው ጋብቻ ውጭ የተወለዱት ልጆች ቁጥር ከጠቅላላው ሕፃናት 10% (አሥር በመቶ) ብቻ እንደነበረ፤ ይሁንና ከአሥራ ሶስት ዓመት በኋላ፤ ማለትም እ.ኤ.አ በ1979፤ ይኸው አንዝ ወደ 37.5% ማደጉን ይገልጽና ይህም የሆነው ጋብቻ ሳይፈጽሙ እንደባልና ሚስት የሚኖሩት የትዳር ጓደኞች ቁጥር በፍጥነት እየጨመረ በመምጣቱ እንደሆነ ያብራራሉ።²² ጥናቱ በተጨማሪም አብዛኞቹ የእነዚህ ወጣቶች የተወለዱ ጊዜ በዚህ መልክ አብረው ከኖሩ በኋላ መደበኛውን ጋብቻ እንደሚፈጽሙ ይጠቁማል። ለዚህ በዋነኝነት የሚጠቀሱት ምክንያቶች የሴቶች የኢኮኖሚ ነፃነት፤ ውጤታማ የሆኑ የወሊድ ቁጥጥር ዘዴዎች ሥራ ላይ መዋልና የከተሞች ዕድገት እየጨመረ መሄድ እንደሆኑ ተገልጿል። ይህንን እውነታ ከሕጉ ጋር ለማጣጣም ሲባል የሀገሪቱ የሕግ ሊቃውንት “ገለልተኛ ርዕዮት” (The Neutrality Ideology) የሚል አዲስ አስተሳሰብ ማራመድ ጀመሩ። የዚህ ርዕዮት ዋነኛ ጉዳይም ሕግ ለጋብቻ የሚሠጠው ከፍተኛ ሥፍራ እንደተጠበቀ ሆኖ በሌላ በኩል ሕጉ ሳይጋቡ በሚኖሩ ሰዎችና በእነርሱም ልጆች ላይ አላስፈላጊ ችግር በማይፈጥርበት መልኩ መቀረጽ አለበት የሚል ነው።²³ ከዚያ ወዲህ፤ ማለትም እ.ኤ.አ በ2005፤ በተደረገ ሌላ ጥናት እንደተመለከተው በዚያች ሀገር ሳይጋቡ የሚኖሩ ሰዎች ቁጥር እየጨመረ መምጣቱ ተዘግቧል። ለምሳሌ እ.ኤ.አ በ2000 የነበረው የዚህ ዓይነት ሰዎች ቁጥር አንድ ነጥብ ሁለት ሚሊዮን እንደሆነና በዚያው ዓመት ከተወለዱት 91,500 ሕፃናት ውስጥ ከመደበኛው ጋብቻ የተወለዱት ልጆች ቁጥር ግማሹ ብቻ እንደሆነ ተዘግቧል። በዚህም መሠረት የሀገሪቱ ፖርላማ ጉዳዩን በቅርብ

²² Andres Agell, *The Swedish Legislation on Marriage and Cohabitation: A Journey Without a Destination*, 29 American Journal of Comparative Law, Spring 1985.

²³ ዝኒ ከማሁ።

የሚከታተል ከሚሸን ሰይሞ ቀደም ሲል የነበረው ሕግ እ.ኤ.አ በ2003 እንደገና እንዲሻሻል አድርጓል።²⁴

ይኸው የኑሮ ዘይቤ በሌሎች የአውሮፓ ሀገሮችም እየተስፋፋ በመምጣቱ ሁሉም በየፊናቸው ሕጉቻቸውን መፈተሹን ተያያዙት። ለምሳሌ በኢጣሊያ እ.ኤ.አ ከ1970 ወዲህ ሳይጋቡ አብረው የሚኖሩ ሰዎች ቁጥር ከጊዜ ወደ ጊዜ እያደገ በመምጣቱ ከጋብቻ ውጭ ያሉ ሌሎች የኑሮ አማራጮችን የማይቀበለው የሀገሪቱ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 29 ተግባራዊ ጠቀሜታ ጥያቄ ውስጥ ወደቀ። የኢጣሊያ ስታትስቲክስ ኢንስቲትዩትም እ.ኤ.አ በ1999 ባወጣው መግለጫ የአብሮ ኗሪዎች ቁጥር ከሶስት ሚሊዮን በላይ እንደደረሰ በመዘገቡ የችግሩ አሳሳቢነት እየጉላ መጣ። በየመድረኩ የመነጋገሪያ አጀንዳ ከመሆኑም በላይ ፍርድ ቤቶችም በሚሠጧቸው ውሳኔዎች አብሮ መኖር ለሚያስከትላቸው ውጤቶች ዕውቅና መስጠት ጀመሩ። ከነዚህም መሀል አብሮ ኗሪዎቹ የነብረት ግንኙነቶቻቸውን አስመልክተው ለሚያደርጉዋቸው ውሎች ዋጋ መስጠት፣ ከአብሮ ኗሪዎቹ አንዱ በአደጋ ምክንያት ቢሞት ሌላው ንደኛ ልክ እንደትዳር ሁሉ ለጉዳቱ አላፊ የሆነው ሰው ካሃ እንዲከፍለው የመጠየቅ መብቱን መጠበቅ፣ አንዱ ሲሞት በነበረበት መኖሪያ ቤት ሌላኛው ተጠቃሚ እንዲሆን ማብቃት፣ በተወሰነ ደረጃም ቢሆን አንዱ ከሌላው ውርስ ተጠቃሚ እንዲሆን ማድረግ፣ እና ግንኙነቱ ሲቋረጥ የሚነሱ የሕግ ጥያቄዎችን በዝርዝር መመርመር ይገኙበታል።²⁵

የስፖን ክፍለ ሀገር በሆነችው በካታሎንያ ግዛት እ.ኤ.አ ከ1998 ጀምሮ ተግባራዊ በሆነ የቤተሰብ ሕግ ቀደም ሲል በካቶሊክ እምነት ተጽእኖ መነሻነት ዕውቅና ተነፍጉት የነበረው ሳይጋቡ አብሮ የመኖር ግንኙነት በይፋ ተቀባይነት የተሠጠው ሲሆን በተለይ ደግሞ አብሮ ኗሪዎቹ በመረዳዳትና በመተጋገዝ ረገድ ያለባቸው ግዴታ፣ ልጆቻቸውን በማሳደግና በመንከባከብ ረገድ ያላቸው የወላጅነትና የሞግዚትነት መብትና ግዴታ፣ ለጋራ ሕይወታቸው ሰላ በሚገቡት ዕዳ ያለባቸው የአንድነትና የነጠላ ሀላፊነት፣ የጋራ መኖሪያቸውን ለሌላ ሲያስተላልፉ አንድ ላይ ፈቃዳቸውን መስጠት ያለባቸው መሆኑ፣ አንዱ የመንግሥት ሠራተኛ በመሆኑ ምክንያት በሚያገኘው መብት ሌላኛውም ተጠቃሚ መሆኑ በዝርዝር ተመልክተዋል።²⁶ ሌሎችም የግንኙነቱን

²⁴ Ake Saldeen, Sweden: *Cohabitation Outside Marriage or Partnership*, The International Survey of Family Law, 2005ed., Andrew Bainham/ed, ISFL.
²⁵ Elena Urso, Italy: *De Facto Families and the Law Dealing with Rules on Freedom of Choice*, The International Survey of Family Law, 2000 ed., Andrew Bainham,ed., Jordan Publishing Ltd.
²⁶ Ibid, Gabriel Garcia Canters, *Spain: The Catalan Family Code of 1998 and Other Autonomous Region Laws on De Facto Unions*. ከዚያ ወዲህ ባሉት ጊዜያት ማለትም እ.ኤ.አ በ2000 እና በ2001 ናቸው፤ ቫሌንሲያ፣ ማድሪድና ባሌሪክ ደሴቶች በመባል የሚታወቁት የስፖን ክፍለ ሀገሮች ይህንኑ ጉዳይ በተመለከተ የየራሳቸውን ሕግ

መቋረጥ፣ የመተማመንንና፣ የመበላትነት ጊዜን (period of widowhood) የሚመለከቱ ዝርዝር ሕጎች ሠፍረው እናገኛለን።

በላቲን አሜሪካ አህጉር ያለውን ሁኔታ ስንመለከት ሳይጋቡ መኖር በሕገ መንግሥትም ጭምር ዕውቅና ያገኛቸው አካባቢዎች ይገኛሉ።²⁷ በዝርዝር ሕጎቻቸው ውስጥም ቢሆን ኩባ፣ ብራዚል፣ ሜክሲኮና ቪኔዝዌላ ሳይጋቡ አብሮ ለመኖር ሂደት የተሟላ ሕጋዊ ዕውቅና ይሰጣሉ። የሜክሲኮን የፍትሐ ብሔር ሕግ ስንመለከት የዚህ ዓይነቱን ዕውቅና የሚያገኘው ግንኙነት ማሟላት ያለበት መስፈርት የወንድየውና የሴትየዋ ለአእምሮ ግምት በቂ ለሆነ ጊዜ በአንድ ቤት ውስጥ ያለማቋረጥ አብሮ መኖር፣ ይህ የአብሮ መኖር ግንኙነት በአካባቢው ማንበረሰብ የታወቀ መሆኑ፣ ልክ እንደባልና ሚስት ሁሉ በአንድ ለአንድ ግንኙነት ላይ የተመሠረተ የመተማመን ግዴታ መኖር፣ ሁሉም አብሮ ኗሪዎች ሌላ ሥፍራ ከጋብቻ የመነጨ ትዳር ወይም አብሮ የመኖር ግንኙነት የሌላቸው መሆኑ፣ እንዲሁም ሁለቱም ወገኖች ጋብቻ ለመመሥረት ሕግ የሚጠይቀው ችሎታ ያላቸው መሆኑ ናቸው።²⁸ ከቅርብ አመታት ወዲህ ሥራ ላይ የዋለውን የአርጀንቲና ሕግ የመረመሩ አንድ ጸሐፊ በዚያች ሀገር ያለው ሁኔታ እሳይ በሌሎች የላቲን አሜሪካ ሀገሮች ከተገለጸው ጋር ተመሳሳይ መሆኑን ከገለጹ በኋላ ከዚያም ያለፈና የተጠናከረ ጥበቃ ለአብሮ መኖር እንደተሠጠው በሰፊው ያብራራሉ። እንደ ፀሐፊው ገለጻ ወንድየውና ሴቲቱ አምስት ዓመት በዚህ ግንኙነት አብረው የኖሩ መሆኑ፣ ወይም ይህ ጊዜ ባይሞላም ሁሉቱ ልጅ እንደወለዱ ከተረጋገጠ ጋብቻ የፈጸሙ ሰዎች ያሉዋቸው መብቶች ሁሉ ይኖሯቸዋል። እንዲሁም የሀገሪቱ ሕገ መንግሥት መኖሪያ ቤት የማግኘት መብትን በተመለከተ ከፍተኛ ጥበቃ ስለሚያደርግ አንዱ አብሮ ኗሪ ያለ ሌላቸው ስምምነት ቤቱን ለመሸጥ አይችሉም። ቤቱ የግሉ ቢሆንም የሚሸጥ ሲሆን የሁለቱ ፈቃደኝነት የግድ አስፈላጊ ነው። የሁለቱ ወይም የአንዳቸው ገንዘብ ጠያቂዎችም ቢሆኑ ይህን ለማድረግ አይችላቸውም። እንደ ጸሐፊው ገለጻ የመኖሪያ ቤት በሀገሪቱ ሕገ መሠረት በዕዳ ተይዞና ተከብሮ ለፍርድ አፈጻጸም የሚውል ንብረት ተደርጎ አይወሰድም። ግንኙነቱ ሲቋረጥ የመኖሪያ ቤቱን ይዞ የሚቆየው የጋራ ለሆኑት ልጆች በሞግዚትና አሳዳሪነት የተሰየመው ሰው ነው። ልጆች የሌሉ ሲሆን የቤቱ ባለቤት ሌላውን የማስለቀቅ መብት ያለው ቢሆንም ይህን

አውጥተው ሥራ ላይ እንዳዋሉት እኝሁ ጸሐፊ ከሁለት ዓመት በኋላ ባሳተሙት ሌላ ጥናት በዝርዝር አስቀምጠዋል። የሚከተለውን ሥራ ይመለከታል። *Spain: De Facto Unions Revisited*, The International Survey of Family Law, 2003 ed., Andrew Bainham ed., Jordan Publishing Ltd.

²⁷ እ.ኤ.አ በ1945 የወጣውን የቦሊቪያን ሕገ-መንግሥት አንቀጽ 131 እና እ.ኤ.አ በ1947 ይፋ የሆነውን የቅብረት ሕገ መንግሥት መጥቀስ እንደሚቻል ኢሳንቺስ ኮርዲሮ የተባሉ ጸሐፊ ይዘግባሉ። *Cohabitation Without Marriage in Mexico*, 29 American Journal of Comparative Law, No. 2, Spring 1981.

²⁸ ዘን. ከማሁ።

የሚያደርገው ግን ኪራይ የማይከፈልበት የአንድ ዓመት የቤት መፈለጊያ ጊዜ ከሠጠው በኋላ ነው። ከሁለት አንዳቸው ከዚህ ዓለም በሞት ሲለዩም ሌላው በመኖሪያ ቤቱ የመገልገል መብቱ ይጠበቅለታል።²⁹

በቀድሞዋ ዩጎዝላቪያ ሕግጋትም ጋብቻ ሳይመሠርቱ እንደባልና ሚስት አብረው የሚኖሩ ሰዎች ከጋብቻ ያልተናነሰ ጥበቃ እንደነበራቸው ፒተር ሰርቼቪች የተባሉ የሕግ ተመራማሪ ባቀረቡት ጽሁፍ ይገልጻሉ። በዚያች ሀገር ሕግ መሠረት ከግንኙነቱ ልጆች መወለዳቸው ወይም አለመወለዳቸው የሕጉን ውጤት እንደማይለውጠው፤ ይህም የሆነው በተለይ ከሁለተኛው ዓለም ጦርነት በኋላ በዩጎዝላቪያ ንብረተሰብ ውስጥ ቤተሰብን አስመልክቶ በተከሰተው የአመለካከት ለውጥ ምክንያት እንደሆነ፤ ይህም አስተሳሰብ ቤተሰብ ሊመሠረት የሚችለው መደበኛውን የጋብቻ አፈጻጸም ሥርዓት ተከትሎ ነው የሚለውን አመለካከት እየሸረሸረው እንደመጣ፤ በዚህም ሳቢያ ከተለወጠው ማኅበራዊ ሁኔታ ጋር የሚጣጣም አዲስ ሕግ ማውጣት እንዳስፈለገ ጸሐፊው በዝርዝር ያብራራሉ።³⁰ እርግጥ ነባሩን አስተሳሰብ በመከተል እ.ኤ.አ በ1946 በዚያች ሀገር በወጣ ሕግ ጋብቻ ሳይፈጸም ለሚመሠረት የአብሮ መኖር ግንኙነት ምንም ዓይነት ዕውቅና እንዳይሰጥ ተደርጎ ነበር። ይሁንና የሕጉ ዕድሜ አጭር ነበር። ሕጉ ያለውን ቢልም በዚህ አኳኒ አብረው ይኖሩ የነበሩ ሰዎች ቁጥር የት እየለሌ ስለነበር የሕጉ ሰለባ የሆኑ ሰዎች ብዛት የችግሩን አሳሳቢነት አገልጽ አወጣው። ይህ ችግር የሕልና ሰላም የነሳቸው የሀገሪቱ ዳኞችም ሕጉ ቢኖርም ከመንገዳቸው እየወጡ ተጉድዎች በተወሰነ ደረጃም ቢሆን ንብረት ነክ የሆኑ መብቶችን እንዲያገኙ የሚያደርጉ ፍርዶችን ሲሠጡ ይስተዋሉ ነበር። ይህንኑ በመከተል የዩጎዝላቪያ ሪፑብሊክ እ.ኤ.አ በ1971 ያወጣው ሕገ መንግሥት በቤተሰብ ጉዳዮች ሕግ የማውጣቱን ሥልጣን የፌዴራሉ መንግሥት አካል ለሆኑ ለአካባቢ መንግሥታት በመስጠቱ ብዙዎቹ አባል መንግሥታት ጋብቻ ሳይፈጽሙ ከተወሰነ ጊዜ በላይ አብረው ለኖሩ ወንድና ሴት ከጋብቻ የሚስተካከሉ መብቶች የሚያስገኙ ሕግጋትን ማውጣት ጀመሩ።³¹ ለዚህም

²⁹ Delia B. Inigo, *Argentina: A New Legal Approach to the De Facto Union*, The International Survey of Family Law, 1997, Andrew Bainham ed., Martinus Nijhoff Publishers.

³⁰ Petar Srdcevic, *Cohabitation Without Marriage: the Yugoslavian Experience*, 29 The American Journal of Comparative Law, No. 2, Spring 1981.

³¹ ዝነ. ከማሁ፣ በዚህ ረገድ ለአብነት ያህል የምትጠቀሰዋ የአካባቢ መንግስት ስሎቪንያ ነበረች። እንደሚታወቀው ከሁለተኛው የዓለም ጦርነት በኋላ ይህችን ሀገር ለበርካታ አስርተ ዓመታት የመሯትን የማርሻል ብርዝ ተቶን ሞት ተከትሎ በተነሱ ፖለቲካዊና ማኅበራዊ ቀውሶች ምክንያት ሀገሪቱ ለዓመታት በጦርነት ስትታመስ ከቆየች በኋላ እንደ ስሎቪንያ፣ ክሮሽያ፣ ሮጋኒያ ሄርዞጎቪና እና ሞንቴኒግሮ ያሉት አካባቢዎች ዛሬ የየራሳቸውን ነፃ መንግሥት መስርተዋል። ዩጎዝላቪያ የሚለውን ስም ይዞ የቀረው ሰርቢያ የሚባለው አካባቢ ብቻ ነው። በዚህ ጽሁፍ የተጠቀሰው ሥራ ግን ይህ ውጣ ውረድ ከመከሰቱ በፊት የነበረውን የዩጎዝላቪያ ሁኔታ የመረመረ መሆኑን ልብ ይሏል። ከዚያ በኋላ አሁንም ስሎቪንያ ውስጥ ያለውን የሕጉን እድገት በተመለከተ የሚከተለውን ጽሁፍ

እንዲረዳ የፌዴራል መንግሥት እ.ኤ.አ በ1976 የጋብቻና የቤተሰብ ግንኙነት ሕግ (The Marriage And Family Relations Act) የተሰኘ ሕግ በማውጣት ጋብቻ ሳይመሠረት ለሚደረግ አብሮ የመኖር ግንኙነት ከጋብቻ ጋር የሚስተካከል ሕጋዊ ዕውቅና እንዲሰጠው አደረገ። ይህ ሕግ ግንኙነቱ ሕጋዊ ይሆን ዘንድ አራት መሠረታዊ ጉዳዮች ሲሟሉ እንደሚገባ፤ እነዚህም አብሮ ኗሪዎቹ ወንድና ሴት መሆናቸው፤ በአንድ ጣሪያ ሥር እንደባልና ሚስት መቀመጣቸው፤ ግንኙነቱ በአእምሮ ግምት በቂ ነው ለሚባል ረዘም ያለ ጊዜ የቀጠለ መሆኑና በሁለቱ መሀል ያለው ግንኙነት ስለ ጋብቻ ክልከላ የተቀመጡትን ደንቦች ያልጣለ መሆኑ ናቸው ሲል ደንግጓል።

ቀዳሚ የፍርድ ቤት ውሳኔዎች በተመሳሳይ ጉዳዮች ላይ ሕግ-አክል ውጤት (Stare Decicis) የሚያገኙበትን የኮመን ሎው የሕግ ሥርዓት ተግባራዊ በማድረግ በታሪክ ቀዳሚ ሥፍራን በያዘችው በሀገረ እንግሊዝ አብሮ መኖርን አስመልክቶ መሪ ደንብ እንዳወጡ ከሚነግርላቸው ጉዳዮች አንዱ ኩክ እና ሂድ የተባሉ አብሮ ነዋሪዎች በተከራከሩበት አንድ ጉዳይ የእንግሊዝ ደግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት እ.ኤ.አ በ1972 የሠጠው ፍርድ ነው። ፍርድ ቤቱ ቀደም ሲል የአብሮ ኗሪዎች ግንኙነት ለሚያስከትለው ውጤት ተነፍጉ የነበረውን ሕጋዊ ዕውቅና ችላ በማለት የአብሮ መኖሩ ግንኙነት ሲቋረጥ ሴቲቱ በወንድየው ስም ከተሠራው ቤት ሲሶ የባለመብትነት ድርሻ እንድታገኝ ወሰነ። ለዚህ ውሳኔ የሠጠው ምክንያት ቤቱ ሲሠራ ሴትየዋ በጉልበትና በገንዘብ ያበረከተችው አስተዋዕኦ ሲታይላት ይገባል የሚል ነበር።³² ከጥቂት ዓመታት በኋላ ይህን አካሄድ በካናዳ፣ በአውስትራሊያና በኒውዚላንድ የሚገኙ ፍርድ ቤቶችም መከተል ጀመሩ።³³ እንዲያውም በእነዚህ ሀገሮች ያሉ የፌዴራል መስተዳድር አባላት የግንኙነቱን ዝርዝር አካሄድ የሚመለከቱ

ይመልከቱ። Miroslava Gee-Korosec and Suzana Kraljic, *Slovenia: The Influence of Validly Established Cohabitation on Legal Relations Between Cohabitees in Slovene Law*, The International Survey of Family Law 2001, Andrew Bainham ed., Jordan Publishing Ltd.

³² Care S. Bruch, *Non-Marital Cohabitation in the Common Law Countries: A study in Judicial Legislative Interaction*, 29 The American Journal of Comparative Law No. 2, Spring 1981. Footnote No. 1

³³ ዝኒ ከማሁ፣ ለምሳሌ ካናዳ ውስጥ እ.ኤ.አ በ1998 ታይለርና ሮሱ የተባሉ አብሮ ነዋሪዎች በተከራከሩበት ጉዳይ የአልቤርታ ክፍለ ሀገር ደግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት የሰጠው ፍርድ፣ እንዲሁም እ.ኤ.አ በ2000 ዋልሽና ቦና የተባሉ ሰዎች በተከራከሩበት ጉዳይ የኖቫስኮቫ ክፍለ ሀገር ደግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት የሠጠው ፍርድ በዚህ ረገድ ከሚጠቀሱት መሀል ይገኛሉ። በሁለቱም ጉዳዮች አብሮ የመኖር ግንኙነቱ ሲቋረጥና ከአብሮ ኗሪዎቹ አንዱ ራሱን መደገፍ የማይችል መሆኑ ሲረጋገጥ ሌላኛው ቀለብ የመስፈር ግዴታ እንዳለበት ተበይኗል። ፍርድ ቤቶቹ በሰጡት አስተያየት የሚከተለውን አስፍረው ነበር። "The relationships of the cohabitantes are functionally identical to marriage. Having the benefits and pleasures of cohabitation will be deemed to be consent to the imposition of marital obligations." Nicholas Bala, *Court Decisions On Unmarried Partners*..., The International Survey of Family Law 2001, Andrew Bainham ed., Jordan Publishing Ltd.

ሕግጋትን እያወጡ ሥራ ላይ በማዋል ደንቡን የበለጠ አጠናክሩት። ይህም የሆነው በዚህ ዓይነት ሕይወት ውስጥ ያሉ ሰዎች ቁጥር በከፍተኛ ደረጃ እያደገ በመምጣቱና ማንበራዊ ተቀባይነቱም ሰፊ መሠረት በመያዙ ነበር።³⁴ ቀደም ሲል የነበረውን አሠራር ስንመለከት በተለይ የኩመን ሎው ፍርድ ቤቶች በአብሮ መኖር ላይ ለተመሠረተ ግንኙነት ዕውቅና እንዲሰጡ ሲጠየቁ ዳኮች እንደነበሩ ነው የምንረዳው። ወደዚህ ለዘብተኛ አመለካከት እንዲመጡ የተደረጉት ንብረተሰቡ ውስጥ ያለው እውነታ ከእነሱ እምነት ጋር እንደማይጣጣም ከተረዱ በኋላ ነው። ለዚህም መሠረት ያደረጉት መርህ በሁለት አብሮ ነዋሪዎች መሀል ሊኖር ከሚችል የመተማመን ግንኙነት የመነጨ ነው። ይህ አመለካከት "Constructive Trust Doctrine" እየተባለ ይታወቅ የነበረ ሲሆን በውጤቱም በተለይ ሴቶች ተጠቃሚ ለመሆን በቅተዋል። ይህንኑ በተመለከተ በካናዳ ሀገር በተሠጠ ውሳኔ ስለዚሁ መርህ ዳኛው ባሰፈሩት በሳል ጉችት እንዲህ ብለው ነበር።

- In England whenever the resolution of property disputes falls to be decided according to trust law, the phrase "implied, resulting or constructive trust" is used with little apparent effort to distinguish the several types. Yet they are different. A resulting trust is concerned with the intent of the transferor... In constructive trust, the court imposes, irrespective of the intention of the parties but in accordance with good conscience, a duty upon A to impose a title to B.³⁵

በአሜሪካም እንደዚሁ በተለይ ከአስራ ዘጠኝ መቶ ሰባዎቹ ዓመታት በኋላ መደበኛውን ጋብቻ ሳይመሠርቱ እንደባልና ሚስት የሚኖሩ ሰዎች ቁጥር ከጊዜ ወደ ጊዜ እየጨመረ መጥቷል። ለምሳሌ እ.ኤ.አ በ1970 በተደረገ የሕዝብ ቆጠራ ውጤት መሠረት በዚህ መልክ አብረው ይኖሩ የነበሩ ሰዎች ቁጥር ከዚያ ጊዜ አስር ዓመት በፊት ከነበረው የተመሳሳይ ሰዎች ቁጥር በስምንት እጥፍ መጨመሩ ተዘግቧል። እ.ኤ.አ በ1970 የነበረው አንዝ 523,000 የነበረ ሲሆን እንደገና ከ13 ዓመት በኋላ በ1983 የነበረው ቁጥር ወደ

³⁴ ኒኮላስ ባላ፣ ዝጊ ከማሁ። በዚያው ወቅት በተደረገ ጥናት እ.ኤ.አ በ1981 ላይ 6% (ስድስት በመቶ) የነበረው የአብሮ ኗሪዎች ቁጥር በ15 ዓመት ውስጥ፣ ማለትም እ.ኤ.አ በ1996፣ ከመደበኛው ጋብቻ ጋር ሲነፃፀር ወደ 14% (አሥራ አራት በመቶ) ከፍ ማለቱ ተዘግቧል።

³⁵ *Rathwell V. Rathwell*, Supreme Court of Canada, 83 D.L.R 3d 289, 303 (1978) እላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 32 በተገለጸው ሥራ የተጠቀሰ፣ በዚሁ ሥራ በተጠቀሰ ሌላ ውሳኔ ኒው ሳውዝዌልስ የተባለው የአውስትራልያ ክፍለ ሀገር ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት ዳኛ ባሰፈሩት አስተያየት ደግሞ እንዲህ ብለው ነበር። "I am unable to accept the proposition that a trust of the matrimonial home may be based upon a common intention, which does not actually exist, but which is ascribed to the parties by operation of law... On the other hand, the court may infer from the circumstances and the documents of the parties, including subsequent conduct, that there was an agreement, and if it does, the court will give effect to that agreement." *Allen V. Snyder*, New South Wales Court of Appeal, 1977, 2N S.W.R. 685.

1,891,000 አድጓል።³⁶ ከዚያ በኋላ የተደረገ ጥናትን ተንተርሶ በድረ ገጽ በተሠራጩ አንድ ጽሁፍ ደግሞ እ.ኤ.አ በ2000 ላይ የአብሮ ኗሪዎች ቁጥር ወደ 5,500,000 ማሻቀቡ ተመልክቷል።³⁷ እንዲያውም በዘመናችን እየተነሱ ያሉት ጥያቄዎች ቤተሰብ ምንድነው በሚለው ፍሬ ነገር ዙሪያ የሚያጠነጥኑና እስከዛሬ ያለውን አመለካከት እንደገና እንድንፈትሽ የሚያደርጉ እንደሆኑ በእነዚህ ጥናቶች ተመልክቷል። የጋብቻ ሥርዓት ተፈጽሞ በሚመሠረተውና ከዚህ በተለየ አማራጭ ተግባራዊ በሚሆነው የአኗኗር ዘይቤ (Alternative Living Arrangement) መሀል እውን ልዩነት መፍጠር ተገቢ ነውን? ለተለዩ የኑሮ ዘይቤዎች የምንሠጠው ግምት በጋብቻ ላይ አሉታዊ እንድንታይ ይኖረዋልን? ቢኖረውስ ንብረተሰብ የቱን ያህል ይጉዳል? በዚህ ረገድ የሚፈለገው መድሐኖችን ምን ያህል ፍትሐዊ ናቸው? ወዘተ፤ የሚሉት ጭብጦች ከመቼውም ጊዜ በበለጠ በዘመናችን ትኩረት የሰጡ ጥያቄዎች እየሆኑ ነው። ለእነዚህ ጥያቄዎች ከዚህም ሆነ ከዚያኛው ማዶ የሚሠጡት ምላሾች ዘርፈው በዙጠኝ ማኅበራዊ ጉዳዮችን የሚዳስሱ ስለሚሆኑ ጥናታችንን ወደ ርዕሳችን መመለስ ግድ ይሆንብናል።

ይህንን አካሄድ በመከተል በተለይ ከአስራ ዘጠኝ ሰባዎቹ ዓመታት በኋላ የአሜሪካ ፍርድ ቤቶች ለአብሮ መኖር ግንኙነት አወንታዊ ውጤትን እያሳበሱ ናቸው። ለእነዚህ ውሳኔዎች ፈር ቀዳጅ የሆነው እርምጃ የካሊፎርኒያ ክፍለ ሀገር ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት ኬሪ በተባለው ጉዳይ የሠጠው ፍርድ ነው። በክፍለ ሀገሩ ታሪክ የመጀመሪያ ነው በሚባልለት በዚህ ፍርድ ጁኔትና ፖል ኬሪ የተባሉ ሰዎች ጋብቻ ሳይፈጽሙ ከስምንት ዓመት በላይ አብረው ይኖራሉ፤ አራት ልጆችን ወልደው ያሳድጋሉ፤ ለወዳጆቻቸው ሁሉ ባልና ሚስት ነን እያሉ ራሳቸውን ያስተዋውቃሉ፤ እንደባልና ሚስት ሆነው ለግብር ሰብሳቢ መሥሪያ ቤቶች በአንድነት የግብር ውሳኔ ማስታወቅ ያቀርባሉ። በኋላ ታዲያ ፖል ኬሪ የተባለው ሰው ግንኙነቱ ሕጋዊ አይደለም ተብሎ ፈራሽ እንዲሆንለት ለፍርድ ቤት አቤት ይላል። ፍርድ ቤቱ ግን ግንኙነቱን ማቋረጥ ትችላለህ አንድ ላይ ያፈራችሁትን ሀብት ግን ብስል ተቀሊል ታካፍላለህ ብሎ በየነበት።³⁸ ይኸው የእነ ኬሪ ጉዳይ ተጠቅሶ እ.ኤ.አ በ1976 በተሰጠ ተቀራራቢ ውሳኔ ላይ በሁለት አብሮ ኗሪዎች መሀል የጋራ ሀብትን አስመልክቶ የተደረገ ውል ሕጋዊነት ጥያቄ ውስጥ ገብቶ ነበር። የውሉ ይዘት ሁሉም ያላቸውን ንብረት ሀብትሽ በሀብቴ ተባብሰው እንዲያደባልቁ፤ ሰውየው ሴትየዋን ከዚያ በኋላ በገንዘብ እንዲደግፍ፤ እንዲሁም አብረው እያሉ

³⁶ Judith Areen, *Cases and Materials on Family Law*, Second ed, the Foundation Press, 1985, 756, footnote No.1.

³⁷ *Cohabitation*, <<http://www.faculty.rsu.edu/~felwell/Probweb/Presentation/cohabit.html>>. Downloaded on 6/15/2007.

³⁸ Judith Areen, *Supra*, Footnote 35, pp 759-761, *In RE Marriage of Cary*, 34 Cal. APP. 3d 345, 109 Cal. Rptr. 862 (1963).

የተፈራ ሀብት የጋራ እንዲሆን የሚያደርግ ነበር። ይሁንና አለመግባባቱ ሲከሰት ውሉ ሴትየዋ ለውንድየው ከምታበረክተው ፍትወት ጋር የተያያዘ ስለሆነ የዝመታው ሥራ ለመፈጸም የተደረገ ውል ነውና ሕግ ዕውቅና ሊሠጠው አይገባም የሚል መቃወሚያ ቀረበበት። ፍርድ ቤቱ መቃወሚያውን ውድቅ አድርጎ ለሴትየዋ ሲወስን በሠጠው አስተያየት ላይጋቡ መኖር ተገቢ አይደለም ቢባል እንኳ ይህ መደምደም አንዱን ጉድቶ ሌላኛውን በዚያ ልክ የጠቀመ ውጤት ሊያስከትል አይገባውም ሲል በሰፊው ተችቷል። ቀንጨብ አድርጎ መጥቀሱ ጉዳዩን የበለጠ ግልጽ ሊያደርግ ስለሚችል እንደሚከተለው ተጠቅሷል።

First, we note that the cases denying relief do not rest their refusal upon any theory of "punishing" a "guilty" partner. Indeed to the extent that denial of relief "punishes" one partner, it necessarily rewards the other by permitting him to retain a disproportionate amount of the property. Concepts of guilt thus can not justify an unequal division of property between two "equally" guilty persons.³⁹

እንደፈረንሣይ ያሉ የሲቪል ሎው የሕግ ሥርዓትን የሚከተሉ ሀገሮች በሕጉቻቸው ላይ አብሮ ለመኖር ግንኙነት ዕውቅና ከሠጡ በአንጻራዊ መልኩ ረዘም ያሉ ዓመታት ተቆጥረዋል። ለዚህ እንደዋንኛ ምክንያቶች የተወሰዱትም ግንኙነቱን ማወቅ ለሚወለዱት ልጆች አባት የሚሆነውን ሰው ለመወሰን፣ አብሮ ኗሪዎቹ ከሶስተኛ ወገኖች ጋር የሚያደርጓቸውን ግንኙነቶች ፈር ለማስያዝ፣ ከሁለቱ በአንዳቸው ላይ በሚከሰት አደጋ ቢሞቱ የሌላኛውን ወገን የጉዳት ካሣ የመጠየቅ መብት ለመጠበቅ፣ ከግንኙነቱ በኋላ በጋራ ጥረትና ድካም የተፈራ ንብረት ባለቤትነት መብትን በወጉ ለማስቀመጥና ያለበቂ ምክንያት ግንኙነቱን የሚያቋርጠው ወገን በዚህ ድርጊቱ ሌላኛውን ወገን የጉዳ ከሆነ ተጉድው ካሣ የሚጠይቅበትን ሥርዓት ለመዘርጋት እንደሆነ የሕግ ሊቃውንት ይገልጻሉ።⁴⁰

ከዚህ በላይ አለፍ አለፍ ብለን በተመለከትናቸው ሀገሮች የወጡት ሕጎችና በዳኝነት ሂደትም የሚሠጡት ውሳኔዎች እንበለ ጋብቻ አብረው የሚኖሩ ሰዎች የሚመሠርቱት ግንኙነት በአብረው ኗሪዎቹም ሆነ በሶስተኛ ወገኖች ላይ የሚያስከትላቸውን ውጤቶች ፈር ለማስያዝ ጥረት ያደርጋሉ። እንደሚታወቀው ይህ ግንኙነት ከሚያስከትላቸው ዋና ዋና ውጤቶች መሀል የልጆች መወለድ፣ የሀብት ማፍራት፣ የመረዳዳትና የመተጋገዝ ሀላፊነትና

³⁹ Ibid, *Marvin v. Marvin*, Supreme Court of California, 1976, 18 Cal. 3d 660, 134 Cal. Rptr 815, 557 P.2d 103

⁴⁰ ለአብነት ያህል Planiol and Ripert, *Elementary Treatise on Civil Law*, Volume I Part I, Translated into English by Louisiana State Law Institute, pp. 417 and ff. እንደዚሁም አላይ በግርጌ ማስታወሻ ተራ ቁጥር 10 የተጠቀሰውን ሥራ ከገጽ 171-173 ይመለከታል።

ከሶስተኛ ወገኖች ጋር የሚደረጉ ውለታዎችና ስምምነቶች ይገኙባቸዋል። ሌሎችም ውርስን፣ የማንበራዊ ዋስትና ተጠቃሚነትን፣ እና የጉዳት ካሣን የመሳሰሉ ጥያቄዎች ከውጤቱ ጋር ተያይዘው ይነሳሉ።

ሁሉም ሕጎች የሚስማሙበት የመጀመሪያው ውጤት ከአብሮ ኗሪዎቹ በሚወለዱት ልጆች አባትነት ላይ ነው። በዚህ መሠረት ከተወለደው ልጅ እናት ጋር አብሮ የሚኖረው ወንድ ለልጁ አባት ስለመሆኑ ሕግ ግምት ይወስዳል። መረጋገጥ ያለበት ፍሬ ነገር ልጁ የተወለደው እናቲቱና የልጁ አባት ነው የተባለው ሰው በሕግ በሚታወቅ የአብሮ ኗሪነት ግንኙነት ውስጥ እያሉ መሆኑ ነው። ከዚህ የሕግ ግምት የወላጅነት ሥልጣንንና ግዴታን የሚመለከቱ ጉዳዮች ይከተላሉ። ይህም ወላጆች በጋብቻ ለወለዱዋቸው ልጆች ካለባቸው ግዴታና በእነርሱ ላይ ከሚኖራቸው የወላጅነት ሥልጣን (parental power) ጋር አንድ ዓይነት ነው።

የሁለቱን የግል ግንኙነት በተመለከተ አብሮ ኗሪዎቹ የቤተሰብ ምጣኔንና የወሊድ ቁጥጥርን፣ የመኖሪያ ሥፍራን ተስማምቶ መወሰንን፣ ለጋራ ሕይወታቸው አስፈላጊውን ኢኮኖሚያዊ አስተዋፅኦ ማድረግን፣ የሙያ ሥራቸውን መምረጥን፣ ወዘተ፣ በሚመለከቱ ጉዳዮች ሁሉ በግልና በጋራ የሚኖሯቸውን መብቶች ግልጽ እያደረጉ የሚወጡ ሕጎች ቁጥር እየጨመረ መምጣቱን የሚያሳዩ ጥናቶችም ይፋ እየሆኑ ነው።⁴¹ በኩመን ሎው አሕጉር አብሮ ኗሪዎች ቀደም ብለው መረዳዳትንና መተጋገዝን እንዲሁም ሌሎች መሰል ግንኙነቶችን አስመልክተው በሕግ ፊት የሚጸና ስምምነት ካላደረጉ በቀር ሕጉ ይህን ዓይነት ግዴታ አይጥልባቸውም ነበር። አሁን ግን ይህም ሁኔታ እየተለወጠ መጥቶ ጥያቄው የሕግ ጉዳይ እየሆነ ነው። እ.ኤ.አ በ1989 የአውስትራሊያ ክፍላተ ሀገር የዚህ ዓይነት ሕግ ማውጣታቸው ተዘግቧል። ታዘማኒያ ደግሞ ከዚህም ቀደም ብላ ተቀራራቢ ሕግ አውጥታ ነበር። እ.ኤ.አ በ1947 በወጣ የዚያች ሀገር ሕግ መሠረት ወንድየው ያለበቂ ምክንያት ግንኙነቱን ካቋረጠ ለሴቲቱ የጉዳት ካሣ እንዲከፍልና አስፈላጊ ከሆነም ለመተዳደሪያዋ ቀለብ እንዲሰፍር ይገደዳል።⁴² እንደ አርጀንቲናና ስሎቬኒያ ባሉት ሀገሮች የቀለብ መስፈር ግዴታው ከዚህም ዘለቅ ብሎ ይሄዳል። ለምሳሌ ከአብሮ ኗሪዎቹ አንደኛው በደረሰበት ጉዳት መነሻነት ራሱን

⁴¹ እንደምሳሌ ለመጥቀስ "The Marriage and Family Relations Act of Yugoslavia 1976." ይህንን በዝርዝር የሚደነግግ ነው። ዝኒ ከማሁ፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 30፣ እንዲሁም በአርጀንቲናና በኢጣልያ ስላለው ሁኔታ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 28 እና 24 የተጠቀሱትን ሥራዎች ይመለከታሉ።

⁴² ዝኒ ከማሁ፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 31.

ለመርዳት ካልቻለ ሌላኛው ወገን የመደገፍ ግዴታ አለበት። ግዴታው ግንኙነቱ ከተቋረጠም በኋላ ቢሆን የሚቀጥል ነው።⁴³

የጋራ ሀብት ጉዳይን በተመለከተም ብዙ ሀገሮች ሁለቱ አብሮ ኗሪዎች ይህን ጉዳይ በውል እንዲወስኑ ይህ በሌለበት ሁኔታ ሕጉ ጣልቃ ገብቶ ችግሩን እንዲፈታ ማድረግ ከጀመሩ ውሰው አድረዋል። በዚህ መልክ እ.ኤ.አ በ1975 በደቡብ አውስትራሊያ ክፍለ ሀገር በወጣ አንድ ሕግ አብሮ ኗሪዎች ከአምስት ዓመት በላይ ከኖሩ አለበልዝያም አብረው መኖር ከጀመሩ በኋላ ልጅ ከወለዱ ግንኙነቱ ከጋብቻ ጋር የተመሳሰለ (Putative Marriage) እንዲሆን ተደርጎ ነበር። በዚህ ዓይነት አብረው ያሉ ሰዎች የንብረት መብት አንድም በውሳኔው አሊያም ሕግ በሚያወጣቸው መስፈርት መሠረት እንዲወሰን ተደርጓል። ይህንኑ ተከትሎ አንታሪዮና ፕሪንስ ኤድዋርድ በተባሉት የካናዳ ክፍላተ ሀገር እ.ኤ.አ በ1978 ተመሳሳይ ሕግ እንዲወጣ ተደረገ።⁴⁴ ከአሥራ ዘጠኝ ዘጠናዎቹ ወደዚህ እየወጡ ያሉት የበርካታ ሀገሮች ሕግጋት ደግሞ ከዚህም ሰፊ ያሉ ድንጋጌዎች ይዘዋል። የአብሮ ኗሪዎች ንብረት ጉዳይ በስምምነት ካልተወሰነ አሊያም ስምምነቱ አንዳች እንከን ተገኝቶበት ዋጋ እንዳያወጣ ካልተደረገ ሕጉ የጋራ ነው ብሎ ግምት የሚወስድበትና የማይወስድበት የንብረት ዓይነት እንዲቀመጥም ተደርጓል። ለምሳሌ እሳይ ባየናቸው የፈረንሳይ፣ የስፔን፣ የአርጀንቲና፣ የዩጋንዳና የኢጣልያ ሕግጋት የጋራና የግል ሀብት ተብለው የተቀመጡ የንብረት ዓይነቶች አሉ። ይህ አከፋፈል በኢትዮጵያ ሕግ ስለባልና ሚስት የግልና የጋራ ሀብት ከተደነገገው ደንብ ጋር ከሞላ ጉደል ተመሳሳይ ነው።

ከዚህ ጋር የውርስ ጉዳይም አብሮ ይነሳል። በብዙ ሀገሮች ሕግጋት፣ የኢትዮጵያንም ጨምሮ፣ ከባልና ከሚስት አንደኛው ሲሞት ለሌላው ኑዛዜ ካላደረገ በስተቀር ከሕግ የሚገኝ የወራሽነት መብት በሁለቱ መሀል የለም። ጋብቻው በሞት ሲፈርስ በሕይወት ያለው ሰው መጠየቅ የሚችለው በትዳሩ ወቅት ከተፈራው የጋራ ሀብት እኩሌታ ድርሻውን ብቻ ነው። ይህ ደግሞ

⁴³ ዝኒ. ከማሁ፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 30 እና 28.

⁴⁴ ዝኒ. ከማሁ፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 31፣ እነዚህ ሁለት የካናዳ ክፍላተ ሀገር በተለይ ንብረትን አስመልክቶ የሚደረግ ስምምነትን በተመለከተ በሕጉ ያስቀመጡት አንቀጽ እንደሚከተለው ይነበባል።

1. A man and a woman cohabiting but not married to one another may enter into an agreement in which they agree on their respective rights and obligations during cohabitation, or upon ceasing to cohabit or death, including (a) ownership in or division of property, (b) support obligations, (c) the right to direct the education and moral training of their children, but not the right to custody or access to their children; and (d) any other matter in the settlement of their affairs.
2. Where the parties to an agreement entered into under Section (1) subsequently marry, the agreement shall be deemed to be a marriage contract.

በፍቺም ቢለያዩ የሚያገኘው መብት ስለሆነ ውርስ ነው የሚባል አይደለም። ይኸው አካሄድ ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት አብረው በሚኖሩ ሰዎች ላይም ተፈጻሚ ነው። ይሁንና ከተለመደው አካሄድ ወጣ በማለት በሕይወት ላለው ተጋቢ ወይም አብሮ ኗሪ በሕግ የወራሽነት መብት የሚያስገኙ አፈጻጸሞችም አልፎ አልፎ ይስተዋላሉ። ለምሳሌ በእንግሊዝ የኮመን ሎው የቆየ ደንብ መሠረት “ለቋሚው ተጋቢ የተተወ ድርሻ” (Right of The Surviving Spouse) የሚል አሠራር አለ። በዚህ ደንብ መሠረት ከባልና ሚስት አንዳቸው ሲሞቱ የቀረው ተጋቢ እኩሌታ የሀብት ድርሻውን ካነሳ በኋላ ከሚቼ ድርሻ የተወሰነ መቶኛ እንዲያገኝ ይደረጋል። በተለይ የቤት ቁሳቁስና መገልገያ ዕቃዎች በውርሱ ሀብት የማይካተቱና በሕይወት ያለው ተጋቢ የግሉ አድርጎ የሚያስቀራቸው ናቸው።⁴⁵ ይኸው አሠራር በተወሰነ መልኩም ቢሆን ሳይጋቡ አብረው በሚኖሩ ሰዎች ላይም ተመሳሳይ ውጤት እያስከተለ መምጣት ጀምሯል። በአሥራ ዘጠኝ ዘመናዊ የወጣውን የአርጀንቲና ሕግ እንደምሳሌ ስናይ ከአብሮ ኗሪዎቹ አንዱ ያለነዝቤ ከሞተና ወደታች የሚቆጠሩ ተወላጆች ወይም ወደላይ ያሉ ወላጆች የሌሉት ከሆነ በሕይወት ያለው አብሮ ኗሪ የውርስ መብት ይኖረዋል። በዩጋንዳም እንዲሁ ይህ መብት በተወሰነ ደረጃ የሕግ ዕውቅና አግኝቷል።⁴⁶

የማንበራዊ ዋስትና ተጠቃሚነት መብትን በተመለከተም የአንዳንድ ሀገሮች ሕግጋት አብሮ ኗሪዎችን ከተጋቢዎች ጋር በእኩል ደረጃ ያስቀምጣሉ። በአሜሪካ፣ በካናዳና በአውስትራሊያ በወጡ ሕጎች ከአብሮ ኗሪዎቹ አንዱ ከዚህ ዓለም ሲለይ ሌላኛው ወገን ሚቼ ማግኘት ይችል የነበረውን የማንበራዊ ዋስትና ጥቅም የመጠየቅ መብት አለው። እርግጥ ጠያቂው ወገን ሌላ መተዳደሪያ የሌለውና ፊትም የሚኖረው ከሚቼ በሚያገኘው ገቢ መሆኑን ማሳየት ይጠበቅበታል። የዩጋንዳም የሜክሲኮ ሕግጋትም ይህንኑ አካሄድ ይከተላሉ።

5. ሳይጋቡ ኑሮ በዘመናዊ የኢትዮጵያ ሕጎች፤

5.1. ሕገ-መንግሥታዊ ጉዳዮች

ሀገራችን ወደ ዘመናዊ ዕድገት የሚያስገባውን ጉዞ ከተያያዘች በኋላ ከወጡት ሕግጋት መንግሥት መሀል በተለይ የቤተሰብ ጉዳይን የሚመለከቱ አናቅጽ የተካተቱት በ1948 ዓ.ም በወጣው የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት መንግሥት የተሻሻለው ሕገ-መንግስትና⁴⁷ በ1987 ዓ.ም በጸደቀው የኢትዮጵያ

⁴⁵ *Halsbury's Laws of England*, Volume 16, Third Ed.p. 405.

⁴⁶ ዝኒ ከማሁ፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 28፣ እና 30.

⁴⁷ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 15ኛ ዓመት ቁጥር 2፣ አዋጅ ቁጥር 149/1948.

ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ ሕገ-መንግሥት⁴⁸ ነው። የ1948 ዓ.ም የተሻሻለው ሕገ-መንግሥት አንቀጽ 48 ስለቤተሰብ የሚደነግገው እንዲህ በማለት ነው።

“የኢትዮጵያውያን ቤተሰብ የንጉሠ ነገሥቱ መንግሥት ግዛት የሚጠበቅበትና የሚስፋፋበት ምንጭና ደግሞ ለትምሕርትና ለማኅበራዊ አኗኗር የመጀመሪያ መሠረት በመሆኑ በሕጋዊ ልዩ ጥበቃ የሚጠበቅ ነው።”

የጋብቻ፣ የግልና የቤተሰብ መብቶች በሚል ርዕስ የተቀረጸው የአሁኑ የፌዴራል ሕገ-መንግሥት አንቀጽ 34(3) ደግሞ ስለቤተሰብ ጥበቃ ይህንን ይላል።

“ቤተሰብ የኅብረተሰብ የተፈጥሮ መሠረታዊ መነሻ ነው። ከኅብረተሰብና ከመንግሥት ጥበቃ የማግኘት መብት አለው።”

የፌዴራል መንግሥቱ አባል የሆኑት የክልል ሕግጋት መንግሥትም ቤተሰብን የሚመለከቱ ተመሳሳይ አናቅጽ አሏቸው።⁴⁹ በ1980 ዓ.ም ታውጆ ለጥቂት ዓመታት ብቻ ሥራ ላይ የነበረው የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 37 በተጋቢዎች መሀል ስላለው የእኩልነት መብትና መንግሥት ለጋብቻ ማድረግ ስላለበት ጥበቃ የሚናገር ቢሆንም በተለይ ቤተሰብን አስመልክቶ የሚለው የለም።⁵⁰

ዋና ዋና የተባሉትን ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብቶች ሰነዶችን ስንመለከትም ስለቤተሰብ የሚደነግግባቸው ደንቦች ተመሳሳይ ናቸው። ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብቶች መግለጫ በአንቀጽ 16 ላይ ዕድሜያቸው አካለ መጠን የደረሰ ወንዶችና ሴቶች ጋብቻ የመፈጸምና ቤተሰብ የመመስረት መብት እንዳላቸው ይገልጻል። በቀጣይም በቤተሰብ ውስጥ ስላለው እኩልነትና ቤተሰብ ከኅብረተሰብና ከመንግሥት ሊደረግለት ስለሚገባው ጥበቃ ይናገራል። ተመሳሳይ ድንጋጌዎች በዓለም አቀፍ የኢኮኖሚ፣ ማኅበራዊና ባህላዊ መብቶች ስምምነት አንቀጽ 10 እና በዓለም አቀፍ የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ስምምነት አንቀጽ 23 ላይ ይገኛሉ።⁵¹ እነዚህ ዓለም አቀፍ ሰነዶች

⁴⁸ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1ኛ ዓመት ቁጥር 1፣ አዋጅ ቁጥር 1/1987.

⁴⁹ ለአብነት ያህል የቤኒሻንጉል ጉሙዝ ክልል ሕገ-መንግሥት አንቀጽ 34፣ የኦሮሚያና የአማራ ክልሎች ሕግጋት መንግሥት አንቀጽ 35 ይመለከታል።

⁵⁰ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 47ኛ ዓመት ቁጥር 1፣ አዋጅ ቁጥር 1/1987.

⁵¹ *Universal Declaration of Human Rights (UDHR)*, Adopted and Proclaimed by General Assembly Resolution 217A (III) of 10 December 1948; *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, Adopted and Opened for Signature, Ratification and Accession by General Assembly Resolution 2200A (xxi) of 16 December 1966, *International Covenant on Civil and Political Rights*, Adopted and opened for Signature,

በኢትዮጵያ የጸደቁ እንደመሆናቸው መጠን በፌዴራል ሕገ-መንግስት አንቀጽ 9 መሠረት የሀገሪቱ ብሔራዊ ሕግጋት አካል ተደርገው ሊወሰዱ ይችላሉ። እዚህ ላይ የሚነሳው ጥያቄ ሕገ መንግሥቱም ሆነ ሌሎች ዓለማዊፋዊ የሰብዓዊ መብት ጥበቃ ሰነዶች ስለቤተሰብ ሲያወሩ ጋብቻ ከተፈጸመ በኋላ ስለሚመሠረተው አሀድ አይደለም? የሚለው ይሆናል። ምናልባትም “ቤተሰብ” ለሚለው ቃል ለራሱ በሁሉም ላይ ግልጽ ትርጓሜ አለመሰጠቱ ለውዝግቡ መነሻ ነው ሊባል ይችላል። እነዚህ ሰነዶችም ሆኑ ሌሎች ሀገራዊ ሕጎች ሁሉ የሚናገሩት ስለቤተሰብ ጥበቃ ነው። ምንነቱን ግን አፍታትተው አይነግሩንም።⁵² ይሁንና በኑሮ ልማድ እንደምናውቀው ቤተሰብ በጋብቻም ያለጋብቻም ይመሠረታል። እላይ ባልናቸው ምክንያቶች ብዙ ጊዜ የሚመረጠው የመጀመሪያው አካሄድ ነው። ይህ ስለተባለ ግን ሕጉ የሚያውቀውና የሚጠብቀው ጋብቻን ብቻ ነው ማለት ተገቢ መስሉ አይታይም። ሕግ የሚያየው በየዘርፉ ያሉትን የገብረተሰብ ክፍሎችና የኑሮ ዘይቤዎችን ሁሉ እንጅ አንዱን አይቶ በሌላው ላይ አይኔን ጨፍኼብአለሁ ሊለው አይችልም። እግርጥ ሕገ-መንግሥቱም ሆነ ሌሎቹ ሰነዶች ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት አብረው ስለሚኖሩ ሰዎች በግልጽ የሚያስቀምጡት ነገር የለም። በክፍል አራት እንዳየነው ይህን ያደረጉ አገሮች ቁጥራቸው ጥቂት ቢሆንም ይኖራሉ። ይሁንና ዋናው የሕጉ ዓላማ ለቤተሰብ ጥበቃ ማድረግ ስለሆነ ቤተሰብ በምን መንገድ ተመሠረተ የሚለው ጥያቄ የቅርጽ እንጅ የይዘት ጉዳይ አይደለም። አንዳንድ ወገኖች እንደሚሉት ሕገ-መንግሥት አላወቀውም ብሎ ከእውነታው መሸሽ ሕጉን የተግባር መመሪያና የመብት ማስጠበቂያ መሳሪያ ከማድረግ ይልቅ ቀኖናዊ (dogmatic) ማድረግ ይሆናል።

እላይ የተመለከትናቸው ብዙዎቹ ለአብሮ ኗሪዎች መብት ሰፊ የሕግ ጥበቃን የሠጡት ሀገሮች ይህን ጉዳይ በግልጽ በሕገ-መንግሥት አላካተቱም።

Ratification and Accession by General Assembly Resolution 2200 A (xxi) of 16 December 1966.

⁵² ምንም እንኳን ከያዝነው ርዕስ በቀጥታ ባይገናኝም ይኸው ትርጉም አከራካሪ ሆኖ በቀረበበት ጉዳይ በአሜሪካ የዊስኮንሲን ክፍለ ሀገር በተነሳ አንድ ክርክር በአንድ ቤት ውስጥ የጋራ ሕይወት ይመሩ የነበሩ የአንድ እምነት ተከታዮች ጉዳይ አከራካሪ ሆኖ ቀርቦ ነበር። ፍርድ ቤቱ በጉዳዩ ላይ ውሳኔ ሲሠጥ ባሰፈረው ትችት የሚከተለውን መሠረታዊ ቁም ነገር አስቀምጦ ነበር።

“...the legislative body... has in precise language defined the term family. It declared that a family is one or more individuals living, sleeping, cooking or eating on premises as a single housekeeping unit. Had it been the pleasure of the legislative body, when defining the word family, to have excluded in the district any dwelling use of premises there situated, by a group of individuals not related to one another by blood or marriage, it might have done so...” *Missionaries of Our Lady of La Salette v. Village of Whitefish Bay*, 267 Wis. 609, 66 N.W. 2d 627 (1954.) quoted in work cited at footnote No. 35 above.

ይሁንና በገሀድ ከሚታየው ነባራዊ ሁኔታና እየተለዋወጠ ከመጣው የአኗኗር ዘይቤ እየተነሱ ተስማሚ ሕግጋትን ደንግገዋል። አንድ ጸሐፊ በሚጥም አቀራረብ እንዳስቀመጡት ጋብቻን የፈጠረው ሕግ ራሱ ነው። ቤተሰብ ለመመሥረት ይህን አማራጭ ተወት በማድረግ በተለየ መንገድ የሚመጡ ሰዎች እየተበራከቱ ሲሄዱ ሕጉ ለዚህም መላ ማፈላለግ ይኖርበታል። ተመራማሪው የተጠቀሙበት አነጋገር መልዕክቱን በተሻለ መንገድ ስለሚያስተላልፍ እሳቸው እንደጻፉት ቀጥሎ ተቀምጧል።

“As to the future of the institution of marriage and also of cohabitation without formal marriage, the legislator is confronted with a contradictory situation....it was the legislator who created formal marriage in the first place. Again it was the legislator who anticipated the “revolutionary” changes that are undermining marriage as a legal institution. Nevertheless he has not been able to grasp fully the essence of these changes, i.e. that marriage is inevitably moving away from the “oppressed, compulsive form of formal marriage” towards the free, humane informal relationship in cohabitation without marriage that is challenging the institution of marriage.”⁵³

ወደ ራሳችን ጉዳይ ስንመለስ የ1952 ዓ.ም የፍትሕ ብሔር ሕግ ሳይጋቡ መኖርን በተመለከተ የተወሰነ ጥበቃ አድርጓል። ይህ ሕግ በሥራ ላይ እያለ ሀገራችን ሶስት ሕግጋት መንግሥትን ለዋውጣለች። በሁሉም ጊዜያት ቢሆን የተቋሙ እውቅና እጥያቄ ውስጥ ገብቶ አያውቅም። ከውጤትም አንጻር ስናየው በተቋሙ ሕጋዊ ጥበቃ ማግኘት በርካቶች ተጠቃሚዎች ይሆናሉ። በተለይም ሴቶች። ምነው ቢባል በእንደኛ ዓይነቱ ንብረተሰብ የኢኮኖሚም ሆነ የማኅበራዊ የበላይነቱ የወንዱ ነውና። ችግር ሲነሳ ግን ቤቴ፣ ንብረቴና ኑሮዬ ብላ ከደከመችበት ሕይወት የምትፈናቀለው ብዙውን ጊዜ ሴቷ ናት። እንዲህ በሚሆንበት ጊዜ ፍትሕ ፍለጋ የምትመጣው ወደ ሕግ ነው። ሕግ ደግሞ የተጓዘሽበት መንገድ እኔ ያላየሁት ነውና አላውቅሽም ሊላት አይገባም። እንዲያውም ሕገ ወጥ የሚሆነው ይህ የጊለኛው አካሄድ ነው።⁵⁴ ተወደደም ተጠላ የአብሮ መኖር ግንኙነት ልክ እንደ ጋብቻ ሁሉ በራሳቸው በአብሮ ኗሪዎቹ መሆኑ፣ በእነርሱና በልጆቻቸው መሆኑ፣ በእነርሱና በዘመዶቻቸው፣ ወዘተ፣ መሆኑ ዘርፈ-ብዙ ውጤቶችን ማስከተሉ አይቀሬ ነው። ለዚህ መሠረቱ ደግሞ ለተቋሙ ተፈላጊውን ሕጋዊ ጥበቃ ማድረግ ነው። ቀጥለን የምናያቸው ዝርዝር ሕግጋት የወጡትም ለዚሁ ነው።

⁵³ ዘጊ ከማሁ፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 29.

⁵⁴ በፌዴራሉ ሕገ-መንግሥት አንቀጽ 35 (4) መሠረት «ሴቶችን የሚጨቁኑ፣ ወይም በአካላቸው ወይም በአእምሯቸው ላይ ጉዳት የሚያስከትሉ ሕጎች፣ ወገኖችና ልማዶች የተከለከሉ ናቸው» ተብሎ የተቀመጠውን ድንጋጌም ከዚሁ ጋር ያጤኗል.

5.2. አብሮ መኖር በ1952 ዓ.ም የፍትሐ ብሔር ሕግ

እሳይ እንደተገለጸው የፍትሐ ብሔር ሕግ ጋብቻ ሳይፈጽሙ እንደባልና ሚስት አብረው የሚኖሩ ሰዎችን የሚጠራው “ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ ግንኙነት አብረው የሚኖሩ” በሚለው ሐረግ ነው። በተለይ በሀገራችን ይህን ተቋም በተመለከተ አልፎ አልፎ ለሚነሳው ውዥንበር አጠራሩ ጭምር አስተዋፅኦ ያደረገ ይመስላል። ለብዙ ወገኖች “ከጋብቻ ውጭ” እና “በግብረ ሥጋ ግንኙነት” የሚሉት ቃላት የሚያስተላልፉት መልዕክት አሉታዊ እንድምታ ያለው (derogatory) ነው። ከራሱ ከሀረጉ አቀማመጥ በመነሳት እንዲህ ዓይነቱ ግንኙነት ከዝሙት ተለይቶ አይታይም የሚሉም አሉ። ስለዚህ አንዱ መታየት ያለበት ፍሬነገር ይህን አጠራሩን ማስተካከል ይሆናል። ከዚህ በመነሳት ይመስላል በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ የተቋሙ አጠራር “ጋብቻ ሳይፈጸም እንደባልና ሚስት አብሮ ስለመኖር” በሚለው አነጋገር እንዲተካ የተደረገው።⁵⁵ ወደ ይዘቱ ስንገባ ዝርዝሩ በፍትሐ ብሔር ሕግ ከቁጥር 708 እስከ 721 የተቀመጠ ሲሆን ትርጉምን፣ የግልና ንብረት ነክ ግንኙነቶችን፣ በሰስተኛ ወገኖች ላይ ያለውን ውጤትና ሌሎችም ተዛማጅ ጉዳዮችን በዝርዝር የሚያዩ ደንቦች ተካትተውበታል።

በአብሮ ኖሪዎች መሀል ያለውን ግል ነክ ውጤት በተመለከተ ራሱ የትርጓሜው አንቀጽ ግንኙነቱ አንድ ወንድና አንዲት ሴት በሕግ በሚጸና አኳኋን ጋብቻ ባያደርጉም እንደባልና ሚስት በመኖር አድርገውት የሚገኘው ሁኔታ ነው በማለት መሪ ሀሳቡን ያስቀምጣል። ሕጉ እንደሚለውም ሆነ በኑሮ ልማድ እንደሚታወቀው የመጀመሪያው ሁኔታ አብሮ ኗሪዎቹ ልክ እንደባልና ሚስት ሁሉ መደበኛውን የግብረ ሥጋ ግንኙነት እንደሚፈጽሙ ይቆጠራል። በዚህ ግንኙነት ውስጥ ያለች ሴት የምትወልዳቸው ልጆች አባት ተደርጎ ግምት የሚወሰድበትም አብሯት የሚኖረው ሰው ነው። ይህ ሁለተኛው ግምት ነው። የአባትነት ግምት የሚወሰደው ደግሞ በእናትየውና አባት ነው በተባለው ሰው መሀል ይኖራል ተብሎ ከሚገመተው መተማመን (fidelity) ነው። ይህ ደግሞ ሶስተኛው ግምት መሆኑ ነው።⁵⁶ አብሮ መኖር ከሌሎች የአንድ ወንድና የአንዲት ሴት መለስተኛ የፍቅር ግንኙነቶች

⁵⁵ የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አዋጅ ቁጥር 212/1992፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ልዩ እትም ቁጥር 1/1992፣ (ከዚህ በኋላ የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ ተብሎ የሚጠቀስ) በነገራችን ላይ የተቋሙ የእንግሊዝኛ ስያሜ ያው እንደቀድሞው ሕግ “Irregular Union” ተብሎ ነው የቀጠለው። ይህም አንድ ግንኙነት “Irregular” ወይም “Regular” ነው የሚባለው በምን መለኪያ ነው የሚለውን ሌላ ጥያቄ ይጭራል። ብዙው ዓለም በሚጠቀምበት “Cohabitation Without Marriage” በሚለው ሐረግ ቢተካ ኖሮ የተሻለ በሆነም ነበር።

⁵⁶ የፍ.ብ.ሕ.ቁ 745 (1)፣ “ከጋብቻ ውጭ በሆነ የግብረ ሥጋ ግንኙነት ጊዜ የተጸነሰው ወይም የተወለደው ልጅ አባቱ እናቱን ይዞ የተቀመጠው ሰው ነው።” እንዲሁም ቁጥር 715 ይመለከታል።

የሚለይበትን ሁኔታ የፍትሕ ብሔር ሕግ ሲያስቀምጥ የሁለቱ ግንኙነት የቱንም ያህል የተደጋገመና በአካባቢው የታወቀ ቢሆንም በሕግ ፊት ዋጋ የሚያወጣው በአንድ ጉጆ ውስጥ ሁለቱ በቤተሰብነት ሲኖሩና ሁለቱም ከሌላ ጋብቻ ወይም አብሮ መኖር ነፃ ሲሆኑ ነው።⁵⁷ ሌላው ግል ነክ ውጤት በሁለቱ መሀል ያለውን የመረዳዳትና የመተጋገዝ ግዴታ የሚመለከተው ሲሆን ይህም አንዱ ለሌላው ቁሳዊ እርዳታ ማበርከትን፣ የቤተሰብ አመራርና አስተዳዳርን፣ ለጋራ ሕይወት በተደረጉ ወጭዎች ላይ ሁለቱ ለሶስተኛ ወገኖች ያለባቸውን ሀላፊነትን የሚመለከተው ነው።⁵⁸

ከሁለቱ አብሮ ኗሪዎች የሚወለዱ ልጆችን በተመለከተ የወላጆቹና የልጆቹ መብትና ግዴታ በፍትሕ ብሔር ሕግ ስለሰዎች በተደነገጉት ደንቦች ይመራል። ይህም ተጋብተው ከሚኖሩ ባልና ሚስት መብትና ግዴታ የተለየ አይደለም። በፌዴራሉ ሕገ-መንግሥት አንቀጽ 36 ላይም ማንኛውም ሕፃን የወላጆቹን እንክብካቤ የማግኘት መብት እንዳለው የተደነገገ ስለሆነ በዚህ ረገድ ልዩነት አይኖርም። ሀገሪቷ የተቀበለችው የተባበሩት መንግሥታት የሕፃናት መብቶች ኮንቬንሽንም ይህንን የሚያረጋግጡ ደንቦች ያካተተ ነው።⁵⁹ ይህ የወላጅነት ሥልጣን ልጆች ማሳደግን፣ ማስተማርን፣ የሚናገሩትን ቋንቋና የሚከተሉትን ሃይማኖት መወሰንን፣ የሥነ ሥርዓት አጠባበቅ ጉዳዮችን፣ ወዘተ፣ ሁሉ አጠቃልሎ የሚይዝ ነው።

ሌላው ዐቢይ ውጤት ደግሞ አንዱ አብሮ ኗሪ ከሌላው አብሮ ኗሪ የሥጋ ዘመዶች ጋር የሚኖረው ግንኙነት ነው። መደበኛው ጋብቻ ሲሆን ግንኙነቱ የጋብቻ ዝምድናን ያስከትላል። ይህም ዝምድና ቀለብ የመስፈር ግዴታንና የጋብቻ ክልከላ ውጤቶችን ያመጣል። በፍትሕ ብሔር ሕግ በቁጥር 710 ላይ ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ አብሮ የመኖር ግንኙነት የጋብቻ ዝምድናን አያስከትልም ይልና ይኸው ቁጥር በሁለተኛው ንዑስ ቁጥር ስለሆነም የጋብቻ ዝምድና ባለ ጊዜ ጋብቻን የሚከለክሉ ድንጋጌዎች ለዚህም ተፈጻሚ እንደሚሆኑ ይገልጻል። በዚህ አነጋገር አንዲት ሴት አብራው ከምትኖረው ሰው ከተለየች በኋላ የዚህን ሰው ወንድም፣ አጎት፣ ወይም ሌላ

⁵⁷ የፍ.ብ.ሕ.ቁ 709 (3)

⁵⁸ በዚህ ረገድ የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 714 ላይጋብ አብረው የሚኖሩ ሰዎች አንዱ ለሌላው ቀለብ የመስፈር ግዴታ (Obligation to Supply Maintenance) የሌለ መሆኑን በቁጥር 711 ላይ በያመለከትም ዝቅ ብሎ ደግሞ ሴቲቱ ለጋራ ሕይወት ብላ ለፈረመቻቸው ውሎች ሁሉ ወንድሞ የአንድነትና የነጠላ ሀላፊነት እንዳለበት ያመለክታል። ይህም በተዘዋዋሪ መልኩ በቁጥር 711 የተመለከተውን ኃይለ ቃል ውጤታማነት የሚያስቀር ነው።

⁵⁹ *Convention on the Rights of the Child*, Adopted and Opened for Signature, Ratification and Accession by General Assembly Resolution 44/25 of 20 November 1989. Article 18 "States Parties shall use their best-efforts to ensure recognition of the principle that both parents have common responsibilities for the upbringing and development of the child." See also Articles 3(2) and 5.

እስከ ሶስት ቤት ያለ ዘመድ ማግባት አትችልም ማለት ነው። በተመሳሳይ አካሄድ ጋብቻ ባይኖርም እንኳ ከዝያ ውጭ ባለ ግንኙነት ከመጀመሪያው ሰው ጋር አድርጋው እንደነበረው ከዚያ ሰው ዘመድ ጋር አብራው ልትኖር አትችልም ብሎ ለጠጥ ያለ ትርጉም መስጠትም ሊያስኬድ ይችላል።⁶⁰ ታዲያ ከዚህ የሚነሳው ጥያቄ የጋብቻ ዝምድና የለም እያልን ጋብቻን መከልከል እርስ በርሱ የሚስተህቀር አይሆንም ወይ? የሚለው ነው። እርስ በርሱ አብሮ የማይሄድ ቢሆንም የኅብረተሰቡን ሰላምና በቤተዘመድ መሀከል ሊኖር የሚገባውን መልካም ግንኙነት ከመጠበቅ አኳያ ተገቢ ክልከላ ነው ማለት ይቻላል። አንድ ወንድ አብሯት ይኖር የነበረችውን ሴት ትቶ እህቷን ቢያገባ ወይም አንዲት ሴት አብሯት ይኖር የነበረውን ወንድ ትታ ወንድሙን ብታገባ ሊከተል የሚችለውን ቀውስ መገመት አዳጋች አይሆንም።

ከጋብቻ ውጪ በግብረ ሥጋ አብሮ የመኖር ግንኙነት የሚያስከትላቸው ሌሎች ውጤቶች ደግሞ ከውርስና ከማንበራዊ ዋስትና ጥቅማ ጥቅሞች ጋር የተያያዙ ሊሆኑ ይችላሉ። ውርስን አስመልክቶ የፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 713 የሚደነግገው የዚህ ዓይነት ግንኙነት አብረው ኗሪ በሆኑት ሴትና ወንድ መሀከል አንዳችም የውርስ መብት እንዲኖር አያደርግም በማለት ነው። በመሠረቱ የዚህ ደንብ ሕጉ ውስጥ መግባት እምብዛም እርባና ያለው ሊሆን አይችልም። ለምን ቢባል እንኳ ጋብቻ ሳይፈጽሙ አብረው በሚኖሩ ሰዎች መሀል ይቅርና በባልና ሚስት መሀልም ቢሆን የመውራረስ መብትን ሕጋችን አይቀበልም። ጋብቻ በሚሆንበት ጊዜ ማድረግ የሚቻለው አብረው ያፈሩት የጋራ ሀብት ካለ ከዚህ ሀብት ላይ በሕይወት ያለው ተጋቢ ድርሻውን አንስቶ የሚቹን ተጋቢ ድርሻ ለወራሾቹ ማስረከብ ነው።⁶¹ የሌሎች አገሮችን ተመክሮ ለመፈተሽ በሞክርነት ጊዜ እንዳየነው ለዚህ ዓይነቱ አብሮ የመኖር ግንኙነት ተገቢውን ሥፍራ በሕጋቸው የሠጡ ሀገሮች ግን ከባል ወይም ከሚስት አንዳቸው ሲሞቱ በሕይወት የቀረው ተጋቢ የጋራ ሀብት የመካፈል ብቻ ሳይሆን በተወሰነ ደረጃ የመውራረስም መብት የሚያስገኙ ሕጎች አሉዋቸው። በተለይም ቀሪው ተጋቢ በሚቹ ገቢ ይተዳደር የነበረ መሆኑ ከተረጋገጠ መብቱ ጠንክር ያለ ይሆናል። ይህም በእንግሊዝኛው "right of the surviving

⁶⁰ ይህ ክልከላ ለሴቷ አብሮ ኗሪ ብቻ ሳይሆን ለወንዱም አብሮ ኗሪ የሚሠራ መሆኑን እዚህ ላይ ልብ ማለት ይገባል።

⁶¹ የፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥሮች 842 እስከ 848 ያለኑዛዜ የሚኖር መብትን በተመለከተ ዝርዝር ደንቦችን ያስቀምጣሉ። ወራሽ የሚሆኑ ሰዎች ለሚቹ የሥጋ ዘመዶች መሆን የሚገባቸው ሲሆን ቅደም ተከሉም 1ኛ ደረጃ ወራሾች የሚቹ ተወላጆች ማለትም ልጆች ወይም እነሱን በመተካት የልጅ ልጆችና ከዝያም ወደታች ያሉ ዘመዶች። 2ኛ ደረጃ ወራሾች ወላጆች ማለትም አባትና እናት ወይም እነሱ ከሌሉ በሥፍራቸው የሚተኩ የእነሱ ተወላጆች። 3ኛ ደረጃ ወራሾች ማለትም አያቶች ወይም የእነሱ ወደታች የሚቆጠሩ ተወላጆች ናቸው። የባልና የሚስት የጋራ ሀብት በሞት ጊዜ እንዴት ሊከፋፈል እንደሚችል ለመረዳት የፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 683 እስከ 689 ይመለከቷል።

spouse" ወይም በሕይወት ያለው ተጋቢ የወራሽነት መብት እየተባለ የሚታወቀው ነው። እነዚህ ሀገሮች ታዲያ ይህ ደንብ ለተጋቡ ሰዎች ብቻ ሳይሆን ጋብቻ ሳይመሰርቱ አብረው እንደባልና ሚስት ለሚኖሩ ሰዎችም ተፈጻሚ እንዲሆን ያደርጉታል። እርግጥ ባልና ሚስትም ሆኑ አብሮ ኗሪዎች አንዱ ለሌላው ሀብቱን በኑዛዜ ከሠጠ ሊወራረሱ ይችላሉ። ይህም በጠቅላላ ወይም በልዩ የኑዛዜ ተጠቃሚነት (Legacy by universal or singular title) ሊሆን ይችላል። ተናዛዥ ተጋቢ ወይም አብሮ ኗሪ ኑዛዜ ለማድረግ ሕግ የሚጠይቀውን መመዘኛ እስካሟላ ድረስና ባደረገው ኑዛዜ ወደታች የሚቆጠሩ ተወላጆቹን ያለበቱ ምክንያት በመንቀል ወይም አላግባብ በመጉዳት በሕይወት ያለውን ተጋቢ በዚያው መጠን እስካልጠቀመ ድረስ ንብረቱን ለማንም ሰው ለማውረስ እንደሚችለው ሁሉ ለትዳር ጓደኛው ወይም ለአብሮ ኗሪው መስጠት ይችላል።⁶²

ከሶስተኛ ወገኖች ካሳ የመጠየቅ መብትን አስመልክቶ አንዳንድ ሀገሮች ከአብሮ ኗሪዎቹ መሀከል እንደኛው ወገን በድንገተኛ አደጋ ወይም በሥራ ላይ በሚደርስ አደጋ መሞቱ ሲረጋገጥ በሕይወት ያለው አብሮ ኗሪ በሚቼ እርዳታ እና ድጋፍ ይተዳደር የነበረ መሆኑን በማሳየት የጉዳት ካሳ ጥያቄ እንዲያቀርብ የሚያስችል ሕግ በማውጣት ችግሩን ለመቅረፍ መከራ ያደርጋሉ። በኢትዮጵያ ሕግ ግን ይህን የሚመለከቱ ደንቦች የሉም። እርግጥ ግንኙነቱ ከጋብቻ የመነጨ ከሆነ ባል ወይም ሚስት ይህን ማድረግ ይችላሉ። የሞት አደጋን በተመለከተ የተገደው ሚስት ባሏ በመሞቱ የተነሳ በመተዳደሪያ ረገድ ለሚደርስባት ጉዳት ከሚመለከተው ወገን ካሳ የመጠየቅ መብት እንዳላት የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 2095 ይደነግጋል። የሞተችው ሚስቷ የሆነች እንደሆነም ባልየው ተመሳሳይ መብት አለው። ይሁንና ይህን መብት የፍትሕ ብሔር ሕግ ለአብሮ ኗሪዎች አይሠጥም።

ከማንበራዊ ዋስትና ጥቅማ ጥቅሞች ጋር በተያያዘ ሊታይ የሚገባው ሌላው ጉዳይ የጡረታ መብት ነገር ነው።⁶³ አሁን በተሻሻለው የቀድሞው የመንግሥት ሠራተኞች የጡረታ ድንጋጌ ቁጥር 46/1953⁶⁴ በአዋጅ ቁጥር 209/55⁶⁵ እንደተሻሻለ አንቀጽ 15፣ 16 እና 24 መሠረት አንድ የመንግስት

⁶² የፍ.ብ.ሕ.ቁ 857፣909፣912፣913፣937 እስከ 939 ይመለከታል።
⁶³ በመሠረቱ የማንበራዊ ዋስትና ጥቅማ ጥቅሞች ሲባል እንደኛ ሀገር ከመንግሥት ሥራ አገልግሎት በኋላ የሚከፈል የዘለቂታ የጡረታ አበልን ወይም የዳረጎት ክፍያን ብቻ የሚመለከት ነገር አይደለም። ማንበራዊ ዋስትና ጤናን፣ ጎምህርትን፣ ሥራ በማጣት ለሚደርስ የገቢ መቋረጥ የሚደረግ ድጎማን፣ በእርጅና ወይም በጤና መታወክ ምክንያት ለሚደርስ የገቢ መቋረጥ መተኪያ ተብሎ የሚሠጥ የቀለብ ክፍያን፣ ወዘተ፣ ሁሉ የሚያካትት ነው።
⁶⁴ ነጋሪት ጋዜጣ 20ኛ ዓመት ቁጥር 17.
⁶⁵ ነጋሪት ጋዜጣ 22ኛ ዓመት ቁጥር 23.

ሰራተኛ ከሥራ ከመሠናበቱ በፊት ወይም ከተሰናበተ በኋላ የሞተ እንደሆነ ሚስቱ የጡረታ አበል እንደሚከፈላት፤ ይህም ሚች በሞተበት ቀን ያገኝ የነበረውን ወይም በሞተበት ቀን ከሥራ እንደተሰናበተ ቢቆጠር ኖሮ ሊያገኝ ይችል ከነበረው የጡረታ አበል ግማሹ እንደሆነ፤ ሴትየዋ ሌላ ባል ያገባች እንደሆነ የሁለት ዓመት አበል ድምር በአንድ ጊዜ ተከፍሏት ካገባችበት ከሚቀጥለው ወር የመጀመሪያ ቀን አንስቶ የሚከፈላት የጡረታ አበል እንደሚቋረጥ ተመልክቷል።⁶⁶ ብዙ ሀገሮች እንደሚያደርጉት ሁሉ ይህ መብት ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት አብረው ለሚኖሩ ሰዎች ተፈጻሚ ስለመሆኑ ሕጉ የሚናገረው የለም። ዝቅ ብለን የምናየው አዲሱ የጡረታ አዋጅም ቢሆን በዚህ ረገድ ከፊትኛው አይለይም።

ጋብቻ ሳይፈጽሙ እንደባልና ሚስት አብረው የሚኖሩ ሰዎች ግንኙነት በመለስተኛ ደረጃም ቢሆን በሕግ እውቅና ካገኘበት ከ1952 ዓ.ም ጀምሮ ትልቁ የውዝግብ ምንጭና ኢፍትሐዊ ውጤት ይታይበት የነበረው የዚህ የኑሮ ዘይቤ ዋናው ገጽታ ንብረትን በተመለከተ ሕጉ ይዞት የነበረው አቋም ነው። ሕጉ በዚህ ረገድ የወሰደው አቋም ግልጽ ነበር። የዚህ ዓይነት ግንኙነት የጋራ ሀብት የመፍጠር ውጤት የለውም የሚል።⁶⁷ ከጋብቻ የሚለየው ቁልፍ ጉዳይም ይኸው የንብረት ነገር ነው። በሕጉ አተያይ ሁሉም በስሙ ያፈራውን ንብረት እንደያዘ ይቀራል ማለት ነው። ምናልባት ይህ አመለካከት የዜጎች የኑሮ ደረጃ ከፍ ባለባቸው የበለጸጉ ሀገሮች ችግር አይፈጥር ይሆናል። በሀገራችን ያለውን እውነታ ስናይ ግን ነገሩ ሌላ ነው። እንደሚታወቀው አያሌ ሰዎች ጋብቻ ሳይፈጽሙ ዜተሰብ መሥርተው ለረዥም ጊዜ አብረው ይኖራሉ። ንብረተሰቡም ያው እንደባልና ሚስት ያያቸዋል። ለተርታው ዜጋ ከዚህ ውጭ ጋብቻ አይታየውም። ብዙውን ጊዜ ንብረተሰቡ ብቻ ሳይሆን ራሳቸው አብሮ ኗሪዎቹም ቢሆኑ ባልና ሚስት አለመሆናቸውን አያውቁትም። በፍትሐ ብሔር ሕጉ ድንጋጌዎች መሠረት እንዲህ ዓይነቱ ግንኙነት ያለምንም ውጣ ውረድ ስለሚቋረጥ ብዙውን ጊዜ ንብረቱን ይዞ የሚቀረው አባወራው (The Paterfamilias) ነው። ሴቲቱ ባዶ እጇን ትወጣለች። ግሩ ቢል መጠየቅ የምትችለው የሶስት ወር ቀለብ ብቻ ነው። ይህም ሊሆን የሚችለው ርትዕ የግድ ሲል እንደሆነ ሕጉ ጨምሮ ያመለክታል።⁶⁸

⁶⁶ እርግጥ ይህ ደንብ ራሱ አንዳንድ ችግሮች ያሉት ነበር። በመጀመርያ የጡረታ አበል የተፈቀደው ባላ ለሞተባት ሴት እንጂ ሚስቱ ለሞተችበት ወንድ አለመሆኑ ራሱ አነጋጋሪ ነው። ከዝያ ቀጥሎ ደግሞ የጡረታ አበል ባልየው እየተቀበለ ቢፋቱ እሱ ጡረታውን እንደያዘ ይቆያል። ሚስቲቱ ግን ያለጡረታ ትቀራለች። ይህን መሰሉ ችግር በተለይ በፍች ጊዜ አወዛጋቢ ሲሆን ይታያል። አዲሱ የጡረታ ሕግ በዚህ ረገድ የወሰደውን አቋም ደግሞ ዝቅ ብለን እንመለስበታለን።

⁶⁷ የፍብሔቱ 712.

⁶⁸ የፍብሔቱ 716 እና 717.

የፍትሐ ብሔር ሕጉ በሥራ ላይ በዋለባቸው ዓመታት ሁሉ በዚህ ረገድ እያወዛገበ የነበረው በቀጥታ አብሮ ኗሪ ነኝና ከዚህ ግንኙነት የሚመነጩት መብቱ ይጠበቅልኝ በሚሉ ጭብጦች ዙርያ የሚቀርብ ክርክር አልነበረም። በሕጉ በተለይ የጋብቻ ጽሁፍ በሌለበት ጊዜ ጋብቻ በሁኔታ የሚረጋገጥበትን ደንብ በሚያስቀምጠው አንቀጽና ስለአብሮ ኗሪነት ትርጉም በሚናገረው ሌላው ደንብ⁶⁹ መሀከል ጥርት ያለ ልዩነት ባለመኖሩ አቤቱታ ይቀርብ የነበረው ጋብቻ ይታወቅ በሚለው ጭብጥ ተስታክቦ ነበር። የፍትሐ ብሔር ሕጉ በወጣበት በመጀመሪያው አሥርተ ዓመት በጠቅላይ ፍ/ቤት በተወሰነ አንድ ጉዳይ ሴትየዋ ክስ ስትመሰርት ተከላሹ አግብቼሻለሁ ብሎ ወስዶኝ አንድ ላይ መኖር ከጀመርን በኋላ ልጅ ወለድኩለት፣ ብዙም ሳይቆይ ከቤት አስወጣኝ፣ ስለዚህ ለእኔና ለልጄ ቀላብ ይክፈለኝ ብላ ከሰለች። ተከላሹ ግን ሁሉንም ክዶ ይቅርና ሚስት አድርጌ ላገባት ልጅም አልወለደችልኝም፤ እቤቴ የመጣችው በሠራተኝነት ነው፤ ብሎ በመከራከሩ ሴትየዋ ምስክሮች አቅርባ አብራው ትኖር እንደነበር በማስረዳቷ የአዲስ አበባ አውራጃ ፍ/ቤትና የከፍተኛው ፍርድ ቤት አቤቱታዋን ሰምተው ለእርሷ ወሰኑላት። ሰውየው ግን በዚህ ቅር ተሠኝቶ በወቅቱ ዙፋን ችሎት ወደሚባለው አካል አቤት በማለቱ በዚያ ሥር የነበረው የፍርድ ምርመራ ጽ/ቤት ነገሩ ሳይጣራ ነው የተወሰነው በማለት በወቅቱ ለነበረው ጠቅላይ ንጉሠ ነገሥት ፍርድ ቤት መልሶ ላከው። ጠቅላይ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ሲመለከት ክርክሩ የሕግ ጥያቄን የሚመለከት ነው ካለ በኋላ አግባብ ያላቸውን የሕግ አናቅጽ ጠቅሶ አመልካቿ በሕግ አግባብ የተገባች ሚስት አይደለችም፤ ሠራተኛ እንዳልነበረችም በምስክሮች ከማስረዳቷም በላይ ራሱ ተከላሹም ቢሆን ሚስት አደርግሻለሁ በሚል የተስፋ ቃል ቤቱ እንዳስገባት በጻፈው ደብዳቤ የተረጋገጠ ስለሆነ ሁለቱ ጋብቻ ሳይፈጽሙ እንደ ባልና ሚስት የሚኖሩ ናቸው፤ የተወሰደችውም ልጅ አባት ተከላሹ ነው ብሎ ወስኗል።⁷⁰ በሌላ ጉዳይ ደግሞ ጠቅላይ ፍርድ ቤት የወሰደው አቋም ከዚህ ለየት ያለ ነበር። ጋብቻ መኖሩ ይረጋገጥ በማለት ክስ የመሠረተው ውንድሃው ሲሆን ለዚህ መነሻ ያደረገው አብረው መኖራቸውን፣ አራት ልጆች መውዳቸውን፣ በቀበሌ የመኖርያ ቅጽ ላይ እርሱና ሚስቱ ነች

⁶⁹ የፍ.ብ.ሐ.ቁ 699(2) የሁኔታ ትርጓሜ፤ “ሁለት ሰዎች የባልና ሚስትነት ሁኔታ አላቸው የሚባለው፤ ባልና ሚስት ነን እየተባባሉ አብረው የሚኖሩ እንደሆነና ቤተዘመዶቻቸውና ሌሎችም ሰዎች በዚሁ ሁኔታ መኖራቸውን ሲያረጋግጡላቸው ነው።” የፍ.ብ.ሐ.ቁ 708፤ “ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ ግንኙነት መኖር ማለት አንድ ሰውና አንዲት ሴት በሕግ በሚጸና አካሏን ጋብቻ ሳያደርጉ እንደባልና ሚስት ሆነው በመኖር አድርገውት የሚገኘው ሁኔታ ነው።” ሁለቱም አካሄዶች የሚረጋገጡት “በሁኔታ” (Possession of Status) ነው ማለት ነው።

⁷⁰ የፍትሐ ብሔር ይግባኝ መዝገብ ቁጥር 371/60፤ ጠቅላይ ንጉሠ ነገሥት ፍርድ ቤት፤ የኢትዮጵያ ጠቅላይ ፍርድ ቤቶች ምርጥ ፍርዶች፤ የፍትሐ ብሔር ጉዳዮች አንደኛ መጽሐፍ፤ በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ሕግ ፋኩልቲ ተሰባስቦ የተጠረዘ፤ 1992 ዓ.ም፤ ገጽ 6-7።

የሚሰጡት ሴት በባልና ሚስትነት መመዝገባቸውን፤ ሚስት መሆኗን በመግለጽ በመሥሪያ ቤቱ የጡረታ ቅጽ ላይ ሴትየዋን ማስመዝገቡን፤ በይዘታዋ ሥር አድርጋ የንግድ ሥራ የምታካሂድበትን ቤት በስሙ መከራየቱን ነው። ችግሩ የተከሰተው ሰውየው ሰተወሰነ ዓመታት ታስሮ ሲፈታ ነው። በዚህ ጊዜ ሴትየዋ ልጆች መውለዳቸውንና አብረው መኖራቸውን ሳትክድ ግንኙነታችን ጋብቻ ሳይኖር አብሮ መኖር እንጅ በጋብቻ የታሰረ ስላልሆነ አቋርጫለሁ፤ ይህን ለማድረግ ደግሞ ሕግ ይፈቅድልኛል፤ በቀበሌ ቅጽ ላይ ባለትዳር ነኝ አልኩ እንጅ ከሳሽ ባለቤቱ ነው ብዬ አላረጋገጥኩም፤ በመሥሪያ ቤቱ የጡረታ ቅጽ ላይ ከሳሽ ሚስቱ ናት ማለቱ በግሉ የሠጠው መግለጫ ስለሆነ አይመለከተኝም፤ ብላ ተከራክራለች። ሰውየው ግንኙነቱን በሰው ጭምር ለማስረዳት አራት ምስክሮችን ቆጥሮ ያለማ ሲሆን ሴትየዋ ግን ያልተመሰከረብኝ ስለሆነ ምስክር መቁጠር አያስፈልገኝም ብላለች። ጉዳዩ ያለፈባቸው ሶስት ፍ/ቤቶች የደረሱበት መደምደሚያ የተለያየ ነበር። የአውራጃው ፍ/ቤት ጋብቻ አለ ብሎ ሲወስን ከፍተኛው ፍ/ቤት ግን ግንኙነቱ ሳይጋቡ አብሮ መኖር እንጅ ጋብቻ አይደለም ብሎ የሥር ፍርድ ቤቱን ውሳኔ ሸሯል። እንደገና በቀረበው ይግባኝ ጠቅላይ ፍ/ቤት የአውራጃውን ፍርድ ቤት ውሳኔ በመቀበል ጋብቻ አለ ብሎ ሲወስን ባሰፈረው ትችት የጋብቻን ሁኔታ በምስክሮች ማስረዳት በሕግ እንደተፈቀደ፤ ምስክሮች የሚያስረዱትም፤

“...ጋብቻው የተፈፀመበት ጽሁፍ ጠፍቷል፤ በጋብቻው ጊዜ የነበሩት ሰዎች ሞተዋል፤ ጊዜው ሩቅ ነው፤ በማለት ብቻ...ሳይሆን ሕግና ባህል በሚፈቅደው መሠረት ጋብቻ ያለጽሁፍ መፈጸሙን ነው... የጋብቻ አፈጻጸም በሀገራችን በኢትዮጵያ እንደየብሔረሰብና እንደየገጣሚው ልማድ ውስብስብ ወይም ቀላል ሊሆን ይችላል፤ አንድ ወንድና አንዳት ሴት ሲጋቡ በተግባር እንደምናየው ሁሉ ከፍተኛ ግብዣ በማድረግ፤ የነገር አባት፤ ሚዜ፤ ወዘተ፤ በማቅረብ ሥነ ሥርዓቱን ይፈጽማሉ። ሌሎች ግን ምንም ጽሁፍ ሳይኖር በቃል በመስማማት ተጋብተው ልጅ ወልደው ሀብት አፍርተው ዕድሜ ልክ አብረው ይኖራሉ... የሚል አስተያየት አስፍሯል።”⁷¹

በሌላ ጊዜም እስከጠቅላይ ፍ/ቤት ቀርቦ በታየ ጉዳይ ሴትየዋ ባቀረበችው ክስ ተጋብተን ሁሉን ልጆች ወልደን ስንኖር በመሀከላችን አለመግባባት ስለተፈጠረ ጉዳዩ ወደቤተዘመድ ሽምግልና ጉባዔ ይመራልኝ፤ ለእኔና ለልጆቼም ተከሳሹ ቀለብ እንዲሠፍር ይታዘዝልኝ ብላ ባቀረበችው ጥያቄ ሰውየው ምላሽ ሲሠጥ ጋብቻ የለንም፤ ልጆቼም የእኔ አይደሉም ብሎ መልስ ይሠጣል። ክሱ ዕልባት ከማግኘቱ በፊት ሽማግሌዎች ገብተው እሷ የሚሰጡትን ጥያቄዋን እንድታነሳ እሱም ልጆቹን እንዲቀበል አድርገው

⁷¹ የፍትሕ ብሔር ይግባኝ መዝገብ ቁጥር 1949/75፤ ጠቅላይ ፍርድ ቤት፤ ዘኪ ከማሁ፤ እንደኛ መጽሐፍ፤ ገጽ 144-149።

አስማሙዋቸው። ይህ ከሆነ በኋላ ሴትየዋ ክሴን ላሻሽል ብላ በሚሰትነት ጥያቄዋ ገፋችበት። አቤቱታዋን ስታቀርብ ያነሳችው ነጥብ አብረን ስንኖር እንፈራረም ብለው ልጆች ስለወለድን አንሊያየም እያለ ሲያዘናጋኝ ቆየ፤ ለዚህም ማስረጃ ማቅረብ እችላለሁ የሚል ነበር። ይሁንና ከአውራጃው እስከ ጠቅላይ ያሉት ሶስቱም ፍርድ ቤቶች የሁለቱ ግንኙነት ሳይጋቡ አብሮ መኖር እንጂ ጋብቻ አይደለም በማለት ጥያቄዋን ሳይቀበሏት ቀርተዋል።⁷² ተመሳሳይ ውሳኔዎች በሌሎችም ጉዳዮች ተሰጥተዋል።⁷³

ግንኙነቱ ጋብቻ ነበር ወይስ አብሮ መኖር የሚለው ክርክር አንዳንዴም ከሁለት አንዳቸው በሞት ሲለዩ ይነሳል። በአንድ ጉዳይ ጋብቻ አለ የሚለው ሰው ባለቤቱ ከዚህ ዓለም ስለተለየች እኔ ባለቤቷ መሆኔ፤ በጋራ የወለድናቸው ሁለት ልጆች ወራሾቿ መሆናቸው ይረጋገጣል፤ በማለት የሥራ ፋይል ከፈተ። ሚችቷ ቀደም ብላ የወለደችን ነፃ የሚሉ ሰዎች በአቤቱታው መሀል ጣልቃ ገብተው አመልካቹ የሚች ባል አልነበረም፤ ልጆች የወለዱት ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት አብረው በሚኖሩበት ወቅት ነው የሚል መቃወሚያ አቀረቡ። የአውራጃው ፍርድ ቤት አመልካች ያቀረባቸውን ምስክሮች ሰምቶ ጋብቻ አለ ብሎ ወሰነ። ጉዳዩን በይግባኝ የተመለከተው የከፍተኛው ፍርድ ቤትም ውሳኔውን አጸናው። ተቀዋሚዎቹ ለሁለተኛ ጊዜ ቅሬታቸውን ለጠቅላይ ፍርድ ቤት አቅርበው ሁለቱ የበታች ፍርድ ቤቶች የሠጡዋቸው ውሳኔዎች እንዲሻሩ አስደረጉ። ጠቅላይ ፍርድ ቤቱ ለውሳኔው የሠጠው ምክንያት አቤቱታ አቅራቢው ጋብቻው በምን ሥርዓት እንደተፈጸመ አላስረዳም፤ ሚችቷ ሆቴልና መኝታ ቤቶቿን ስትሸጥ በውሉ ላይ “ባለቤቴን ይገፍ ተዋውያለሁ” ማለቷ የሁለቱን ግንኙነት ጋብቻ አያደርገውም፤ ሚችን በቅርብ የሚያውቋት የመከላከያ ምስክሮችም ባል እንዳልነበራት አስረድተዋል፤ የሚል ነው።⁷⁴

ይህንኑ ጽሑፍ በሌለው ጋብቻና ሳይጋቡ እንደ ባልና ሚስት በመኖር በሚፈጠር ግንኙነት መሀል ያለውን ውዥንብር ለመፍታት በማሰብ የጠቅላይ ፍርድ ቤት የዳኞች ጉባዔ በጠቅላይ ፍርድ ቤት ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 9/1980 በተሠጠው ሥልጣን መሠረት⁷⁵ መመሪያ አውጥቶ ነበር። በዚህ

⁷² የፍትሕ ብሔር ይግባኝ መዝገብ ቁጥር 134/80፤ ጠቅላይ ፍ/ቤት፤ ዝኒ ከማሁ፤ ሁለተኛ መጽሐፍ፤ ገጽ 306-308.

⁷³ ለአብነት ያህል የፍትሕ ብሔር ይግባኝ መዝገብ ቁጥር 714/80፤ ጠቅላይ ፍርድ ቤት፤ ዝኒ ከማሁ፤ ሁለተኛ መጽሐፍ፤ ገጽ 349-351፤ የፍትሕ ብሔር ይግባኝ መዝገብ ቁጥር 1495/82፤ ጠቅላይ ፍርድ ቤት፤ ዝኒ ከማሁ፤ ሶስተኛ መጽሐፍ፤

⁷⁴ የፍትሕ ብሔር ይግባኝ መዝገብ ቁጥር 515/85፤ የክልል አሥራ አራት ጠቅላይ ፍርድ ቤት፤ ዝኒ ከማሁ፤ ሶስተኛ መጽሐፍ፤ ገጽ 666-668.

⁷⁵ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 9/1980፤ አንቀጽ 34 ፍርድ ቤቱ አዋጁን ለማስፈጸም ደንብ የማውጣት ሥልጣን እንዳለው ይደነግጋል። በተጨማሪም አንቀጽ 22

መመሪያ መሠረት ጋብቻን በሁኔታ ማስረዳት እንደሚቻል ይሁንና ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት አብሮ መኖርንም በሁኔታ ማስረዳት ስለሚቻል⁷⁶ ለጋብቻ የሚቀርበው ማስረጃ ይዘት ጠበቅ ያለ ሊሆን እንደሚገባው፤ ስለሆነም ጋብቻ አለ የሚሉ ምስክሮች ወንድሃውና ሴቲቱ አብረው መኖራቸውን ማስረዳት ብቻ ሳይሆን ሁለቱ እንዴት እንደተጋቡ ማወቃቸውን፤ ጋብቻው ከሶስቱ መንገዶች፤ ማለትም ከብሔራዊ፤ ከሃይማኖትና ከባህል፤⁷⁷ በየትኛው ሥርዓት እንደተፈጸመ ጨምረው መግለጽ እንዳለባቸው በዝርዝር የሚያመለክት ነው።⁷⁸ መመሪያው በተለይ ከተያዘው ርዕስ ጋር እየተጋጨ ሁለቱን ተቋሞች የሚያደባልቀውን አመለካከት አስመልክቶ በተራ ቁጥር 3.3 እንዲህ ይላል።

“ሁኔታ ለባልና ሚስትነትም ሆነ ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ ግንኙነት አብሮ ለመኖር እንደማስረጃ ተደርጎ የሚወሰድ ሲሆን (አንቀጽ 718) ምስክሮች አብሮ ኗሪዎቹ ከሚያሳዩዋቸው ድርጊቶች በመነሳት የሚሰጡት ምስክርነትና የሚደርሱበትም መደምደሚያ ያልተጋቡትን ከማጋባት፤ የተጋቡትንም እንዳልተጋቡ ከሚያደርግ ውጤት ላይ ሊያደርስ ይችላል። በመሆኑም ምስክሮች ተጋቢዎች ነን የሚሉት በአኗኗር ከሚያሳዩት ሁኔታ በመነሳት ባልና ሚስትነታቸውን እናውቃለን ማለት ብቻ ሳይበቃ በአንድ ወቅት ጋብቻ የፈጸሙ መሆናቸውንም ስለማወቃቸው ማስረዳት ይኖርባቸዋል።”

ይሁንና ይህ መመሪያ በሚፈለገው ብቃት ሥራ ላይ ሳይውል እስካሁን ቆይቷል። ለዚህ የተለያዩ ምክንያቶች ሊጠቀሱ ይችላሉ። እነዚህም መመሪያው ወጥቶ ብዙም ሳይከርም የሀገሪቱ የፖለቲካ ሁኔታ መለዋወጥ፤ በዚህም ሳቢያ በፍርድ ቤቶች አወቃቀርም ሆነ በዳኞቹ ስብጥር የተደረጉት ለውጦች፤ ይኸው ሁኔታ ያመጣው የአሠራር ተከታታይነት ክፍተት (continuity gap) እና በጎረቤት የተደረገው የራሱ የቤተሰብ ሕጉ መለወጥ ናቸው። ይኸው በሁለቱ ተቋማት መሀል ያለው አሻሚነት በአዳዲሶቹ የቤተሰብ ሕግጋት ውስጥም የማያዳግም ምላሽ ያገኘ አይመስልም። ዝቅ ብለን እንደምናየው ችግሩ በፍርድ ቤቶቹ የውሳኔ አሠጣጥም ጭምር አንዳንዴ ይንጸባረቃል።

የፍርድ ቤቱ ጉባዔ የዳኝነት አሠራርን ለማሻሻልና የሕጎችን አንድ ወጥ አፈጻጸም ለማረጋገጥ ለፍርድ ቤቶች መመሪያ መስጠት እንደሚችል ያመለክታል።

⁷⁶ የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 718.

⁷⁷ የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 577-580፣ 597-606፣ ይመለከታል።

⁷⁸ ጋብቻን ስለማረጋገጥ ለሚቀርቡ ማስረጃዎች በጠቅላይ ፍርድ ቤት ጉባዔ የተሠጠ መመሪያ ቁጥር 1፣ ሐምሌ 28 ቀን 1981 ዓ.ም.፣ ሕግና ፍትሕ፣ የጠቅላይ ፍርድ ቤት የሕግ መጽሔት፣ ቅጽ 1 ቁጥር 2፣ ነሐሴ 1981 ዓ.ም.፣ በተጨማሪም ከዚህ መጽሔት ላይ ለመመሪያው መነሻ የተደረገውን ጥናታዊ ፅሁፍ ይመለከታል።

5.3 አብሮ መኖር በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ፤

የኢትዮጵያን የቤተሰብ ሕግ በ1987 ዓ.ም ጸድቆ ሥራ ላይ ከዋለው የፌዴራሉ ሕገ-መንግሥት ጋር በማጣጣም አሻሽሎ ለመቅረጽ በተሠራው ሥራ ውስጥ የብዙ ወገኖችን ትኩረት ስበ የነበረው አንዱ ዋና ጉዳይ እንበለ ጋብቻ እንደባልና ሚስት አብረው የሚኖሩ ሰዎችን ግንኙነት የሚመለከተው ክፍል ነበር። ከፍ ብሎ እንደተጠቀሰው ይህን ማግኘት ተቋም በተመለከተ የተለያዩ አመለካከቶች በሂደቱ ተንጸባርቀዋል። አንዱ ወገን ሳይጋቡ አብሮ መኖር ከወንጀል ያልተለየና በሕገ-መንግሥትም ዕውቅና ያልተሰጠው ግንኙነት ስለሆነ ጭራሹን ከሚረቀቀው ሕግ መውጣት አለበት ባይ ነበር። ሌላኛው ወገን ወደድንም ጠላንም ይህ የኑሮ ዘይቤ በጎብረተሰቡ ውስጥ ያለ በመሆኑ የ1952 ዓ.ም የፍትሐ ብሔር ሕግ ድንጋጌዎች ባለበት መልኩ በአዲሱ ሕግ መካተት አለባቸው የሚል ነበር። አሁንም ሌላው ወገን ደግሞ ጥያቄው አብሮ መኖር በሕገ-መንግሥት ውስጥ ይግባ ወይም አይግባ መሆኑን የለበትም። ይህ መሆኑን ያለበት ነገር ነው፤ ይልቁንም መነሳት ያለበት ፍሬ ነገር ለዚህ አይነቱ ግንኙነት ከነባሩ ሕግ የተሻለ ጥበቃ ሊደረግለት አይገባም ወይ፤ የሚለው መሆኑን አለበት በማለት የሚከራከር ነበር።⁷⁹

የፌዴራሉ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት መክሮ ተገቢውን ውሳኔ እንዲያሳልፍባቸው በ1991 ዓ.ም ግድም ሁለት የቤተሰብ ሕግ ረቂቆች ቀርበውለት ነበር። እነዚህ ረቂቆች የተዘጋጁት በፍትሕ ሚኒስቴርና በሕግና የፍትሕ ሥርዓት ምርምር ኢንስቲትዩት ሲሆን የፍትሕ ሚኒስቴሩ ረቂቅ ጉዳዩን የሚመለከተውን ምዕራፍ ከነአካቴው ከረቂቁ አስወጥቶት ነበር። በረቂቁ ላይ በተካሄዱት በርካታ የውይይት መድረኮች የሚኒስቴሩ ባለሙያዎች ለዚህ ይሠጡ የነበረው ምክንያት ግንኙነቱ በሕገ መንግሥቱ ዕውቅና አልተሰጠውም፤ ጋብቻንም የማዳከም ውጤት አለው የሚሉ ነበሩ።⁸⁰ ይሁንና በተከታታይ በተደረጉት ውይይቶች ይህ አካሄድ ተገቢ አለመሆኑን የሚያሳዩ አመለካከቶች በመጠናከራቸውና ከሕገ-መንግሥቱ ጋር ይቃረናል የሚለው የክርክር ጭብጥ ውሃ እንደማያነሳ እየታመነበት በመምጣቱ አዲሱ የቤተሰብ

⁷⁹ Tilahun Teshome, *Ethiopia: Reflections on the Revised Family Code of 2000*, The International Survey of Family Law 2002, Andrew Bainham ed., Jordan Publishing Ltd. እንዲሁም መሐሪ ረዳኢ፤ የተሻሻለውን የቤተሰብ ሕግ ለመገንዘብ የሚረዱ አንዳንድ ነጥቦች፤ ቅጽ 1፤ 1995 ዓ.ም ገጽ 120-127 ይመለከታል።

⁸⁰ የዚህ ጽሁፍ አዘጋጅ ራሱ በእነዚህ የውይይት መድረኮች ተሳታፊ የነበረ ሲሆን ይህን መረጃ የሚሰጠው በአመዛኙ በራሱ የግል ዕውቀት ላይ ተመስርቶ ነው። ይሁንና በወቅቱ በሚኒስቴሩ መሥሪያ ቤት ተዘጋጅቶ የነበረውን ረቂቅና የውይይት መድረኮችን ቃለ ጉባኤዎች አግባብ ካለው አካል መመልከት ይቻላል።

ሕግ ተቋሙን የሚቀበሉ ብቻ ሳይሆኑ ከቀድሞው የተሻለ ጥበቃ የሚያደርጉ ድንጋጌዎች ይዞ ወጣ።⁸¹

ወደ ዝርዝር የሕጉ ድንጋጌዎች ስንመጣ⁸² አዲሱ ሕግ የሚቀበለው የአብሮ መኖር ዓይነት ያንኑ የፍትሕ ብሔሩ ሕግ የሚያውቀውን ነው። በትርጓሜና በማብራሪያ አንቀጾቹ እንደተመለከተው በዚህ ዓይነት ግንኙነት ያሉ ሰዎች አብረው መኖርና በተጋቢዎች ላይ የተጣሉትን ዋና ዋና ክልከላዎች ያልጣሉ መሆን ይጠበቅባቸዋል። ሕጉ ከፍተኛ ነው የተባለውን እመርታ ያሳየው ግን በተለይ የአብሮ ኗሪዎቹን የንብረት ግንኙነት በሚመለከተው አንቀጽ ላይ ሲሆን መሠረታዊ በሚባሉ ጉዳዮች ላይ ለውጥ አድርጓል። እነዚህም፤

1. ልክ በጋብቻ ያሉ ሰዎች ሊያደርጉት እንደሚችሉት ሁሉ አብሮ ኗሪዎች የንብረት ግንኙነቶቻቸውን በውል መግዛት የሚችሉ ስለመሆኑ፤
2. የዚህ ዓይነት ውል በሌለበት ጊዜ ሳይጋቡ አብሮ መኖር የጋራ ሀብት የማቋቋም ውጤት ያለው ስለመሆኑ፤
3. በጋብቻ እንደሚደረገው ሁሉ ተቃራኒ ማስረጃ እስካልቀረበ ድረስ በአብሮ መኖር ሂደት የተገኘው ሀብት የጋራ ሀብት ነው ተብሎ በሕግ ግምት የሚወሰድበት ስለመሆኑ፤
4. አብሮ ኗሪዎቹ ለእነሱና ለልጆቻቸው ሕልውና በገቧቸው ዕዳዎች ሶስተኛ ወገኖች ለሚያነሷቸው የመብት ጥያቄዎች የአንድነትና የነጠላ ሀላፊነት ያለባቸው ስለመሆኑ፤ ናቸው።⁸³

በ1952 ዓ.ም የፍትሕ ብሔር ሕግ ሳይጋቡ አብሮ መኖር ምንም ዓይነት የጋራ ሀብት ውጤት እንደማያመጣ ተቀምጧል። የጋራ ሀብት በሌለበት ሁኔታ ደግሞ ይህንኑ በተመለከተ አብሮ ኗሪዎቹ ሊያደርጉት የሚችሉት ውል ይኖራል ብሎ መገመቱ አዳጋች ነው። አሁን ግን የአብሮ ኗሪዎች የንብረት ግንኙነት አንድም በውል አልያም በሕግ ይታሠራል ማለት ነው። ይህም በጋብቻ ከሚኖረው ሁኔታ ጋር ተመሳሳይ ነው። አብሮ ኗሪዎቹ

⁸¹ ይኸው አቋም የተወሰደበትን ሁኔታ የረቂቁ አዘጋጆች ከነበሩት ባለሙያዎች አንዱ የሆነው ወዳጄ አቶ መሐሪ ረዳኢ እንዲህ ብሎ በሰመረ አነጋገር ገልጾታል።

ጋብቻ ሳይፈጽሙ እንደባልና ሚስት አብረው የሚኖሩ በቀላሉ የማይታዩና የማይቆጠሩ ዜጎች ባሉበት ሀገር ግንኙነቱን እውቅና መጓፈግ ሆኑ ላለማየት ዓይንን የመጨፈን ያህል ስለሚሆን ግንኙነቱ ዕውቅና ሊሰጠው አይገባም የሚለው ክርክር ተቀባይነት የሚሰጠው ሆኖ አልተገኘም። ሕጉ ዕውቅና ሰጠውም አልሰጠውም ግንኙነቱ እንደሆነ መቀጠሉ አይቀርም፤... መሐሪ፤ ዝኒ ከማሁ፤ ገጽ 122-123.

⁸² የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ፤ ምዕራፍ ሰባት፤ አንቀጽ 98-107.

⁸³ ዝኒ ከማሁ፤ አንቀጽ 102.

ነገረውን ከመጀመራቸው በፊትም ሆነ አብረው እያሉ የንብረት ግንኙነታቸውን በውል ዘርዘረው ማስቀመጥ ይችላሉ። እንዲህ ሲሆን ውሉ ግንኙነቱን ይገዛዋል። እርግጥ ውሉ ሲደረግ ስለጋብቻ ውል የተደነገጉትን ደንቦች የተከተለ መሆኑ መረጋገጥ አለበት።⁸⁴ የጋራ ሀብትን የሚመለከት ውል በሌለበት ሁኔታ ግን በአብሮ መኖሩ ሂደት የተፈራ ሀብት ሁሉ እንደጋራ ሀብት ይቆጠራል። ይሁንና ይህ ግምት ሊወሰድ የሚችለው አብሮ ኗሪዎች ከሶስት ዓመት ላላነሰ ጊዜ በዚህ ሁኔታ የነበሩ መሆናቸው ሲረጋገጥ ብቻ ነው። እንዲያውም ለምክር ቤቱ በቀረበው ረቂቅ ይህ ጊዜ አምስት ዓመት እንዲሆን ሀሳብ ቀርቦ የነበረ ሲሆን ወደ ሶስት ዝቅ ያደረገው ምክር ቤቱ ነው።⁸⁵ ይሁንና ሁለቱ አብሮ ኗሪዎች ከሶስት ዓመት በፊት ቢለያዩ የንብረት ግንኙነታቸው ምን ይሆናል ለሚለው ጥያቄ ሕጉ የሚሠጠው ምላሽ የለም። ይህ ዝምታ ታስቦበት የተደረገ ለመሆኑ ግን አንዳንድ ፍንጮች አሉ። በአርቃቂዎቹ አተያይ ከሶስት ዓመት ላላነሰ ጊዜ አብሮ መኖር ይህን ተቋም ለመመሥረት በቂ አይደለም።⁸⁶ በዚህ አቋም ሙሉ በሙሉ ለመስማማት አስቸጋሪ ይሆናል። ሕጉም ራሱ ቢሆን ሶስት ዓመትን የንብረት ውጤትን ለማምጣት ተገቢ ነው ያለው ጊዜ እንጂ ግንኙነቱን በአጠቃላይ ውጤታማ ለማድረግ በቂ ነው ያለው ጊዜ መስሎ አይታይም። አብሮ መኖርን ተከትለው የሚመጡት ሌሎች ሕጋዊ ውጤቶች ይህን የጊዜ ገደብ አይጠብቁም። ለምሳሌ ልጅ ከተወለደ ሰውየው አባት ሊሆን የሚችለው ልጁ የተወለደው ግንኙነቱ ከተጀመረ ከ180 ቀናት በኋላ መሆኑ ሲረጋገጥ ብቻ ነው። ሌላ የተለየ ጊዜ የለውም። የጋብቻ ክልከላ ውጤትም ቢሆን ከዚህ አይለይም። የአብሮ መኖር ግንኙነቱ ከጀመረ በኋላ ሰውየውም ሆነ ሴትየዋ ጋብቻ ቢኖር ኖሮ ማግባት የማይችሉትን ሰው በዚህኛውም ግንኙነት በተመሳሳይ መልኩ ማግባት አይችሉም። የጋራ ኑሮ ወጭዎችን የሚመለከተው አንቀጽም ቢሆን ይህን የሶስት ዓመት የጊዜ ገደብ እንደመነሻ አይወሰድም። በክፍል አራት እንደተመለከትነው የአንዳንድ ሀገሮች ሕግጋት የንብረት ውጤትን ከልጆች መወለድ ጋርም ያያይዛሉ። አነስተኛ የጊዜ ገደብም ያስቀምጣሉ። ልጆች ከተወለዱ ግን ይህ ጊዜ ባይደርስም አብሮ የመኖር ግንኙነቱ የንብረት ውጤት እንዲኖረው ያደርጋሉ። አንዳንዴም ከጊዜው በፊት ግንኙነቱ ቢቋረጥ የሚኖረውን አማራጭ አብረው ይፈትሻሉ። እርግጥ በኛም ሕግ ቢሆን ግንኙነቱ ሲቋረጥ አንደኛው ጥፋት ፈጽሞ ከሆነ ሌላኛው ወገን ካሳ የመጠየቅ መብት አለው። ይህም የጋራ ሀብቱን ለመከፋፈል ከሚያቀርበው የመብት ጥያቄ በተጨማሪ ነው። እንደዚያም ቢሆን ይህ ጊዜ ከመድረሱ በፊት ሀብትና ንብረት ሊገኝ ስለሚችል ግንኙነቱ ሲቋረጥ አንዱ በሌላው ኪሳራ የሚበለጽግበት በር ዛሬም ቢሆን ጥርቅም ብሎ ተዘግቷል ማለት አይቻልም።

⁸⁴ ዘኢ. ከማሁ. እንቀጽ 42-48.

⁸⁵ መሐሪ፣ ዘኢ. ከማሁ.

⁸⁶ ዘኢ. ከማሁ.

ሌላው ወገን የተፈራው ንብረት የግሉ መሆኑን ማስረዳት ካልቻለ ለጋራ ንብረት የጊዜ ገደብ የማስቀመጡ ጠቀሜታም ቢያንስ አነጋጋሪ ይሆናል። በሕጉ ትርጉም መሠረት ሶስት ዓመት ከሞላ ግንኙነቱ ከተመሠረተበት ጊዜ ጀምሮ ወደኋላ የተፈራው ሀብትና ንብረት ሁሉ የጋራ ይሆናል። ሶስት ዓመት ካልሞላ ግን በጋራ ጥረት የተፈራ ሀብትም ቢሆን የጋራ አይሆንም። ንብረቱን በስሙ ያደረገው ወገን ባለሀብት እንደሆነ ይቀራል። ከሶስት ዓመት አንዲት ቀን እንኳ ብትቀርም።

አዲሱ የቤተሰብ ሕግ ከወጣ ከጥቂት ዓመታት በኋላ በቀረበ አንድ የፍርድ ቤት ክርክር⁸⁷ እላይ የተጠቀሰው ችግር የተንጸባረቀበት የሕግ ጥያቄ ተነስቶ ነበር። በዝያ ጉዳይ ከሳሽዋ ሌዴራሉ የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት አቤቱታ ስታቀርብ የሚከተለውን ገልጿ ነበር። እርሷና በተጠሪነት የተሰየመው ሰው ከ1990 ዓ.ም ጀምሮ እንደባልና ሚስት አብረው እየኖሩ ሳለ በ1992 ዓ.ም በጽሁፍ በተደረገ ሥርዓት የባህል ጋብቻ መፈጸማቸውን፣ እንደገናም በ1995 ዓ.ም ብሔራዊ ጋብቻ ማድረጋቸውን፣ ገልጿ ከዚያ ወዲህ በተፈጠረ አለመግባባት መነሻነት የፍች ውሳኔ ይሠጣት ዘንድ ጠየቀች። ሰውየው በበኩሉ በሌሎች የክርክር ነጥቦች መልሱን ከሠጠ በኋላ በዚህኛውም ጉዳይ ሁለቱ ከ1992 ዓ.ም በፊት በወዳጅነት እንጅ እንደባልና ሚስት አብረው እንዳልኖሩ ገልጿ ተከራክረ። ፍርድ ቤቱ በሠጠው ውሳኔ ሁለቱ በ1992 ዓ.ም በጋብቻ ሲተሳሰሩ እንደባልና ሚስትም ሆነ በወዳጅነት የመኖራቸው ሁኔታ የተቋረጠ ስለሆነ ከተጠቀሰው ጊዜ በፊት አብረው ኖረዋል ቢባል እንኳ በሕጉ አንቀጽ 102(1) የተጠቀሰው ጊዜ ስላልተሟላ ከጋብቻ በፊት ያለው ጊዜ ተይዞ ለንብረት ክፍፍል እንዲታሰብላት ያቀረበችው ጥያቄ ተቀባይነት የለውም ብሏል። ጉዳዩን በይግባኝ የተመለከተው ፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት ይህን የበታች ፍርድ ቤቱን አቋም ባለመቀበል ከ1990 እስከ 1992 ዓ.ም ባለው ጊዜ ሁለቱ እንደባልና ሚስት አብረው መኖራቸውን ለማረጋገጥ የቀረቡለትን ማስረጃዎች ሰምቶ በንብረት ክፍፍሉ ላይ ተገቢውን እንዲያደርግ ሲወስን የሚከተለውን ፍሬ ነገር በትችት መልክ አስፍሯል።

“መልስ ሰጭ (የሥር ከሳሽ) በበኩላቸው በዚህ ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤትም ሆነ በሥር ፍርድ ቤት ከተጠቀሰው አንጻር መግት የሚያቀርቡት በተገለጹት ዓመታት ከይግባኝ ባይ ጋር ከጓደኝነት ውጭ እንደባልና ሚስት አብረው ያልኖሩ መሆኑን ነው። ይህ ከሆነ ደግሞ የሥር ፍርድ ቤት ግራ ቀኙ በገለጹት ጊዜያት ውስጥ እንደባልና ሚስት አብረው መኖር አለመኖራቸውን በሕጉ መሠረት የግራ ቀኙን ማስረጃዎች ሰምቶ ማረጋገጥ ይጠበቅበት ነበር። ይሁንና ግን ይህንን ሳይፈጽም በተገለጹት ዓመታት ግራ ቀኙ እንደባልና ሚስት ኖረዋል

⁸⁷ የኮምፕዩተር መዝገብ ቁጥር 64743፣ ፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት፣ ኢደስ አበባ.

እንኳን ቢባል ይህ ጊዜ ከሦስት ዓመት በታች ስለሆነ በሕግ ፊት ውጤት የለውም ብሎ ውሳኔ መደምደሚያ ላይ መድረሱ በተለይም ደግሞ ይህ ግንኙነታቸው ይበልጥ በጋብቻው መተሳሰር ስለመጠናከሩ ከመግለጹ ጋር ታክሎ ውሳኔውን አንድ ወንድና ሴት ከጋብቻ ውጭ እንደባልና ሚስት ከሦስት ዓመት በላይ ከኖሩ በንብረት ረገድ ግንኙነቱ ልክ የጋብቻ ውጤት እንደሚኖረው በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አንቀጽ 102 (1) ላይ የተቀመጠውን ዓላማ ያላገናዘበ ሆኖ ይህ ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት አግኝቶታል።⁸⁸

ይህ ጽሑፍ በሚዘጋጅበት ወቅት ጉዳዩ እንደገና በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ተመልሶ እየታየ ስለሆነ በሕጋዊ ውጤቱ ላይ ተጨማሪ አስተያየት መስጠቱ ተገቢ ስለማይሆን በዚህ ታልፏል። ይሁንና የጉዳዩ ይዘት የጋራ ንብረት ውጤትን ለማምጣት ታስቦ የተቀረጸው አንቀጽ አሁንም ያልተወራረዱ ሂሳቦች እንዳሉበት አመለካከት ነው።

በሌላ ጉዳይ ደግሞ ይኸው የጋራ ሀብት ክርክር ለየት ባለ መልክ ቀርቦ ከፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት እስከ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት ቀርቦ ታይቷል። በዚህኛው ክርክር በቅድሚያ የታየው ጉዳይ ሴትየዋ ከ1984 ዓ.ም እስከ 1996 ዓ.ም ድረስ ከተጠሪው ጋር ጋብቻ ስንፈጽም አብረን ከኖርን በኋላ አሁን ማስማማት ስላልቻልን ግንኙነቱ የተቋረጠ ስለሆነ አብረን በቆየንበት ጊዜ ያፈራነውን ሀብት ያካፍለኝ፤ ከግንኙነቱ ለተወለዱት ሁለት ልጆችም ቀለብ ይቆረጥልኝ፤ ትላለች። ሰውየው በበኩሉ ሁለት ልጆች መውለዳቸውን አምኖ አብረን የኖርነው እሷ እንደምትለው ከ1984 ዓ.ም ጀምሮ ሳይሆን ከ1994 ዓ.ም ነው፤ በጋራ ያፈራነውም ሀብት ስለሌለ የማካፍላት ነገር የለም፤ በማለት ተከራክሯል። ሁለቱም ወገኖች የየበኩላቸውን ማስረጃ ካቀረቡ በኋላ የፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ግንኙነቱ የቀጠለው ከ1984 ዓ.ም ጀምሮ ነው በማለት ለአመልካቹ ይወሰናል።⁸⁹ ነገሩ በዚህ ብቻ አላበቃም። ፍርድ ቤቱ በሰጠው ውሳኔ መሠረት አመልካቹ ይገባኛል የምትለውን የጋራ ሀብት ዝርዝር አቀረበች። ተጠሪው ደግሞ ከ1984 ዓ.ም ጀምሮ ሁለቱ አብረው ኖረዋል ቢባልም አመልካቹ በቤተሰብ ሕጉ ድንጋጌ መሰረት መካፈል የምትችለው እሷም ገቢ ኖሯት ለጋራ ሐብቱ አስተዋጽኦ አድርጋ ቢሆን ነው፤ ይሁንና ትተዳደር የነበረው በእኔ ገቢ ብቻ እንጂ እሷ ያበረከተችው ነገር ስለሌለ ሀብት መካፈል አትችልም፤ የጋራ ንብረት ተፈርቷል እንኳን ቢባል ሕጉ ተፈጻሚ የሚሆነው ከ1992 ዓ.ም ጀምሮ ስለሆነ አመልካቹ ከዛ በፊት በተፈሩት ሐብቶች ላይ የክፍያ ጥያቄ ማንሳት አትችልም በማለት አጥብቆ ተቃውሟል። ፍርድ ቤቱም እነዚህ ጭብጦች ይዞ በሰጠው ውሳኔ በሁለቱም የመቃወሚያ ነጥቦች ላይ የተጠሪውን ክርክር አልተቀበለውም።

⁸⁸ የኮምፕዩተር መዝገብ ቁጥር 47270፤ ፌዴራል ከፍተኛው ፍርድ ቤት፤ አዲስ አበባ.

⁸⁹ የፍትሕ ብሔር መዝገብ ቁጥር 12802፤ ፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት።

የመጀመሪያውን ጭብጥ አስመልክቶ ፍ/ቤቱ በውሣኔው ባሰፈረው ትችት የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አንቀጽ 322 ሕጉ ሲወጣ በፍ/ቤት ወይም በቤተዘመድ የሽምግልና ጉባዔ በመታየት ላይ ያሉ ጉዳዮች በአዲስ ሕግ እንደሚታዩ መደንገጉን፤ አዲሱ አዋጅ ተፈፃሚ የሚሆነው ሕጉ ከመውጣቱ በፊትም ሆነ በኋላ ለተጋቡ ወይም ጋብቻ ሳይመሰርቱ አብረው ለሚኖሩ ሰዎች ሁሉ መሆኑን ከገለፀ በኋላ ሀሳቡን ሲያጠቃልል እንዲህ ብሏል፡፡

“ሕጉ የወጣው ሕጉ በወጣበት ወቅት የነበረ ቤተሰብን ለመጠበቅ ሳይሆን ወደፊት የሚመሰረትን ግንኙነት ወይም ጋብቻን ለመጠበቅ ብቻ ታስቦ ነው በሚል ሕጉን ተርጉመው የተጠሪ ጠበቃ ያነሱት ክርክር በምንም መልኩ ተቀባይነት ሊኖረው የማይችልና ከሕጉ መንፈስ የወጣ በመሆኑ ፍርድ ቤቱ ውድቅ አድርጎታል፡፡”⁹⁰

ሁለተኛውን መቃወሚያ በተመለከተ ፍ/ቤቱ ለውሣኔው መሰረት ያደረገውን ምክንያት እንደሚከተለው አስፍሮአል፡፡

“የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አንቀጽ 102 (1) (2) ተቃራኒ ማስረጃ ካልቀረበ በስተቀር አንድ ወንድና አንዲት ሴት ጋብቻ ሳይፈጽሙ እንደ ባልና ሚስት ሆነው ከሶስት ዓመት ላላነሰ ጊዜ ከቆዩ በግንኙነታቸው ወቅት የተፈሩ ንብረቶች ሁሉ የጋራ ሀብት እንደሆኑ ግምት ይወሰዳል፡፡”⁹¹

ተጠሪው በሁለቱም ደረጃ በተሰጡት ውሳኔዎች ላይ ለፌዴራል ከፍተኛው ፍርድ ቤት እና ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት ይገባኝ ና የሰበር አቤቱታ ያቀረበ ቢሆንም ተቀባይነት አላገኘም፡፡

ከጋራ ሀብት ጋር ተያይዞ የሚታየው ሌላው ጉዳይ ሀብቱ ስለሚፈጠርበት ሁኔታ ነው፡፡ በጋብቻም ሆነ በአብሮ መኖር ግንኙነት የተገኘ ሀብት የግል ወይም የጋራ ለመሆኑ ሶስተኛ ወገኖች የሚያውቁበት መንገድ ብዙ ጊዜ አይኖርም፡፡ እንደሚታወቀው ለዚህ ችግር ሕጉ ያበጀው መላ ስለጋራ ንብረት ግምት መውሰድ (presumption of community property) ነው፡፡ የግሌ ነው የሚለው ወገን ይህን ፍሬ ነገር ማስረዳት ካልቻለ ሀብቱ ምንጊዜም የጋራ ነው፡፡ ንብረቱ በአንደኛው ተጋቢ ወይም አብሮ ኗሪ ስም የተመዘገበ መሆኑ በዚህ ረገድ የሚያመጣው የተለየ ውጤት የለም፡፡⁹² ተቃራኒ ማስረጃ በማቅረብም ቢሆን ንብረትን የግል ማድረግ የሚቻለው በውሱን ሁኔታዎች ብቻ ነው፡፡ የግሌ ነው ባዩ ወገን ንብረቱን ያገኘው አብሮ የመኖር ግንኙነቱ ሳይጀመር መሆኑን፤ ግንኙነቱ ከተጀመረ በኋላ የተገኘ ከሆነ ደግሞ ሀብቱ ለግሉ በተደረገለት ስጦታ ወይም በውርስ ያገኘው መሆኑን በብቃት ማስረዳት

⁹⁰ ዝኒ. ከማሁ.

⁹¹ ዝኒ. ከማሁ.

⁹² የተሻሻለውን የቤተሰብ ሕግ አንቀጽ 63(1) ከ 102(2) ጋር ያገናዝባል፡፡

ይጠበቅበታል። በአብሮ መኖሩ ሂደት በግል ሀብት ለውጥ ወይም በግል ገንዘብ የተገዛ ንብረት ከሆነ ደግሞ ይህ እንደተደረገ ጉዳዩ ለፍርድ ቤት ቀርቦ የግል ነው እንዲባል የግድ ነው።⁹³ እንዲህ ካልተደረገ ግን የንብረቱ ዕጣ ፋንታ ያው በጋራ ሀብትነት መፈረጅ ነው። ከንብረት ጋር ተያይዞ የሚታየው ሌላ ፍሬ ነገር የአብሮ ኗሪዎች የጋራ ዕዳ ነው። በቀድሞው ሕግ እንዲህ ዓይነት ዕዳ ሲመጣ የአንድነትና የነጠላ ተጠያቂነት ያለበት ወንድ ብቻ ነው።⁹⁴ ይህም ማለት አብሮ ኗሪዎች በግል ወይም በጋራ ለኑሮአቸው ብለው ዕዳ ውስጥ ከገቡ ገንዘብ ጠያቂዎች መክሰስ የሚችሉባቸው የመብት አካሄዶች የተለያዩ ናቸው። ዕዳው የመጣው ሰውየው ብቻውን በገባው ግዴታ መነሻነት ከሆነ ገንዘብ ጠያቂዎች ሴቷን መክሰስ አይችሉም። ዕዳው የመጣው ሴቱ በገባቸው ዕዳ ከሆነ ገንዘብ ጠያቂዎች በመረጡት አካሄድ ወንዱን ወይም ሴቱን አለበለዘያም ሁለቱንም በጋራ መክሰስ ይችላሉ። በመሆኑም የአንድነትና የነጠላ ግዴታ የሚሠራው በወንድ ላይ ብቻ ነው ማለት ነው።⁹⁵ በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ ግን ሁኔታው ተለውጦ ደንቡ በሴትየዋም ላይ ጭምር እንዲሠራ ተደርጓል። የፊተኛው ሕግ በወንዱ ላይ ጫናውን ያከበደው የኢኮኖሚ የበላይነቱ የወንዱ ነው በሚል ግምት ይመስላል።

ከቀድሞው ሕግ እንዲወጡ የተደረጉት ሌሎች ሁለት ደንቦች ቀለብ የመስፈር ግዴታንና ውርስን የሚመለከቱ ናቸው። የውርስ ነገር ቀድሞውኑም አስፈላጊ ስላልነበረ መውጣቱ ተገቢ ይመስላል። ምክንያቱም አብሮ መኖርም ሆነ ጋብቻ የወራሽነት መብት እንደማያስከትሉ በሕግ ሥርዓታችን ተቀባይነት አግኝቷልና። እርግጥ ነው እዚህም ላይ ቢሆን ጥያቄ ማንላት ይቻላል። እስከዛሬ ባለው ሕግ ይህ መብት ባይኖርስ ዛሬ ብንፈትሸው ክፋት አለውን? አንዳንድ ሀገሮች እንደሚያደርጉት ባሏ ወይም ጓደኛዋ የሞተባት ሴት በኑዛዜ ውርስ የመጠየቅ መብት ከሌላት የተወሰነ ጥቅም በውርስ ቢጠበቅላትስ? ወዘተ፤ ቀለብ የመስፈር ግዴታ ግን ከሕጉ መውጣቱ ብቻውን ሁሉንም ላያስማማ ይችላል። እርግጥ እዚህ ሥፍራ ላይ በተለይ የፍትሐ ብሔሩ ሕግ ይህን “The obligation to supply maintenance” የሚለውን ጽንሰ ሀሳብ የሚፈታው “የጡረታ ግዴታ” በሚለው ሐረግ ነው።⁹⁶ ይህ በተለምዶ ጡረታ የሚለውን ቃል ከምንመለከትበት ዕይታ ጋር ሲታይ አሳሳች ሊሆን ይችላል። በተለይም ከመንግሥት ሠራተኞች የጡረታ ሕግጋት አካያ ሲታይ ችግሩ የበለጠ ይጉላል። ይሁንና የቀድሞው ሕግ “የጡረታ ግዴታ”

⁹³ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 57 እና 58.
⁹⁴ የፍ.ብ.ሕ.ቁ.714.
⁹⁵ የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1896-1909፣ ስለዚሁ የአንድነትና የነጠላ ግዴታ ደንብ አፈጻጸም የበለጠ ግንዛቤ ለማግኘት፣ ጥላቡን ተሾመ፣ የኢትዮጵያ የውል ሕግ መሠረተ ሀሳቦች፣ ምዕራፍ 4፣ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ 1988፣ ይመለከቷል።
⁹⁶ የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 711.

ሲል በዚያው ሕግ ስለቀሰብ መስፈር ወደተቀመጡት ግዴታዎች ማመላከቱ ነው።⁹⁷ ይህንን አካሄድ የፍትሕ ብሔሩ ሕግ የእንግሊዝኛው ቅጅ የበለጠ እንልቶ ያስቀምጠዋል።⁹⁸ ሳይጋቡ አብሮ መኖር ቤተሰብ የመመሥረት ውጤት ያለው መሆኑ ከተረጋገጠና ጥበቃም ከተደረገለት መሆኑ ያለበት የቀሰብ መስጠት ግዴታ አይኖርም የሚለውን የቀድሞ ደንብ ከአዲሱ ሕግ ማውጣት ብቻ ሳይሆን ግዴታውን በአወንታዊ መልኩ ማስቀመጥ ነበር። ይህም በቤተሰብ አባላት መሀል መኖር ያለበትን የመረዳዳትና የመደጋገፍ ግዴታ የበለጠ ሊያጠናክረው ይችላል። እርግጥ በአዲሱ ሕግ ይህ ግዴታ የለም እስካልተባለ ድረስ በውስጡ ታዋቂ ተቀባይነት አለው ብሎ መናገር ይቻል ይሆናል። ነገር ግን ጉዳዩ ለትርጉም የተጋለጠ ይሆናል። ግዴታው ተፈጻሚ ከሚሆንበት ሰው አንጻርም ሲታይ በግልጽ ባልተቀመጠ ሕግ ሀላፊነት አለብህ ማለቱም ነገሩን ይበልጥ አከራካሪ ያደርገዋል።

አብሮ መኖር የንብረት ግንኙነት ከማስከተሉ አኳያ በተጓዳኝ የሚታዩ ሌሎች ነጥቦችም አይጠፉም። ከእነዚህ አንዱ ነጋዴ የሆኑ ሰዎችን የሚመለከቱት የንግድ ሕግ ድንጋጌዎች በአብሮ ኗሪዎች ላይ የሚኖራቸው ውጤት ነው። በንግድ ሕግ መሠረት ነጋዴ የሆነው ተጋቢ ይህንን ሥራ ሲያካሂድ ለሚገባው ዕዳ ባልና ሚስቱ የግልና የጋራ ተጠያቂነት አለባቸው። ይህ ሀላፊነት ወደእርሱ እንዲመጣ የማይፈልግ ተጋቢ ወገን መቃወሚያውን በንግድ መዝገብ ማግኘት አለበት።⁹⁹ ከዚህ የሚነሳው ጥያቄ ታዲያ ይህ ድንጋጌ ለአብሮ ኗሪዎች ምን ይህል ተፈጻሚ ይሆናል የሚለው ነው። የራሱ የአፈጻጸም ችግርም ይኖረዋል። አንዱ አብሮ ኗሪ ወደ ሚመለከተው ባለሥልጣን ሂዶ መቃወምያዩን በንግድ መዝገብ ላግባ ቢል ባለሥልጣኑ ምን ይዞ ነው የጠየቀውን የሚፈጽምለት? ግንኙነቱ የጋራ ሀብት የማምጣት ውጤት ካለውና ይህም ውጤት መብትና ግዴታን ይዞ የሚመጣ ከሆነ የንግድ ሕጉ ለአብሮ ኗሪዎችም ጭምር ተፈጻሚ ይሆናል ማለት ውጤታማ የሕግ አተረጓጎም ነው። ነገር ግን በተለይ ሁለተኛው ጥያቄ የውዝግብ ምንጭ ሊሆን ይችላል። ከዚህ የንግድ ሕግ ሳንወጣ ሌላው ሊያከራክር የሚችለው ድንጋጌ ስለ ሕይወት መድን የተቀመጠው ደንብ ነው። የመድን ገቢው ባል ወይም ሚስት እና ልጆቹ በስም ተለይተው ባይጠቀሱም የመድን ተጠቃሚዎች እንደሚሆኑ ሕጉ ይናገራል።¹⁰⁰ በዚህ ድንጋጌ አብሮ ኗሪዎች ተጠቃሚ መሆን ይችላሉን? በውል ሕግ ድንጋጌዎች አንድ ሰው ወደታች

⁹⁷ የፍ.ብ.ሕ.ቁ 807-825.

⁹⁸ የቁጥር 711 የእንግሊዝኛው ቅጅ እንዲህ የሚል ነው። "An irregular union shall not create any obligation to supply maintenance between the man and the woman engaged in such union"

⁹⁹ የ1952 ዓ.ም የኢትዮጵያ የንግድ ሕግ፣ ነጋሪት ጋዜጣ በተለይ የወጣ አሥራ ዘጠነኛ ዓመት ቁጥር 3፣ ከቁጥር 16 እስከ 19፣ ከዚህ በኋላ "የንግድ ሕግ" ተብሎ የሚጠቀስ።

¹⁰⁰ የንግድ ሕግ ቁጥር 702(2).

የሚቆጠሩ ተወላጆቹን፤ ወይም ወደላይ ያሉ ወላጆቹን እና የትዳር ንደኛውን ግልጽና የማይመለስ ከሆነ አደጋ ለመከላከል ሲል ተገዶ የገባው ውል ፈራሽ ይሆናል።¹⁰¹ ከቤተሰብ ግንኙነት በመነጨ አክብሮት የተነሳ አንድ ባለገንዘብ በመብቱ በወቅቱ ባይሠራበት የይርጋ ሕግ አይመለከተውም የሚል ደንብም በዚሁ ሕግ እናገኛለን።¹⁰² በተደረገ የመንፈስ መጫን ላቢያ ሚች ለሚሰቱ ወይም ከእሷ ለተወለዱት ልጆች ያደረገውን የኑዛዜ ስጦታ ከሚሰቱ ያልተወለዱት ልጆች በሙሉ ወይም በከፊል ማፍረስ እንደሚችሉ ሕጉ ይደነግጋል።¹⁰³ በእነዚህ ሕጎች አብሮ ኗሪዎች ተጠቃሚ ወይም ተጉጅ የሚሆኑባቸው አጋጣሚዎች ይኖራሉ? ከባልና ሚስት አንዱ ለደረሰበት የአካልና የንግድ ጉዳት ሌላኛው የጉዳት ካሳ መጠየቅ እንደሚችል የሚደነግጉ ደንቦች በፍትህ ብሔሩ ሕግ ይገኛሉ።¹⁰⁴ የእነዚህ ደንቦች ተፈጻሚነት ከአብሮ ኗሪዎች መብት አኳያ እንዴት ይታያል? ሌሎችም ወደተለያዩ ሕጎች ዝርዝር ፍተሻ ስንገባ የምናነሳቸው ጥያቄዎች ሊኖሩ ይችላሉ። ሕግ አውጭውም ቢሆን ሁሉንም ቀዳዳዎች ደፍኖ አይዘልቃቸውም። እንዲህ ዓይነት ጉዳዮች ዕልባት የሚያገኙት የሰከነ የዳኝነት አሠራር ሰፍኖ ፍርድ ቤቶቻችን እንደየሁኔታዎቹ በሚወስዷቸው አቋሞች ነው። የታዋቂውን ፈረንሳይ የሕግ ሊቅ የማርሴል ፕላንየልን አነጋገር ለመጠቀም፤ ሕጉ ሕያው ሆኖ የሚላወሰው በፍርድ ቤቶች ውሳኔ አማካኝነት ብቻ ነው።¹⁰⁵

በዚህ ረገድ መታለፍ የሌለበት አንዱ ጉዳይ የጡረታ መብትን የሚመለከተው ነው። ዛሬ በሀገራችን ሥርዓት ባለው መልኩ እየተተገበረ ያለው የማንበራዊ ዋስትና ደንብ የመንግሥት ሠራተኞችን የጡረታ መብት የሚመለከተው ሕግ ብቻ ነው። አሁን በሥራ ላይ ባለው የጡረታ አዋጅ መሠረት የመብቱ ተጠቃሚ ለጡረታው ምክንያት በነበረው ሥራ ተሰማርቶ ለመንግሥት የአስተዳደር ወይም የልማት ድርጅቶች አገልግሎት ሲያበረክት የቆየ ሰው ነው።¹⁰⁶ ሌሎች ሰዎች በዚህ መብት ተጠቃሚ የሚሆኑት እርሱ ሲሞት በሥፍራው በመተካት (survivors' benefit) ነው። ለዚህም ደግሞ ጠያቂዎቹ ወይ የሚች የትዳር ንደኛ (ባል ወይም ሚስት) አሰበሰዘያም አካለ መጠን ያላደረሱ ልጆች ወይም መተዳደርያ የሌላቸው አቅመ ደካማ የሚቻሉ

¹⁰¹ የፍ.ብ.ሕ.ቁ.1706.
¹⁰² የፍ.ብ.ሕ.ቁ.1853.
¹⁰³ የፍ.ብ.ሕ.ቁ 872 እና 873.
¹⁰⁴ የፍ.ብ.ሕ.ቁ 2113-2117.
¹⁰⁵ ፕላንየል፣ ዘኒ ከማሁ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 39 የተመለከተው ሥራ፣ ሾልዩም1 ክፍል 1፣ የጸሐፊው አባባል ወደ እንግሊዝኛ የተመለሰው፡ “In the judgment alone is to be found the law in its living form” ተብሎ ነው።
¹⁰⁶ የመንግሥት ሠራተኞች ጡረታ አዋጅ ቁጥር 345/1995፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ ዘጠነኛ ዓመት ቁጥር 65.

ወላጆች እንደሆኑ ማስረዳት ይጠበቅባቸዋል።¹⁰⁷ በሕጉ ትርጉም መሠረት ባልም ሆነ ሚስት ዋናው የጡረታ መብት ተጠቃሚ በህይወት እያለ ሌላኛው በዚህ መብት ላይ የይገባኛል ጥያቄ ሊያነሳ ይችላል ብሎ መደምደም በፊንስ አስቸጋሪ ነው። ከሞተ በኋላ ደግሞ ጥያቄውን የሚያነሳው ተጠቃሚው ሲሞት የነበረው የትዳር ጓደኛ ነው።¹⁰⁸ ወደ አብሮ ኗሪዎች ስንመጣ ግን የጡረታ ሕጉ በግልጽ የሚናገረው ነገር የለም። እንዲያውም ሕጉ ሲሻሻል ይኸው ችግር ከግምት ውስጥ መግባቱ ራሱ አጠራጣሪ ሊሆን ይችላል።

ሳይጋቡ አብሮ መኖርን በተመለከተ በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ ያሉት ቀሪ ጉዳዮች የግንኙነቱን መቋረጥና ማስረጃን የሚመለከቱ ናቸው። ሁለቱ ነዋሪዎች ተስማምተው ወይም በአንደኛው ወገን የግል ውሳኔ ግንኙነቱ ቀሪ ሊሆን ይችላል። ይህን ለማድረግ አብሮ ኗሪዎቹ ፍርድ ቤት ወይም ሌላ አካል ዘንድ መቅረብ አያስፈልጋቸውም። የሚኖር ነገር ካለ የተፈራውን ሀብት በውላቸው ወይም በሕጉ መሠረት ተካፍለው መለያየት ነው። ይሁንና ግንኙነቱ የተቋረጠው በአንደኛው ወገን በሚመኝኝ ጥፋት ከሆነና ይህም በሌላው ላይ ጉዳት ማድረሱ ከተረጋገጠ ተጉጅው ካሳ የመጠየቅ መብት አለው።¹⁰⁹

ማስረጃን በተመለከተ እንደባልና ሚስት አብሮ መኖር የሚረጋገጠው በሁኔታ (possession of status) ነው። በሕጉ ትርጓሜ ሁኔታ እንደሚከተለው ተገልጿል።

“አንድ ወንድና አንዲት ሴት ጋብቻ ሳይፈጽሙ እንደ ባልና ሚስት አብረው ይኖራሉ የሚባለው ምንም እንኳን በሕግ የተጋቡ ባይሆኑም የተጋቡ ሰዎችን ሁኔታ ሲያሳዩና ቤተዘመዶቻቸውና ማኅበረሰቡ እንደተጋቡ ሰዎች የሚኖሩ ናቸው ብለው ሲገምቷቸው ነው።”¹¹⁰

ይህን ለማስረዳትም ሆነ ለማስተባበል ማስረጃ ማቅረብ አስፈላጊ ነው። በአዲሱ ሕግ ማስረጃው የሰው፣ የጽሁፍ ወይም ሌላ ሊሆን ይችላል። የፍትሐ ብሔር ሕጉ ግን ምስክሮች ማቅረብን የግድ ይላል። ይሁንና አዲሱ ሕግ በቀድሞው ሕግ ሳይጋቡ አብረው በሚኖሩ ሰዎችና ጋብቻ ስለመኖሩ የጽሁፍ

¹⁰⁷ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 34-39.

¹⁰⁸ እርግጥ ተጠቃሚው ሲሞት ቀደም ሲል የተፈቱ ሚስቶች ወይም ባሎች ይህን ጥያቄ ከማንሳት ለምን ይታገዳሉ? መብቱ የተገኘው እነሱ በትዳር በነበሩበት ጊዜ ከሆነ ድርሻቸውን በዚያው ልክ አስልተው መጠየቅ አይችሉም? የሚሉ ጥያቄዎችንም አብሮ ማንሳት ይቻላል። እንዲህ ዓይነት ጥያቄዎች በፍርድ ቤቶችም አልፎ አልፎ ይነሳሉ ይባላል።

¹⁰⁹ የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ፣ አንቀጽ 105.

¹¹⁰ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 106.

ማስረጃ ማቅረብ በማይችሉ ተጋቢዎች መሀል የነበረውን ውዥንብር በተፈላጊው መጠን ያጠራው አይመስልም። ስለትዳር ሁኔታ የሚደነግገው የዚህ ሕግ አንቀጽ ትርጉሙን እንዲህ በማለት ያስቀምጠዋል።

“አንድ ወንድና አንዲት ሴት የትዳር ሁኔታ አላቸው የሚባሉት ራሳቸውን እንደ ባልና ሚስት የሚቆጥሩና የሚኖሩ ከመሆናቸውም በላይ ቤተዘመዶቻቸውና ማኅበረሰቡ እንደ ባልና ሚስት የሚቀበሏቸው ሆነው ሲገኙ ነው።”¹¹¹

እዚህም ላይ አዲሱ ሕግ በቀድሞው ሕግ የጋብቻ ጽሁፍ ሊቀርብለት ባልቻለ ጋብቻና ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት አብረው በሚኖሩ ሰዎች ሁኔታ መሀል የነበረውን ያልጠራ ትርጉም ግልጽ ያደረገው አይመስልም። በቀድሞው ሕግ ይህን የኑሮ አኳኋን ማስረዳትም ሆነ ማስተባበል ይቻል የነበረው አስተማማኝ ምስክሮችን በማቅረብ ነበር።¹¹² የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ ይህን ደንብ በመጠኑ ለውጦታል። አሁን ሁኔታውን በምስክር ብቻ ሳይሆን በሌላም ዓይነት ማስረጃ ማስረዳት ይቻላል። ስለማስረጃ የሚናገረው አንቀጽ 106(3) የአብሮ መኖር ሁኔታው አለ የሚለው ወገን ይህንኑ “ለማስረዳት የቻለ እንደሆነ ፍርድ ቤቱ ሁኔታው እንዳለ ግምት መውሰድ እንደሚችል ይደነግጋል።” “ማስረዳት መቻል” የሚለው ሐረግ የማስረጃውን ዓይነት የሚገድብ ስላልሆነ አሁን ሁኔታውን በምስክር፣ በጽሁፍ፣ ወይም በሌላ ተቀባይነት ባለው ማስረጃ ማሳየት ይቻላል ብሎ መተርጎሙ አግባብ ይሆናል። በተለይም ሁኔታውን ማስተባበል ስለሚቻልበት መንገድ የተቀመጠው የአንቀጽ 106 ንዑስ አንቀጽ 4 ፍርድ ቤቱ ስለሁኔታው መኖር የወሰደውን ግምት በማናቸውም ዓይነት ማስረጃ ማስተባበል እንደሚቻል መደንገጉ ቀደም ሲል የነበረው የማስረጃ ዓይነት ገደብ መነሳቱን የበለጠ ግልጽ ያደርገዋል።

ዋናው ችግር ግን ከማስረጃው ዓይነት ጋር የተያያዘ አይደለም። ችግሩ ጋብቻን ስለማስረዳትና ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት አብሮ መኖርን ስለማስረዳት በአዲሱ ሕግ በተቀመጡት ሁለት ድንጋጌዎች መሀል ይህ ነው ሊባል የሚችል የጉላ ልዩነት አለመኖሩ ነው። ከፍ ብሎ በተጠቀሱት ሁለት አንቀጾች መሠረት ሁለቱንም ተቋሞች ለማስረዳት በመመዘኛነት የተቀመጡት ፍሬ ነገሮች “የተጋቡ ሰዎችን ሁኔታ ማሳየት” (ይህ በላቲኑ ‘tractatus’ የሚባለው ነው) እና የማኅበረሰቡ እነርሱን እንደተጋቡ ሰዎች አድርጎ መውሰድ (ይህኛው ደግሞ በዛው በላቲኑ ደንብ ‘fama’ የሚባለው መሆኑ

¹¹¹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 96.

¹¹² የፍ.ብ.ሕ.ቁ 719.

ነው)¹¹³ ናቸው። በእነዚህ ሁለት የተለያዩ ተቋሞችን ለመግለጽ ታቅዶ በተቀረጹት አንቀጾች መሀል ያለ መጠነኛ ልዩነት ነው ሊባል የሚችለው ወንድና ሴቷ ባልና ሚስት ሲሆኑ “እራሳቸውን እንደባልና ሚስት ይቆጥራሉ” መባሉና አብሮኗሪዎች ሲሆኑ ግን “የተጋቡ ሰዎችን ሁኔታ ያሳያሉ” መባሉ ነው። ይሁንና ይህ አገላለጽ ሌላውን የጎብረተሰብ ክፍል ይቅርና የሕግ ባለሙያዎችንም የሚያግባባ ነው ማለት ያስቸግራል። በዝርዝር ስንመለከታቸው የሚከተለውን ሁኔታ እናያለን።

<u>ጋብቻ፣ አንቀጽ 96</u>	<u>አብሮ መኖር፣ አንቀጽ 106(2)</u>
1. አብሮ መኖር አለ።	1. አብሮ መኖር አለ።
2. በሕግ የሚጸና ጋብቻ አለ።	2. ጋብቻ የለም።
3. የጋብቻ ጽሁፍ ሊኖርም ላይኖርም ይችላል።	3. ጋብቻ ስለሌለ የጋብቻ ጽሁፍ የለም።
4. ራሳቸውን እንደባልና ሚስት ይቆጥራሉ።	4. የተጋቡ ሰዎችን ሁኔታ ያሳያሉ።
5. ቤተዘመዶቻቸውና ማጎበረሰቡ እንደባልና ሚስት ይቀበሏቸዋል።	5. ቤተዘመዶቻቸውና ማጎበረሰቡ እንደተጋቡ ሰዎች ይኖራሉ ብለው ይገምቷቸዋል።

አብሮ መኖር በሁለቱም ተቋሞች ስላለ እዚህ ላይ ብዙ የሚባል ነገር የለም። በሁለቱ መሀል ያለው ትልቁ ልዩነት በሕግ የሚጸና ጋብቻ አለመመስረቱ ነው። በሕጉ ድንጋጌዎች መሰረት ተቀባይነት ያለው ጋብቻ የሚመሰረተው በክብር መዝገብ ሹም ፊት (ሲቪል ጋብቻ)፣ በሃይማኖት ሥርዓት ወይም በባህል መሠረት ነው።¹¹⁴ አብሮ መኖር ግን እነዚህን ሥርዓቶች ሳይከተል የተጀመረ ግንኙነት ነው። ሶስተኛው መለኪያ የጋብቻ ጽሁፍ ጉዳይ ነው። ይህም የሚያከራክር አይደለም። የጋብቻ ጽሁፍ የሚዘጋጀው ይህንኑ ሥራ ለማከናወን ሥልጣን በተሰጠው የክብር መዝገብ ሹም ወይም ሌላ አካል ስለሆነ ማስረጃውን የሚያገኙት ከእነዚህ መንገዶች

¹¹³ በሮማውያን ሕግ የልጅነት ወይም የጋብቻ መኖር ሲረጋገጥ ሶስት ሁኔታዎች እንዲሟሉ ይጠየቅ ነበር። እነዚህም አንዱ ሌላውን በዚህ መልክ ተቀብሎ የሚጠበቅበትን ያደርግ የነበረ መሆኑ “tractatus” ወይም በእንግሊዝኛው “treatment by each other as such”፣ ጎብረተሰቡም በዚህ ዓይነት የተቀበላቸው መሆኑ “fama” ወይም በእንግሊዝኛው “reputation” እና ሶስተኛው የሥም መሰጣጠት ጉዳይ መፈጸሙ “nomen” ናቸው። በእኛ ሕግ ሚስት የባሏን ስም ስለማትወስድ ይመስላል የፍትሐ ብሔሩን ሕግ ያረቀቀት ንግግር ፊት ይገኛል። ሶስተኛውን መመዘኛ አውጥተውታል። በተጨማሪም ስለዚህ ጉዳይ ንግግር ጆርጅ ቺፔሮቪች የሰጡትን ማብራሪያ እኛሁ ሰው “The Law of Filiation Revisited” በማለት በኢትዮጵያ የሕግ መጽሔት 11ኛ ቮልዩም ላይ ያሳተሙትን ጥናት ይመለከታል።

¹¹⁴ ስለዝርዝር አፈጻጸሙ የተሻሻለውን የቤተሰብ ሕግ አንቀጽ 1 እስከ 4፣ እንዲሁም አንቀጽ 22 እስከ 27 ይመለከታል።

በአንዱ ሥርዓተ ጋብቻቸውን የሚፈጽሙ ሰዎች ናቸው። የዚህ ዓይነቱ ጽሁፍ ካለም በሁለቱ ተቋሞች መሀል ልዩነት ማበጀቱ አስቸጋሪ አይሆንም። ትልቁ ችግር የሚነሳው ጋብቻ ኖሮ የጋብቻ ጽሁፍ ሊቀርብ በማይችልበት ጊዜ ነው። የጋብቻ ጽሁፍ ሊቀርብ ያልቻለው በተለያዩ ምክንያቶች ሊሆን ይችላል። ጽሁፉ ተዘጋጅቶ በመጥፋቱ፣ በመቀደዱ ወይም በመቃጠሉ አይኖር ይሆናል። ምናልባትም ቅጂው ራሱ ማስረጃውን አሳጠው አካል ዘንድ ላይገኝ ይችላል። ይህ አንዱ ችግር ነው። በሀገራችን ሁኔታ ግን ዋነኛው ችግር ሌላ ነው። አብዛኛው የሕብረተሰብ ክፍል ጋብቻ የሚፈጽመው በሕጉ የወጡትን ዝርዝር ሁኔታዎች እያሟላ ሳይሆን በልማዳዊ መልኩ ነው። አልፎ አልፎም በሃይማኖት ሥርዓት መሰረት ጋብቻ ይፈጸማል። ለሁለቱም የጋብቻ አፈጻጸሞች ሕጉ እውቅና የሰጣቸው ቢሆንም በዚህ መልክ የሚፈጸሙ ጋብቻዎች የጋብቻ ጽሁፍ አይዘጋጅላቸውም። ስለሆነም ችግሩ የሚፈጠረው ሊቀርብ በሚችለው የማስረጃ ዓይነትና ይህ ማስረጃ ማሳየት በሚገባው ፍሬ ነገር ላይ በየጊዜው የአመለካከት ልዩነቶች ስለሚከሰቱ ነው። የጋብቻ ጽሁፍ ሊቀርብበት በማይችል ጋብቻ እና እንበለ ጋብቻ አብሮ በመኖር መሀል የሚነሳው መሳከርም ከዚህ የመነጨ ነው።

አዲሱ ሕግም ቢሆን ይህንኑ አካሄድ የተከተለ ነው። ለጋብቻ የሚቀርበው ማስረጃ የጋብቻ ጽሁፍ ሲሆን የሁኔታ ማስረጃ አስፈላጊነት የሚነሳው ይህን የመሰለ ጽሁፍ ሊቀርብ በማይችልበት ጊዜ ነው። ስለሆነም እላይ በተራ ቁጥር 4 እና 5 የተመለከቱት ችግሮች ጉልተው የሚወጡት ሁኔታን ለማስረዳት የቀረቡት ማስረጃዎች ያረጋገጡት ፍሬ ነገር ጋብቻ ነው ወይስ እንደባልና ሚስት አብሮ መኖር? የሚሉትን ጥያቄዎች ለመመለስ ሙከራ ሲደረግ ነው። አንድ ወንድና አንዲት ሴት ራሳቸውን እንደባልና ሚስት የሚቆጥሩና የሚኖሩ (they consider themselves and live as spouses) ማለትና የተጋቡ ሰዎችን ሁኔታ ያሳያሉ (they behave as married couples) ማለት ምን ያህል ይለያያል? ነገሩን እንዲሁ ሲያዩት ያው “የስልቻ ቀልቀሎ፣ የቀልቀሎ ስልቻ” አይነት አይሆንምን? አምስተኛው መለኪያ ላይ የተቀመጠው ፍሬ ነገርም ከዚህ አይለይም። ጋብቻ በሁኔታ ትርጉም ማሟላት ካለበት መመዘኛ አንዱ የቤተዘመድና የማኅበረሰቡ ሰዎችን እንደባልና ሚስት መቀበል (being considered and treated as spouses by their family and the community) ነው። አብሮ መኖር ሲሆን ደግሞ ይኸው መመዘኛ የሚገለጸው በቤተዘመዶችና በማኅበረሰቡ እንደተጋቡ ሰዎች ይኖራሉ ተብሎ መገመት (being considered as living like married people by their family and the community) ነው። እንግዲህ ዋነኛው ጥያቄ ያለው አናናራቸው በተጋቡ ሰዎች መልክ ነው ብሎ በመገመትና አናናራቸው እንደተጋቡ ሰዎች ነው ብሎ በመገመት መሀል ምን ልዩነት አለ በሚለው ጭብጥ ዙሪያ ነው። የመጀመሪያው ግምት ጋብቻን የጎለገለው ግምት ደግሞ አብሮ መኖርን

ያስረዳል ሊባል ነው። ይህም ቢያንስ የአመለካከት ልዩነትን ያመጣል። አንዳንድ ምሳሌዎች እንጥቀስ።

ብዙ ጊዜ እንደሚታየው የጋብቻ ጽሁፍ በሌለበት ጊዜ ምስክሮች ይቆጠራሉ። የሚያስረዱት ፍሬ ነገር ግን የተለያዩ ሊሆን ይችላል። አንዳንዶቹ ሥርዓተ ጋብቻው ሲፈጸም ነበርን፤ ሠርግ በልተናል፤ በሽምግልና ተልክናል፤ በእማኝነት ተገኝተናል፤ ሚዜዎች ወይም የነገር አባቶች ነበርን፤ ወዘተ፤ እያሉ ይመስላሉ። ሌሎች ደግሞ ሲጋቡ አላየንም፤ ይሁንና ለብዙ ዓመታት እንደባልና ሚስት አብረው ሲኖሩ፤ ወልደው ሲያሳድጉ፤ ሀብትና ንብረት ሲያፈሩ፤ በየግብዣው ሲጠሩ እንደባልና ሚስት አብረው ሲመጡ፤ ወዘተ፤ እናውቃለን እያሉ ሲመሰክሩ እንሰማለን። አንዳንዴ ደግሞ የጋብቻ ጽሁፉ በእጄ ነበር፤ አይቼዋለሁ፤ አንብቤዋለሁ ብለው ቃል ሲሰጡም ይችላሉ። በማጠናከሪያነትም የተለያዩ የጽሁፍ ማስረጃዎች ይቀርባሉ። ከእነዚህም መሀል በቀበሌ ኗሪዎች መመዝገቢያ ቅጽ ላይ አንዱ ስለሌላው የሰጠው መግለጫ፤ የእድር ቅጾችና መዝገቦች፤ የመንግሥት ሠራተኛ ሲሆን በጠረታ ቅጽ ላይ ሚስቴ ወይም ባሌ ተብሎ የተሠጠ መግለጫ፤ የመድን ውል፤ ሀብት ሲገዛ ወይም ሲሸጥ በጋራ ፊርማ የተሰጠ ማረጋገጫ፤ ልጅ ሲድሩ ወይም ሌላ አይነት ግብዣ ሲጠሩ እንደባልና ሚስት በመሆን ያሳተሙዋቸው ካርዶች፤ ፎቶግራፎች፤ የቪዲዩ ፊልሞች፤ ወዘተ፤ ይገኙባቸዋል። ይህ ሁሉ የሚደረገው ጋብቻ አለ ተብሎ የጋብቻ ጽሁፍ ባለመኖሩ የተፈጠረውን ክፍተት ለማሟላት ነው። ይህን አስመልክቶ በየክርክሩ የሚነሳው ጉዳይ ከነዚህ ማስረጃዎች መሀል የጋብቻ መኖርን ለማስረዳት ብቃት ያለው የትኛው ነው የሚለው ነው። ይህ ችግር በእኛ ሕግ ብቻ ሳይሆን በሌሎችም ሀገሮች ከብዙ ጊዜ ጀምሮ የሚታይ ነው። አንዳንድ ጊዜ አንዱ ሌላውን እንደተዳር ጓደኛው ይወስድ የነበረ መሆኑ ግልጽ በሆነ ማስረጃ ከተረጋገጠ፤ ይኸው ማረጋገጫም በሁለቱ አብሮ መኖር ከተደገፈ፤ ጋብቻው የት እና እንዴት እንደተፈጸመ ማስረዳት ባይቻልም ዳኞች ጋብቻ አለ ብለው ግምት መውሰድ ይችላሉ የሚል አቋም ተቀባይነት ያገኛል።¹¹⁵ አንዳንድ ጊዜ ደግሞ በሌላው

¹¹⁵ ለምሳሌ ያህል እ.ኤ.አ በ1870 አሜሪካን ሀገር በታየ አንድ ጉዳይ ሴትየዋ ባሌ ስለሞተ መብቴ ይከበር በማለት ባቀረበችው አቤቱታ የሟች ወላጆች ጋብቻ ስላልፈፀምሽ ይህን የመሰለ ጥያቄ ማንሳት አይገባሽም ብለው ላቀረቡት ተቃውሞ ፍርድ ቤቱ የወሰደው አቋም የጋብቻ መፈፀም በጥብቅ እንዲተገበር የሚጠይቀውን አካሄድ ያልተከተለ ነበር። በዚሁ ጉዳይ ዳኛው ጉዳዩን ይመለከቱ ለነበሩት እማኝ ዳኞች (Jury Members) ስለሕጉ ትርጉም በሰጡት መመሪያ እንዲህ ብለዋቸው ነበር።

...in an action by a widow to recover dowers in the lands of her declassified husband, it is not necessary for her to make a strict proof of marriage, that is proof of an actual solemnization of marriage-but proof by cohabitation as husband and wife, acts and declarations of the husband recognizing her as his wife, and conduct of the parties may be sufficient." *June Jones V. William Jones*, Circuit Court of Kenosha County, Wisconsin, quoted in 27 American Law Register No. 10, 1879]

ጽንፍ በመሄድ የሚቀርበው ማስረጃ ሥርዓተ ጋብቻው መፈጸሙን ካላሳየ የሁለቱን ባህርይ በማሳየት ብቻ ጋብቻ መኖሩን ለማስረዳት አይቻልም የሚል አቋም አለ።¹¹⁶ በእኛም ሕግ ይህን የመሰለው የአካሄድ ውዥንብር አንድ ግንኙነት ጋብቻ ወይም ሳይጋቡ መኖር (marriage or cohabitation) እንደሆነ ጥርት ብሎ እንዳይቀመጥ ያደረገው ይመስላል። ችግሩ አዲሱ ሕግ ከወጣም በኋላ እንዳልተወገደ ከዚያ ወዲህ ከተሠጡ አንዳንድ ውሳኔዎች ፍተሻ መረዳት ይቻላል።

እስከፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት በደረሰ አንድ ክርክር ሴትየዋ ባለቤቱ ከዚህ ዓለም በሞት ስለተለየ የኔ ሚስትነት እና የተወለዱት አምስት ልጆች ወራሽነት ይረጋገጣልኝ ስትል አቤት ትላለች። ሟቹ ከሌላ የወለዳቸው ሁለት ልጆች በበኩላቸው በአባታቸው እና በአመልካቹ መሀል የነበረው ግንኙነት ጋብቻ ሳይሆን ሳይጋቡ አብሮ መኖር መሆኑን፤ ልጆቹም የተወለዱት በዚሁ ግንኙነት ውስጥ መሆኑን ገልጸው ይቃወማሉ። የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት የቀረበለትን ማስረጃ ሰምቶ ጋብቻ የለም፤ ሁለቱ አብረው ይኖሩ የነበረው እንበለ ጋብቻ ነው ሲል ወሰነ። ጉዳዩን በይግባኝ የተመለከተው የፌዴራል ከፍተኛው ፍርድ ቤት ውሣኔውን ሽሮ ጋብቻ አለ በማለት ሲወስን እንደገና በይግባኝ የተመለከተው የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ደግሞ የከፍተኛውን ፍርድ ቤት ውሣኔ ሽሮ የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤቱን ውሣኔ ሲያጸናው የቀበሌና የጡረታ ቅጽ ጋብቻን ለማስረዳት ብቃት እንደሌለው፤ ምስክሮችም አብረው ኖሩ ስላሉ ብቻ ጋብቻ ነበር ብሎ ድምዳሜ ላይ መድረስ እንደማይቻል ከገለጸ በኋላ ስለ አጠቃላይ የሕጉ መንፈስ እንዲህ የሚል አስተያየት ውሣኔው ላይ አስፍሯል።

¹¹⁶ በዚሁ በላይኛው ጉዳይ ይግባኝ የሰማው የዊስኮንሲን ክፍለ ሀገር ጠቅላይ ፍርድ ቤት ለየት ያለ አቋም ይዞ ነበር። ጋብቻ አለ ለማለት የሁለቱ አብሮ መኖርና ባህርይ ብቻ በቁ አይደለም የሚል አቋም የወሰደው ይህ ፍርድ ቤት ሁኔታውን ለማሳየት ከዚህ በተጨማሪ ሁለቱ ጋብቻቸውን በአንድ ወቅት መፈፀማቸውን አብሮ ማሳየት ይገባል ሲል የሚከተለውን አስተያየት አስፍሯል።

"...Every lawful marriage must have been entered into by the parties at some particular date or time, and that it cannot in any case be the simple result of cohabitation or the continued conduct of the parties which ordinarily accompany the married state. As a general rule when a marriage is sought to be proved by conduct, cohabitation and repute, the date of marriage in fact, which such conduct and repute tend to establish, is the date of the commencement of each conduct..." ከዚሁ ጋር በተቀራረበ አስተያየት "Factual Possession may or may not correspond with legal possession" የሚሉት ታዋቂዎቹ የፈረንሳይ የፍትሕ ብሔር ሕግ ምሁራን መሴ ፕላንዮልና መሴ ሪፔ ይህንን አቋም ሲያጠናክሩ እንዲህ ብለው ይከራከራሉ። "The possession of status of legitimate spouses is often misleading...It is because they introduce themselves as legitimate spouses and behave so that the public look upon them as married." Planiol and Ripert, work cited at note 39 above.

“...አንድ ዓይነት ሥርዓት ተከትለው ያደረጉት የጋብቻ ክንውን መኖሩ ሳይረጋገጥ ጋብቻ ተፈጽሟል ወደሚል ድምዳሜ መድረስ አይቻልም፤ የትዳር ሁኔታ የሚለውን በዚህ መልክ መመልከቱ በሕጉ ሊጋብቻ የተሰጠውን ትርጉምና ያለውን ሕጋዊ ተቋምነት ዝቅ የሚያደርግ እና ምንም አይነት የሕግ ሥርዓት እና ክንውን የማያስፈልገው አንድ ወንድና አንዳት ሴት ባሻቸው መንገድ የሚፈጽሙት ተራ የሆነ ተግባር የሚያስመስል ነው። የትዳር ሁኔታን በዚህ መልኩ መተርጉም ጋብቻ ሳይፈጽሙ እንደባልና ሚስት ሆኖ ከጋብቻ ውጭ አብሮ መኖር የሚለውን አላስፈላጊ ያደርገዋል።”¹¹⁷

በዚህ ፍርድ ቤት ቀደም ሲል በተሠጠ ተመሳሳይ ውሳኔ ሴትየዋ አለ ያለችውን ጋብቻ ሰውየው አሌ በማለቱ የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ማስረጃው ጋብቻን ለማስረዳት ብቃት የለውም ቢልም ከፍተኛው ፍርድ ቤት ግን ጋብቻ አለ ብሎ ሻረው። ይህም ጉዳይ ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ቀርቦ ጋብቻ የለም ተብሎ ውሳኔ ተሰጥቶበታል። ቤት ሠርቶ አብሮ መኖርና እድር አንድ ላይ መግባት ብቻውን ጋብቻን አያሳይም ያለው ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይህንን አቋሙን ለማጠናከር ባሰፈረው ትችት እንዲህ ብሎ ነበር።

«.....ጋብቻ አለ (ተፈጽሟል) የሚለው ተከራካሪ ወገን የሚያቀርበው ማስረጃ ሕጉ በደነገገው መሰረት (በሕግ የሚታወቅ ተቀባይነት ያለው) ጋብቻ መፈጸሙን ማስረገጥ የሚችል መሆኑን አለበት። የቤተሰብ ሕጉ ጋብቻ መፈጸሙን ለማረጋገጥ መቅረብ አለበት በማለት በዋነኛነት የፈቀደው ማስረጃ የጋብቻ ምስክር ወረቀት ነው። (አንቀጽ 94) ይህ እንግዲህ ዋናው መርህ ሲሆን ቀጥሎ ደግሞ ልዩ ሁኔታ ሲያጋጥም (የጋብቻ የምስክር ወረቀት ሲጠፋ ወይም ያልተሰጠ ሲሆን፣ ወዘተ) የሚቀርብ ማስረጃ እንደሚኖር ሕጉ ፈቅዷል። ይህም ‘የትዳር ሁኔታ መኖር’ የተባለው ነው። ይህም ሆኖ ግን የትዳር ሁኔታ መኖር እንደማስረጃ የሚቀርበው እንደጋብቻ የምስክር ወረቀት ሁሉ ጋብቻ የተፈጸመ መሆኑን የማስረዳት አቅም ሊኖረው እንደሚገባ ተገቢ ነው። (አንቀጽ 95)”¹¹⁸

በሌሎች ጉዳዮች ደግሞ የፌዴራሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት የያዘው አቋም የፍርድ ቤቱ መደበኛ ችሎት ከወሰደው አቋም የተለየ ነው። ከኦሮሚያ ክልል ፍርድ ቤቶች እስከ ሰበር ችሎት በደረሰ አንድ ጉዳይ ከ 1965 ዓ.ም ጀምሮ ባልና ሚስት ሆነን ኖረናል በማለት ሴትየዋ ያቀረበችውን አቤቱታ

¹¹⁷ የፍትሕ ብሔር ደግባኝ መዝገብ ቁጥር 8872፣ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ውሳኔዎች፣ ፍትሕ ብሔር፣ ሾልዩም 3 ቁጥር 3፣ 1998 ዓ.ም አዲስ አበባ።

¹¹⁸ የፍትሕ ብሔር ደግባኝ መዝገብ ቁጥር 11477፣ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ ዝኒ ከማሁ።

በምስክሮች አንደበት እንዲሁም በጡረታ ቅጽና በእድር ማስረጃ ደግፋለች በማለት የወረዳና የከፍተኛው ፍርድ ቤት ተቀብለው ጋብቻ አለ ሲሉ ወሰነላት። በዚህ ያልተስማማው ሰውየው ጉዳዩን እንደገና በይግባኝ ወስዶ የክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት መደበኛ ችሎትና ሰበር ችሎት እንዲህ ዓይነቱ ማስረጃ ጋብቻን ለማሳየት ብቃት የለውም ብለው ሻሩት። ይሁንና ሴትየዋ እንደገና ለፌዴራሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት አቤት ብላ ጋብቻ አለ ተብሎ ተወስኖላታል።¹¹⁹ ይኸው ችሎት በሌሎችም ክርክሮች ተመሳሳይ አቋም እንደወሰደ የሚያሳዩ ውሳኔዎች አሉ።¹²⁰

እንግዲህ ከሕጉ ትንታኔም ሆነ ከፍርድ ቤቶቹ አንዳንድ ውሳኔዎች አካሄድ የምንረዳው ዛሬም ቢሆን ጋብቻንና ጋብቻ ሳይኖር አብሮ የመኖር ግንኙነትን አስመልክቶ አንድ ወጥ የሆነ አቋም የሌለ መሆኑን ነው። ለዚህም ትልቁ መነሻ “የትዳር ሁኔታን” በማስረዳትና “የአብሮ መኖር ሁኔታን” በማስረዳት መሀል ያለው ችግር ነው። ለችግሩ መላ ማበጀት የሚቻለው “በሁኔታ ማስረዳት” (proof by means of possession of status)¹²¹ ለሚለው ሐረግ ግልጽ ትርጉም ሲሰጠው ነው። ይህም ሕጉን በማሻሻል ካልተቻለም ፍርድ ቤቶቻችን በሚወስዱት ወጥ አቋም ሊተገበር ይችላል። ይህ ሲሆን “ትዳርን በሁኔታ ማስረዳት” (proof of marriage by possession of status) እና “ሳይጋቡ አብሮ መኖርን በሁኔታ ማስረዳት” (proof of cohabitation by possession of status) ተለይተው መቀመጥ አለባቸው። ሁለቱ ተቋሞች በሕግ የሚታወቁ ናቸው። አንድ ዓይነት ተቋሞች ግን አይደሉም። ስለሆነም የሁለቱን መኖር ለማሳየት የሚቀርብ ማስረጃ ይህን የጽንሰ ሀሳብ ልዩነት የሚያንጸባርቅ መሆኑን አለበት። ሁለቱንም በሁኔታ ማስረዳት ቢቻልም የአንዱን መኖር ለማስረዳት በቂ ነው የሚባለው ፍሬ ነገር ሌላ ጊዜ ደግሞ የሌላኛውንም ቢሆን ያስረዳል ብሎ መውሰድ ትክክለኛ አካሄድ መስሎ አይታይም። ይህን የምናደርግ ከሆነ ሁለቱን ተቋሞች እንደሁለት የተለያዩ

¹¹⁹ የሰበር መዝገብ ቁጥር 11136፣ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት።

¹²⁰ ለአብነት ያህል የሰበር መዝገብ ቁጥሮች 11213፣ 10477፣ ይመሰክታል።

¹²¹ ምንም እንኳ ጉዳዩ ሰፊ ያለ ጥናት የሚጠይቅ ቢሆንም “Possession of status” ስለሚለው ሐረግ እዚህ ሥፍራ ጥቂት ማለት ደግ ነው። እንደሚታወቀው “Possession” የሚለው የእንግሊዝኛ ቃል “ይዞታ” የሚለውን ሀሳብ በተወሰነ መልኩ የሚፈታ ነው። ይህንኑ አስተሳሰብ የፍ.ብ.ሕ. የእንግሊዝኛ ቅጽ ቁጥር 1140 እና 1193 የሚፈቱት “The actual control a person has over a thing” እያሉ ነው። በሌላ በኩል “Status” የሚለው ቃል ፍች የበለጠ አከራካሪ ነው። ምናልባት ለተያይዘው ጉዳይ “The legal relation of a person over a defined right to the rest of the community.” ቢባል ያስኬድ ይሆናል። “Possession of status” ማለትም የአንድ ሰው የአንድ መብት ባለመብትነት ለሌላው የሚገልጽበት መንገድ ስለሚሆን ይህን ፅንሰ ሀሳብ በሚቀጥለው የእንግሊዝኛ አገላለጽ ማስቀመጡ ተገቢ ይመስላል። “Possession of status is the ideal or manual custody of a legally recognized state of fact, as a right, to the exclusion of others.”

የአኗኗር ዘይቤዎች በመውሰድ ዕውቅና የሠጠንበትን መርህ የሚያፋልስብን ይሆናል።

6. ማጠቃለያ

በዚህ ጽሁፍ ውስጥ የሀገራችንን ሕግና ነባራዊ ሁኔታ ከታሪክና ከሌሎች ሀገሮች ሕግጋት ጋር በማነጻጸር ለመግለጽ እንደተሞከረው እንበልጋብቻ ኑሮ በየትኛውም ሕብረተሰብና የታሪክ ወቅት የሚከሰት የተቃራኒ ጾታዎች አብሮ የመኖርና የቤተሰብ አመሠራረት አንድ ገጽታ ነው። በተለያዩ ምክንያቶች ሰዎች በዚህ ግንኙነት ውስጥ ሊገቡ ይችላሉ። አንደኛው ወገን የሚበቃው መተዳደሪያ ከሌለው ሌላው ለሚያቀርብለት ጥያቄ የተለየ ምርጫ ስለማይኖረው ወደዚህ ግንኙነት ሊገባ ይችላል። ይህም የኢኮኖሚ ጥገኝነት ውጤት ነው። አንዳንድ ጊዜ ሰዎች በወዳጅነት ይገኙና ቀስ በቀስ በአንድ ጉጅ ሥር መኖር ይቀጥላሉ። ጊዜው እየረዘመ ሲሄድ ራሳቸውን እንደተጋቡ ሰዎች ስለሚቆጥሩ መደበኛውን ጋብቻ የመፈጸሙ ፋይዳ አይታያቸውም። አንዳንዶቹ ደግሞ ጋብቻን ከዚህ ውጭ አይመለከቱትም። አልፎ አልፎ እንደሚታየው አንደኛው ወገን የኢኮኖሚ አቅሙ የተጠናከረ ሲሆን ሌላኛው ወገን የዚህ ጥቅም ተጋሪ እንዳይሆን የመፈለግ ስሜት ስለሚታይበት ጋብቻን ከመፈጸም ያፈገፍጋል። ሌላኛው ደግሞ በይሉኝታና የጋብቻ ጥያቄ ከተነሳ ግንኙነቱን የማደፍረስ ውጤት ይኖረዋል ከሚል ስጋት ውስጥ ውስጡን ሆዱን እየበላው ዝም ብሎ ኑሮውን ይገፋል። እሳይ እንዳየነው በወንዱና በሴትዋ መሀል ያሉትን የሃይማኖት፣ የባህል ወይም የዘር ምክንያቶችን ተከትለው የሚኖሩት ልዩነቶችም ለእነዚህ ጋብቻ ሕይወት አስተዋጾኦ የሚያደርጉባቸው አጋጣሚዎችም አሉ። እነዚህ ልዩነቶች በአንዳንድ ኅብረተሰቦች ውስጥ ሲጋብቻ ክልከላ ምክንያት ናቸው ተብሎ ስለሚታመን ወንዱና ሴቷ አብረው ለመኖር ሲወስኑ ከጋብቻ ውጭ ያለውን አማራጭ ይወስዳሉ። በሀገራችን በብዙ አካባቢዎች እንደሚታየው ወንዶች በሠራተኝነት ከቀጠሯቸው ሴቶች ጋር የፍቅር ግንኙነት ይጀምሩና በተለይ ልጆች ሲወለዱ ለዘለቄታው አብረው መኖር ይቀጥላሉ። መደበኛውን ጋብቻ ግን አይፈጽሙም። ጋብቻ ሲፈጸም በባህላዊ ሥርዓት መደረግ ያለበትን የማጫ፣ የጥሎሽና የድግስ ወጭ መሸፈን አለመቻልም ለዚህ ዓይነቱ የአኗኗር ዘይቤ ምክንያት የሚሆንባቸው አጋጣሚዎች በርካቶች ናቸው። አንዳንዴ ደግሞ በዕድሜ አለመመጣጠን ምክንያት ሊሆን ይችላል። እንደዚህ ሲሆን በዚህ ሰድሜዬ ከማይመጥነኝ ወይም ከማትመጥነኝ ጋር ጋብቻ እንዴት እፈጽማለሁ የሚለው ወገን ግንኙነቱ በሌላኛው አማራጭ እንዲቀጥል ያደርጋል። በኢኮኖሚ በዳበሩ አገሮች ደግሞ የወንድና የሴትን የጋራ ሕይወት ከኅብረት ግንኙነት ጋር ማቆራኘቱ እየቀረ ስለመጣ ለሁለቱ ጾታዎች ግንኙነት የተለያዩ አማራጮች ተግባራዊ ሲሆኑ ይታያል። በተለይም የሴቶች የኢኮኖሚ ነጻነት

ጠቅላይ የንጉሠ ነገሥት ፍርድ ቤት

የፍትሕ ብሔር ችሎት

ይግባኝ ባይ:- ኮሎኔል ማንደፍሮ አመነ.

መልስ ሰጭ:- ተዋበች ተክለማርያም

የይ.መ.ቁ. 371/60

ስለጋብቻ ማሰረጃ:- ጋብቻን በሁኔታ ስለማስረዳት:- ከጋብቻ ውጭ አብሮ መኖር ስለማያስከትለው ውጤት:- የኖ.ብ.ሕ.ቁ. 629-638 እና 745:- በቀድሞው ዘመን የዙፋኑ ችሎት ስለነበረው ሥልጣንና ስለፍርድ ምርመራ ጽ/ቤት ተግባር:- ቃለ መሳላ ይሰጠው ስለነበረ ክብደት:-

ይግባኝ የቀረበው፤ ይግባኝ ባይ መልስ ሰጭን በሠራተኛነት ቀጠርኳት እንጂ እንኳን በሚስትነት ላገባት የግብረ ሥጋ ግንኙነትም የለኝ ብሎ መሳላ ፈጽሟል፤ ሌሎችም ምስክሮች እንደ ጭብጡ አልመሰከሩላትም፤ ባልተጣራ አኳኒን የተፈረደ መሰሉ ስለሚታይ ጠቅላይ ፍ/ቤት እንዲያጣራው በደረግ ይሻላል በማለት የፍርድ ምርመራ ለዙፋኑ ችሎት ባቀረበው ሀሳብ መሠረት እንዲጣራ ስለታዘዘ ነው።

ውሣኔ:- የክፍተኛው ፍ/ቤት ውሣኔ ተሻሽሎአል።

ፍ ር ድ

ዳኞች:- አፈንጉሥ ተሾመ ኃይለማርያም፤ ታደሰ ተክለ ጊዮርጊስ፤ ኃይሌ በፀሎት።

ይህ ይግባኝ በይጣራ ከዙፋኑ ችሎት ታዞ የቀረበ ነው። መዝገቡን መርምረናል። መልስ ሰጭ ክስ የመሠረተችው ይግባኝ ባይ ሚስት አድርጌ አግብቸሻለሁ ብሎ ወስዶኝ እንደባልና ሚስት ሆነን ስንኖር ልጅ ስለወለድኩለት ለመድኃኒት፤ ለሐኪም፤ ለጽዳት፤ ለልብስ ያወጣሁትን፤ አብረን በነበርን ጊዜ ስለደመወዝ የድካም ዋጋዬን እንዲሁም ወደፊት ለልጅቷ ማሳደጊያ የሚሆን ይከፍለኛል በማለት ነው። ይግባኝ ባይ በበኩሉ መልስ ሰጭ

በክላ የዘረዘረችውን ክዶና ተቃውሞ ተከራክሯል። ክሉ የቀረበለት የአውራጃው ፍርድ ቤት ይግባኝ ባዩ ክስ የቀረበበትን ገንዘብና እንዲሁም ለልጅቱ ማሳደጊያ ይከፍላል በማለት ፈርዷል። ከፍተኛው ፍርድ ቤትም ነገሩን በይግባኝ ካየው በኋላ፤ ለሐኪምና አስፈላጊ ጉዳይ ወጭ ለሆነው S500 ብር ብቻ ይክፈል በማለት አሻሽሎ በሌላው ረገድ የአውራጃው ፍርድ ቤት የፈረደውን አጽንዖት ይግባኝን አሰናብቷል። የዚህ ፍርድ ይግባኝ በፍርድ ምርምራ በኩል ከታዩ በኋላ በባልና ሚስትነት መጋባታቸውን የሚያስረዳ አንዳች ነገር አልተገኘም፤ ከተከላሹ ለመውለዷ ተከላሹ ለሥራ በግርድና ቀጠርኳት እንጂ እንኳን በሚስትነት ላገባት የግብረ ሥጋ ግንኙነት የለኝም ብሎ ምሎ መስክሮአል፤ ሌሎችም ምስክሮች እንደጭብጡ አልመሰከሩላትም፤ ባልተጣራ አኳኋን የተፈረደ መስሎ ስለሚታይ ጠቅላይ የንጉሠ ነገሥት ፍርድ ቤት እንዲያጣራው ቢደረግ ይሻላል በማለት ሐሳብ አቅርቦ በዚህ መሠረት እንዲጣራ ስለታዘዘ ሁለቱንም ወገን አቋርቦን አከራክረናል።

የይግባኝ ባዩ ክርክር በፍሬ ነገርና በሕግ ላይ የተመሠረተ ነው። በፍሬ ነገር በኩል ያለው ክርክር ገረድ እንድትሆኑኝ ከመቅጠሪያ በቀር በሚስትነት አላገባኳትም የሚል ሲሆን፤ በሕግ በኩል የቀረበው ክርክር ደግሞ በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 629 እስከ 638፤ ከ718 እስከ 721 ከ646 እስከ 648 ከ758 እስከ 761 በተጻፉት ድንጋጌዎች ላይ የተመሠረተ ነው።

መልስ ሰጭ በአገር ልማድ ወይም በሕግ መሠረት የጋብቻ ውል ተፈጽሞ የተጋባች ሚስት አይደለችም። ቢሆንም ይግባኝ ባዩ እንደሚለው በግርድና የተቀጠረች ገረድ ናት ለማለት አልተቻለም። በምስክሮች ቃል እንደተነገረውና ራሱ ይግባኝ ባዩ የጻፈው ደብዳቤ እንደሚያስረዳው መልስ ሰጭ ከይግባኝ ባዩ ቤት የገባችው በግርድና ሳይሆን ሚስት አደርግሻለሁ ስላላት መሆኑን ለመገንዘብ ችለናል። ምንም እንኳን ሕጋዊ የጋብቻ ውል ሳትፈጽም ከይግባኝ ባዩ ቤት ገብታ በመገኘቷ ሕጋዊ ሚስት ናት ለማለት ባይቻልም አካባቢው ሁኔታና ማስረጃው ሲታይ፤ ሕጋዊ ጋብቻ ሳይፈጽሙ እንደባልና ሚስት ሆነው ይኖሩ ነበር ለማለት ይቻላል።

ሕጋዊ ጋብቻ ባይኖርም አንድ ወንድና ሴት እንደባልና ሚስት ሆነው በሚኖሩበት ጊዜ የተጸነሰ ወይም የተወለደ ልጅ የዚህ ክሉትዮዋ ጋር እንደባል ሆኖ የሚኖረው ሰው ልጅ ነው ተብሎ እንደሚገመት በቁጥር 745 የተጻፈው ይደነግጋል። በዚህ ሕጋዊ ግምት ላይ ማናቸውም መቃወሚያ ማቅረብ የማይቻል መሆኑን በቁጥር 743 ንዑስ ቁጥር (2) የተጻፈው ድንጋጌ ይናገራል።

ልጅቱ ይግባኝ ባይና መልስ ሰጭ እንደባልና ሚስት ሆነው ሲኖሩ የተጸነሰች ለመሆኗ መልስ ሰጭ አስረድታለች። ይግባኝ ባይ ግን ይህን

**ጠቅላይ ፍርድ ቤት
ተዘዋዋሪ ችሎት**

ይግባኝ ባይ:- ዓባይነህ ወልደ ሥላሴ

መልስ ሰጭ:- ወ/ር አበራሽ ሸዋንገዛው

የፍ.ብ.ይ.መ.ቁ. 1949/75

ስለጋብቻ ዓይነቶች:- ሊከተሉት ስለሚገባ ፎርም የፍ.ብ.ሕ.ቁ 577-580, 604(3) 605 እና 606:- ስለጋብቻ ማስረጃ:- የባሕል ጋብቻ መፈጸሙን ስለማስረጃ:- በጡረታ ፎርምና በቀበሌ ቅጽ ላይ ሚስት ወይም ባል መሆኑን በመግለጽ የሚሰፍር ጽሑፍ ጋብቻ መኖሩን በማስረጃ ረገድ ስሚኖረው ውጤት:- የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 47,698, 699 እና 700:- በጋብቻና ከጋብቻ ውጭ የግብረ ሥጋ ግንኙነት መካከል ስላለው የጽንሰ-ሀሳብ ልዩነት:- የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 710-713:-

ይግባኝ ባይ ከመልስ ሰጭ ጋር ተጋብተን 17 ዓመት ኖረን አራት ልጆች ወልደናል፤ እንደአጋጣሚ ሆኖ በወህኒ ቤት ታስራ ስፈታ አልቀበልህም በማለት ባዶ ቤት ትታኝ ስለሔደች ባልና ሚስት መሆናችን በፍርድ ታውቆልኝ ጉዳዩ ወደ ቤተዘመድ ጉባዔ እንዲመራልኝ በማለት ያቀረበውን አቤቱታ የአውራጃው ፍ/ቤት ተቀብሎ በጥያቄው መሠረት የወሰነውን ከፍተኛው ፍ/ቤት በሁለቱ ወገኖች መካከል የተመሠረተው ግንኙነት ከጋብቻ ውጭ የግብረ-ሥጋ ግንኙነት እንጂ ጋብቻ አይደለም ብሎ በመሻሩ ይህንን በመቃወም የቀረበ ይግባኝ ነው።

ውሣኔ:- የከፍተኛው ፍ/ቤት ውሣኔ ተሽርአል።

1. በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁ.699 መሠረት የጋብቻ ጽሑፍ በማይኖርበት ጊዜ የባልና ሚስት ሁኔታ መኖሩን የሚያረጋግጡት ምስክሮች የሚመለከሩት ጋብቻው የተፈጸመበት ጽሑፍ ጠፍቷል፤ በጋብቻው ጊዜ የነበሩት ሰዎች ሞተዋል፤ ጊዜው ሩቅ ነው፤ በማለት ብቻ ሳይሆን ሕግና ባሕል በሚፈቅደው መሠረት ጋብቻ ያለጽሑፍ መፈጸሙን ነው።
2. የጋብቻ አፈጻጸም ሥነ-ሥርዓት በአገራችን በኢትዮጵያ እንደየብሔረሰቡና እንደየሃሳው ልማድ ውስብስብ ወይም ቀላል ሊሆን ይችላል። ስለሆነም በተለይ የልማድ ጋብቻን በተመለከተ የአፈጻጸሙ ሥነ-ሥርዓት እንደዚህ መሆኑን አለበት ብሎ በአንድ መልክ ማስቀመጥ አይቻልም። አንድ ወንድ አንዲትን ሴት ለማግባት ፈልጎ ጥሎሽ እንዲሁም ዕቃና ልብስ የምትገዛበትን ገንዘብ ሰጥቶ ዝግጅት እንድታደርግ ነግሯት፤ እሷም ተስማምታ ወደ መኖሪያ ቤቱ ከወሰዳትና ከዚያም በኋላ ተጋብተናልና እውቁልኝ ብሎ ታደረገውን መጋበዙ ከተረጋገጠ በሁለቱ መካከል ሕጋዊ ጋብቻ እንደተፈጸመ ይቆጠራል።

ው ሣ ኔ

ዳኞች፡- አቶ አባቱ ዲ.ቢ.ሣ፣ አቶ ከበደ ኩሣ፣ አቶ ክፍሉ ቂርቆስ።

ይህ ይግባኝ ለዚህ ፍ/ቤት ሊቀርብ የቻለው የከፋ ክፍለ ሀገር ከፍተኛው ፍርድ ቤት በፍ/ብ/ይ/መ/ቁጥር 117/75 ሰኔ 17 ቀን 1975 ዓ.ም በዋለው ችሎት በግራ ቀኙ መካከል ከጋብቻ ውጭ የግብረ ሥጋ ግንኙነት እንጂ ሕጋዊ ጋብቻ የለም ብሎ በመወሰኑ ያሁኑ ይግባኝ ባይ በውሳኔው ቅር ተሰኝቶ አቤቱታ በማቅረቡ ነው።

1. የነገሩ አነሣሥ ባጭሩ

ያሁኑ ይግባኝ ባይ መስከረም 10 ቀን 1975 ዓ.ም ለጅማ አውራጃ ፍርድ ቤት ባቀረበው ማመልከቻ ከመልስ ሰጭ ጋር ተጋብተን በባልና ሚስትነት 17 ዓመት ኖረን አራት ልጆች ወልደናል። በአጋጣሚ በወህኒ ቤት ታስፊ ስፈታ ይህቺው ባለቤቱ አልቀበልህም ብላ በመኖሪያ ቤታችን ውስጥ ያለውን ዕቃ በሙሉ ወደ ንግድ ቤታችን ወስዳ ባዶ ቤት ትታኝ ስለሄደች ጉዳዩ ወደ ቤተዘመድ ሽምግልና እንዲመራልኝ አመለክታለሁ በማለት አቤቱታ ስላቀረቡ የሥራ ፋይል መዝገብ ቁጥር 9375 ተከፍቶ የአውራጃው ፍ/ቤት መልስ ሰጭ እንድትቀርብ አዙ ቀርባ በመካከላችን ሕጋዊ ጋብቻ የለም በማለቷ ይግባኝ ባይ ማስረጃ አለኝና ይሰማልኝ ሲል ፍ/ቤቱ ሕጋዊ ጋብቻ መኖሩን በጽሑፍ ካላረጋገጥህ በሰው ምስክር ልታስረዳ አትችልም በማለት ክሱን ስለዘጋበት ይግባኝ ባይ ለክፍለ ሀገሩ ከፍተኛው ፍርድ ቤት ይግባኝ አቅርቦ ፍ/ቤቱም መዝገቡን ከመረመረ በኋላ በፍ/ብ/ይ/መ/ቁጥር 46/75 የአውራጃውን ፍ/ቤት ትዕዛዝ ሽሮ ፍ/ቤቱ የይግባኝ ባዩን ምስክር እንዲሰማና ውሳኔ እንዲሰጥ ወሰነ።

የጅማ አውራጃ ፍ/ቤት በከፍተኛው ፍ/ቤት ውሳኔ መሠረት ግራ ቀኙን አስቀርቦ ይግባኝ ባይ ምስክሮቹን እንዲያሰማ አዙ አምስት ሰዎች ቀርበው ከተሰሙ በኋላ መልስ ሰጭ መከላከያ እንድታቀርብ አዟት አልተመሰከረብኝም፤ መከላከያ አላቀርብም ስላለች የአውራጃው ፍ/ቤት መጋቢት 27 ቀን 1975 ዓ.ም በዋለው ችሎት በሁለቱ መካከል ሕጋዊ ጋብቻ አለ ብሎ ወስኖ ጉዳዩ በቤተ ዘመድ ጉባኤ እንዲታይ አዘዘ።

ያሁኗ መልስ ሰጭ የጅማ አውራጃ ፍ/ቤት ሳይመሰክርብኝ ወሰኖብኝ ወደ ቤተ ዘመድ ጉባኤ ጉዳዩን የመራው በአግባቡ አይደለም በማለት ለክፍለ ሀገሩ ከፍተኛው ፍ/ቤት ይግባኝ አቀረበች። ከፍተኛውም ፍ/ቤት በፍ/ብ/ይ/መ/ቁጥር 117/75 ግራ ቀኙን አስቀርቦ ክርክራቸውን ከሰማ በኋላ

ከላይ ከፍ ብሎ እንደተጠቀሰው በግራ ቀኙ መካከል ከጋብቻ ውጭ የግብረ ሥጋ ግንኙነት እንጂ ሕጋዊ ጋብቻ የለም ብሎ በመወሰኑ ያሁኑ ይግባኝ ባይ ሐምሌ 14 ቀን 1975 ዓ.ም በጻፈው ሁለት ገጽ ማመልከቻ ለዚህ ፍ/ቤት ይግባኝ አቀረበ።

2. የይግባኝ ባይ ቅሬታ

ይግባኝ ባይ ሐምሌ 14 ቀን 1975 ዓ.ም ጽፎ ባቀረበው የይግባኝ ቅሬታ ማመልከቻ ጥቅምት 22 ቀን 1976 ዓ.ም በጽሑፍ በሰጠው የመልስ መልስና ፍ/ቤት ቀርቦ ለቀረበለት ጥያቄ በሰጠው መልስ ሰፊ ያለ ሕጋዊ ክርክር ያቀረበ ሲሆን ፍሬ ቃሉ፤

- 1ኛ/ ከመልስ ሰጭ ጋር ተጋብተን 17 ዓመት ኖረናል፤ አራት ልጆች ወልደን ንብረትም አፍርተናል፤
- 2ኛ/ ባልና ሚስት መሆናችንን አረጋግጬ በ1964 ዓ.ም በጡረታ ፎርም ላይ ስሟን ጥልቁለን፤
- 3ኛ/ በቀበሌ 000 ቅጽ ላይ መልስ ሰጭዋና እኔ ባለትዳር መሆናችንን አረጋግጠን ተመዝግበናል፤
- 4ኛ/ በሁለታችን መካከል ሕጋዊ ጋብቻ መኖሩን በአምስት ምስክሮች በአውራጃው ፍ/ቤት አረጋግጬአለሁ፤
- 5ኛ/ መልስ ሰጭዋ ሕጋዊ ጋብቻ አለመኖሩን መከላከያ አቅርባ አላስተባበለችም፤

የሚል ሲሆን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት እነዚህን ምክንያቶች መሠረት በማድረግ ከፍተኛው ፍ/ቤት ሕጋዊ ጋብቻ የለም ብሎ የወሰነውን ሽሮ የአውራጃውን ፍ/ቤት ውሳኔ በማጽናት ጉዳዩ ወደ ቤተ ዘመድ ሽምግልናው እንዲመራልኝ አመለክታለሁ በማለት ውሳኔ ጠይቋል።

3. የመልስ ሰጭዋ መልስ

መልስ ሰጭዋ ጥቅምት 21 ቀን 1976 ዓ.ም በጻፈችው ማመልከቻና ፍ/ቤት ላቀረበላት ጥያቄ በቃል በሰጠችው መልስ፤

- 1ኛ/ በአውራጃው ፍ/ቤት ቃላቸውን የሰጡት ምስክሮች እንደባልና ሚስት መኖራችንን እንጂ ጋብቻ መኖሩን አልመሰክሩም።
- 2ኛ/ በቀበሌ ባለትዳር ነኝ ብዬ አስመዘገብኩ እንጂ የይግባኝ ባይ ሚስት ነኝ አላልኩም።
- 3ኛ/ በጡረታ ፎርም ላይ ሚስቴ ናት ብሎ እሱ አስመዝግቦ ይሆናል እንጂ እኔ መ/ቤቱ ሂጄ አላስመዘገብኩም።

- 4ኛ/ አራት ልጆች የወለድነው ከጋብቻ ውጭ ባደረገነው የግብረ ሥጋ ግንኙነት ብቻ ነው።
- 5ኛ/ በሁለታችን መካከል የነበረው ግንኙነት ከጋብቻ ውጭ የሆነ የግብረ ሥጋ ግንኙነት ስለሆነና የፈለገው ወገን ግንኙነቱን ማቋረጥ የሚችል መሆኑን የፍ.ብ.ሕ.ቁጥር 716-717 ስለሚያዝና እኔም በዚህ መሠረት ግንኙነቱን ያቋረጥኩ ስለሆነ ይግባኝ ለሚው ፍ/ቤት የክፍተኛውን ፍ/ቤት ውሳኔ በማጽደቅ ይግባኝን ሠርዞ ይግባኝ ባይ ላደረሰብኝ መጉላላት ኪሣራ አስከፍሎልኝ እዲያሰናብተኝ አመለክታለሁ ብላለች።

4. የጽሑፍና የሰው ማስረጃ

መልስ ሰጭዋ በጽሑፍና በቃል በመካከላችን ሕጋዊ ጋብቻ የለም ብላ ከመከራከር በስተቀር ጋብቻ አለመኖሩን የሚያረጋግጥ መስረጃ በፍጹም አላቀረበችም። በይግባኝ ባዩ በኩል ግን፤

- 1ኛ/ በ27/11/64 ዓ.ም የተሞላ መልስ ሰጭ በሚስትነት የተመዘገበችበት የጡረታ ፎርም ተያይዟል።
- 2ኛ/ በአውራጃው ፍ/ቤት ታይቶ ተመዝግቦ የተመለሰ የቀበሌ 000 ቅጽ ይግባኝ ባይና መልስ ሰጭ ባለትዳር ተብለው የተመዘገቡበት ማስረጃ መኖሩ ተረጋግጧል።
- 3ኛ/ አምስት ምክሮች በአውራጃ ፍ/ቤት ይግባኝ ባይና መልስ ሰጭ ባልና ሚስት ነበሩ ብለው የሰጡት የምስክርነት ቃል ተመዝግቦ ይገኛል።
- 4ኛ/ ይግባኝ ባይ ጥቅምት 28 ቀን 1976 ዓ.ም በዋለው ችሎት መኖሪያ ቤቱንና በክፍተኛ 2 ቀበሌ 2 መልስ ሰጭ ንግድ የምታካሂድበትን ቤት ራሱ በስሙ ተከራይቶ ኪራይ የከፈለባቸውን ደረሰኞች ለፍ/ቤቱ አሳይቷል።

5. የግራ ቀኝ ክርክር የሚያስከትለው ሕጋዊ ውጤት

የክርክሩ አነሳስ፤ የግራ ቀኝ ክርክርና ለክርክሩ ማጠናከሪያ የቀረቡት ማስረጃዎች ከፍ ብለው የተጠቀሱት ሲሆኑ እግባብ ካላቸው የሕግ አንቀጾች ጋር በማገናዘብ ጉዳዩን በሚገባ መርምረናል።

ጋብቻ ከጥንት ሲወርድ ሲዋረድ የመጣ እንደየጎብረተሰቡ ሁኔታ በተጻፈ ሕግ ወይም በጎብረተሰቡ ባሕል መሠረት የተፈቀደ በአንድ ወንድና በእንዲት ቤት መካከል ዕድሜ ልካቸውን አብረው ለመኖር በጽሑፍ ወይም

በቃል (ሪትን ማሬጅ ኦር ኮንሴንሹኦል ማሬጅ) የኅብረተሰብ ማኅበራዊ ተቋም (ሶሻል ኢንስቲትዩሽን) ነው።

ጋብቻ በጣም አስፈላጊ የሆነ የቤተሰብ መሠረት በመሆኑና ቤተሰብ ደግሞ የመላው ኅብረተሰብ መሠረት በመሆኑ በኢትዮጵያ ልዩ ቦታ የተሰጠው መሆኑን ከፍተኛ ብሔር ሕግ በቀላሉ ለመረዳት ይቻላል።

በፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 577-580 መሠረት ሶስት የጋብቻ ዓይነቶች ሲኖሩ፣ እነርሱም 1ኛ/ ብሔራዊ ጋብቻ 2ኛ/ የሃይማኖት ጋብቻ እና 3ኛ/ የልማድ ጋብቻ ናቸው።

ሦስቱም የጋብቻ ዓይነቶች በጽሑፍ መደረግ ያለባቸው ስለመሆኑ (ቁጥር 604 (3)፣ 605፣ 606)፣ ጋብቻን ማስረዳት የሚቻለው በጽሑፍ ስለመሆኑና (ቁጥር 698) ጽሑፍ በሌለበት ጊዜ የባልና የሚስትነት ሁኔታ መኖሩን አራት ምስክሮች በማስመስከር ጋብቻ መኖሩን ማረጋገጥ (ቁጥር 47/699/700) የሚቻል ስለመሆኑ በግልጽ ተደንግጓል።

ይህ ሁሉ የሚያስረዳው ጋብቻ መኖሩን
1ኛ/ በጽሑፍ
2ኛ/ ጽሑፍ በሌለበት ጊዜ በሰው ምስክር ማረጋገጥ መቻሉን ነው።

የጋብቻ መኖር በተለይም ፍቺ በሚደረግበት ጊዜ በባልየውና በሚስቱ ላይ የሚያስከትልባቸው የማኅበራዊና የኢኮኖሚያዊ ውጤቶች ስላሉት ሕጋዊ ጋብቻ አለ ተብሎ በሚወሰንበት ጊዜ ከፍተኛ ጥንቃቄ ማድረግ ያስፈልጋል።

ባሁን ክርክር በይግባኝ ባዩና በመልስ ሰጭ መካከል የጋብቻ ጽሑፍ ባለመኖሩ ሕጋዊ ጋብቻ አለ ወይንስ የለም የሚል ጥያቄ ሊቀርብ ችሏል።

በፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 699 (1) የጋብቻ ጽሑፍ በሌለ ጊዜ የሚል እንጂ የጋብቻ ጽሑፍ የጠፋ እንደሆነ ስለማይል የጋብቻ ሁኔታ መኖሩን በማስመስከር ጋብቻ መኖሩን ማስረዳት መቻሉን በግልጽ ያሳያል። በቁጥር 699 (2) እና 700 መሠረት ሁለት ሰዎች ባልና ሚስት ነን እየተባበሉ አብረው የሚኖሩ እንደሆነና ይህ አኗኗር በ4 ቤተ ዘመዶች ወይም በ4 ሌሎች ሰዎች የተረጋገጠላቸው እንደሆነ የባልና ሚስትነት ሁኔታ አለ ይባላል።

እዚህ ላይ መረዳት የሚገባን ፍርድ ቤት ቀርበው የባልና ሚስትነት ሁኔታ መኖሩን የሚያረጋግጡት ምስክሮች ጋብቻው የተፈጸመበት ጽሑፍ ጠፍቷል፤ በጋብቻው ጊዜ የነበሩት ሰዎች ሞተዋል፤ ጊዜው ሩቅ ነው።

በማለት ብቻ የሚመሰክሩ ሳይሆኑ ሕግና ባሕል በሚፈቅደው መሠረት ጋብቻ ያለጽሑፍ መፈጸሙን ነው።

የጋብቻ አፈጻጸም ሥነ ሥርዓት በአገራችን በኢትዮጵያ እንደየብሔረሰቡና እንደየጎሳው ልማድ ውስብስብ ወይም ቀላል ሊሆን ይችላል። አንድ ወንድና አንዲት ሴት ሲጋቡ በተግባር እንደምናየው ሁሉ ከፍተኛ ግብዣ በማድረግ የነገር አባት፣ ሚዜ፣ ወዘተ. በማቅረብ ሥነ ሥርዓቱን ይፈጽማሉ። አንዳንዶቹ ደግሞ ውስብስብ የሆነ ሥነ ሥርዓት ባለመፈለግ ወይም ከገንዘብ እጦት የተነሳ በቀላል ሥነ ሥርዓት ጋብቻቸውን ይፈጽማሉ። ሌሎች ግን ምንም ጽሑፍ ሳይኖር በቃል በመስማማት ተጋብተው ልጅ ወልደው ሀብት አፍርተው ዕድሜ ልክ አብረው ይኖራሉ። በጎብረተሰባችን ውስጥ ባሁኑ ጊዜ በዚህ ሁኔታ ተጋብተው የሚኖሩ ባልና ሚስት ብዙ መሆናቸው ከማንም የተሰወረ ስላልሆነ ማስረጃ መጥቀሱ አስፈላጊ ሆኖ አልተገኘም።

ይህን ለመግለጽ የተፈለገው የጋብቻ አፈጻጸም ሥነ ሥርዓት በተለይም የልማድ ጋብቻን በማስመልከት አፈጻጸሙ እንደዚህ መሆኑን አለበት ብሎ በአንድ መልክ ብቻ ማስቀመጥ አስመቻሉን ለማስረዳት ያህል ነው።

አሁን የቀረበልንን ጉዳይ በማስመልከት ጅማ አውራጃ ፍርድ ቤት ቀርበው የመሰከሩት አምስት የይግባኝ ባይ ምስክሮች በሰጡት ቃል ይግባኝ ባይና መልስ ሰጭ በመጀመሪያ በ1958 ዓ.ም. በወዳጅነት ተዋውቀው ጥቂት ጊዜ ከቆዩ በኋላ ይግባኝ ባይ መልስ ሰጭዎን ለማግባት ፈልጎ ጥሎሽ ሰጥቶ፣ ዕቃና ልብስ የምትገዛበትን ገንዘብ በመስጠት ለፋሲካ በዓል ዝግጅት እንድታደርግ ነግሯት እሷም ተስማምታ፣ ወደ መኖሪያ ቤቱ መውሰዱን፣ ከዚያ በኋላ መልስ ሰጭዎን አግብቻለሁና ዕውቁልኝ ብሎ ያደኛቹን መጋበዙን፣ አራት ልጆች ወልደው 17 ዓመት መኖራቸውን የመሰከሩ ሲሆን በተለይም 5ኛው ምስክር ሁለቱን በቅርብ የሚያውቃቸው መሆኑን ገልጾ ይግባኝ ባይና መልስ ሰጭ ሲጣሉ ሄጄ አስታርቅ ነበር፤ ልጆቹ ክርስትና በሚነሱበት ጊዜም ተጠርፎ በግብዣ ላይ እገኝ ነበር በማለት ሁኔታውን አስረድቷል።

ከዚህም ሌላ ይግባኝ ባዩ በ1964 ዓ.ም. በሞላው የጡረታ ፎርም ላይ የቤተሰቡን ሁኔታ ሲዘረዝር መልስ ሰጭ ሚስቱ መሆኗን መዝግቦ ማስረጃውም ቀርቦ ከመዝገቡ ጋር ተያይዟል። በተጨማሪም የይግባኝ ባይና መልስ ሰጭ መኖሪያ ቤት እንዲሁም ይግባኝ ባይ ንግድ ታካሂድበት የነበረውን ቤት ይግባኝ ባዩ የተከራዩ መሆኑን ኪራይ የተከፈለባቸው ደረሰኞች በማቅረብ ጥቅምት 28 ቀን 1967 ዓ.ም. በዋለው ችሎት ለፍርድ ቤቱ በማሳየት አስረድቷል።

በሌላ በኩል ደግሞ መልስ ሰጭ ይግባኝ ባዩ ለሚያቀርበው ክርክርና ማስረጃ በቂ መልስ ካለመስጠቷም በላይ የቀረበውን ማስረጃ ለማስተባበል አልሞከረችም። ለመጥቀስ ያህል መልስ ሰጭ ጥቅም 28 ቀን 1976 ዓ.ም. በዋለው ችሎት ከፍርድ ቤቱ ለቀረበላት ጥያቄ የሰጠችው መልስ፤

1ኛ/ ይግባኝ ባዩ ሞልቼአለሁ ስለሚለው የጡረታ ፎርም እኔ በበኩሌ የማውቀው ነገር የለኝም።

2ኛ/ በቀበሌ ባለትዳር ተብሎ ተመዝግቧል የተባለው ትክክል ነው፤ ባለትዳር የሚለውን ቃል ይህን ያህል አላውቀውም።

3ኛ/ ይግባኝ ባዩ ጋብቻ ለመኖሩ አምስት ምስክሮች ማሰማቱ ትክክል ነው፤ በኔ በኩል የመከላከያ ምስክር አልተሰማም፤ ያን ጊዜ በጠበቃ እከራከር ስለነበር ጠበቃዬ ለምን ምስክር እንዳላሰማ አላውቅም።

4ኛ/ ይግባኝ ባዩ የንግድ ድርጅቱን የቤት ኪራይ ከፍያለሁ የሚለውን አላውቅም፤ እኔ ክፈል ብዬ ስልከው በስሙ አስመዝግቦ ይሆናል የሚል ሲሆን፤ መልሷ በማስረጃ የተደገፈ ባለመሆኑ ከይግባኝ ባዩ ማስረጃና ክርክር ጋር ሲነፃፀር በጣም ደካማ ሆኖ ይገኛል።

ይግባኝ ባዩ በጡረታ ፎርም ላይ መልስ ሰጭን የመዘገባት እንዲሁ ከመሬት ተነስቶ ያለ ምክንያት ሳይሆን መልስ ሰጭ ሚስቱ ናትና ሕግ የሚሰጣትን የጡረታ መብት ታግኝ በማለት ለራሷ ጥቅም የመዘገባት መሆኑን ከሁኔታው ለመገምገም ይቻላል። ይህን ሁኔታ መልስ ሰጭ አታውቅም ለማለት አያስደፍርም። በቀበሌ ቅጽ ላይ ባለትዳር ብዬ ሞልቼአለሁ፤ ግን የይግባኝ ባዩ ሚስት ነኝ ብዬ አልሞላሁም፤ ባትዳር የሚለውን ቃል ይህን ያህል አላውቅም ያለችውም ተቀባይነት ሊያገኝ አይገባም። ምክንያቱም መልስ ሰጭ የሌላ ሰው ሚስት መሆንዋን ስላላስረዳችና ባለትዳር የሚለውንም ቃል ከሁኔታዋና ከዕድሜዋ ጋር ሲገናዘብ አታውቅም ተብሎ ስለማይገመት ነው። መልስ ሰጭ በኔና በይግባኝ ባዩ መካከል ሕጋዊ ጋብቻ የለም፤ የነበረው ከጋብቻ ውጭ የግብረ ሥጋ ግንኙነት ነው፤ እርሱንም ሕጉ ስለሚፈቅድልኝ አቋርጫለሁ በማለት ከአውራጃ ፍርድ ቤት እስከዚህ ድረስ ተከራክራለች። ከፍተኛውም ፍርድ ቤት ክርክሯን በመደገፍ ሕጋዊ ጋብቻ በሁለቱ መካከል የለም በማለት ወስኗል።

ከጋብቻ ውጭ የግብረ ሥጋ ግንኙነት (ኢሬጉላር ዩኒየን) የሚለው ኃይለ ቃል ከተለመደው ሥነ ሥርዓት ውጭ የሚደረገው ግንኙነት ነው። ግንኙነቱም እንደ ጋብቻ ብዙ ዘመን የሚቆይ አይደለም።

ይህ ኃይለ ቃል ሕጋዊ ጋብቻ ከሚለው ኃይለ ቃል ጋር ሲነፃፀር ከፍተኛ ልዩነቶች አሉት። ይኸውም ለምሳሌ ያህል ከጋብቻ ውጭ የግብረ

ሥጋ ግንኙነት የጋብቻ ዝምድናን አያስከትልም (የፍ.ብ.ሕግ ቁጥር 710)፤ የጡረታ ግዴታ አያስከትልም (ቁጥር 711)፤ የጋራ ሀብት እንዲኖር አያደርግም (ቁጥር 712)፤ የመውረስ መብት አያስከትልም (ቁጥር 713)።

በሌላ በኩል ግን ሕጋዊ ጋብቻ ከፍተኛ ዓላማ ያለውና በባልየውና በሚሰጡ መካከል መብትና ግዴታን የሚፈጥርና ቤልጆቻቸውና በዘመዶቻቸው መካከል ሕጋዊ መተሳሰርን የሚያስከትል ነው።

እንግዲህ ሁኔታውን መርምረን እንደተረዳነው በይግባኝ ባይና መልስ ሰጭ መካከል ያለው ግንኙነት ከተለመደው ሥርዓት ውጭ የተደረገ ግንኙነት ነው ለማለት አይቻልም። የጋብቻ ጽሑፍ ባይኖርም ይግባኝ ባይ ጥሎሽ ጥሎ ለ17 ዓመታት ያህል አብረው መቆየታቸውንና በሁለቱም መካከል በወዳጅነት መልክ የተጀመረው የግብረ ሥጋ ግንኙነት ቀስ በቀስ ወደ ቤተሰብነት ተሸጋግሮ ወደ ጋብቻ መድረሱን አምስቱ ምስክሮች አውራጃ ፍርድ ቤት ቀርበው በሚገባ ያስረዱ ከመሆኑም በላይ ይግባኝ ባይ ያቀረበው የጽሑፍ ማስረጃም የምስክሮቹን ቃል የሚያጠናክር ሆኖ ተገኝቷል።

በዚህ ሁኔታ ይግባኝ ባይ ለመልስ ሰጭ ጥሎሽና ለሌላም አስፈላጊ ዕቃ መግዣ ገንዘብ ሰጥቷት ወደ ቤቱ መውሰዱና ከዚያም በኋላ አግብቻታለሁና እወቁልኝ ብሎ ዓደኞቹን መጋበዙ እየታወቀና እየተረጋገጠ ለምን ቅልጥ ያለ ግብዣ አልተደረገም፤ ለምን አልተዘፈነም፤ ለምን ከበሮ አልተመታም፤ ወዘተ. በማለት ብቻ በሁለቱ መካከል ሕጋዊ ጋብቻ የለም ብሎ መወሰኑ በሕግ ፊት ተቀባይነት የሌለው ከመሆኑም በላይ ከሁለቱ አብራክ በተወለዱት አራት ልጆች ላይ ከፍተኛ የሞራል ውድቀት ሊያስከትልባቸው ይችላል።

ስለዚህ ከዚህ በላይ በሰፊው ተዘርዝሮና ተተንትኖ እንደተመለከተው ሁሉ ይግባኝ ባይ ሕጋዊ ጋብቻ መኖሩን በማስረጃ ስላላስረዳና መልስ ሰጭ የቀረበውን ማስረጃ በመከላከያ ስላላስተባበለችው በሁለቱ መካከል ያለው ግንኙነት ሕጋዊ ጋብቻ ነው ብለን ከፍተኛው ፍርድ ቤት የሰጠውን ውሳኔ ሽረነዋል።

ጉዳዩ ወደ ቤተዘመድ ሽምግልና ጉባዔ እንዲመራላቸው የዚህ ውሳኔ ትክክል ግልባጭ ለጅማ አውራጃ ፍርድ ቤት ይተላለፍለት ብለናል። እንዲሁም ውሳኔው መሻሩን እንዲያውቀው ለክፍለ ሀገሩ ከፍተኛ ፍርድ ቤትም ይገለጽለት። ግራ ቀኙ ኪሳራቸውን ይቻቸሉ ብለን ፋይሉን ዘግተነዋል።

ይህ ውሳኔ ዛሬ ኅዳር 7 ቀን 1976 ዓ.ም. ጅማ ከተማ ባስቻለው ጠቅላይ ፍርድ ቤት ተሰጠ።

ጠቅላይ ፍርድ ቤት
የፍትሕ ብሔር ችሎት

ይግባኝ ባይ፡- አበበች ታደሰ

መልስ ሰጭ፡- ደጀኔ አበራ

የፍ.ብ.ይ.መ.ቁ. 134/80

ከጋብቻ ውጭ በግብረ ሥጋ ግንኙነት የቆዩ ወገኖች ግንኙነቱ ሲፈርስ በግንኙነቱ ወቅት ለተፈሩት ልጆች ስለሚሰጠው ቀለብ የሚደረግ ስምምነት፡- ይህን የመሰለ የጽሑፍ ስምምነት ጋብቻ ላለመመሥረቱ በቂ ማረጋገጫ መሆኑን አለመሆኑ፡- ስለቀለብ ክፍያ አወሳሰን፡- በየወሩ መከፈል ያለበት ስለመሆኑ፡- ከጋብቻ ውጭ የተፈጠረ የግብረ ሥጋ ግንኙነት ሲፈርስ በስምምነት የሚሰጠው ገንዘብ እንደ “መሸኛ” (settlement) የሚቆጠር እንጂ እንደ ልጆች ቀለብ የማይቆጠር ስለመሆኑ፡- የፍ.ብ.ሐ.ቁ. 813 እና 817፡፡

ይግባኝ የቀረበው ይግባኝ ባይ ከመልስ ሰጭ ጋር በጋብቻ ለመቆየታችን ማስረጃ እያለኝ ከፍተኛውና የእውራጃው ፍ/ቤቶች በስሕተት የተፈረመውን የቀለብ ውል መሰረት በማድረግ ሚስት አይደለችም በማለት የሰጡት ውሳኔ ያላገባብ ስለሆነ ከመልስ ሰጭ ጋር ባልና ሚስት መሆናችን ተወስኖ ለእኔም ለልጆቼም ቀለብ ተቆርጦልኝ ጉዳዩ ወደ ቤተዘመድ ጉባኤ እንዲመራልኝ በማለት ነው፡፡

ውሳኔ፡- ከፍተኛው ፍ/ቤት ስለሚሰጥነት የሰጠው ውሳኔ ፀንቶ ስለልጆች ቀለብ የሰጠው ውሳኔ ግን ተሽሮአል፡፡

•በሕግም ሆነ በልማድ እንደሚታወቀው ቀለብ የሚሰፈረው በዕለት ወይም በወር ነው፡፡ ያመቱን ወይም የሁለት ዓመቱን ከዚያም አልፎ አሁን እንደያገነው ጉዳይ የአምስት ዓመቱን ባንድ ጊዜ መስጠት ማለት የቀለብ ክፍያ ሥርዓት ሳይሆን እንደ ጉርሻ ስለሚቆጠር ገንዘብ ከወዲሁ አልቆ ተቀላቢው ለተከታዩ ጊዜ የሚበላው ካጣና ከተራብ ኃላፊነቱ መውደቅ ያለበት በቀላቢው ላይ ነው፡፡

ው ሣ ኔ

ዳኞች፡- እሸቱ ደምሴ፣ ወልደተገሣኤ ወልደመላክ፣ ራሂል ዓለማየሁ፡፡

ለዚህ ይግባኝ መቅረብ ምክንያት የሆነው ከፍተኛ ፍርድ ቤት በፍ/ብ/ይ/መ/ቁ/ 134/80 ሐምሌ 3 ቀን 1979 ዓ.ም. በሰጠው ትዕዛዝ ይግባኝ ባይ ቅር ተሰኝታ ሐምሌ 28 ቀን 1979 ዓ.ም. የተጻፈ የይግባኝ ማመልከቻ ስለአቀረበች ነው።

ክርክሩ በልጆች ቀለብና የሚስትነት ጥያቄ ላይ ሲሆን የክሱም ታሪክ ባጭሩ እንደሚከተለው ነው። ይግባኝ ባይ ለአዲስ አበባ አውራጃ ፍርድ ቤት ጥር 22 ቀን 1978 ዓ.ም. በተጻፈ ማመልከቻ ከመልስ ሰጭው ጋር በባልና ሚስትነት አብረን ስንኖር 1ኛ/ ትዕግስት ደጀኔ 2ኛ፣ ጥላሁን ደጀኔ የተባሉትን ሁለት ልጆች ወልደን በመካከላችን በተፈጠረው ያለመግባባት ምክንያት አብረን ለመኖር ስለአልቻልን ጉዳዩ ወደ ቤተ ዘመድ ጉባኤ ይመራል፤ ለኔም ለልጆቼም ቀለብ ይቆረጥልኝ በማለት ታመለክታለች። ተጠሪው ይቀርብና የካቲት 15 ቀን 78 ዓ.ም. በተጻፈ መልስ ከአመልካችዋ ጋር ጋብቻም የለንም ልጆችም አልወለድኩም በማለት ይከራከራል። ከዚያም በመካከሉ ግራ ቀኙ መጋቢት 4 ቀን 1978 ዓ.ም. በሽምግልና ይስማማሉ። የስምምነቱ ይዘትም፤ አንደኛ ወ/ሮ አበበች ታደሰ ከአቶ ደጀኔ ጋር በባልና ሚስትነት ሳይሆን ከጋብቻ ውጭ ሁለት ልጆች መውለድዋን ያረጋገጠችበት ሲሆን ሁለተኛ ደግሞ አቶ ደጀኔ አበራ ከወ/ሮ አበበች ታደሰ ከጋብቻ ውጭ ሁለት ልጆች መውለዱን በመተማመን የተፈራረሙበት ሰነድ ነው።

ከዚህ ስምምነት በኋላ አመልካችዋ በፍ.ብ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 91 መሠረት አቤቱታዬን እንዳሻሻል ይፈቀድልኝ በሚል ጥያቄ መጋቢት 4 ቀን 1978 ዓ.ም. የተደረገው ስምምነት እኔ ሳላውቅ በመታለሌ የተፈረመ ነው። እኔ ሚስት ነኝ፤ ለመሆኔም እንዳስረዳ ይፈቀድልኝ በማለት ተከራክራለች። ተጠሪውም አመልካችዋ ሚስት ያለመሆንዋን አረጋግጣ ከፈረመች በኋላ ይህ ሰነድ ውድቅ እንዲሆን የአቀረበችው አቤቱታ ያላግባብ ስለሆነ ተቀባይነት ሊኖረው አይገባም በማለት ይከራከራል። የአውራጃ ፍርድ ቤት የግራ ቀኙን ክርክር ከሰማ በኋላ ሚያዝያ 15 ቀን 1979 ዓ.ም. በሰጠው ውሣኔ ይግባኝ ባይ ከመልስ ሰጭው ጋር ሕጋዊ ጋብቻ መሥርተው አብረው ያለመኖራቸውና ልጆች የወለዱትም ከጋብቻ ውጭ መሆኑን አምነው የተዋዋሉት ውል እያለ አሁን ሚስት ነኝ ማለታቸው ተቀባይነት የለውም በማለት ወሰነ። አመልካችዋም በዚህ ትዕዛዝ ቅር በመሰኘት ይግባኝ ለከፍተኛው ፍርድ ቤት ታቀርባለች።

ከፍተኛው ፍርድ ቤትም ሐምሌ 3 ቀን 1979 ዓ.ም. በዋለው ችሎት የአውራጃው ፍርድ ቤት ይግባኝ ባይዋ ሚስት አይደለችም በማለት የሰጠውን ውሣኔ በማፅናት ይግባኝን ባለመቀበል መዝገቡን ይዘጋጃል። ለዚህም ፍርድ ቤት ይግባኝ ተብሎ የቀረበው በዚህ ውሣኔ ላይ ነው።

የይግባኝ ባይዋ ቅሬታ መልስ ሰጭ የቆዳ መጋዘን የነበረው ሲሆን በዚህ ሥፍራ በባልና ሚስትነት አብረን ስንኖር ነበር። አብረን በኖርንበት

ወቅትም ከመልስ ሰጭው ጋራ የጋብቻ ውል እንድንፈራረም ስጠይቀው ዛሬ ነገ በማለት እኔና አንቺ ልጆች ወልደናል እንለያይም በሚል ምክንያት እያዘናጋ አቆየኝ፤ አሁን ግን አብረን በጋብቻ ለመቆየታችን ማስረጃ እያለኝ የከፍተኛና የአውራጃ ፍርድ ቤቶች በስህተት የተፈረመውን ውል መሠረት በማድረግ ሚስት አይደለችም የሚል ውሳኔ ሰጥተዋል። ከይግባኝ ባይ ጋር ባልና ሚስት መሆናችን ተወስኖ ለኔም ለልጆቼም ቀለብ ተቆርጦ ጉዳዩ ወደ ቤተዘመድ ጉባዔ እንዲመራልኝ በማለት የአቀረብኩት አቤቱታ ውድቅ የሆነው ያለ አግባብ ስለሆነ ይሻርልኝ የሚል ነው።

መልስ ሰጭ እንዲቀርብ ታዘ ቀርቦ ጥር 26 ቀን 1980 ዓ.ም. የተጻፈ መልስ ሰጥቶአል። በመልሱም ይግባኝ ባይዋ ሚስቴ አይደለችም፤ ከጋብቻ ውጭ ልጅ ወልጄላታለሁ እንጂ ሚስቴ ያለመሆኔን መጋቢት 4 ቀን 1978 ዓ.ም. በተደረገው ስምምነት ላይ ገልጻ ለልጆቼም ለ5 ዓመት የሚሆን ቀለብ ሰጥቻት በዚህ የተስማማን ስለሆነ ክርክርዋ ተቀባይነት የለውም ብሏል።

የግራ ቀኝ ክርክርና የበታች ፍርድ ቤቶች ውሳኔ ከላይ እንደተገለጸው ሲሆን በኛ በኩል መዝገቡን መርምረን ግራ ቀኝን በቃል በማነጋገር ስለ ጉዳዩ በይበልጥ ተረድተናል። በመሠረቱ ይግባኝ ባይ ለአውራጃ ፍርድ ቤት የአቀረበችው አቤቱታ ሚስት ነኝና ጉዳዩ ወደ ቤተ ዘመድ ጉባዔ ይመራልኝ የሚል ጥያቄ ነበር። መልስ ሰጭው ከይግባኝ ባይዋ ጋር ጋብቻ አልፈጸምንም በማለት በመቃወሙና ሁሉኑ ከክስ በኋላ በአደረጉት ስምምነት ሚስት ያለመሆኔን ብቻ በማረጋገጥ የልጆቼን ቀለብ አከፋፈል ባስመለከተ መልስ ሰጭው ለ5 ዓመት የማብያ ብር 6,000.00 በአንድ ጊዜ ሊከፍላት ይግባኝ ባይዋም ልትቀበል ተስማምታ የተቀበለች መሆኑን ሰነዱ ያረጋግጣል።

ይግባኝ ባይዋ በቃል መሀላ በተደገፈ አቤቱታዋ ለዚህ ፍርድ ቤት አጥብቃ ያመለከተችው ለልጆቹ ቀለብ በሚል መልስ ሰጭው ሰጥቶኝ የነበረውን ገንዘብ ቸግሮኛል እያለ መልሶ ወስዶታል። ቀሪውንም አብረን ውጭ በማድረግ ጨርሰነዋል። ስለሆነም ለ5 ዓመት ተብሎ ባንድ ጊዜ የተከፈለው ገንዘብ ከላይ በገለጽኩት ምክንያት ውጭ ሆኖ በማለቁ ባሁኑ ጊዜ ልጆቼን የማበላው አጥቼ በረሐብ እየተሠቃዩ ናቸውና መልስ ሰጭው በየወሩ ሊከፍለው የሚገባ የልጆች ቀለብ ይቆረጥልኝ የሚል ነው።

መልስ ሰጭው በቃል መሀላ ተደግፎ ለቀረበው የቀለብ ጥያቄ የበኩሉን ሃሳብ ተጠይቆ በ26/5/80 የተጻፈ ምላሽ ሰጥቷል።

በሰጠውም መልስ ይግባኝ ባይዋ ቀደም ሲል ባደረግነው ስምምነት መሠረት ብር 6,000.00 ወስዳ ከተጠቀመች በኋላ እንደገና የልጆች ቀለብ የሚል ጥያቄ ልታነሳ አይገባትም፤ ገንዘቡን መልሶ ወስዶታል የምትለው

በሐሰት ነው። የልጆቹን ቀለብ እንደገና ለመክፈል ባሁኑ ጊዜ ምንም ገቢ ስለሌለኝ ጥያቄው እንዲሠረዝልኝ ብሏል።

በእኛ በኩል እንዳየነው የይግባኝ ባይዋ ጥያቄ በሁለት ነጥቦች ላይ የተመሠረተ ነው።

እንደኛው የመልስ ሰጭው ሚስት መሆኔ ታውቆ ነገሩ ወደ ቤተ ዘመድ ጉባዔ ይመራል። የሚል ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ በየወሩ የሚከፈል የልጆች ቀለብ ይቆረጥልኝ ነው። የመልስ ሰጭ ሚስት ስለሆነኩ ወደ ቤተ ዘመድ ጉባዔ ይመራል። ለምትለው፤ ከጋብቻ ውጭ በሆነ ግብረ ሥጋ ግንኙነት ከመልስ ሰጭው ጋር የተጠቀሱትን 2 ልጆች ከመውለዱ በስተቀር ሕጋዊ ጋብቻ በመመሥረት ያልተሣሠሩ ለመሆናቸው በሽማግሌዎች ፊት ተማምነው የተፈራረሙበት ሰነድ ስለሚያረጋግጥ የበታች ፍርድ ቤቶች ባልና ሚስት አይደሉም በማለት የሰጡት ውሣኔ የሚነቀፍ ሆኖ አላገኘነውም።

የልጆቹን ቀለብ ባስመለከተ ለቀረበው ጥያቄ፤ ይግባኝ ባይዋና መልስ ሰጭው የባልና ሚስትነቱን ክርክር ትተው በልጆቹ መወለድ ላይ ብቻ በመተማመን መልስ ሰጭው ለልጆቹ ቀለብ ነው በሚል ለመልስ ሰጭዋ ባንድ ጊዜ ብር 6,000.00 ሰጥቶ መገላገሉን፤ የገንዘቡንም አመዳደብ ላንድ ልጅ በወር ብር 50.00 ሂሳብ እየወጣ እስከ 5 ዓመት ድረስ እንዲቀላብበት ታቅዶ የተሰጠ መሆኑን ስምምነታቸው ይገልጻል።

ይሁን እንጂ ይህ ለ5 ዓመት የልጆች ቀለብ ተብሎ ባንድ ጊዜ ለይግባኝ ባይዋ የተደረገው የብር 6,000.00 ክፍያ በቅርቡ ሲታይ ለልጆቹ የተሰጠ ቀለብ ቢመስልም በይዘቱ ግን መልስ ሰጭው ሚስት አካል ሆና አብራ የኖረችውን የልጆቹን እናት ሲያሰናብት በተወለዱት ልጆች ቀለብ ስም ሞቅ ያለ ገንዘብ ሰጥቶ መሸኘቱን የሚያስገነዝብ ስለሆነ ክፍያው ለልጆች ቀለብ ብቻ እንዲውል ታስቦ የተደረገ ነው የሚል ግምት የለንም። ክፍያው ለልጆች ቀለብ ብቻ እንዲውል ታስቦ የተደረገ ቢሆን ኖሮ ባንድ ጊዜ ብር 6,000.00 መሰጠት የለበትም ነበር።

በሕግም ሆነ በልማድ እንደሚታወቀው ቀለብ የሚሠፈረው በዕለት ወይም በወር ነው። ያመቱን ወይም የ2 ዓመቱን ከዚያም አልፎ አሁን እንደያዝነው ጉዳይ የ5 ዓመቱን ባንድ ጊዜ መስጠት ማለት የቀለብ ክፍያ ሥርዓት ሳይሆን ዛሬውኑ በልተህ ጨርሰው ተብሎ እንደተሰጠ ጉርሻ ስለሚቆጠር ገንዘቡ ከወዲሁ አልቆ ተቀላቢው ለተከታዩ ጊዜ የሚበላው ካጣና ከተራብ ኃላፊነቱ መውደቅ ያለበት በቀላቢው ላይ ነው።

ይግባኝ ባይዋ መልስ ሰጭው ለ5 ዓመት የልጆች ቀለብ ብሎ በመተንበይ ባንድ ጊዜ እጅዋ ላይ ያፈሰሰላትን ገንዘብ ተመልሶ እየመጣ በመጠየቅ አብረው እንደተጠቀሙበት በቃለ መሀላ ገልጻ ያቀረበችውን ቢክድም ለ5 ዓመት የልጆች ቀለብ ብሎ የሰጣት ገንዘብ ግን አሁን በእጅዋ እንደሌለና እንደነርሱ አባባል ሰልጆቹ የ5 ዓመት መቀሰቢያ ሳይውል ከወዲሁ እንደተሟጠጠ ልጆቹን ይዛ ቀርባ ባየንባቸው የረሃብ መልክ ልንገነዘበው ችለናል።

ከላይ እንደገለጽነው በልጆቹ ቀለብ ሽፋን ለይግባኝ ባይዋ የተሰጠው ገንዘብ የቀለብ አሰጣጥ ይዘት ስላልነበረው ልጆቹ እንኳንስ ለ5 ዓመት ሊገለገሉበት ቀርቶ ለ1 ዓመትም ቢሆን ለእነርሱ ጠቀሜታ ሊውል እንዳልቻለ እውቅ ሆኖአል።

ግራ ቀኙ ከቀለብ አከፋፈል ሥርዓት ውጭ የሆነ ስምምነት በመከተል የተቀባበሉት ገንዘብና ያደረጉት ድርድር “በልጅ አመካኝቶ፣ ይበሏል አንጉቶ” እንደተባለው ምሳሌ ሆኖ ከመገኘቱ በስተቀር ሰልጆቹ ጠቀሜታ ውሎ ስላልተገኘ ውሎ የልጆቹን ሕጋዊ መብት ነክቶ በተገኘው መጠን ውድቅ የማይሆንበት ምክንያት የለም።

የበታች ፍርድ ቤቶች የልጆቹን ቀለብ ጉዳይ በዚህ መልኩ ሳይመለከቱ ያለፋት በማይገባ ስለሆነ አልተቀበልነውም።

ስለዚህ ከላይ በተዘረዘሩት ምክንያቶች ሁሉ መልስ ሰጭው ለይግባኝ ባይዋ ከፍያለሁ ያለው ገንዘብ ለልጆች ቀለብ ሊውል በማይገባው መልክ ብቻ ታስቦ ያልተሰጠ የይግባኝ ባይዋ መሸኛ መሆኑን ከነገሩ አካባቢና ከሁኔታው ተገንዝቦን ባሁኑ ጊዜ በረሀብ እየተሠቃዩ ለሚገኙት ሕፃናቶች መልስ ሰጪው ይህ ውግኔ ከተሰጠበት ጊዜ አንስቶ በየወሩ የሚከፈል ቀለብ ሊሰጣቸው ይገባል ብለን ወስነናል።

የቀለቡን መጠን ባስመለከተ ባሁኑ ጊዜ ምንም ገቢ የለኝም ብሎ ማመልከቱ ባይዘነጋም ነጋዴ መሆኑ የታወቀ ስለሆነና ለመድሀዩቱ ያቀረበው ማስረጃ ስለሌለ ለሁለቱ ልጆች ለያንዳንዳቸው በወር ብር 40X2=80 (ሰማኒያ ብር) በይግባኝ ባይዋ እጅ በመስጠት እንዲቀሰቡ አዘነናል። ክፍያው ከሐምሌ ወር 80 ዓ.ም ጀምሮ እንዲቀጥል ይሁን። ይጻፍ። ግንቦት 30 ቀን 1980 ዓ.ም።

**የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት
የፍትሕ ብሔር ችሎት**

**ይግባኝ ባይ፡- ግርማ ባዩ
መልስ ሰጭ፡- ብዙነሽ ባራኪ**

የፍ.ብ.ይ.መ.ቁ. 11477

የጋብቻ አፈጻጸም ሥርዓቶች፡- የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አ.6 እና 25፡- ስለጋብቻ ማስረጃ፡- የትዳር ሁኔታ መኖር፡- በዕድር መዝገብ የሰፈሩ ጽሁፎችን በጋብቻ ማስረጃነት ስለማቅረብ፡- የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አ.94,95,96 እና 97፡፡

ይግባኝ የቀረበው የፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት በጉዳዩ ላይ ቀርበው የተሰሙት የምስክሮች ቃል በሥር ከሳሽና ተከላሽ መካከል ጋብቻ ተፈጽሞአል ለማለት የሚያስችል ብቃት የለውም በማለት የሰጠውን ውሳኔ ከፍተኛው ፍ/ቤት ከምስክሮቹ ቃል ውጭ ሌላ የሰማው ማስረጃ ሳይኖር ስለሻረው ይህንኑ በመቃወም ነው፡፡

ውሳኔ፡- የከፍተኛው ፍ/ቤት ውሳኔ ተሸርአል፡፡

- የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ ጋብቻ መፈጸሙን ለማረጋገጥ መቅረብ አለበት በማለት በዋነኛነት የፈቀደው ማስረጃ የጋብቻ የምስክር ወረቀት ነው (አ.94)፡፡ ይህ ዋናው መርህ ሲሆን ልዩ ሁኔታ ሲያጋጥም (የጋብቻ ምስክር ወረቀት ሲጠፋ ወይም ያልተሰጠ ሲሆን፤ ወዘተ.) የሚቀርብ ማስረጃ እንደሚኖር ሕጉ ፈቅዶአል፡፡ ይህም በአንቀጽ 96 ላይ «የትዳር ሁኔታ መኖር» የተባለው ነው፡፡ ይህም ሆኖ ግን የትዳር ሁኔታ መኖር እንደ ማስረጃ ሆኖ ሊቀርብ፤ እንደ ጋብቻ ምስክር ወረቀት ሁሉ፤ ጋብቻ የተፈጸመ መሆኑን የማስረዳት አቅም ሊኖረው እንደሚገባ መገንዘብ ተገቢ ነው፡፡

ው ሣ ኔ ፤

ዳኞች፡- ሐገሥ ወልዱ፤ ዳኘው መላኩ፤ ጌታቸው ምህረቱ፡፡

ይህ ይግባኝ የቀረበው የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት በፍ/ብ/ይ/መ/ቁ. 791/92 (3277) የካቲት 21 ቀን 95 ዓ.ም. በሰጠው ውሳኔ ላይ ነው፡፡ ጉዳዩ በይግባኝ ባይ እና በመልስ ሰጭ መካከል በሕግ የሚታወቅ ጋብቻ ስለመኖር አለመኖር በሚመለከት የተነሳውን ክርክር ይመለከታል፡፡ ከመዝገቡ እንዳየነው

ክርክሩ የተጀመረው በፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ሲሆን፤ ከሣሽ የነበረችው የአሁኑን መልስ ሰጭ ነች። መልስ ሰጭ ክስ የመሠረተችው ግርማ ባዩ እና እኔ መስከረም 1 ቀን 1984 ዓ.ም. በመፈቃቀር ጋብቻ ፈጽመናል። ክሱ እስከቀረበበት ሰኔ 15 ቀን 1990 ዓ.ም. ድረስም ትዳር መሥርተን፤ ንብረት አፍርተን አብረን ኖረናል። ሆኖም በዛሬው ዕለት ተከሣሾ ከቤት አስወጥቶኛል። በመሆኑም ሚስትነቴ ተረጋግጦ ጉዳያችን ወደ ቤተዘመድ ጉባኤ እንዲመራ፤ ቀለብ እንዲቆረጥልኝ ይወሰንልኝ በማለት ለመሆኑ ሰኔ 15 ቀን 90 ዓ.ም. ከጻፈችው የክስ ማመልከቻ ተገንዝበናል። በእስከው እና በይግባኝ ባይ መካከል ጋብቻ ስለመፈጸሙ ያስረዳልኛል ያለቻቸውን ሰዎችም (አራት ሰዎች) በምስክርነት ቆጥራ ዝርዝር ማቅረብዎን ተመልክተናል።

የአሁኑ ይግባኝ ባይም በተደረገለት ጥሪ መሠረት ቀርቦ የመከላከያ ክርክሩን አሰምቶአል። በሁለቱ መካከል የተፈጸመ ጋብቻ እንደሌለ በመግለጽ ከመከራከሩም በላይ የመከላከያ ምስክሮችንም ቆጥሮአል።

በመጨረሻም ፍ/ቤቱ የግራቀኝ ወገኖችን ክርክር እና ማስረጃ ከሰማ በኋላ ከሣሽ እንዳስያዘችው ጭብጥ አላስረዳችም በማለት ክሱን የሠረዘ ሲሆን፤ በዚህ ላይ ይግባኝ የቀረበለት የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት ግን በግራቀኝ መካከል የባልና ሚስት ሁኔታ ስላለ ጋብቻ አለ የሚል ምክንያት በመስጠት የሥር ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ሽሮአል። ይግባኝ የቀረበው በዚህ ላይ ነው።

ይግባኝ ባይ መጋቢት 23 ቀን 95 ዓ.ም በጻፈው የይግባኝ ማመልከቻ ቅሬታውን በዝርዝር አቅርቦአል። መልስ ሰጭም እንደዚሁ ግንቦት 18 ቀን 95 ዓ.ም. በጻፈችው መልስ የበኩልዎን የመከላከያ ክርክር አቅርባለች።

እኛም ከሁለቱ ወገኖች የቀረበውን ክርክር ይግባኝ ከተባለበት ውሳኔ እና ለጉዳዩ አግባብነት ካለው ሕግ ጋር አገናዝበን መርምረናል። ውሳኔ የምንሰጥበት ጭብጥም፤ በይግባኝ ባይ እና በመልስ ሰጭ መካከል የተመሠረተ በሕግ የሚታወቅ ጋብቻ አለ ወይስ የለም? የሚለው እንደሆነ ተገንዝበናል።

ቀደም ብለን እንዳመለከትነው መልስ ሰጭ ክስ የመሠረተችው በክስ ማመልከቻዋ በጠቀሰችው ማለትም ለይታ በግልጽ በጠቀሰችው (በገለጸችው) በታወቀው ቀን እና ዓመተ ምኅረት በሕግ የሚታወቅ ጋብቻ ተመሥርቶአል የሚል መነሻ በመያዝ ነው። ጋብቻው መመሥረቱን አስረዳለሁ በማለት ምስክሮችን ቆጥራለች። ይህም ማለት መልስ ሰጭ ምስክሮቹን የቆጠረችው በክስ ማመልከቻው በተጠቀሰው ቀንና ዓመተ ምኅረት እስከው እና ይግባኝ ባይ ጋብቻ መፈጸማቸውን እንዲያስረዱላት ነው ማለት ነው። ምስክሮች በዚህ መልክ እንዲያስረዱ ከተቆጠሩ ደግሞ ጋብቻውን ያስፈጸሙ ወይም ጋብቻው

ሲፈፀም በቦታው ተገኝተው የተመለከቱ ወይም ደግሞ በማናቸውም አግባብ ባለው ሁኔታ የጋብቻውን መፈጸም የሚያውቁ ናቸው ተብሎ ነው የሚታመነው። ፍርድ ቤት ቀርበው የሰጡትን የምስክርነት ቃል እንዳየነው ግን አንዳቸውም ቢሆኑ በይግባኝ ባይ እና በመልስ ሰጭ መካከል ጋብቻ መፈጸሙን ወይም መመሥረቱን እናውቃለን አላሉም። ሁሉም በአንድ ቃል ያስረዱት ሲጋቡ አላየንም በማለት ነው። በእርግጥ ይግባኝ ባይ እና መልስ ሰጭ ቤት ሠርተው በአንድነት ይኖሩ እንደነበር፣ ከሣሽ (የአሁንዋ መልስ ሰጭ) ምስክሮች በመሠረቱት እድር አባል እንደሆነችና ይግባኝ ባይ ባሌ ነው ብላ በእድሩ ማስመዝገብዋን፣ የይግባኝ ባይ አባት ሞተው ሀዘን ሲቀመጥ ምስክሮች በእድሩ አባልነታቸውና በእድሩ ደንብ መሠረት ማስተዛዘናቸውን በመግለጽ መስክረዋል። የፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ጋብቻ የለም ሲል የወሰነው የተሰሙት ምስክሮች የሰጡት ቃል ጋብቻ ተፈጽሞአል ለማለት የሚያስችል ብቃት የለውም በማለት ነው። የከፍተኛው ፍ/ቤትም ከምስክሮቹ ቃል ውጪ ሌላ የሰማው ማስረጃ ሳይኖር ነው “የባልና ሚስትነት ሁኔታ” አለ እሚለው ድምዳሜ ላይ የደረሰው።

እንደሚታወቀው በአንድ ወንድ እና በአንዲት ሴት መካከል ጋብቻ ተፈጽሞአል ወይም አለ ለማለት የሚቻለው ጋብቻ ይኖር ዘንድ ሕጉ የሚጠይቃቸው መስፈርቶች ተሟልተው ሲገኙ ነው። በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አንቀጽ 6 እንደተመለከተው የሚፀና ጋብቻ ተፈጽመው የሚባለው ተጋቢዎቹ ለመጋባት ነፃና ሙሉ ፈቃዳቸውን ሲሰጡ ብቻ ነው። ከዚህ ድንጋጌ መገንዘብ የሚቻለው በአንድ ወንድ እና በአንዲት ሴት መካከል ጋብቻ ተፈጽሞአል (አለ) ብሎ ከመወሰን በፊት ከፍተኛ ጥንቃቄ የሚያስፈልግ መሆኑን ነው። ከነሱ ወይም ከአንዳቸው ነፃና ሙሉ ፈቃድ ውጭ ባልና ሚስት ናችሁ እንዳይባሉ ሕጉ በቅድሚያ ማስጠንቀቁን ነው። ሌላው ሕጉ ያስቀመጠው መስፈርት በአንቀጽ 25 የተመለከተው ሲሆን፣ ይህም የጋብቻ አፈጻጸም ሥርዓት እና ጋብቻው መፈጸሙን የማስታወቅ ሁኔታዎችን በዝርዝር የሚያሳይ ነው። በጽዝነው ጉዳይ በዚህ መሠረት የተፈፀመ ጋብቻ መኖሩን የሚያሳይ ማስረጃ የለም። በዚህ አቅጣጫም ክርክር አልቀረበም። በእርግጥ ቀደም ብለን እንደገለጽነው መልስ ሰጭ በግልጽ ጠቅላ ባመለከተችው ቀን ጋብቻ መፈጸሙን በማስረጃ ማስረገጥ እንደምትችል ገልጿ ነው ክስ የመሠረተችው። ይሁን እንጂ የተቆጠሩት ምስክሮች በዚህ መሠረት ሲያስረዱ አልቻሉም።

ጋብቻ ለመፈጸሙ የሚቀርብ ማስረጃን በተመለከተ ሕጉ ሁለት ነገሮችን አስቀምጧል። እነዚህም የጋብቻ ምስክር ወረቀት እና የትዳር ሁኔታ መኖር (አንቀጽ 94 እና 95) ናቸው። “የትዳር ሁኔታ” ማለት ምን ማለት እንደሆነም በአንቀጽ 96 ተተርጉሞአል። አንድ ወንድ እና አንዲት ሴት የትዳር ሁኔታ አላቸው የሚባሉት ራሳቸውን እንደባልና ሚስት የሚቆጥሩና የሚኖሩ

ሲሆን፤ ከዚህም በተጨማሪ ቤተዘመዶቻቸውና ማኅበረሰቡ እንደባልና ሚስት የሚቀበሉአቸው ሆነው ሲገኙ እንደሆነ ሕጉ ይገልጻል።

ጋብቻ አለ ወይስ የለም? የሚል አከራካሪ ጭብጥ ሲያዝ ጭብጡን ለማንጠር ይቻል ዘንድ ማስረጃ ማስፈለጉ የግድ ነው። በዚህ ረገድ ጋብቻ አለ (ተፈጽሞአል) የሚለው ተከራካሪ ወገን የሚያቀርበው ማስረጃ ሕጉ በደነገገው መሠረት (በሕግ የሚታወቅ ተቀባይነት ያለው) ጋብቻ መፈጸሙን ለማስረገጥ የሚችል መሆኑን አለበት። የቤተሰብ ሕጉ ጋብቻ መፈጸሙን ለማረጋገጥ መቅረብ አለበት በማለት በዋነኛነት የፈቀደው ማስረጃ የጋብቻ የምስክር ወረቀት ነው (አንቀጽ 94)። ይህ እንግዲህ ዋናው መርህ ሲሆን ቀጥሎ ደግሞ ልዩ ሁኔታ ሲያጋጥም (የጋብቻ ምስክር ወረቀት ሲጠፋ፣ ወይም ያልተሰጠ ሲሆን፤ ወዘተ.) የሚቀርብ ማስረጃ እንደሚኖር ሕጉ ፈቅዶአል። ይህም “የትዳር ሁኔታ መኖር” የተባለው ነው። ይህም ሆኖ ግን የትዳር ሁኔታ መኖር እንደማስረጃ ሆኖ ሲቀርብ እንደጋብቻ ምስክር ወረቀት ሁሉ ጋብቻ የተፈጸመ መሆኑን የማስረዳት አቅም ሊኖረው እንደሚገባ መገንዘብ ተገቢ ነው (አንቀጽ 95)። በአንቀጽ 97(1) እንደተደነገገው ፍ/ቤቱ ከዚህ ማስረጃ በመነሳት የሚወስደው የሕግ ግምት ጋብቻው ተፈጽሞአል የሚል እንደሆነም ልብ ሊባል ይገባል። የትዳር ሁኔታን በማስረጃነት አቅርቦ ማስረዳት የሚቻለው የጋብቻ የምስክር ወረቀት ማቅረብ ሳይቻል ሲቀር ብቻ እንደመሆኑ ሁኔታው የዋናው መርህ ልዩ ሁኔታ ነው። ከዚህ የተነሣም መተርጎም ያለበት በጠባቡ ማለትም ጋብቻ መፈጸሙን ለማስረዳት መቅረብ ያለበት ማስረጃ የጋብቻ የምስክር ወረቀት ነው የሚለውን ዋናውን መርህ በማይንድ መልኩ ነው። ሕጉ እዚህ ላይ ያስመረበት ዋናው ነጥብ በሃሳባቸውም ሆነ በአኗኗራቸው ባልና ሚስት ያልሆኑትን ወንድና ሴት ጋብቻ ፈጽማችኋልና ባልና ሚስት ናችሁ ሊባሉ አይገባም የሚለው ነው።

የትዳር ሁኔታ መኖርን የተረጎመው አንቀጽ 96 በቅድሚያ ያስቀመጠው ወንዱና ሴቷ ራሳቸውን እንደ ባልና ሚስት የሚቆጥሩና በዚህ መልክም የሚኖሩ መሆናቸው በማስረጃ ሊረጋገጥ ይገባል የሚለው ነው። ሌላው ማለትም ሁለተኛው መስፈርት ደግሞ ቤተዘመዶቻቸውና ማኅበረሰቡ እንደባልና ሚስት የሚቀበሉአቸው መሆን አለባቸው የሚለው ነው። በመሆኑም በዚህ ረገድ የሚቀርበው (የሚሰማው) ማስረጃ እነዚህ በሕጉ የተጠቀሱትን መስፈርቶች መሟላታቸውን በትክክል የሚያረጋግጥ መሆን አለበት። የሁለቱ ወገኖች አስተሳሰብ እና አኗኗር ሕጉ እንደሚለው መሆኑን፤ ቤተዘመዶቻቸውና ማኅበረሰቡም እንደባልና ሚስት የተቀበሉአቸው ናቸው ብሎ ፈራጅ እንዲያምን የሚያስችል ሊሆን ይገባል።

ወደያዝነው ጉዳይ ስንመለስ መልስ ሰጭ ጋብቻ ተፈጽሞአል ያላቸው ክስ ከመመስረትዋ ከስድስት (6) ዓመት በፊት በሆንም፤ ጋብቻው ሲፈጸም

የነበሩ ወይም የሚያውቁ ምስክሮችን ልታቀርብ አልቻሉም። እንደስዋ ክርክር ጋብቻው የተፈጸመው እዚሁ አዲስ አበባ ከተማ ነው እየተባለ በወቅቱ የነበሩትን የአካባቢው ነዋሪዎች፣ ቤተዘመዶች ወይም ባደሮችን በአስረጂነት መቁጠር የሚያስችግር አይሆንም። የቆጠረቻቸው ምስክሮች የአንዳቸውም (የይግባኝ ባይ ወይም የመልስ ሰጭ) ቤተዘመድ አይደሉም። ይህ ከሆነ ደግሞ የሁለቱን ወገኖች አስተሳሰብ፣ አቀራረብም ሆነ አኗኗር በጥልቀት ሊያውቁ የሚችሉ ናቸው የሚባሉ አይደሉም። የሰጡት የምስክርነት ቃልም ሲታይ ይግባኝ ባይ እና መልስ ሰጭ ራሳቸውን እንደባልና ሚስት እንደሚቆጥሩ አያስረዳም። ቤተዘመዶቻቸውና ማኅበረሰቡ ወይም የአካባቢው ነዋሪ እንደባልና ሚስት የሚቆጥሩአቸው ናቸው ለማለት የሚያስችልም አይደለም። ምስክሮች ሆነው በቀረቡት ሴቶች እድር ይግባኝ ባይ ባል ነው ተብሎ ተመዝግቦአል የሚለውም ቢሆን የተነገረው በእነዚሁ ሴቶች (ምስክሮች) ከመሆኑም በላይ ይግባኝ ባይ የማያውቀውና ያልተስማማበት መሆኑ በራሳቸው በምስክሮቹ የተረጋገጠ ስለሆነ ሚዛን ውስጥ የሚገባ አይደለም። ስናጠቃልለው፣ በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አንቀጽ 97 (1) በተደነገገው ዓይነት ጋብቻ ተፈጽሞአል የሚል የሕግ ግምት ለመውሰድ የሚያበቃ ማስረጃ መልስ ሰጭ አቅርባለች ለማለት አይቻልም። የፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት የሰማቸው የይግባኝ ባይ የመከላከያ ምስክሮች የሰጡትን ቃልም እንዳየነው ይግባኝ ባይ እና መልስ ሰጭን በባልና ሚስትነት የማያውቋቸው መሆኑን ነው የሚያስረዳው።

በመጨረሻም ከላይ በዝርዝር በሰጠናቸው ምክንያቶች የተነሳ በይግባኝ ባይ እና በመልስ ሰጭ መካከል የተፈጸመ ጋብቻ የለም ብለናል። ስለዚህም ይግባኝ የተባለበትን የከፍተኛው ፍ/ቤት ውሳኔ በፍ.ብ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 348 (1) መሠረት ሽረነዋል።

ወጪና ኪሳራ ግራ ቀኝ ይቻቻሉ። ውሃኔው ለፌዴራል ከፍተኛ ፍ/ቤት ይተላለፍ። መዝገቡ ይመለስ። ይህ ፍርድ ዛሬ ሰኔ 20 ቀን 1995 ዓ.ም ተሰጠ።

**ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት
ሰበር ሰሚ ችሎት**

አመልካች፡- አዛላች በልዳ

መልስ ሰጭ፡- ሸዋዬ ደምሴ

የሰ.መ.ቁ. 11213

ስለ ጋብቻ አፈጻጸም፡- ጋብቻ ለመፈጸሙ ስለሚቀርብ ማስረጃ፡- የጋብቻ ምስክር ወረቀት በሌለ ጊዜ ስለሚቀርብ ማስረጃ፡- የትዳር ሁኔታ መኖር፡- የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አ. 95፡፡

አቤቱታው የቀረበው በአሁን አመልካችና በሚቹ በአቶ ከበደ ሄይ መካከል ሕጋዊ ጋብቻ አልነበረም በማለት የፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ከፍተኛው ፍ/ቤት በመሻሩ የቀረበለትን ሁለተኛ ይግባኝ ተቀብሎ ጠቅላይ ፍ/ቤት የፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ውሳኔ ስላፀናው ይህንን በመቃወም ነው፡፡

ውሳኔ፡- የጠቅላይ ፍርድ ቤት ውሳኔ ተሽሮ የከፍተኛው ፍ/ቤት ውሳኔ ፀንቷል፡፡

ውሳኔ

ዳኞች፡- ከማል በድሪ፣ ፍስሐ ወርቅነህ፣ አብዱልቃድር መሐመድ፣ ስንዱ ዓለሙ፣ መስፍን እቁበዮናስ፡፡

አመልካች፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት በፍ/ብ/ይ/መ/ቁ. 10246 የካቲት 14 ቀን 1995 ዓ.ም የሰጠው ውሳኔ መሰረታዊ የሕግ ስህተት ስለተፈፀመበት ስህተቱ ይታረምልኝ በማለት የሰበር አቤቱታ በማቅረቧ ይህ መዝገብ ተከፍቶ ለዚህ ችሎት ቀርቧል፡፡

ክርክሩ በተጀመረበት የፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት የሥር አመልካቾች ማለትም፡- የሰር አንደኛ አመልካች (የአሁን የሰበር አመልካች) ወ/ሮ አዛላች በልዳ በራሳቸውና ሞግዚት በሆኑላቸው በእነ ፍሬ ሕይወት፣ ፍፁምና ያፌድ ከበደ ስም፣ የሥር ሁለተኛ አመልካች ወ/ሮ ቀለመወርቅ ከበደ

እንዲሁም የሥር ሶስተኛ አመልካች አቶ ሚሊዮን ከበደ ባቀረቡት አቤቱታ የአሁን አመልካችና ሚች አቶ ከበደ ሄይ በአገር ባሕል መሠረት የልማድ ጋብቻ ፈጽመው በግምት ለ26 ዓመት ያህል የኖሩ ባልና ሚስት እንደነበሩ እና አመልካችም የሚች ወራሾች መሆናቸው እንዲሁም የአሁን አመልካች ሞግዚትነት ተረጋግጦ ማስረጃ እንዲሰጣቸው ጠይቀዋል። ይህ በእንዲህ እንዳለ ተቃዋሚ ካለ እንዲቀርብ በጋዜጣ በተደረገው ጥሪ መሠረት የአሁን መ/ሰጭ ወ/ሮ ሸዋዬ ደምሴ በተቃዋሚነት ቀርባ አንደኛ አመልካች የሚች ሚስት አይደለችም፤ ሁለተኛ አመልካች ወ/ሮ ቀለመወርቅም የሚች ልጅ አይደለችም በማለት የተቃወሙ ሊሆን ባቀረበችው ተቃውሞ መሠረትም ጣልቃ ገብታ እንድትከራከር ተደርጎ ዝርዝር መልሷንና ማስረጃዋን ያቀረበች መሆኑ ተመልክቷል።

ፍ/ቤቱም መጋቢት 18 ቀን 1993 ዓ.ም በዋለው ችሎት የአሁን አመልካች ከሚች ለወለደቻቸውና አካለ መጠን ሳልደረሱት ልጆች እናት በመሆኗ በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አዋጅ ቁ. 213/92 አንቀጽ 220(1) መሠረት ሞግዚት ሆና እንድታስተዳድር፤ ከሥር ሁለተኛ አመልካች በቀር በአቤቱታው ላይ ለማቸው የተጠቀሱት ልጆች የሚች አባታቸው የመጀመሪያ ደረጃ ወራሾች ናቸው፤ የሥር ሁለተኛ አመልካች ግን የተወለደችው ከሚች ሳይሆን ከአሁን አመልካች የመጀመሪያ ባል መሆኑ በምስክሮች ስለተረጋገጠ ጥያቄዋን ውድቅ አድርገናል፤ የአሁን አመልካችን በተመለከተ ያቀረበችው ማስረጃ ከሚች ጋር ጋብቻ መፈፀማቸውን የሚያሳይ ባለመሆኑ ሚስት ነኝ በማለት ያቀረበችውን ጥያቄ አልተቀበልነውም በማለት ውሳኔ ሰጥቷል።

የአሁን አመልካችም በዚህ ውሳኔ ቅር በመሰኘት በፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት ይግባኝ አቅርባ ፍ/ቤቱ የግራ ቀኙን ክርክር ከመረመረ በኋላ ነዳር 2 ቀን 1995 ዓ.ም በዋለው ችሎት በሰጠው ውሳኔ አመልካች የሚች ሚስት መሆኗ በቂ ማስረጃ የቀረበበት በመሆኑ ሚስትነቷ እንዲረጋገጥ ያቀረበችውን ጥያቄ በመቀበል የፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት የሰጠውን ውሳኔ ሽሮታል።

የአሁን መ/ሰጭ ይህንን ውሳኔ በመቃወም በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኝ ያቀረበች ሲሆን ፍ/ቤቱም በሰጠው ውሳኔ አመልካች ያቀረበችው ማስረጃ ከሕጉ አኳያ ያለው የአስረጂነት ብቃት ሲመዘን ሕጋዊ ጋብቻን ለማረጋገጥ የሚያስችል ዓይነት ሆኖ አልተገኘም በማለት የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤትን ውሳኔ በመሻር የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤቱን ውሳኔ አጽንቶታል።

የአሁን የሰበር አቤቱታ የቀረበውም አመልካች በዚህ ውሳኔ ቅር በመሰኘቷ ሲሆን ፍሬ ሀሣቡም፤ እኔና ሚች ባለቤቴ አቶ ከበደ ሄይ በክብር

መዝገብ ሹም ፊት ያደረገነው የጋብቻ ሥርዓት ባለመኖሩ የጋብቻ ምስክር ወረቀት ሊኖረው የሚገባም አይደለም። ነገር ግን የኛ የጋብቻ ውል በመንደር የተፃፃፉት ሰነድ ነው ተብሎ ቢጣጣልም አካባቢያችንና እኛ ባልና ሚስቶቹ በምንመራበት የባሕልና የልማድ ሥርዓት መሠረት የተፈፀመ የጋብቻ ውል በመሆኑ በሚኖረው ውጤት ረገድ ከጋብቻ ምስክር ወረቀት ጋር ተመሳሳይ ነው ተብሎ ሊተረጎም ሲገባው ከጋብቻ የምስክር ወረቀት ማቋቋሚያ ጋር ተነፃጽሮ መተርጎሙ አግባብ አይደለም። ውሉም ችሎታ ባላቸው ሰዎች መካከል እርግጠኝነት ባለውና ሕጋዊ ሆኖ በሚቻል ጉዳይ ላይ ስምምነት የተፈጠረበት በመሆኑ በሕግ ፊት ተቀባይነት አለው። ይህም በፍ.ብ.ሐ.ቁ. 1731 እና 2005 የተደገፈ ነው። ከዚህ በተጨማሪ የቆጠራዊ ምስክርዎች ከሚችሉ ባለቤቱ ጋር ለረጅም ጊዜ በባልና ሚስትነት ልጆችንም ወልደን አብረን የምንኖር መሆኑን በመግለጽ የምስክርነት ቃላቸውን ሰጥተው እያለ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት መ/ሰጭ ያቀረበችውን ከእኔ ማስረጃ ጋርም ሲነፃፀር በሕግ ሚዛን ሊመዘን የሚችል ደካማ የሆነ የሁኔታ ማስረጃና በሀሰት ላይ የተመረኮዘ የምስክርዎች ቃል ተቀብሎ የፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት የሰጠውን ውሣኔ ማጽናቱ ግልጽ የሆነ መሠረታዊ የሕግ ስህተት መፈፀሙን አመለካከት ነው። በመሆኑም የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኝ ሰሚ ችሎት የፈፀመው መሠረታዊ የሆነ የሕግ ስህተት ታርሞ ውሣኔ ይሰጥልኝ በማለት ጠይቃለች።

መ/ሰጭም ለሰበር አቤቱታው ባቀረበችው መልስ አመልካች ጋብቻችንን በአዲስ መልክ አድሰነዋል የምትልበትን የ1985 ዓ.ም ጽሁፍ ማስረጃዬ ነው ብላ ያቀረበችው በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ላይሆን ጉዳዩን ወደ ከፍተኛ ፍርድ ቤት በይግባኝ በወሰደችበት ጊዜ በመሆኑ ይህም የማስረጃነቱን ብቃት ራሷ እንኳ ያላመነችበት መሆኑን የሚያስረዳ በመሆኑና በሌላም በኩል በመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ያልታየውን ማስረጃ በይግባኝ ደረጃ ጉዳዩን ተቀብሎ የሚያየው ፍ/ቤት ተቀብሎ መመዝገቡ የአሰራሩን ሕገ ወጥነት የሚያመለክት ነው። በተጨማሪም አመልካቿ ባንድ በኩል የሁኔታ ጋብቻ አለኝ በሌላ በኩል ደግሞ የሁኔታ ጋብቻውን አድሰነዋል በማለት በይዘቱ የሕግ መልክ የማይታይበትን ሁለት ዓይነት ክርክር ስታቀርብ የእኔን ሚስትነት ለመካድ የሞከረችበት ወቅት የለም። ይህም የሚያመለክተው የሚችሉ ሚስት እኔ ብቻ እንደነበርኩ በአመልካች የታመነ መሆኑን ነው። ሚስትነቴ ከታወቀ ደግሞ ፀንቶ በነበረ ጋብቻ ላይ ሌላ ጋብቻ መደረብ በሕግ የተከለከለ መሆኑ እየታወቀ አመልካች ሚስት ነኝ በማለት ክርክር ማቅረቧ ተቀባይነት የሌለው ከመሆኑም በላይ ድርጊቱ ከጋብቻ ውጭ አብረው የሚኖሩ ወንድና ሴት ከሚባል በቀር ጋብቻን አያሳይም። ስለዚህ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት በሰጠው ውሣኔ ውስጥ የሚታይ ምንም ዓይነት መሠረታዊ የሕግ ስህተት አለመኖሩን ይህ ችሎት አረጋግጦ እንዲያሰናብተኝ ብላለች።

አመልካች የመልስ መልሷን በማቅረብ አቤቱታዋን አጠናክራ ተከራክራለች።

እኛም መዝገቡን መርምረናል። እንደመረመርነውም በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ መሠረት አመልካች የሟች አቶ ከበደ ሄይ ሚስት ናት ወይስ አይደለችም የሚለው ነጥብ በጭብጥነት ተይዞ መጣራት ያለበት ሆኖ አግኝተነዋል።

በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አዋጅ ቁ. 213/92 አንቀጽ 95 ሥር በግልጽ እንደተደነገገው የጋብቻ ምዝገባ ሳይደረግ የቀረ ወይም መዝገቡ በመጥፋቱ ምክንያት ጋብቻ መፈፀሙን በጋብቻ የምስክር ወረቀት ለማስረዳት ካልተቻለ ጋብቻ ለመፈፀሙ የትዳር ሁኔታ መኖሩን በማረጋገጥ ማስረዳት ይቻላል። አመልካች በሥር ፍ/ቤት ባቀረበችው አቤቱታ የጠየቀችው ከሟች አቶ ከበደ ሄይ ጋር በባልና ሚስትነት ተጋብተን ለብዙ ዓመታት አብረን የኖርንና ልጆችም የወለድን ከመሆኑ በላይ ምንም እንኳን በክብር መዝገብ ሹም ፊት ጋብቻ አድርገን የጋብቻ የምስክር ወረቀት ባይኖረንም እንደአካባቢያችን ባሕልና ልማድ ከባለቤቱ በኩል ሁለት ከእኔ በኩል ሁለት ሽማግሌዎች በአፈራራሚነት በተገኙበት ከሟች ባለቤቱ ጋር የጋብቻ ውል ስላደረግን የሟች ባለቤቱ ሕጋዊ ሚስት መሆኔ ይረጋገጥልኝ ብላ ነው። ለዚህም በሥር ክርክር በአመልካች ተቆጥረው ከነበሩት ምስክሮች ሁለቱ አመልካችና ሟች አቶ ከበደ ሄይ እንደባልና ሚስት አብረው ይኖሩ እንደነበር የሚያውቁ መሆኑን ያስረዱ ሲሆን ሌሎቹ ሁለት ምስክሮች ደግሞ አመልካችና ሟች አቶ ከበደ ሄይ ለ26 ዓመታት አብረው በመኖር ልጆች መውለዳቸውን በማስረዳት የምስክርነት ቃላቸውን እንደሰጡ መዝገቡ ያስረዳል።

ይህ የምስክሮች ቃል ደግሞ አመልካችና ሟች አቶ ከበደ ሄይ ራሳቸውን እንደባልና ሚስት የሚቆጥሩና በሌላውም ዘንድ ይሄንኑ ዓይነት ግንዛቤ እንዳለ የሚያሳይ ነው። በሌላ አነጋገር የአመልካች ሁለት ምስክሮች አመልካችና ሟች እንደባልና ሚስት አብረው ይኖሩ እንደነበር ሌሎች ሁለቱ ምስክሮች ደግሞ ከ26 ዓመት በላይ ልጆች ወልደው አንድ ላይ ይኖሩ እንደነበር የሚያውቁ መሆኑን በመግለጽ የሰጡት የምስክርነት ቃል ከላይ በተጠቀሰውና በተከታዩ የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ ድንጋጌ ሥር የተቀመጠው የትዳር ሁኔታ አለ ለማለት መሟላት ያለበት ሁኔታ የተሟላ መሆኑን የሚያመለክት ሆኖ አግኝተነዋል። በመሆኑም ከላይ በተመለከተው ሕጋዊ ምክንያት በአመልካችና በሟች አቶ ከበደ ሄይ መካከል የትዳር ሁኔታ መኖሩን መገንዘብ ስለተቻለ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት የሰጠውን ውሣኔ በፍ.ብ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 348(1) መሠረት ሽረን የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት አመልካች የሟች ሚስት ነች በማለት በፍ/ይ/መ/ቁ. 2234/93 የሰጠውን ውሣኔ አጽንተናል። ይህ ፍርድ ዛሬ የካቲት 9 ቀን 1996 ዓ.ም ተሰጠ።

TITLE OF ARTICLE

Cohabitation Without Marriage in Yesteryears and Today: A Comparative Study of the Law on Irregular Unions as the subject is known under Ethiopian Law, by Tilahun Teshome, Associate Professor of Law, Addis Ababa University.

Appellant — Colonel Mawacha Amare

SYNOPTIC SUB-TITLES AND CATCHWORDS

This Article is quite an exhaustive study on the development of the law of cohabitation without marriage as expounded in various books and treatises on the subject. It is divided into six sections indicated in bold below. Sub-sections are indicated in italics.

Introduction — Underlying themes — Historical Development — Cohabitation under the major legal systems of the world — Cohabitation under modern Ethiopian laws:— *Constitutional matters – Cohabitation under the 1960 Civil Code – Cohabitation under the Revised Family Code. Concluding Remarks.* Ethiopian Cases Cited:- Imperial Supreme Court, C. App. F. No. 371/60. Supreme Court, C. App. F. No. 1949/75, 134/80, 714/80, 1495/82. Region 14 Supreme Court, C. App. F. No. 515/85. Federal First Instance Court, C. F. No. 11802, Com. F. No. 64743. Federal High Court, Com. F. No. 47270. Federal Supreme Court, C. App. F. No. 8872, 11477; Ca. F. No. 10477, 11136, 11213. The full text of the judgment rendered in five of these cited cases has been annexed to the Article. It is followed by an English abstract of each.

**Headnotes of Some Cases Cited in the Preceding
Article**

SUPREME IMPERIAL COURT

CIVIL BENCH

Appellant: — Colonel Mandefro Amenu

Respondent: — Tewabetch Tekle Mariam

C. App. F. No. 371/60

Proof of Marriage — Proof by possession of status — Irregular unions — Effect thereof — C.C. Art. 629 - 638 and 745 — The Emperor's power to review cases decided by the regular courts, i.e. Chilot jurisdiction of the Emperor — The significance of the oath under customary law.

This review was entertained by the Supreme Court by order of the Emperor in the exercise of his *Chilot* prerogatives as, upon further examination of the final decision of the Imperial High Court, it was found out: that the present appellant has testified under oath that the respondent was his maid engaged under a contract of employment, and that, let alone entering into a marriage relationship, he never even had sexual relationship with her; and further, that the witnesses summoned in

the case did not testify in favour of the respondent as pleaded in her submissions; hence warranting review.

Held: The decision of the High Court revised and held that an "Irregular Union" within the meaning of Article 745 of the Civil Code existed between the two parties.

SUPREME COURT

CIRCUIT BENCH

Appellant: — Abayneh Wolde Selassie

Respondent: — Aberrash Shewangezaw

C. App. F. No. 1949/75

Various kinds of marriages — C.C. Art. 604(3), 605, and 606 — Marriage according to custom — Proof thereof — Difference with "Irregular Unions" in relation to proof — C.C. Art. 47, 698, 699, 700, 708 and 709.

In a suit brought before the *Awraja* Court, the present appellant claimed that, upon his release from prison, the present respondent, a lawfully-wed wife of his for 17 years and mother of his four children, refused to accept him as her husband and, after removing all furniture and items sundry therein, deserted the household leaving him alone in an empty house. He thus prayed the court for a

judicial declaration of the existence of a valid marriage between the two and referral of the case to family arbitrators for final settlement. The Awraja Court upheld his claim and referred the case to family arbitrators. Upon appeal by present respondent, the High Court reversed the lower court's decision and ruled that the proven facts establish the existence of an irregular union rather than a valid marriage under the law. This appeal was lodged in opposition to this judgment.

Held: - Decision of the High Court reversed and that of the lower court affirmed.

SUPREME COURT CIVIL BENCH

Appellant: — Abebetch Tadesse

Respondent: — Dejene Aberra

C. App. F. No. 134/80

Children born out of wedlock — Agreements relating to maintenance for children born out of wedlock — Whether such agreements for maintenance constitute sufficient proof of the non-existence of a valid marriage — Mode of fulfillment of obligations as to maintenance — Lump sum or periodical payment — C.C. Art. 813 and 817.

The present appellant brought an action in the Awraja Court for maintenance for herself and her two children and referral of her case to family arbitrators for final settlement as she and her husband, the present respondent,

could no longer live together as husband and wife. The present respondent asserted, in response, that he never had any marriage relationship with the respondent nor children by her. While the suit was pending, the two parties referred their case to arbitrators and consequently concluded an agreement that two children were born to them out of wedlock and that the respondent shall pay a lump sum of Birr 6,000 as maintenance for the two children by way of final settlement of the dispute. After this agreement, the present appellant contended that it was entered into by mistake and requested the *Awraja* Court to be allowed to amend her original statement of claim and be allowed to introduce proof as to the existence of a valid marriage between them. The *Awraja* Court rejected her request and held that the agreement constitutes proof of the non-existence of a valid marriage between the two. The High Court affirmed the decision and the present second appeal was lodged in opposition to this ruling.

Held: The decision of the two lower courts as to the non-existence of a valid marriage affirmed, that on the issue of maintenance allowance reversed.

FEDERAL SUPREME COURT

CIVIL BENCH

Appellant: — Girma Bayu

Respondent: — Bizunesh Baraki

C. App. F. No. 11477

Various kinds of marriages — Civil marriages — Religious marriages — Marriages according to custom — Revised Family Code Art. 6 and 25 — Proof of marriage — Possession of status — Revised Family Code Art. 94, 95, 96, and 97.

The present respondent brought an action for maintenance and settlement claiming that she and the present appellant were married on September 1, 1984 (EC) and lived together as husband and wife for 6 years until June 15, 1990 after which date the present appellant threw her out of the conjugal home. Four witnesses were called at her behest all of whom testified that they and the two parties to the present dispute are members of the same *Idir* Association and that the two disputants were registered as husband and wife in the files of the Association. None of them testified that they witnessed the actual celebration of the marriage. The First Instance Court, after hearing the evidence, ruled that no valid marriage exists between the two parties. This appeal was lodged against the decision of the Federal High Court which, basing itself on no other evidence than that adduced before the first instance court, reversed its decision and ruled that a valid marriage exists.

Held: — Decision of the Federal High Court reversed and that of the First Instance Court affirmed.

FEDERAL SUPREME COURT

CASSATION BENCH

Petitioner: — Azaletch Belda

Respondent: — Shewaye Demisse

Ca. F. No. 11213

Various kinds of marriages — Proof thereof — Record of marriage — Proof in absence of such Record — Possession of status — Revised Family Code Art. 95.

In an action brought before the Federal First Instance Court on behalf of her three children and on her own behalf, present petitioner pleaded that she and her late husband were married according to custom and lived together as husband and wife for 26 years and prayed the court for the issuance of a certificate to her children as heirs of her late husband and herself as wife of her late spouse and lawful guardian of her children. The present respondent appeared in opposition and contended that the respondent was never married to the deceased and that she alone was his lawful wife. The First Instance Court, after hearing the case, rejected the present respondent's claim that a lawful marriage existed between her and the deceased but ruled in favour of her three children and her right of guardianship over them. On appeal, the High Court reversed the decision of the lower court and held that a valid marriage existed between the applicant and the deceased. The case was again appealed and the Supreme Court reversed the decision of the High Court and affirmed that of the lower court. This final petition was lodged to the Cassation Bench of the Supreme Court in opposition to this decision of the regular bench of the Supreme Court.

Held: — Decision of the Supreme Court reversed and that of the High affirmed.

1888-89, 1/2

1888-89, 1/2

The following cases were decided by the Supreme Court in the year 1888-89, 1/2.

The following cases were decided by the Supreme Court in the year 1888-89, 1/2.

The following cases were decided by the Supreme Court in the year 1888-89, 1/2.

የማይንቀሳቀስ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎችና የፎርም ጥያቄ የወቅቱ አሳሳቢ ጉዳይ

በመከብብ ፀጋው፡

“In the judgments alone is to be found the law in its living form.”

“ሕግ ሕያው በሆነ ቅርፁ የሚገኘው በፍርዶች ውስጥ ብቻ ነው፡፡”

Marcel Planiol

የማይንቀሳቀስ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎች ሊያሟሉት የሚገባው ፎርም የሚያስነሳው ጭብጥ ፍርድ ቤቶችን በሁለት ተቃራኒ የአስተያየት ጎራዎች ከፋፍሎ ቆይቷል፡፡ ጭብጡ ሲሸከረከር የቆየውም በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1723 ንዑስ ቁጥር 1 በተጻፈው ድንጋጌ ትርጓሜና የአፈጻጸም ወሰን ላይ ነው፡፡ በአንደኛው ጎራ የተሰለፉ ጻኞች የያዙት አቋም የማይንቀሳቀስ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎች በምስክሮች ፊት በተፈረመ ሠነድ ከተሠሩ በውል አዋዋይ ባለሥልጣን ወይም በፍርድ ቤት መመዝገብ ሳያስፈልጋቸው ሕጋዊ ውጤት ይኖራቸዋል የሚል ነው፡፡ ይህን አስተያየት የያዙ ጻኞችን አቋም ፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት ሐምሌ 28 ቀን 1997 በአቶ ሀብቱ ዙርጋ እና በእነ ወ/ሮ ሙሉሸዋ ተረፈ መካከል በነበረው ክርክር በሰጠው ውሳኔ ባሠፈረው ትችት እንደሚከተለው አጠቃሎታል፡፡

“...የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1723(1) የማይንቀሳቀስ ንብረትን በተመለከተ የሚደረጉ ውሎች መመዝገብ እንደሚገባቸው ሲደነግግ ባይመዘገቡ ግን ውጤቱ ምን እንደሚሆን አላስቀመጠም፡፡ የማይንቀሳቀስ ንብረት ሺያጭ ውልን የሚመለከተውን የፍትሐብሔር የሕግ ክፍል ስንመለከት በአንቀጽ 2877 ላይ የውል አጻጻፍ (Form of Contract) በሚል አርዕስት ሥር የማይንቀሳቀስ ንብረት ሺያጭ ውል በጽሑፍ ካልሆነ በቀር ውጤት እንደሌለው አስቀምጧል፡፡ በዚህ ድንጋጌ ላይ መመዝገብን እንደፎርም (የውል አጻጻፍ) ጥያቄ ወስዶ አልደነገገውም፡፡ ይልቁንም በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2878 ላይ የማይንቀሳቀስ ንብረት ሺያጭ ውል ካልተመዘገበ በሶስተኛ ወገኖች ላይ ውጤት እንደማይኖረው በማስቀመጥ በተቃራኒ ንባቡ በተዋዋይ ወገኖች መካከል ውጤት እንደማያሳጣው በሚያመለክት መልክ ተደንግጦ እናገኛለን፡፡ ከላይ ከተጠቀሱት ድንጋጌዎች የምንረዳው የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከት ውል መመዝገብ ወይም አለመመዝገብ የፎርም ጥያቄ እንዳልሆነና በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1720(1) መሠረት ረቂቅ ነው እንደማያሰኘው ነው፡፡ በተለይ ደግሞ በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1720(3) ላይ የተለየ ተቃራኒ ድንጋጌ ከሌለ በስተቀር የማስታወቂያ ድንጋጌዎች አለመከበር ውሉን ፈራሽ እንደማያደርገው ስለተጠቀሰ የውል መመዝገብ ደግሞ ውሉን ለሶስተኛ

ሰዎች የማስተዋወቅ ሥራ ስለሆነ ይህ ባለመከበሩ ብቻ ውሉ የሌለ ነው ማለት እንማይቻል እንረዳለን።¹

በሌላ በኩል የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎች በውል አዋዋይ ባለሥልጣን ወይም በፍርድ ቤት ፊት ካልተደረጉ በሕግ ውጤት አይኖራቸውም የሚለውን አቋም የያዙ ዳኞችን አስተያየት ጠቅላይ ፍ/ቤት እላይ የተጠቀሰው ጉዳይ በይግባኝ ቀርቦለት ጥር 30 ቀን 1998 በሰጠው ውሳኔ ውስጥ ባሠፈረው ትችት እንደሚከተለው አጠቃሎታል።

“ከጠቅላላ ሕጉ ልዩ ሕግ ቅድሚያ ያለው ቢሆንም፤ በልዩ ሕጉ ያልተገለጹ ነገሮች በጠቅላላ ሕጉ ካሉ ግን የጠቅላላ ሕጉም ተፈጻሚ ይሆናል። አጠቃላይ የውል ሕጉ በሁሉም ዐይነት ውሎች ተፈጻሚ ነው። በጠቅላላ ሕጎች የማይንቀሳቀስ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎች በጽሑፍና በፍርድ ቤት ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ሰው ፊት መደረግ እንዳለባቸው ከላይ እንደተገለጸው የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1723 ይደነግጋል። ውሉ ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ሰው ፊት ወይም በፍርድ ቤት መደረጉ ግዴታ ለውሉ ሕጋዊ ሆኖ ተቀባይነት ማግኘት አስፈላጊ ነው። ስለሆነም ውሉ በሕግ ተቀባይነት ለማግኘት በልዩ ክፍሉ የተደነገገው በጽሑፍ መሆን ብቻ በቂ አይደለም። . . . ሲጠቃለል ከላይ በተጠቀሱት ምክንያቶች በፍርድ ቤት መዝገብ ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ሰው ፊት ያልተደረገ የቤት ሺያጭ ውል በሕግ ተቀባይነት የለውም።”²

የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት እስካሁን ሲያወዛግብ በቆየው በዚህ ጭብጥ ላይ በወ/ሮ ዘርፌ ገ/ሕይወት እና ወ/ሮ አበራሽ ዱባርጌ መካከል በተነሳው ክርክር ሚያዝያ 8 ቀን 1999 በዋለው ችሎት በሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ የፍርድ ቃል አሳልፎበታል።³ ሰበር ሰሚው ችሎት በሁለቱ ወገኖች መካከል የተነሳውን ክርክር መርምሮ፤

ሀ. በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1723(1) እንደተደነገገው የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን የሚመለከቱ በርካታ ውሎች በሕግ ፊት ሊፀኑ

*ኤል.ኤል.ቢ.፤ ኤል.ኤል.አ.ም.፤ ቀድሞ የጠቅላይ ፍ/ቤት ሰብሳቢ ዳኛ፤ በአሁኑ ጊዜ የሕግ አማካሪና ጠበቃ

¹ሀብቱ ዘርጋ v. እነ ሙሉሽዋ ተረፈ፤ ፌዴራል ከፍተኛ ፍ/ቤት፤ መዝገብ ቁጥር 37869. የውሳኔው መሰረታዊ የዚህ ጽሁፍ አባሪ ሆኖ ቀርቦአል። ገጽ ... ይመልከቱ።

² እነ ሙሉሽዋ ተረፈ v. እነ ሀብቱ ዘርጋ፤ ፌዴራል ጠ. ፍ/ቤት፤ መ. ቁ. 21784. የውሳኔውን መሰረታዊ የዚህ ጽሁፍ አባሪ ሆኖ ቀርቦአል። ገጽ ... ይመልከቱ።

³ ጉርፌ ገ/ሕይወት v. እነ አበራሽ ዱባርጌ፤ ፌዴራል ጠ. ፍ. ቤ/ቤት (ሰበር ሰሚ ችሎት) መ. ቁ. 21448. የፍርዱ መሰረታዊ የዚህ ጽሁፍ አባሪ ሆኖ ቀርቦአል። ገጽ ... ይመልከቱ።

የሚችሉት በጽሑፍ ሲሠሩና በውል አዋዋይ ባለሥልጣን ወይም በፍርድ ቤት መዝገብ ፊት ሲከናወኑ ነው።

ለ. በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1723(1) የተጻፈው ድንጋጌ የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2778 ከሚጠይቀው መሥፈርት የተለየ ተጨማሪ መሥፈርት ነው።

ሐ. በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1723(1) መሟላት ያለበት መሥፈርት የውሉን መኖር ወይም አለመኖር ውጤት የሚያስከትል ነው።

መ. ከጠቅላላ የሕግ ድንጋጌዎች በተለይ የተደነገጉት ቅድሚያ ይሰጣቸዋል ቢባልም እንዲህ ዐይነቱን የአተረጓጉም ስልት መከተል የሚያስፈልገው በአጠቃላይ እና በተለይ በተደነገገው መካከል ቅራኔ ወይም ግጭት ሲኖር ነው።

ሠ. በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2877 የተጻፈው ድንጋጌ የማይንቀሳቀስ ንብረት የሺያጭ ውል በጽሑፍ ካልሆነ አይፀናም ከማለት በቀር በአዋዋይ ፊት መከናወን አያስፈልገውም ስለማይል በሁለቱ ድንጋጌዎች መካከል የሚታየውን ቅራኔ ማስታረቅ ይቻላል።

ረ. ከሕጉ አጠቃላይ ዓላማ አንፃር ሲታይ የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎች በጽሑፍ መሠራት ብቻ ሳይሆን በውል አዋዋይ ወይም በፍርድ ቤት ፊት መከናወን ይገባቸዋል።

ሰ. የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎች የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1723(1) የሚጠየቀውን መሥፈርት የማያሟሉ ሆነው ከተገኙ እንደረቂቅ ሆነው ከሚቆጠሩ በቀር የሚፀኑ ውሎች አይሆኑም።

የሚሉ የትችት ነጥቦችን መሠረት በማድረግ የፍርድ አስተያየቱን አጠቃሎታል። ሰበር ሰሚው ችሎት ይህን ውሳኔ ሲሰጥ በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1723(1) መሠረት መሟላት ያለበት ሥርዓት “ምዝገባ” (Registration) ሳይሆን “ማረጋገጥ” (Authentication) የሚመለከት ነው በማለት እንደሆነ ከውሳኔው ይዘት በቀላሉ መረዳት ይቻላል።

የፌዴራል ፍርድ ቤቶችን አዋጅ እንደገና ለማሻሻል በወጣው አዋጅ ቁጥር 454/1997 በአንቀጽ 2(1) መሠረት “የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ከአምስት ያህሉ ዳኞች የተሰየሙበት የሰበር ችሎት የሚሰጠው የሕግ ትርጉም በየትኛውም ደረጃ ላይ በሚገኝ የፌዴራል ወይም የክልል ፍ/ቤት ላይ አስገዳጅነት ይኖረዋል” ተብሎ ተደንግጓል። የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎች ስለሚያስነሱት የፎርም ጥያቄ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ

ችሎት አግባብነት ያለውን የሕግ ድንጋጌ ትርጉም ከሰጠበት በኋላ በአዋጅ ቁጥር 454/1997 አንቀጽ 2(1) መሠረት ጭብጡ እንዳለቀለትና እንደደቀለት ጉዳይ (Settled Issue) ተቆጥሮ ክርክሩ ማቆም ወይም ማክተም ይኖርበታል ወይስ ወደፊትም ቢሆን ተቃራኒ የሕግ አስተያየቶች ሊቀርቡበት ይችላል በማለት ራሳችንን እንድንጠይቅ ሁኔታው የግድ ይለናል። በአዋጅ ቁጥር 454/1997 በአንቀጽ 2(1) መሠረት ሰበር ሰሚው ችሎት ለአንድ የሕግ ድንጋጌ የሚሰጠው ትርጉም በበታች ፍርድ ቤቶች ላይ የአስገዳጅነት ኃይል ይኖረዋል ተብሎ ቢደነገግም፤ ችሎቱ በሌላ ጊዜ በተመሳሳይ ጭብጥ ለዚያው የሕግ ድንጋጌ የተለየ ትርጓሜ ሊሰጠው እንደሚችል በአንቀጽ 2(1) ውስጥ በግልጽ ተመልክቷል። በተጨማሪ ሕግ ዳኝነት በሚሰጥበት አገር ሰበር ሰሚው ችሎት ለአንድ የሕግ ድንጋጌ አስቀድሞ የሰጠውን ትርጓሜ በመለወጥ እንደገና ተቃራኒ ትርጓሜ ሊሰጥበት የሚችልበት ሁኔታ በሕጋዊ አስተሳሰብ ተቀባይነቱ አጅግ አጠያያቂ ቢሆንም፤ እንዲህ ዐይነት ፈቃዴ ድንጋጌ መኖሩ ሰበር ሰሚው ችሎት ለድንጋጌው በሰጠው ትርጓሜ ላይ ተቃራኒ አስተያየት ለማቅረብ መግቢያ በር ሊሆነን እንደሚችል ግልጽ ነው።

ወደ ርዕሰ ጉዳዩ በመግባት አስተያየት ከመስጠታችን በፊት ግን በቅድሚያ የሚከተሉትን መንደርደሪያ አሳቦች ማንሳቱ ተገቢ ይሆናል።

በመጀመሪያ ደረጃ፤ የአስተያየት ወይም የአሳብ ነፃነት መገደብ ይኖርበታል ባይባልም፤ በአንድ የሕግ ድንጋጌ ትርጓሜና የአፈጻጸም ወሰን ላይ ፍርድ ቤቶች ሁለት ተቃራኒ አቋሞችን ይዘው ሊቀጥሉ አይገባም። በአንድ የሕግ ጭብጥ ላይ አንዱ ፍ/ቤት ወይም ችሎት አንድ ዐይነት ውሳኔ፤ ሌላው ፍርድ ቤት ወይም ችሎት ደግሞ ተቃራኒ ውሳኔ መስጠቱን ከቀጠለ የሕግ ዋስትና ይጠፋል፤ ፍርድም አስተማማኝነቱን ያጣል። እንዲህ ዐይነቱ የዳኝነት ሂደት በአንድ ዐይነት የሕግ ድንጋጌ አንዱን አላግባብ መጥቀም፤ ሌላውን ደግሞ አላግባብ መጉዳት ይሆናል። የጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1723 ንዑስ ቁጥር 1 ለተጻፈው ድንጋጌ የሰጠው ትርጓሜ ተገቢ መሆኑን አለመሆኑ የሚጋብዘው ተቃራኒ አስተያየት እንደተጠበቀ ሆኖ፤ የበታች ፍርድ ቤቶች በድንጋጌው ትርጓሜና የአፈጻጸም ወሰን ላይ አንድ ዐይነት አቋም እንዲይዙ (Uniform Application of the Law) የሚያስገድድ የመጨረሻ የፍርድ ቃል ማሳለፉ በፅንሰ አሳብ ደረጃ ሲታይ በራሱ በጉ ገጽታ ያለው አንድ አወንታዊ እርምጃ ነው።

ሁለተኛ፤ የፍርድ ቤት መሠረታዊ ተግባር በሁለት ተቀናቃኝ ወገኖች መካከል ለተፈጠረ ተቃርኖ በሕግ ላይ የተመሠረተ መፍትሄ መስጠት ቢሆንም፤ ፍ/ቤት ለዜጎች የሕግ ማስተማሪያ መድረክም እንደሆነና መሆንም እንደሚገባው መታወቅ ይኖርበታል። ፍርድ ቤት የዜጎች የሕግ ማስተማሪያ መድረክ ነው ወይም መሆን ይኖርበታል ስንል ግን

እንደ ትምህርት ቤት ሆኖና ተማሪዎችን ሰብስቦ የሕግን ሀሁ ያስቆጥራል ለማለት አይደለም። ፍርድ ቤት ለዜጎች ሕግን የሚያስተምረው የሕጉን ድንጋጌ በትክክልና ያላንዳች ማወላወል በተግባር ሲያውለው ወይም ሲያስፈጽመው ነው። ፍርድ ቤት በአንድ የሕግ ድንጋጌ ትርጓሜና የአፈጻጸም ወሰን ላይ ቆራጥ የዳኝነት አፋም ሲወስድ ግን ውሳኔው ሕጉ ሊደርስበት ያሰበውን ማህበራዊ ወይም ኢኮኖሚያዊው ግብ የማያፋልስ እና የዜጎችን ማህበራዊ ግንኙነት የማያደፈርስ መሆን ይኖርበታል።

ሶስተኛ፤ በዜጎች ዕለታዊ ሕይወት ላይ በከፍተኛ ደረጃ ወሳኝነት ያላቸው የሕግ ድንጋጌዎች የሚያስነሱት ጭብጥ በይፋ መውጣቱና ያገባናል የሚሉ ወገኖች እንዲፋጩበትና አስተያየት እንዲሰጡበት ማድረጉ ለሕጉ መዳበርና የዜጎችን ንቃተ ሕግ ለማሳደግ ዐቢይ አስተዋጽኦ ይኖረዋል። ተቃራኒ የሆኑ አስተያየቶችን በማስተናገድ ሕጉ የሚያስነሳቸውን ጭብጦች ማንጠፋ ደግሞ ርባና ያለው ውጤት ሊያስገኝ ይችላል። የዚህ ድርሳን ዓላማም «ኩሱ አመክሩ ወዘሠናዬ አጽንኦ» (ሁሉን ተመራመሩ፤ መልካሙን ያዙ) የሚለውን የሊቃውንት ባህል መነሻ በማድረግ ሊናቅ የማይችልና እንደገና ሊጤን የማገባው የሕግ አስተያየት መኖሩን ለማስገንዘብ ነው።

.....

በዚህ ድርሳን ለቀረበው ትንታኔ መነሻ የሆነው ጉዳይ ውልን የሚመለከት ነው። ውል ሁለት ሰዎች የንብረት ጥቅሞቻቸውን በሚመለከቱ ጉዳዮች ወደውና ፈቅደው መብትና ግዴታን በመፍጠር በራሳቸው ላይ ራሳቸው የሚደነግጉት ሕግ ነው። በተለየ ሥርዓት እንዲፈጸም ሕግ በሌላ አኳኋን ካላዘዘ በቀር፤ በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1719 በግልጽ እንደተደነገገው ሁለት ሰዎች በፈለጉት ዐይነትና ሁኔታ ውል መግባት ይችላሉ። ተዋዋይዎቹ የገቡት ውል ክርክር ቢያስነሳ፤ ውሳቸው በሕግ በግልጽ የታዘዘውን የማይቃረን እስከሆነ ድረስ፤ ክርክሩ የቀረበለት ፍርድ ቤት ለተዋዋይ ወገኖቹ ፈቃድ (Will) ሕጋዊ ውጤት መስጠት ይኖርበታል።

በሕጋችን ውስጥ ንብረቶች የሚንቀሳቀሱና የማይንቀሳቀሱ ተብለው በሁለት ተከፍለው ተመድበዋል። መሬት (ርስት) እና ቤቶች የማይንቀሳቀሱ ንብረቶች እንደሆኑ በግልጽ ተመልክቷል።⁴ በጥንቱ የኢትዮጵያ ሥርዓት ውስጥ መሬት ወይም ርስት በኢኮኖሚ ጠቀሜታውም ሆነ በማህበራዊ ገጽታው ከፍተኛ ግምት የሚሰጠው የንብረቶች ሁሉ ቁንጮ እንደነበረ አያጠያይቅም። የመሬት ባለቤትነት የአያያዝ ሥርዓት ምን ያህል ወሳኝነት እንደነበረው ዕውቁ

⁴ ፍትሐብሔር ሕግ፤ አንቀጽ 1130.

የኢትዮጵያ ታሪክ ተመራማሪ ፕሮፌሰር ሪቻርድ ፓንክረስት እንደሚከተለው ይገልጽታል።

“The system of land ownership was of crucial importance to the country's economic and social life for besides determining questions of social class, it was the basis of administration, taxation and military service.”⁵

ትርጓሜ

የመሬት ባለቤትነት ሥርዓት ለአገሪቱ ኦኮኖሚያዊና ማህበራዊ ሕይወት ወሳኝነት የነበረው ጉዳይ ሲሆን፤ የማህበረሰቡን መደባዊ ጥያቄዎች ለመወሰን የሚያስችል ከመሆኑም በተጨማሪ ለአስተዳደሩ፤ ለግብር ሥርዓቱና ለወታደራዊ አገልግሎቱ መሠረት ነበር።

ሥሪቱና ድልድሉ (Distribution) ሚዛናዊ አይሁን እንጂ በኢትዮጵያ ውስጥ መሬት ከዜግነት መብት ጋራ የተቆራኘ የማንነት መግለጫና የማህበራዊ አቋም ማረጋገጫ ንብረት እንደነበረ አያጠያይቅም። መሬት እጅግ ከፍተኛ ግምት የሚሰጠው ኢኮኖሚያዊ፤ ፖለቲካዊና ማህበራዊ ገጽታዎች ያሉት ዐውራ ንብረት በመሆኑ፤ በመሬት ላይ የተቋቋመ የባለቤትነት መብት ከአንዱ ወደሌላው በሺያጭ ወይም በስጦታ የሚተላለፍበት ሥርዓት ጥብቅ እንደነበረ ለማሳየት የሚከተሉትን ለዐብነት ብናቀርብ በቂ ይሆናል።

ዳግማዊ አፄ ምኒልክ በአዲስ አበባ ከተማ ርስት ስለሚገዛበት ሁኔታ ጥቅምት 20 ቀን፤ 1900 ሠላሣ ሁለት አንቀጾችን የያዘ ደንብ አቀመዋል።⁶ የደንቡ መግቢያ “ላገሬ ሰዎችና በተለይ ላዘዝኩላቸው እንግዶች መሬት እንዲገዙ በአዲስ አበባ ከተማ ፈቅጃለሁ፤ የዚህን ሥራት ግን እንዳይተላለፉት” የሚል ኃይለ ቃል የያዘ ነው። በዚሁ ደንብ በአሥራ ሶስተኛው ክፍል ደግሞ የሚከተለው ተደንግጎ አናገኛለን።

“ሰው ለሰው መሬት ሲሸጥ የመሬቱ ወረቀት በመንግሥት ምስላኔ ላይ ይደረግና በሁለት የታወቁ እማኞች ፊት እነዚህ እማኞች ወረቀቱን ያትማሉ።”

በደንቡ መግቢያ ላይ “የዚህን ሥራት ግን እንዳይተላለፉት” የሚለው ኃይለ ቃል የተጨመረው በደንቡ ውስጥ የተመለከቱት ድንጋጌዎች በአስገዳጅነት ሊከበሩና ሊፈጸሙ የሚገባቸው መሆኑን ለማስረገጥ እንደሆነ ግልጽ ነው።

⁵ Richard Pankhurst, *Economic History of Ethiopia*, H.S.I. (Addis Ababa) University Press, Addis Ababa, 1968, p. 135.

⁶ ባለምባራስ ማህተመ ሥላሴ ወልደ መስቀል፤ *ዘክረ ነገር*፤ 1942፤ ገጽ 167-172.

የርስት ባለቤትነት የሚተላለፍበት ሥርዓት ጥብቅ መሆኑን ለማስረገጥ በ1923 በታወጀው የመጀመሪያው ሕገ መንግሥት እንኳን ሳይቀር ልዩ ክለሳና ጥበቃ ተሰጥቶት ይገኛል። በሕግ የታዘዘውን ሥርዓት ሳያሟላ የርስት የባለቤትነት መብትን የሚያስተላልፍ የሺያጭ ውል በፍትሐብሔር ሕግ ውጤት አለማግኘቱ ብቻ ሳይሆን፤ እንደ ወንጀል ተቆጥሮ ከፍተኛ የገንዘብ መቀጮም ያስከትል እንደነበረ በ1923 በታወጀው ሕገ መንግሥት የሚከተለው ተደንግጎ ይገኛል።

“ማንም ሰው ርስቱን ሲሸጥ፤ ሲለውጥ፤ ርስቱን ለሌላ ሲያዛውር በባለሥልጣኑ በአገሩ ዳኛ ላይ ያላጸፈ ከአንድ መቶ ብር እስከ ሁለት ሺህ ብር መቀጮ ይከፍላል። ውላቸውም አይረጋም፤ ፍርስ ነው።”⁷

ስለንብረትና ስለውሎች የሚደነግገው የፍትሐብሔር ሕጉ ከፍል የተረቀቀው በወቅቱ የነበረውን ፖለቲካዊና ማህበራዊ ሥርዓት መሠረት በማድረግ ነው። የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን ስለሚመለከቱ ውሎች የተጻፉት ድንጋጌዎች ሲነደፉ ወይም ሲቀረጹ መንግሥቱና ሕዝቡ ስለ ርስት ከነበረው አስተሳሰብ ጋራ እንዲጣጣሙ ታስቦበት ነው። የፍትሐብሔር ሕጉን ያረቀቁት ፕሮፌሰር ፌኔ ዳቪድ ኢትዮጵያዊያን ለመሬት ከሚሰጡት ከፍተኛ ግምት አንፃር በማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ ያለን መብት የሚያስተላልፍ ውል በጽሑፍ መሠራት ይኖርበታል ብሎ በቁጥር 1723 የተጻፈውን ለመደንገግ በቂ መነሻ ምክንያት ሆኖ እንዳገኙት በማብራሪያቸው አስምረውበታል።

“The importance attached to land by Ethiopians justifies Article 1723, which requires the conclusion in writing of all acts creating or transferring ownership, usufructs or servitudes on immovables, as well as for contracts of compromise or partition relating to an immovable.”⁸

እላይ እንደተገለጸው የማይንቀሳቀስ ንብረት በተለይም መሬት የንብረቶች ሁሉ ቁንጮ በመሆኑ፤ ባለሀብትነቱ ከአንዱ ወደሌላው ስለሚተላለፍበት ሁኔታ በ1952 በወጣው የፍትሐብሔር ሕግ የሚከተሉት ድንጋጌዎች ተጽፈው እናገኛለን።

ሀ. ቁጥር 1185. የማይንቀሳቀሱ ንብረቶች

የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን ባለሀብትነት (ባለርስትነት) በውል ወይም በነዛዜ ለማስተላለፍ በማይንቀሳቀስ ንብረት መዝገብ ማስመዝገብ አስፈላጊ ነው።

⁷ 1923 ሕገ መንግሥት፤ አንቀጽ 458፤ መጽሐፈ ሕግጋት ሀብይት፤ ገጽ 725.

⁸ René David, *Commentary on Contracts in Ethiopia*, Translated by Michael Kindred, Faculty of Law, H.S.I. University, 1973 p. 34.

ለ. ቁጥር 1723. የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን ስለሚመለከቱ ውሎች

(1) የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን ባለቤትነት... ለማስተላለፍ የሚደረጉት ውሎች ሁሉ በጽሑፍና በሚገባ አኳኋን በፍርድ ቤት መዝገብ ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ፊት መሆን አለባቸው።

(2)

ሐ. ቁጥር 2877. የውሉ ፎርም

የማይንቀሳቀስ ንብረት ሺያጭ ውል በጽሑፍ ሳይደረግ የቀረ እንደሆነ ፈራሽ ይሆናል።

ከዚህ በላይ የተጠቀሱት ድንጋጌዎች የሚያረጋግጡት የማይንቀሳቀስ ንብረትን ባለቤትነት ለማስተላለፍ መሟላት ያለበት ፎርማሊቲ ጥብቅ መሆኑን ነው። ሕጉ ጥብቅ የሆነውም የሕዝቡ ሕይወት ከመሬት ጋራ የተያያዘ በመሆኑ ሰው በቀላሉ ከርስቱ እንዳይነቀል፤ ከቀየው እንዳይፈናቀል ታስቦና ታቅዶ ነው።

ባለፉት ሠላሣ ሶስት ዓመታት የኢትዮጵያ ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ ሁኔታ በእጅጉ ተቀይሯል። በ1967 በወጣ አዋጅ የገጠሩ መሬት የሕዝብ ሆኗል።⁹ የግል ባለርስትነት መብት ተሠርዟል። በዚህ ዓመት በወጣ ሌላ አዋጅ ደግሞ የከተማ መሬት (ቦታ) የመንግሥት ሆኗል።¹⁰ የከተማ መሬት ሊሸጥ፣ በወለድ እገድ ሊሰጥ ወይም በዕዳ ሊያዝ፣ በውርስ ወይም በሌላ መንገድ ሊተላለፍ እንደማይችል በአዋጁ ውስጥ በማያሻማ መንገድ ተደንግጓል።¹¹ የእነዚህ አዋጆች ተፈጻሚነትም ዛሬም እንደቀጠለ ነው። የአዋጆቹ ተፈጻሚነት መቀጠሉ ብቻ ሳይሆን በ1987 በታወጀው የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ መንግሥት በአንቀጽ 40(3) መሠረትም የገጠርም ሆነ የከተማ መሬት ባለቤትነት የመንግሥትና የሕዝብ ብቻ መሆኑ ተደንግጓል። መሬት የማይሸጥ የማይለወጥ መሆኑ በዚህ አንቀጽ በግልጽ ተመልክቷል። ዛሬ ባለው ሕጋዊ ሥርዓት መሠረት በገጠርም ሆነ በከተማ መሬት ላይ ማንም ግለሰብ የግል የባለሀብትነት መብት (Ownership Right) የለውም። በመሬት ላይ የነበረ የግል ባለቤትነት መብት በመሠረዙ መሬት ከገበያ ተገሏል። በተግባር የሚፈጸመው ሌላ ቢሆንም፤ መሬት በሺያጭ ሊተላለፍ ስለማይችል ከሕግ አንፃር የገበያ ዋጋ የለውም። ማንም ሰው በመሬት ላይ የግል የባለቤትነት መብት የሌለው በመሆኑ፤ መሬት የርስትነት ጠባዩን አጥቷል። በእኔ እምነት የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎች ሊያሟሉት ስለሚገባው

⁹ አዋጅ ቁጥር 31/1967፤ አንቀጽ 3.

¹⁰ አዋጅ ቁጥር 47/1967፤ አንቀጽ 3.

¹¹ አዋጅ ቁጥር 47/1967፤ አንቀጽ 4.

የፎርም ሥርዓት የሚደረግ ትንታኔ ሁሉ ከዚህ በላይ የተነገረውን ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ ሁኔታ እግምት ውስጥ ማስገባት ይኖርበታል።

.....

ዛሬ ባለው ሕጋዊ ሥርዓት (Legal Order) የገበያ ዋጋ ወጥቶለት የባለቤትነት መብቱ በሺያጭ ሊተላለፍ የሚችለው የማይንቀሳቀስ ንብረት ቤት (ህንፃ) ነው። ቤት ደግሞ እንደማይንቀሳቀስ ንብረት የሚቆጠረው ከመሬት ጋራ ተጣብቆ ስለሚሠራና ኅልውናውን ሳያጣ ከሠፈረበት መሬት ሊነጠል ስለማይችል ነው። በሕጉ ዕንሰ አሳብ መሬት ከገበያ ቢገለልም፤ ቤት ሲሸጥ በውስጡ ታዋቂነት ከፍተኛ ዋጋ የሚሰጠው ለመሬቱ እንደሚሆን ግን የአደባባይ ምስጢር ነው።

በአሁኑ ጊዜ የቤት ሺያጭን የሚመለከቱ ውሎች መግት የሚከፈትባቸው በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1723(1) የተጻፈውን ድንጋጌ መነሻ በማድረግ በመሆኑ፤ የዚህን ድንጋጌ ይዘት፤ የይዘቱን ትርጓሜና የአፈጻጸም ወሰን መመርመር ይኖርብናል።

1. በቁጥር 1723(1) የተጻፈው ድንጋጌ የሚገኘው በፍትሐብሔር ሕግ ውስጥ ስለውሎች በጠቅላላው በሚናገረው መጽሐፍ ውስጥ የውሎችን ፎርም (Forms of Contract) በሚመለከተው ክፍል ሥር ነው። ድንጋጌው የሚያስነሳቸውን ጭብጦች በሚገባ ለመፈተሽ ይረዳን ዘንድ “ፎርም” ምን ማለት ነው ለሚለው ጥያቄ በቅድሚያ ተቀባይነት የሚኖረው (Rational) መልስ ልናገኝለት ይገባል። ሐኪሪ ካምቤል ብላክ ባዘጋጀት የሕግ መዝገበ ቃላት “ፎርም” ለሚለው ቃል የሚከተለው ትርጓሜ ተሰጥቶታል።

“Form. The legal and technical manner or order to be observed in legal instruments or in the construction of legal documents or processes.”¹²

ለቃሉ የተሰጠው ፍች ወደ አማርኛው ልሳን ሲመለስ ከሞላ ጉደል እንደሚከተለው ይነበባል።

“ፎርም ማለት በሕጋዊ ሠነዶች ወይም በሕጋዊ ሠነዶች አቀራረጽ ሲከተሉት የሚገባ ሕጋዊና ቴክኒካዊ ዘዴ ወይም ሥርዓት ነው።”

ለቃሉ የተሰጠውን ሕጋዊ ፍች በሚገባ ከመረመርነው ፎርም የሚለው ቃል የሚመለከተው ጽሑፍን ወይም ሠነድን ነው። በመሠረቱ ሁለት ሰዎች በቃል ድርድር ብቻ ውል ለመግባት ነፃነት ቢኖራቸውም፤

¹² Henry Campbell Black, Black's Law Dictionary, Revised Fourth Edition, 1968, p. 780.

የተወሰኑ ጉዳዮችን የሚመለከቱ ውሎች ግን በጽሑፍ እንዲሠሩ ሕግ የግድ ይላል። የተወሰኑ ጉዳዮችን የሚመለከቱ ውሎች በቃል ከሚደረጉ ይልቅ በጽሑፍ እንዲሠሩ የሚፈለግበት ዐቢይ ምክንያትም የውሎችን ድርድሮች (Terms) በተመለከተ ማጭበርበርና ሐሰተኛ ምስክርነትን (Fraud and Perjury) ለመከላከል፤ እንዲሁም ድርድሮቹ መግት በሚያስነሱበት ጊዜ የተሻለ ማስረጃ ለማስገኘት እንዲቻል ነው። በመሆኑም ሕጉ ፎርም የሚለውን ቃል የተጠቀመበት በጽሑፍ መሠራት ያለበትን ውል በቃል ከሚደረግ ውል ለመለየት ነው ብሎ መደምደሙ በአግባቡ የሚያስኬድ ይሆናል። አግባብነት ባለው የፍትሐብሔር ሕጉ የአማርኛው ቅጂ ክፍል ርዕሱ የተቀረጸው “ስለውል አጻጻፍ ፎርም” ተብሎ መሆኑ መደምደሚያችንን የሚያጠናክር ነው። ፎርም የሚለው ቃል የያዘውን ፅንሰ አሳብ በዚህ መልክ ከተረዳነው፤ በቁጥር 1723(1) በተጻፈው ድንጋጌ ውስጥ ከጽሑፍ በተጨማሪ የሚጠየቀው ተጨማሪ ሥርዓት በፎርም ፅንሰ አሳብ ውስጥ የሚካተት ወይም የሚጠቃለል መሆኑ እጅግ አጠያያቂ ነው።

2. በቁጥር 1723(1) መሠረት የማይንቀሳቀስ ንብረትን የባለቤትነት መብት የሚያስተላልፍ ውል በጽሑፍ መሠራት የሚያስፈልገው መሆኑ ብቻ ሳይሆን በፍርድ ቤት ወይም በውል አዋዋይ ባለሥልጣን ዘንድ አንድ ዐይነት ሥርዓት ማሟላት እንዳለበት ተደንግጓል። ይህ ተጨማሪ ሥርዓት ምን እንደሆነ በራሱ አከራካሪ ነው። ሕጉ በመጀመሪያ በተረቀቀበት የፈረንሳይኛ ቋንቋና ቀጥሎም በተተረጎመበት የእንግሊዝኛ ቋንቋ ድንጋጌው የተቀረጸው የማይንቀሳቀስ ንብረቶችን የባለቤትነት መብት የሚያስተላልፉ ውሎች በጽሑፍ መሠራትና በፍርድ ቤት ወይም በአዋዋይ ባለሥልጣን መመዝገብ ይኖርባቸዋል ተብሎ ነው። የድንጋጌው የፈረንሳይኛ ቅጂ “Doivent être passés par écrit et dûment enregistrés au greffe du tribunal ou chez un notaire...” እንዲሁም የድንጋጌው የእንግሊዝኛ ቅጂ “...shall be in writing and registered with a court or a notary” ተብለው መቀረጻቸውን ይገነዘቧል። የፍትሐብሔር ሕጉ የአማርኛው ቅጂ ግን “መዝገብ” የሚለውን ቃል ጠቅሶ የዐረፍተ ነገሩን መጨረሻ ግን በፍርድ ቤት ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ፊት መሆን ይኖርበታል በሚል አነጋገር አሥሮታል። የጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት አላይ በተጠቀሰው በእነ ወ/ሮ ጉርፌ ገብረሐይወት ጉዳይ በተነሳው ክርክር የሰጠው ውሳኔ በቁጥር 1723(1) መሠረት የማይንቀሳቀስ ንብረትን ባለቤትነት የሚያስተላልፍ ውል በጽሑፍ መሠራቱ ሳይበቃ በፍርድ ቤት ወይም በአዋዋይ ባለሥልጣን ፊትም መረጋገጥ እንዳለበት በመተቸት ነው። በሰበር ሰሚው ችሎት አስተያየት በቁጥር 1723(1) መሠረት ከጽሑፍ ሌላ የሚጠየቀው ሥርዓት ምዝገባን (Registration) ሳይሆን ፊርማ ማረጋገጥን (Authentication) የሚመለከት ነው። ይህን ያህል ግልጽ ባይሆንም የድንጋጌውን የአማርኛ ቅጂ ከተከተልን ሰበር ሰሚው ችሎት የወሰደው አቋም በሚገባ የሚያስኬድ ነው። የፍርድ ቤቶች መሥሪያ

ቋንቋ አማርኛ በመሆኑ መከተል ያለበት በአማርኛው ቅጂ የተደነገገውን ነው ካልተባለ በቀር፤ በአማርኛው የተነደፈው የድንጋጌው ይዘት በትርጉም ስህተት የገባ እንጂ የኦርቃቂውንም ሆነ በወቅቱ ሕጉን ያፀደቀውን ፓርላማ አሳብ (Intent) በትክክል የማያንፀባርቅ መስሎ አይታይም፡፡ ያም ሆነ ይህ በቁጥር 1723(1) የተጻፈው ድንጋጌ በዚህ ረገድም ችግር እንዳለበት መታወቅ ይኖርበታል፡፡

3. በሁለቱ ቃሎች መካከል ያለውን ልዩነት አግዘፎ ማሳየቱ ለያዝነው መሠረታዊ ጉዳይ አካዳሚክ ይሆናል ካልተባለ በቀር፤ ውልን መመዝገብ (Register) እና ውልን ማረጋገጥ (Authenticate) ሁለት የተለያዩ ሥርዓቶች መሆናቸው መታወቅ ይኖርበታል፡፡ በዕንሰ አሳብ ደረጃ የማያንፀባርቁት ልዩነት እንዳለ ሆኖ፤ በቁጥር 1723(1) በተጻፈው ድንጋጌ መሠረት ከጽሑፍ ሌላ የሚጠይቀው ተጨማሪ ሥርዓት ምዝገባም እንበሰው ፊርማ ማረጋገጥ ሕጉ በታወጀበት ጊዜና ከዚያም በኋላ ባለፉት ረጂም ዓመታት በተግባር ሊተረጎም የማይችል እንደነበረ አያጠያያቅም፡፡ ትናንትም ሆነ ዛሬ የፍርድ ቤት ተግባር ክስ ሲቀርብለት ክርክሩን መርምሮና ማስረጃ ሰምቶ ፍርድ መስጠት እንጂ ውሎችን መመዝገብ ወይም ተዋዋይነትን ማፈራረም አይደለም፡፡ የፍትሐብሔር ሕጉ በታወጀበት ጊዜና ከዚያም በኋላ እስከ 1995 ድረስ በነበሩት ዓመታት ውስጥ ዓላማው፤ ሥልጣኑና ተግባሩ በቅጡ ተለይቶ በሕግ የተቋቋመ አዋጅ ባለሥልጣን አልነበረም፡፡¹³ ሕጉን ያረቀቁት የሕግ ምሁርና በወቅቱ ሕጉን ያፀደቀው ፓርላማ ይህን ግዙፍ ነባራዊ ሁኔታ ይስቱታል ብለን እንገምትም፡፡ በቁጥር 1723(1) የተጻፈው ድንጋጌ ከጽሑፍ ሌላ የሚጠይቀውን የምዝገባ ወይም የፊርማ ማረጋገጥ ሥርዓት በተግባር የሚተረጎመው ባለሥልጣን ሳይኖር የተጠቀሰው ሁኔታ በአስገዳጅነት ተፈጻሚ ሊሆን አይችልም፡፡

4. የፍትሐብሔር ሕጉን ያረቀቁት ፕሮፌሰር ረኔ ዳቪድ በውሎች ሕግ ላይ በጻፉት ማብራሪያቸው በቁጥር 1723 ስለተጻፈው ድንጋጌ አበክረው የገለጹት የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎች በጽሑፍ መሠራት ያለባቸው መሆኑን ብቻ ነው፡፡ እንዲህ ዐይነቶቹ ውሎች የፀኑ (Valid) እንዲሆኑ በፍርድ ቤት ወይም በአዋጅ ባለሥልጣን መመዝገብ ወይም መረጋገጥ ይኖርባቸዋል ስለሚባለው ሥርዓት ያነሱትና ያወሱት ነገር የለም፡፡ ዕውቁ አስተማሪና በኢትዮጵያ ሕጎች ተመራማሪ የነበሩት ፕሮፌሰር ጆርጅ ችችኖቪችም የማይንቀሳቀስ ንብረትን ባለቤትነት የሚያስተላልፍ የጽሑፍ ውል

¹³ የፍትሐብሔር ሕጉ ከታወጀ ከተወሰኑ ዓመታት በኋላ “ውል ክፍል” በሚል ስያሜ ሲሠራ የቆየው መሥሪያ ቤት የተቋቋመው በሕግ ሳይሆን በፍርድ ሚኒስትሩ ትዕዛዝ ነው፡፡ በመሆኑም ሕጋዊ መሠረት ስለሌለው ዕውቅና ሊሰጠው አይችልም፡፡ የውሎችና ማስረጃዎች ምዝገባ ጽ/ቤት በአዋጅ የተቋቋመው ከጥቂት ዓመታት በፊት ነው (አዋጅ ቁጥር 334/1995 እና ይህንኑ አዋጅ ለማሻሻል የወጣውን አዋጅ ቁጥር 467/1997ን ይመለከታል)፡፡

በፍርድ ቤት ወይም በአዋዋይ ባለሥልጣን አለመመዝገብ ውሉ በተዋዋዩ መካከል የፀና መሆኑን አያስቀረውም በማለት በድንጋጌው ላይ እንደሚከተለው ተችታል፡፡

“Lack of registration with a court or notary of the written contracts contemplated by this article does not affect their validity between the parties (1720(3)).”¹⁴

ትርጉም

በዚህ አንቀጽ የታሰቡት ውሎች በፍርድ ቤት ወይም በአዋዋይ ባለሥልጣን አለመመዝገባቸው በተዋዋይ መካከል የፀና መሆናቸውን አያስቀረውም (1720(3))፡፡

ፕሮፌሰር ችግሮች እዚህ መደምደሚያ ላይ የደረሱት በቅንፍ ውስጥ እንዳይመለከቱት በፍትሐ-ብሔር ሕግ ቁጥር 1720 ንዑስ ቁጥር 3 መሠረት የማስታወቂያ ግዴታዎች አለመሟላት ውሉን ፈራሽ አያደርገውም ተብሎ የተደነገገውን በመከተል የምዝገባ ዓላማው ለሶስተኛ ወገን ማስታወቂያ ነው የሚለውን አስተሳሰብ መነሻ በማድረግ ይመስላል፡፡ ፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤትም እላይ በተጠቀሰው በእነ አቶ ሀብቴ ዙርጋ ጉዳይ የሺያጭ ውሉ በቁጥር 1723(1) መሠረት አለመመዝገብ ውሉን ዋጋቢስ አያደርገውም ከሚል መደምደሚያ ላይ ለመድረስ እንደ አንድ በቂ ምክንያት የወሰደው በፍትሐ-ብሔር ሕግ ቁጥር 1720 ንዑስ ቁጥር 3 የተጻፈውን ድንጋጌ ነው፡፡

5. በፍትሐ-ብሔር ሕግ ቁጥር 1723(1) መሠረት የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚያስተላልፍ ውል በጽሑፍ መሠራትና በፍርድ ቤት ወይም በአዋዋይ ባለሥልጣን መመዝገብ ወይም መረጋገጥ እንዳለበት ተደንግጓል፡፡ በሌላ በኩል በፍትሐ-ብሔር ሕግ ቁጥር 2877 መሠረት የማይንቀሳቀስ ንብረት የሺያጭ ውል በጽሑፍ ካልተሠራ በቀር ውጤት እንደማይኖረው ወይም ፈራሽ እንደሆነ ተደንግጓል፡፡ በቁጥር 1723 የተጻፈው ድንጋጌ የሚገኘው ስለ ውሎች በጠቅላላ በሚናገረው በፍትሐ-ብሔር ሕግ አራተኛው መጽሐፍ ውስጥ በአንቀጽ 12 (Title 12) ሥር ነው፡፡ በቁጥር 2877 የተጻፈው ድንጋጌ ደግሞ የሚገኘው “ልዩ ውሎችን” በሚመለከተው የፍትሐ-ብሔር ሕግ አምስተኛው መጽሐፍ ውስጥ በአንቀጽ 18 (Title 18) ሥር ነው፡፡ በማይንቀሳቀስ ንብረቶች የሺያጭ ውሎች ላይ በተለይ ተፈጻሚ የሚሆነው ሕግ ለውሎቹ መጽናት የሚጠይቀው

¹⁴ George Krzeczunowicz, Formation and Effects of Contracts in Ethiopian Law, Law Faculty, A.A. University, Commercial Printing Press, 1983, s. 75.

ፎርማሊቲ የውሎችን በጽሑፍ መሠራት ብቻ ነው። በተለይ ተፈጻሚ የሚሆነው ሕግ ውሎች ውጤት እንዲኖራቸው በፍርድ ቤት ወይም በአዋዋይ ባለሥልጣን እንዲመዘገቡ ወይም እንዲረጋገጡ አያስገድድም። በማይንቀሳቀስ ንብረት ሺያጭ ላይ በተለይ ተፈጻሚ የሚሆነው ሕግ የውሎችን በጽሑፍ መሠራትና የውሎችን መመዝገብ የማያያቸው በተለያዩ መልክ ነው። ስለ ልዩ ውሎች በሚደነግገው በፍትሐብሔር ሕጉ አምስተኛው መጽሐፍ ውስጥ በሚገኘው በቁጥር 2878 በግልጽ እንደተመለከተው የማይንቀሳቀስ ንብረት ሺያጭ ውል ባለመመዝገቡ ምክንያት ውጤት የማይኖረው ወይም ተፈጻሚ የማይሆነው ሶስተኛ ወገኖችን እንጂ ተዋዋይ ወገኖችን በተመለከተ አይደለም።

6. ስለውሎች በጠቅላላ በሚደነግገው የፍትሐብሔር ሕጉ አራተኛው መጽሐፍ ውስጥ በሚገኘው በቁጥር 1723 እና ስለ ልዩ ውሎች በሚደነግገው በፍትሐብሔር ሕጉ አምስተኛው መጽሐፍ ውስጥ በሚገኘው በቁጥር 2877 መካከል ሲያንስ ልዩነት (Difference)፣ ሲበዛ ደግሞ ግጭት (Conflict) መታየቱ ግልጽ ነው። የጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ስሜት ችሎት እላይ በጠቀስነው በእነ ወ/ሮ ጉርፌ ገ/ሕይወት ጉዳይ በሁለቱ ድንጋጌዎች መካከል ያለው ቅራኔ ላይ ላዩን የሚታይ (Apparent) እንጂ እርግጠኛነት ያለው (Real) እንዳልሆነ ገልጾ በቁጥር 2877 የተጻፈው ድንጋጌ የማይንቀሳቀስ ንብረት የሺያጭ ውል በፍርድ ቤት ወይም በአዋዋይ ባለሥልጣን መረጋገጡን ስለማይከለክል ሁለቱን ድንጋጌዎች ማዋሃድ ወይም ማስታረቅ ይቻላል በማለት የፍርድ አስተያየቱን ሰጥቶበታል። ሰበር ስሜው ችሎት በሁለቱ ድንጋጌዎች መካከል የሚታየው ቅራኔ እርግጠኛነት የለውም ይበል እንጂ በሁለቱ ድንጋጌዎች መካከል ጨርሶ ቅራኔ የለም አላለም። ጨርሶ ቅራኔ ወይም ግጭት የለም ከተባለ ደግሞ ሁለቱን ድንጋጌዎች ማስታረቅ ይቻላል የሚለው አገላለጽ አስፈላጊ አይሆንም። ወሳኝ ጭብጥ (Crucial Issue) የማይንቀሳቀስ ንብረት ሺያጭ ውል በፍርድ ቤት ወይም በአዋዋይ ባለሥልጣን እንዲመዘገብ ወይም እንዲረጋገጥ በተለይ ተፈጻሚ የሚሆነው ሕግ ያስገድዳል ወይስ አያስገድድም የሚል መሆን ሲገባው በተለይ የተደነገገው ካልክላሽል በቀር በጠቅላላ ሕጉ ውስጥ የተደነገገው በተጨማሪነት በግድ ተፈጻሚ መሆኑን ይኖርበታል ብሎ መደምደም በሥልታዊ አስተሳሰብ የሚያስኬድ አይሆንም።

በማይንቀሳቀሱ ንብረቶች ሺያጭ ውሎች ላይ በተለይ ተፈጻሚ በሆነው በቁጥር 2877 ለውሎች መጽናት የሚያስፈልገው የውሎች በጽሑፍ መሆን ብቻ ነው። የውሎች አለመመዝገብ ወይም አለመረጋገጥ የሚያስከትለው ውጤት ምን ይሆናል የሚለው ነጥብ አከራካሪነቱ እንደተጠበቀ ሆኖ፤ ስለውሎች በጠቅላላ በሚናገረው የፍትሐብሔር ሕጉ መጽሐፍ ውስጥ የሚገኘው በቁጥር 1723 የተጻፈው ድንጋጌ

ደግሞ የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን የባለሀብትነት መብት የሚያስተላልፍ ውል በጽሑፍ እንዲሠራና በፍርድ ቤት ወይም በአዋዋይ ባለሥልጣን እንዲረጋገጥ ያስገድዳል። በመጀመሪያ ደረጃ ውሎችን በጠቅላላ በሚመለከተው ድንጋጌ የሚጠየቀው ተጨማሪ ሥርዓት በተለይ ተፈጻሚ በሆነው ድንጋጌ ውስጥ ካልተጠቀሰ ቀሪ ሆኗል ብሎ መከራከሩ ሥልታዊ አካሄድ ይሆናል። ሁለተኛ በቁጥር 1723 እና 2877 መነከል ልዩነት መኖሩ አጠያያቂ አይመስለኝም። ሁለት ድንጋጌዎች እርስ በእርስ የሚቃረኑ ከሆነ ደግሞ ሁለቱም እኩል ተፈጻሚነት ሊኖራቸው አይችሉም። በሕግም ባይሆን በሕግ ሊቃውንት ዘንድ ተቀባይነት ባገኘው የአተረጓጎም ሥልት በተለይ የተደነገገው በጠቅላላ በተደነገገው ላይ የበላይነት ይኖረዋል (*lex specialis derogat generalis*) የሚለው ነው። በዚህ የአስተሳሰብ ሥልት ከተመራን ተፈጻሚ መሆን የሚገባው በቁጥር 2877 የተደነገገው እንጂ በቁጥር 1723 የተመለከተው አይደለም።

7. በእኔ እምነት በቁጥር 1723 የተጻፈው ድንጋጌ በቁጥር 2877 ከተጻፈው ድንጋጌ ጋራ ዕኩል ተፈጻሚነት ሊኖረው አይገባም። ተፈጻሚነት ሊኖረው ይገባል የሚባል ከሆነም በቁጥር 1723 መሠረት የሚጠየቀው የምዝገባ ወይም የፊርማ ማረጋገጥ ሥርዓት ሳይሟላ ቢቀር የሚያስከትለው ውጤት በቅጡ መመርመር ይኖርበታል። በቁጥር 1723(1) መሠረት የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን ባለሀብትነት የሚያስተላልፉ ውሎች በጽሑፍ መሠራትና በፍ/ቤት ወይም በአዋዋይ ባለሥልጣን መመዝገብ ወይም መረጋገጥ ይኖርባቸዋል ተብሎ ቢደነገግም፤ የውሎቹ አለመመዝገብ ወይም አለመረጋገጥ የሚያስከትለው ውጤት ምን እንደሆነ በዚያው ድንጋጌ ውስጥ አልተገለጸም። የፍትሐብሔር ሕጉ የተከተለውን የድንጋጌ አቀራረጽ ሥልት በሚገባ ካየነው ሕጉ በአስገዳጅነት መሟላት ይገባል የሚለው ሥርዓት ሳይሟላ ቢቀር የሚያስከትለው ውጤት ምን እንደሆነ በዚያው ድንጋጌ ውስጥ ተገልጾ ይገኛል። ለዐብነት ያህል በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1727(2) እና 2877 የተደነገገውን መመልከቱ ይበቃል። በቁጥር 1723(1) መሠረት መሟላት ይኖርበታል የተባለው የምዝገባ ወይም የፊርማ ማረጋገጥ ሥርዓት ፎርምን መመልከቱ አጠያያቂ ቢሆንም፤ ድንጋጌው የሚገኘው ፎርምን በሚመለከተው የፍትሐብሔር ሕጉ ውስጥ ነው። የፎርም አለመሟላት የሚያስከትለው ውጤት ደግሞ ምን እንደሆነ በፍትሐብሔር ሕጉ በቁጥር 1720 ተመልክቷል። በቁጥር 1720 ንዑስ ቁጥር 1 መሠረት ውሉ በተለየ ፎርም እንዲሠራ ከታዘዘና ይህም ሥርዓት ሳይሟላ ከቀረ፤ የውል ረቂቅ እንጂ ውል አይኖርም ተብሎ ተደንግጓል። በሕግ የሚጠየቀው የተለየ ፎርም አለመሟላት ሁልጊዜም የውሉን ፈራሽነት የሚያስከትል ቢሆን ኖሮ ቀላሉና ቀጥተኛው መንገድ ውሉ ውጤት አይኖረውም ብሎ መደንገጉ እንደነበረ አያጠያይቅም። ድንጋጌው የተቀረፀው ግን በዚህ መልክ አይደለም። በቁጥር 1720(1) በሕግ የታዘዘው ፎርም ተሟልቶ በማይገኝበት ጊዜ የውል ረቂቅ እንጂ ውል የለም በሚል ሥልት መቀረጹ ያለምክንያት አይመስለኝም። እንዲህ ዐይነቱ አገላለጽ ውሉ ፈራሽ ነው (Void) ለማለት

ሳይሆን ውል ለመግባት እንደተደረገ መስማማት (Agreement to Agree) እንዲሆን ታስቦ የተሠራ የማስረጃ ደንብ ይመስላል። የውል ረቂቁ ብቻውን በአስረጂነት ባይቆምም፤ እንደመነሻ ማስረጃ ሆኖ ከሌሎች ማስረጃዎች ጋራ ዋጋ እንዲሰጠው ታቅዶ ነው ብሎ መተርጎሙ ብልህነት ያለውና አስተዋይነት ያልጎደለው አካሄድ ይሆናል። በሌላ አነጋገር በቁጥር 1723 የሚጠየቀው ሥርዓት ባለመሟላቱ ምክንያት በአናቱ የተተከለውንና በቁጥር 1720(1) መሠረት እንደረቂቅ የሚቆጠረውን ድርድር (Bargain) ከሌሎች ማስረጃዎች ጋራ በማገናዘብ በሁለት እግሮቹ እንዲቆምና ነፍስ ዘርቶ የተሟላ ውል እንዲሆን ማድረጉ ሥልታዊ አካሄድ ይሆናል።

ከዚህ በላይ የተነሳውን ነጥብ በሚከተለው ምሳሌ ማስረዳት ይቻላል። አንድ ሰው ቤቱን ለሌላው ወገን ለመሸጥ፤ ሌላው ወገን ደግሞ የተወሰነውን ዋጋ ከፍሎ ቤቱን ለመግዛትና ለመረከብ በምስክሮች ፊት በተፈረመ ጽሑፍ ተስማምተዋል። ሁለቱ ወገኖች በጽሑፍ የተሠራውን ውል ከተፈራረሙ በኋላ ገዢው ዋጋውን ከፍሏል፤ ሻጭም የቤቱን ይዞታና ቤቱን የሚመለከቱትን ሠነዶች ለገዢው አስረክቧል። የውሉን አፈጻጸም በተመለከተ የቀረ ነገር ቢኖር የቤቱ የባለቤትነት መብት በገዢው ስም አለመዛወሩ ብቻ ነው። ይህ ሁሉ ከተፈጸመ በኋላ አንደኛው ወገን አሳቡን ቀይሮ የውል ረቂቅ እንዲ ውል የለም በማለት ውሉ እንዲፈርስለት ቢጠይቅ ተቀባይነት ሊኖረው ይገባል ለሚለው ጥያቄ የሚሰጠው መልስ አወንታዊ መሆኑን አይገባውም። በእኔ እምነት ሁለቱ ወገኖች ውሉ የተሠራበትን ጽሑፍ ከተፈራረሙ በኋላ በየበኩላቸው የሚጠበቅባቸውን ግዴታ በመፈጸም የወሰዱት እርምጃ የውሉን አስቀድሞ መኖር አምነውበትና ተማምነውበት መሆኑን ስለሚያረጋግጥ ግንኙነታቸው ከዚህ ደረጃ ከደረሰ በኋላ የውሉ ኃላፊውና ሙግት ሊከፈትበት አይገባውም። በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1723(1) መሠረት ከጽሑፍ በተጨማሪ የሚጠየቀው የምዝገባ ወይም የፊርማ ማረጋገጥ ሥርዓት አስፈላጊ ነው የሚባል ከሆነ በፎርም ላይ የሚነሳው ክርክር እጅግ ቢያንስ በዚህ ዐይነት መንገድ አወንታዊ መፍትሄ ማግኘት ይኖርበታል። እንዲህ ዐይነቱ አካሄድ ፍርድ እንዳይጓደልና ማህበራዊ ቅራኔ በአግባቡ እንዲፈታ የሚረዳ ይሆናል።

...

መ ደ ም ደ ሚ ያ

የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች የሚመሩትና የሚሠሩት በተጻፈ ሕግ መሠረት ነው። በሽክለኛነት አገላለጽ ዳኛ መስጠት ያለበት በሕግ የተፈቀደውን ነው። ይህን አባባል በተቃራኒው ብናየው ሕግ ያልደነገገውን ግዴታ ፍርድ ቤት ሊጥል (Impose) እንደማይችል የሚያመለክት ነው።

የሕጉ ድንጋጌ ግልጽና የማያሻማ ከሆነ ትርጓሜ አያስፈልገውም፡፡ ሕጉ ግልጽና አሻማ በማይሆንበት ጊዜ ድንጋጌውን ያላንዳች ማወላወል ተግባራዊ ወይም ተፈጻሚ ማድረጉ ዜጎች ሕግን እንዲያከብሩና ማህበራዊ ሕይወታቸውን በሕግ እንዲመሩ የሚያደርግ የማስተማሪያ ዘዴ ነው፡፡ የሕጉ ድንጋጌ ግልጽና የማያሻማ በሚሆንበት ጊዜ ግለሰቦች ለሕግ መገዛት ይኖርባቸዋል እንጂ ልዩ ሁኔታ (Exception) በመፍጠር ሕጉ ለግለሰቦች ፍላጎት እንዲንበረከክ መደረግ የለበትም፡፡

በሌላ በኩል የሕጉ ድንጋጌ ግልጽ በማይሆንበት ወይም አሻማ ሆኖ በሚገኝበት ጊዜ አከራካሪው የሕግ ድንጋጌ ትርጓሜ እንደሚያስፈልገው አያጠያይቅም፡፡ እንደዚህ ዐይነት ሁኔታ ሲያጋጥም በሕግ ሊቃውንት ዘንድ ተቀባይነት ያገኙ ሥልቶችን በመጠቀም ድንጋጌውን ከነባራዊ ሁኔታ ጋር በሚጣጣም መልኩ ተርጉሞ ተፈጻሚ ማድረግ ሕጉ ሕያው ሆኖ እንዲቆይ የሚረዳ ይሆናል፡፡

ማንኛውም የሕግ ድንጋጌ የሚቀረፀው አንድ ዐይነት የኢኮኖሚ ወይም የማህበራዊ ኑሮ ዓላማ (Purpose) እንዲያራምድ ታስቦና ታቅዶ ነው፡፡ እያንዳንዱ የሕግ ድንጋጌ በተግባር ሲገለጽ ማህበራዊ ችግርን በሚፈታ እንጂ ቅራኔውን በሚያከር መልኩ መሆን አይገባውም፡፡ ስለ ውሎች በጠቅላላ በሚደነግገው በፍትሐብሔር ሕጉ አራተኛው መጽሐፍ ውስጥ የሚገኘው በቁጥር 1723 የተጻፈው ድንጋጌ የአፈጻጸም ወሰን የወቅቱ አሳሳቢ ጉዳይ ሆኖ ተገኝቷል፡፡ የድንጋጌው የአፈጻጸም ወሰን ትርጓሜ እንደሚያስፈልገው ብዙ ወገኖች የሚስማሙበት ይመስለኛል፡፡ ከዚህ በላይ እንደተገለጸው የጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ችሎት ለዚህ ድንጋጌ የመጨረሻነት ያለው ትርጓሜ ሰጥቶታል፡፡ ሰበር ሰሚው ችሎት በሰጠው ውሳኔ ትክክለኛነት ሁሉም ወገኖች ይስማሙበታል ባይባልም፤ በሕግ በተሰጠው ሥልጣን መሠረት አስቀድሞ የሰጠውን ትርጉም ችሎቱ ራሱ ወደፊት ካለወጠው በቀር የበታች ፍርድ ቤቶች ትክክለኛ ነው ብለው እንዲቀበሉት የሚገደዱበት ይሆናል፡፡

በቁጥር 1723 የተጻፈው ድንጋጌ ከጽሑፍ ሌላ የሚጠይቀውን ተጨማሪ የምዝገባ ወይም የፊርማ ማረጋገጥ ሥርዓት የማያሟላ የማይንቀሳቀስ ንብረት የሺያጭ ውል ፈራሽ ነው ተብሎ ወደፊት እንደ ሕግ ሆኖ የሚሠራ ፍርድ መስጠቱ በክፉ ልቡና ተነሳስተው አሳባቸውን ለሚቀይሩና ተጨማሪ ጥቅም ለሚፈልጉ ተዋዋዮቹ ሠፊ የሙግት በር የሚከፍትላቸው ይሆናል፡፡ በዚህ ምክንያት የሚከተለው ማህበራዊ ቀውስ ደግሞ በቀላሉ የሚገመት አይደለም፡፡ በጽሑፍ የተሠራና በምስክሮች የተረጋገጠ ጽሑፍ በአስረጂነት እስከቀረበ ድረስ የሺያጭ ውሉ ባለመመዝገቡ ወይም ባለመረጋገጡ በተዋዋይ ወገኖቹ ላይ ሊደርስ የሚችልና ሕጉ ሊከላከለው የሚፈልገው ጉዳት ይኖራል ብሎ መገመት አይቻልም፡፡

በአሁኑ ጊዜ በከተሞች አካባቢ የመሬቱ ዋጋ በውስጠታዊነት ተጨምሮበት የቤት ዋጋ ሊታመን ከሚችለው በላይ ንሯል። ይህን ሁኔታ ያስከተለው የብሩ የምንዛሬ ዋጋ እያሸቆለቆለ መምጣት፤ የሕዝብ መብዛትና የመጠለያ ፍላጎት በከፍተኛ ደረጃ መጨመርና ወቅት ጠብቀው ትርፍ የሚያነፈጉ ግለሰቦች (Speculators) የፈጠሩት የገበያ ቀውስ እንጂ የመሬት ንብረትነት (Landed Property) የኢኮኖሚና የማህበራዊ ሥልጣን ዋና መሠረት ስለሆነ አይደለም። የቤት ዋጋ መናሩ ተዋዋዮቹ እንዲካካዱ ከፍተኛ አስተዋጽኦ እንደሚያደርግም መገንዘቡ ጠቃሚ ይመስለኛል። የርስት ዕንሰ አሳብ አስቀድሞ ያከተመለት በመሆኑ የመሬት ባለቤትነት በአሁኑ ጊዜ በሺያጭ ሊተላለፍ ስለማይችል በሕጉ መላላት ምክንያት ዜጎች በቀላሉ ከርስታቸው ሊነቀሉ ይችላሉ የሚባልበት ሁኔታ የለም። በመሆኑም የቤት ሺያጭ ውል በተዋዋዮቹ መካከል የፀና አቋም እንዲኖረው በጽሑፍ መሠራቱ ብቻ ሳይበቃ በአዋዋይ ባለሥልጣን ፊትም መረጋገጥ ይኖርበታል የሚባልበት በማህበራዊ ፖሊሲ ላይ የተመሠረተ በቂ ምክንያት ያለ አይመስለኝም።

እንግዲህ እነዚህን ሁሉ ነጥቦች እግምት ውስጥ በማስገባት ሰበር ሰሚው ችሎት በቁጥር 1723 የተጻፈውን ድንጋጌ በተመለከተ የሰጠው ትርጓሜ የመጨረሻ ሆኖ ይቀራል ወይስ ችሎቱ ከተለያዩ አቅጣጫዎች የሚቀርቡትን አስተያየቶች እንደገና አጠናና አመዛዘኖ በሕግ በተሰጠው ሥልጣን መሠረት ትርጓሜውን ሊለውጠው ወይም ሊያሻሽለው ይችላል የሚለው ጥያቄ በአወንታዊ ወይም በአሉታዊ መልስ ማግኘቱ በጊዜ ሂደት የሚታይ ይሆናል።

በሌላ በኩል ሰበር ሰሚው ችሎት ስለፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1723 የሰጠው ትርጓሜ እንደ ሕግ የሚቆጠርና የበታች ፍርድ ቤቶችን የሚያስገድድ ነው። ሕግ ደግሞ የሚፀናው ወይም መጽናት ያለበት በይፋ ከታወጀበት ቀን ጀምሮ ነው። በአፈጻጸሙ ወሰን ዳኞች በአስተያየት ተለያዩበት እንጂ ሰበር ሰሚው ችሎት ለድንጋጌው የሰጠው ትርጓሜ እንደ አዲስ ሕግ መቆጠር የለበትም የሚል አስተያየት አይኖርም አይባልም። ነገር ግን ከማኅበራዊ ፖሊሲ አንፃር ሰበር ሰሚው ችሎት በእንደዚህ ዐይነቱ አስተሳሰብ ሊገታ አይገባውም። ሰበር ሰሚው ችሎት በቁጥር 1723 የተደነገገው ሥርዓት ካልተሟላ የማይንቀሳቀስ ንብረት ሺያጭን የሚመለከት ውል ምንጊዜም ፈራሽ ነው በሚለው አቋሙ እንደፀና የሚቀጥል ከሆነ፤ እጅግ ቢያንስ ለድንጋጌው የሰጠው ትርጓሜ ወደኋላ ተመልሶ እንደማይሠራና ውሳኔው ከተሰጠበት ቀን በፊት በተደረጉ ውሎችና በፍርድ ቤት ክስ ቀርቦባቸው በመታየት ላይ በሚገኙ ጉዳዮች ላይ ተፈጻሚነት እንደማይኖረው ልዩ አስተያየት (Exception) ማድረግ ማህበራዊ ቀውስን (Social Crisis) የሚገታ ሚዛናዊነት የማይጎድለው መፍትሄ ሊሆን ይችላል ብሎ ማሰቡ ተገቢ ይመስለኛል።

የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት

የፍትሐ ብሔር ችሎት

ይግባኝ ባዮች፡-

- (1) ሀብቴ ዙርጋ
- (2) ከበቡሽ ደቦርቃ

መልስ ሰጭዎች፡-

- (1) ሙሉሸዋ ተረፈ
- (2) ዘውድነሽ በላይ

የኮ.ቁ. 37869

የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ውል፡- ሊከተለው ስለሚገባ ፎርም (የውል እጻጻፍ፡- ውሉ በጽሁፍ አለመደረጉ ስለሚያስከትለው ውጤት፡- የውሉ አለመመዝገብ የፎርም ጥያቄ መሆኑን አለመሆኑ፡- የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1720, 1723, 2877 እና 2878፡፡

የሥር ተከላሾች የሸጡልንን ቤትና ቦታ ሊያስረክቡንና በስማችን ለማዛወር ግዴታ የገቡ ሲሆን በውሉ መሠረት እንዲፈጽሙ ቢጠየቁ እምቢ ስላሉ ተገደው እንዲፈጽሙ እንዲደረግልን በማለት የሥር ከላሾች ያቀረቡትን ክስ የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከት ውል የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1723 (1) በሚደነግገው መሠረት ውል ለማዋዋል ሥልጣን ባለው አካል ፊት መደረግ ስላለበት ይህ ካልሆነ በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1720 መሠረት ውሉ እንደ ረቂቅ ውል የሚቆጠር ስለሆነ የሥር ተከላሾች በውሉ መሠረት ግዴታቸውን እንዲወጡ አይገደዱም በማለት ውድቅ ስላደረገው ይህንን በመቃወም የቀረበ ይግባኝ ነው፡፡

ውሳኔ፡- የመጀመሪያው ደረጃ ፍ/ቤት ውሳኔ ተሸርክሏል፡፡

የማይንቀሳቀስ ንብረት የሽያጭ ውል ሊከተለው የሚገባውን ፎርም አስመልክተው በፍትሐ ብሔር ሕጉ ላይ በሰፈሩት ድንጋጌዎች መሠረት እንደ ፎርም ጥያቄ ሊወሰድ የሚችለው የውሉ በጽሁፍ መሆኑና በጽሁፍ የሚደረጉ ውሎች ማሟላት የሚገባቸውን በውሉ የሚገደዱ ሰዎችና ምስክሮች ፊርማ ማሟላት ነው፡፡ የውሉ አለመመዝገብ የፎርም ጥያቄ ሳይሆን የሶስተኛ ወገኖችን መብት ለማስጠበቅ የተደነገገ ስለሆነ ያለመመዝገቡ ሁኔታ ውሉን ረቂቅ አያሰኘውም፡፡

ውሳኔ

ዳኛ:- ደረጃ አቲቻ።

ይግባኙ ሲቀርብ የቻለው ይግባኝ ባይ፣ የሥር ፍርድ ቤት በ13/7/97 ዓ.ም. በሰጠው ውሳኔ ቅር በመሰኘታቸው ይግባኝ በማለታቸው ነው።

ለይግባኙ መንስኤ የሆነው ውሳኔ የተሰጠው የሥር ከሣሽ የአሁን ይግባኝ ባይ በየካቲት 30 ቀን 1996 ዓ.ም. በተፃፈ ክሳቸው መጋቢት 3 ቀን 1985 ዓ.ም. በተደረገ የቤት ሽያጭ ውል በወረዳ 18 ቀበሌ 17 ቁጥር 1142 የሆነውን ቤት ከዚህ በፊት ከሌላ ሰው የገዙት ስለሆነ በስማቸው ካርታ አስነስተው ከተቀበሉ በኋላ የሽጡልንን ቤትና ቦታ ሊያስረክቡንና በስማችን ለማዘዋወር ግዴታ የገቡ ስለሆነ እነሱ የገዙትን ቦታ በ1990 ዓ.ም. በስማቸው ያዘዋወሩ ስለሆነ በውሉ መሠረት እንዲፈጽሙ ቢጠየቁ እምቢ ስላሉ ተገደው እንዲፈጽሙ እና ወጪና ኪሣራ እንዲከፍሉን ሲሉ ጠይቀዋል።

ተከላሽም በግንቦት 2 ቀን 1996 ዓ.ም. ጽፈው ባቀረቡት መልስ ውል ከተደረገ ከአስር ዓመት በላይ ስለሆነው በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1845 መሠረት በይርጋ የታገደ ነው። በተጨማሪም በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 2892(3) መሠረት ሻጩ እንደውሉ ቃል ከመፈፀም መዘግየቱን ከተረዳበት ጊዜ አንስቶ እስከ አንድ ዓመት ድረስ ካልጠየቀ ውሉ በግዴታ እንዲፈፀም የማድረግ መብቱን ያጣል። ውሉ በሕግ ለማዋወል ሥልጣን ባለው አካል ፊት በውልና ማስረጃ ጽ/ቤት ወይም በፍርድ ቤት መዝገብ ያልተደረገ የመንደር ውል ስለሆነ የማይንቀሳቀስ ንብረት ባለንብረት ማስተላለፊያ ሊሆን አይችልም በማለት መልስ የሰጡ ሲሆን፣ በተከሣሽ ክሳቸው ደግሞ ለክርክሩ መንስኤ የሆነውን ቤት የከሣሽ ተከሣሾች ቤታችንን ይዘው እንዲያስረክቡን ጠይቀናቸው እምቢ ስላሉ እንዲያስረክቡን ይወሰንልን ሊሉ ጠየቀዋል።

የከሣሽ ተከሣሾች ሰኔ 8 ቀን 1996 ዓ.ም. በተፃፈ መልስ ቤቱን የያዘነው በውሉ ባገኘነው መብት ነው። ከዚህም በላይ ክሳቸው በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1845 እና በ1810 በይርጋ ቀሪ ሆኗል፤ የሚል መልስ ሰጥተዋል።

የግራ ቀኙ ክርክር በዚህ መልኩ የቀረበለት የሥር ፍርድ ቤትም ክሱ በይርጋ ተቋርጧል ብለው ተከሣሾች ላቀረቡት ክርክር ተከላሾች ቦታውን ለክተው የሚያስረክቡበት ጊዜ በስማቸው ካርታ ከተቀበሉ በኋላ መሆኑ በውሉ የተገለፀ ስለሆነ እና ካርታ የተቀበሉትም በ1990 ዓ.ም. ስለሆነ ክሱ አስር ዓመት ያለፈው ባለመሆኑ ተከሣሾች ክሱ በይርጋ ተቋርጧል ሲሉ ያቀረቡት

መቃወሚያ ተቀባይነት የለውም። በመቀጠልም የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከት ውል መደረግ ያለበት በፍ.ብ.ሕ.ቁ.1723(1) በሚደነግገው መሰረት ውል ለመዋዋል ስልጣን ባለው አካል ፊት እንደሆነ ግልጽ ነው፤ ይህ ካልሆነ ውሉ በፍ.ብ.ሕ.ቁ.1720 መሰረት እንደ ረቂቅ ነው የሚቆጠረው፤ ስለሆነም በመጋቢት 3 ቀን 1985 ዓ.ም. የተደረገው ውል ረቂቅ ስለሆነ ተከላሾች በዚህ ውል መሰረት ግዴታቸውን እንዲወጡ አይገደዱም፤ ወጪና ኪሣራ ግራቶች ይቻቻሉ ሲል ውሣኔ ሰጥቷል።

ይግባኝ ባይም በዚህ ውሣኔ ቅር በመሰኘታቸው መጋቢት 14 ቀን 1997 ዓ.ም. ያቀረቡት የይግባኝ አቤቱታ፤ የአንድ የማይንቀሳቀስ ንብረት ውል መመዝገብ ለሶስተኛ ወገኖች ሆኖ ሳለ የሥር ፍ/ቤት ውሉ በጽሁፍ ተደርጎ እያለ ውል ለማዋዋል ሥልጣን ባለው አካል ፊት ባለመደረጉ ውሉ ረቂቅ ነው ሲል የሰጠው ውሣኔ ይሻርልን የሚል ነው።

መልስ ሰጪም ሐምሌ 11 ቀን 1997 ዓ.ም. በተፃፈ መልሳቸው አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረት ውል በምን አኳኋን መደረግ እንዳለበት በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1723 ተቀምጧል፤ ይህም ውል በጽሁፍ ሆኖ ለማዋዋል ሥልጣን ባለው አካል ፊት መደረግ አለበት፤ እነዚህ ሁኔታዎች ካልተሟሉ በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1720 መሠረት ረቂቅ ነው ሲሉ መልስ ሰጥተዋል።

ፍ/ቤቱም ከግራ ቀኙ የቀረበውን ክርክር አግባብነት ካላቸው የፍትሐ ብሔር ሕጉ ድንጋጌዎች አንፃር በማየት መርምሮታል። ከቀረበው ክርክር ውሣኔ ሊያገኝ የሚገባው ጭብጥ የሽያጭ ውሉ አለመመዝገብ የሽያጭ ውሉን ረቂቅ ነው ያሰኘዋል ወይ የሚል ነው።

በፍትሐ ብሔር ሕግ አንቀጽ 1720(1) ላይ በሕጉ የተለየ የአፃፃፍ ፎርም ከተቀመጠ እና ይሄው ካልተፈፀመ ውሉ እንደሌለ እና እንደ ረቂቅ የሚቆጠር መሆኑ ተደንግጓል። በያዝነው ጉዳይ የውሉ ያለመመዝገብ በተጠቀሰው አንቀጽ ውሉን እንደረቂቅ ያስቆጥረዋል ወይ? የሚለውን ለመመለስ በቅድሚያ የውል መመዝገብ የፎርም (የውል አፃፃፍ) ጥያቄ ነው ወይ የሚለውን ማየት አለብን። የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1723(1) የማይንቀሳቀስ ንብረትን በተመለከተ የሚደረጉ ውሎች መመዝገብ እንደሚገባቸው ሲደነግግ ባይመዘገቡ ግን ውጤቱ ምን እንደሚሆን አላስቀመጠም። የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ውልን የሚመለከተውን የፍትሐ ብሔር የሕግ ክፍል ስንመለከት በአንቀጽ 2877 ላይ የውል አፃፃፍ (form of contract) በሚል አርዕስት ሥር የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ውል በጽሁፍ ካልሆነ በቀር ውጤት እንደሌለው አስቀምጧል። በዚህ ድንጋጌ ላይ መመዝገብን እንደፎርም (የውል አፃፃፍ) ጥያቄ ወስዶ አልደነገገውም። ይልቁንም በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 2878 ላይ የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ውል ካልተመዘገበ በሶስተኛ ወገኖች ላይ ውጤት እንደማይኖረው በማስቀመጥ በተቃራኒ ንባቡ በተዋዋይ ወገኖች

መካከል ውጤት እንደማያሳጣው በሚያመለክት መልክ ተደንግጎ እናገኛለን። ከላይ ከተጠቀሱት ድንጋጌዎች የምንረዳው የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከት ውል መመዝገብ ወይም አለመመዝገብ የፎርም ጥያቄ እንዳልሆነ እና በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1720(1) መሠረት ረቂቅ ነው እንደማያሰኘው ነው። በተለይ ደግሞ የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1720(3) ላይ የተለየ ተቃራኒ ድንጋጌ ከሌለ በስተቀር የማስታወቂያ ድንጋጌዎች አለመከበር ውሉን ፈራሽ እንደማያረገው ስለተጠቀሰ የውል መመዝገብ ደግሞ ውሉን ለሶስተኛ ሰዎች የማስተዋወቅ ሥራ ስለሆነ ይህ ባለመከበሩ ብቻ ውሉ የሌለ ነው ማለት እንደማይቻል እንረዳለን።

በአጠቃላይ በተያዘው ጉዳይ እንደ ፎርም ጥያቄ ሊወሰድ የሚችለው የውሉ በጽሑፍ መሆንና በጽሑፍ የሚደረጉ ውሎች ማሟላት የሚገባቸውን በውሉ የሚገደዱ ሰዎች እና ምስክሮች ፊርማ ማሟላት በመሆኑ ይህ ደግሞ የተሟላ ስለሆነ፣ የውሉ አለመመዝገብ ደግሞ የፎርም ጥያቄ ሳይሆን የሶስተኛ ወገኖችን መብት ለማስጠበቅ የተቀመጠ ድንጋጌ በመሆኑ የሥር ፍ/ቤት ውሉ ባለመመዝገቡ እንደረቂቅ ነው የሚቆጠረው በማለት የሰጠውን ውሣኔ በፍ.ብ.ሕ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 348(1) መሠረት ሽረን የውሉ አለመመዝገብ ረቂቅ አያሰኘውም በማለት ወስነናል።

በመሆኑም የሥር ፍ/ቤት ውሉን ረቂቅ ነው በማለቱ በተቀሩት ነጥቦች ላይ ውሣኔ ስላልሰጠ ውሉ ረቂቅ ያለመሆኑን በመገንዘብ በተቀሩት የፍሬ ነገር ክርክሮች ላይ የግራ ቀኙን ክርክር በማየት አግባብ ነው የሚለውን ውሣኔ እንዲሰጥ ጉዳዩን በፍ.ብ.ሕ.ሥ.ሥ.ቁ. 343 መሠረት ወደ ሥር ፍ/ቤት መልሰናል። ወጪ እና ኪሣራ ግራ ቀኙ ይቻቻሉ ብለናል።

ትዕዛዝ

1. የሥር ፍ/ቤት በፍሬ ነገሩ ላይ ውሣኔ እንዲሰጥ የዚህ ውሣኔ ግልባጭ ይላክለት ብለናል።
2. በዚህ መዝገብ ላይ የተሰጠው የእግድ ትዕዛዝ ሁሉ ተነስቷል። ለሚመለከተው ይፃፍ። መዝገቡን ዘግተን ወደ መዝገብ ቤት መልሰናል። ይህ ውሳኔ ዛሬ ሐምሌ 28 ቀን 1997 ዓ.ም. ተሰጠ።

ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት

የፍትሕ ብሔር ችሎት

ይግባኝ ባዮች፡-

- (1) ሙሉሽዋ ተፈራ
- (2) ዘውድነሽ በላይ

መልስ ሰጪዎች፡-

- (1) ሀብቱ ዘርጋ
- (2) ከበቡሽ ደበርቃ

የይ.መ.ቁ. 21784

የቤት ሽያጭ ውል፡- ሊያሟላ ስለሚገባው ፎርም፡- ውሉ በጽሁፍ አለመደረጉ ስለሚያስከትለው ውጤት፡- የውሉ በውልና ማስረጃ መዘጋቢ አካል አለመመዝገብ ስለሚያስከትለው ውጤት፡- የሕጎች አተረጓጎም፡- የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1678, 1720, 2877 እና 2879፡፡

ይግባኝ የቀረበው የፌዴራል ከፍተኛው ፍርድ ቤት አንድ የቤት ሽያጭ ውል (የማይንቀሳቀስ ንብረት) በጽሁፍ የሚደረጉ ውሎች ማሟላት የሚገባቸውን ሁኔታዎች እስካሟላ ድረስ አለመመዝገቡ የፎርም ጥያቄ ሳይሆን የሶስተኛ ወገኖችን መብት ለማስጠበቅ የተደነገገ በመሆኑ ውሉን ረቂቅ አያሰኘውም በማለት የመጀመሪያው ደረጃ ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ስለሻረው ይህንኑ በመቃወም ነው፡፡

ውሳኔ፡- የከፍተኛው ፍ/ቤት ውሳኔ ተሽሮ የመጀመሪያው ደረጃ ፍ/ቤት ውሳኔ ይሻራል፡፡

በፍርድ ቤት መዝገብ ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ሰው ፊት ያልተደረገ የቤት ሽያጭ ውል በሕግ ተቀባይነት የለውም፡፡ በሕጉ ጠቅላላ ክፍል በቁ. 1723 የታዘዘው የውል አደራረግ ሲሆን በልዩ ድንጋጌ በቁ. 2878 የተደነገገው ደግሞ በሕግ መሠረት የተደረገውን ውል ማስመዝገብን ነው፡፡ ሁለቱ የተለያዩ ግዴታዎች ሲሆኑ አንዱ ሌላውን የሚተካ አይደለም፡፡

ፍ ር ድ

ዳኞች፡- ሐጎስ ወልደ፣ ዳኝ መላኩ፣ ሆሣዕና ነጋሽ፡፡

ይግባኝ የቀረበው የፌዴራል ከፍተኛ ፍ/ቤት በመዝ.ቁጥር 37869 ሐምሌ 28 ቀን 1997 ዓ.ም በሰጠው ውሳኔ ቅር በመሰኘት ነው፡፡

ክርክሩ የተጀመረው በፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ነው። ክስ የመሰረቱት የአሁኑን መልስ ሰጪዎች ናቸው። በክሱም ከይግባኝ ባዮች ጋር መጋቢት 3 ቀን 1985 ዓ.ም የተፈረመ የቤት ሽያጭ ውል ማድረጋቸውን ገልፀው ይግባኝ ባዮች ቤቱን እንዲያስረክቡና በቤቱ ላይ የሚፈለግ ማናቸውም ዕዳ አለመኖሩን የሚያሳይ ማረጋገጫ እንዲያቀርቡ ጠይቀዋል። የአሁኑ ይግባኝ ባዮችም ካቀረቧቸው ክርክሮች አንዱ ውሉ በሚገባ አኳኋን በፍ/ቤት መዝገብ ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው በውልና ማስረጃ መዝገብ ጽ/ቤት ያልተደረገ ከመሆኑም በላይ የማይንቀሳቀስ ንብረት መዝገብ ላይ ያልተመዘገበ ስለሆነ እንደ ረቂቅ የሚቆጥር እንዲሁ ሕጋዊ አስገዳጅነት የለውም የሚል ነው።

ፍ/ቤቱም የማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ የሚደረጉ ውሎች በፅሁፍና በሚገባ አኳኋን በፍርድ ቤት መዝገብ ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ፊት መሆኑን እንዳለባቸው በፍ.ብ.ሕ.ቁ.1723(1) ላይ ተደንግጓል። ይህ ድንጋጌ የሚፀና ውል ለማድረግ የሚያስፈልግ የፎርም መመዘኛ እንዲሁም ዝግግን የሚመለከት አይደለም። ስለዚህ ይህንን መመዘኛ ያላሟላ ውል በፍ.ብ.ሕ.ቁ.1720(1) መሠረት እንደ ረቂቅ ብቻ ሆኖ የሚታይ ነው። በከሣሾችና በተከሳሾች የተደረገው ውል በፍርድ ቤት መዝገብ ወይም በውል አዋቂ ፊት የተደረገ ባለመሆኑ አስገዳጅነት የሌለው እንደረቂቅ ብቻ የሚታይ መሆኑን ፍ/ቤቱ አምናበታል። ስለዚህ ይህንን ውል መሠረት በማድረግ ከሣሾች ቦታው ተለክቶ ለመረከብና በቤቱ ላይ የሚፈለግ ዕዳ አለመኖሩን ተከሣሾች ክሊራንስ እንዲያቀርቡላቸው ያቀረቡትን ጥያቄ ፍ/ቤቱ አልተቀበለውም በማለት ወስኗል።

የአሁኑ መልስ ሰጪ በዚህ ውሳኔ ቅር በመሰኘት ለፌዴራል ከፍተኛ ፍ/ቤት ይግባኝ አቅርበዋል። የከፍተኛ ፍ/ቤትም ግራ ቀኙን አከራክሮ እንደፎርም ሊወሰድ የሚችለው የውሉ በፅሁፍ መሆኑና በፅሁፍ የሚደረጉ ውሎች ማሟላት የሚገባቸውን በውሉ የሚገደዱ ሰዎች እና ምስክሮች ፊርማ ማሟላት በመሆኑ ይህ ደግሞ የተሟላ ስለሆነ፣ የውሉ አለመመዝገብ ደግሞ የፎርም ጥያቄ ሳይሆን የሰስተኛ ወገኖችን መብት ለማስጠበቅ የተቀመጠ ድንጋጌ በመሆኑ የውሉ አለመመዝገብ ረቂቅ አያሰኘውም በማለት የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ውሳኔን በመሻር በቀሩት ነጥቦች ላይ የግራ ቀኙን ክርክር ለምቶ ይወስን ብሎ ጉዳዩን ወደ ፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት መልሶታል።

የአሁኑ ይግባኝ ባዮች መስከረም 23 ቀን 1998 ዓ.ም በተፃፈ የይግባኝ ቅሬታ ይግባኝ ያቀረቡት ይህን ውሳኔ በመቃወም ነው። ፍሬ ቃሉም አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከት ማንኛውም ውል በፅሁፍ መሆኑን እንዳለበትና ውሉም በውልና ማስረጃ መዘጋቢ አካል መመዝገብ እንዳለበት

የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1723 በግልፅ ደንግጓል። የከፍተኛው ፍ/ቤት በአዋዋይ አካል ማስመዝገብና እና በመዝጋቢ አካል ማስመዝገብ የተለያየ መሆኑን አልተረዳም የሚል ነው።

ይግባኝ ያስቀርባል ተብሎ መልስ ሰጪዎች እንዲቀርቡ በታዘዘው መሠረት ኅዳር 13 ቀን 1998 ዓ.ም ቀርበው በጠበቃቸው አማካኝነት ክርክራቸውን አሰምተዋል። ክርክራቸውም ውሉ የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ውልን የሚመለከተው ድንጋጌ የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁ. 2877 የሚጠይቀውን ፎርም ማለትም በፅሁፍ መሆኑን አሟልቷል፤ የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁ. 1723 ጀኔራል ንርቢዥን ነው፤ ማለትም በልዩ ድንጋጌ እና በጠቅላላ ድንጋጌ መካከል ልዩነት እንኳን ቢኖር በሕግ አተረጓጎም መርህ ልዩ ድንጋጌው በጠቅላላ ድንጋጌው ላይ የበላይነት አለው፤ የመመዝገብ ግዴታ አስመፈጸም ውሉን ፈራሽ እንደማያደርገው በፍትሕ ብሔር ሕግ ቁ. 1720(2) ተደንግጓል፤ የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁ. 2878 የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ውል ካልተመዘገበ በሶስተኛ ወገኖች ላይ ውጤት እንደማይኖረው ሲያስቀምጥ በአንጻሩ በተዋዋይ ወገኖች ላይ ውጤት እንደሚኖረው በሚያመለክት መልክ ነው የተደነገገ ነው፤ የሚል ነው።

ይህ ፍ/ቤትም በግራቀኝ መካከል በሕግ ተቀባይነት ያለው የቤት ሽያጭ ውል አለ ወይ? የሚለውን ጭብጥ በመያዝ ክርክሩን አግባብነት ካላቸው የፍትሕ ብሔር ሕግ ድንጋጌዎች ጋር በማገናዘብ መርምሮአል። የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁ. 1678 የሚፀና ውል ነው ለማለት ሶስት ሁኔታዎች እንደሚያስፈልጉ ይደነግጋል። እነሱም (ሀ) ውል ለመዋዋል ችሎታ ባላቸው ሰዎች መካከል ጉድለት የሌለው ስምምነት መኖር፤ (ለ) በቂ የሆነ እርግጠኛነት ያለው የሚቻልና ሕጋዊ የሆነ ጉዳይ፤ እና (ሐ) የውሉ አፃፃፍ ፎርም (ዐይነት) በሕግ የታዘዘ ሆኖ እንደ ትዕዛዙ ባይፈፀም ፈራሽነት የሚያስከትል ሲሆን አንድ ልዩ ፎርም፤ ናቸው። ከዚህ ድንጋጌ መጨረሻ ክፍል ለውል አመሠራረት በሕግ ልዩ ፎርም እንዲኖር በታዘዘ ጊዜ የዚህ ልዩ ፎርም መሟላት ለውሉ ሕጋዊ መሆን አስፈላጊ እንደሆነ መገንዘብ ይቻላል።

የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን ስለሚመለከቱ ውሎች የሚደነግገው የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1723(1) የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን ባለቤትነት ወይም ባንድ በማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ የአላባ ጥቅም መብት ወይም የመያዣ ወይም የሌላ አገልግሎት መብት ለማቋቋም ወይም ለማስተላለፍ የሚደረጉ ውሎች ሁሉ በፅሁፍና በሚገባ አኳኋን በፍርድ ቤት መዝገብ ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ሰው ፊት መሆን እንዳለበት ይደነግጋል። ይህ ድንጋጌ የማይንቀሳቀስ ንብረትን በተመለከተ ውሉ ከመነሻው እንዴት መደረግ እንዳለበት የሚደነግግ ሲሆን ይኸውም በሕጉ በግልፅ እንደሰፈረው ውሉ በፅሁፍ በፍርድ ቤት መዝገብ ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው

ሰው ፊት መደረግ እንዳለበት ይናገራል። ይህ ድንጋጌ የሚገልፀው ስለ ውሉ አደራረግ ማለትም አመሠራረት ነው።

በሌላ በኩል ስለማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ የሚደነግገው የፍትሐ ብሔር ሕጉ ልዩ ክፍል በቁጥር 2878 የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ውል ንብረቱ ባለበት አገር በሚገኘው በማይንቀሳቀስ ህብት መዝገብ ካልተፃፈ በቀር በሶስተኛ ወገኖች ዘንድ ውጤትን ሲያስገኝ እንደማይችል ይደነግጋል። ይህ ድንጋጌ የሚናገረው ስለመመዝገብ ግዴታ ሲሆን ውሉ በሕግ ውል ከሆነ በኋላ መመዝገብ ያለበት መሆኑን ያስገነዝባል። በጠቅላላ ክፍሉ በቁጥር 1723 የታዘዘው የውል አደራረግ ሲሆን ከላይ በተጠቀሰው በልዩ ድንጋጌው ግን የተመለከተው በሕግ መሠረት የተደረገውን ውል ማስመዝገብን ነው። ሁሉቱ የተለያዩ ግዴታዎች ሲሆኑ አንዱ አንዱን የሚተካ አይደለም።

እንዲሁም የልዩ ሕጉ አንቀፅ 2877 የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ውል በፅሁፍ ሳይደረግ የቀረ እንደሆነ ፈራሽ እንደሚሆን ይደነግጋል። በሕግ አተረጓጎም ረገድ ከጠቅላላ ሕጉ ልዩ ሕግ ቅድሚያ ያለው ቢሆንም በልዩ ሕጉ ያልተገለፁ ነገሮች በጠቅላላ ሕጉ ካሉ ግን ጠቅላላ ሕጉም ተፈፃሚ ይሆናል። አጠቃላይ የውል ሕጉ በሁሉም ዐይነት ውሎች ተፈፃሚ ነው። በጠቅላላ ሕጎች የማይንቀሳቀስ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎች በፅሁፍና በፍ/ቤት ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ሰው ፊት መደረግ እንዳለባቸው ከላይ እንደተገለፀው የፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 1723 ይደነግጋል። ውሉ ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ሰው ፊት ወይም በፍ/ቤት መደረጉ ግዴታ ለውሉ ሕጋዊ ሆኖ ተቀባይነት ማግኘት አስፈላጊ ነው። ስለሆነም ውሉ በሕግ ተቀባይነት እንዲያገኝ በልዩ ክፍሉ የተደነገገው በፅሁፍ መሆኑ ብቻ በቂ ነው ለማለት አይቻልም።

ውሉ በሕግ የታዘዘውን ፎርም ሳይከተል ከተደረገ የሚከተለው ውጤት በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1720(1) ላይ ተመልክቷል። ይኸውም ውሉ እንደ ረቂቅ ብቻ ሆኖ እንደሚታይ ነው። ውል በፍ/ቤት ወይም ውል ለማዋዋል ስልጣን በተሰጠው ሰው ፊት መደረግ ከላይ እንደተመለከተው ለውሉ ሕጋዊ ለመሆን የሚያስፈልገው ሁኔታ እንጂ መመዝገብ ስላልሆነ በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1720(2) የተመለከተው የውል አስመፍረስ ሁኔታ ተፈፃሚነት የለውም።

ሲጠቃለል ከላይ በተጠቀሱት ምክንያቶች በፍርድ ቤት መዝገብ ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ሰው ፊት ያልተደረገ የቤት ሽያጭ ውል በሕግ ተቀባይነት የለውም።

ው ሳ ኔ

1. በግራ ቀኙ መካከል ተደረገ የተባለው የቤት ሽያጭ ውል በፍ/ቤት መዝገብ ወይም ውል ለማዋዋል ስልጣን በተሰጠው ሰው ፊት ያልተደረገ በመሆኑ በሕግ ተቀባይነት የለውም፡፡ በግራ ቀኙ መካከል በሕግ ተቀባይነት ያለው የቤት ሽያጭ ውል የለም፡፡
2. ይግባኝ ባዮች ይህን ውል መሠረት በማድረግ ቤት ለማስረከብም ሆነ ዕዳ አለመኖሩን የሚያሳይ ማረጋገጫ እንዲያቀርቡ አይገደዱም፡፡
3. የክፍተኛ ፍ/ቤት በመ.ዝ.ቁ. 37869 ሐምሌ 28 ቀን 1997 ዓ.ም. የሰጠው ውሳኔ በፍ.ብ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 348(1) መሠረት ተሽሯል፡፡ የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት በመዝ.ቁ. 04069 መጋቢት 13 ቀን 1997 ዓ.ም የሰጠው ውሳኔ ፀንቷል፡፡
4. ይግባኝ ባዮች በዚህ ፍ/ቤት ለተደረገ ክርክር ያወጡት ወጪ ካለ ዝርዝር ሲያቀርቡ ይወሰናል፡፡ የውሳኔው ግልባጭ ለሥር ፍ/ቤት ይተላለፍ፡፡ መዝገቡ ተዘግቷል ወደ መዝገብ ቤት ይመለስ፡፡ ይህ ፍርድ ዛሬ ጥር 30 ቀን 1998 ዓ.ም. ተሰጠ፡፡

የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት የሰበር ሰሚ ቸሎት

አመልካች:- ወ/ሮ ጎርፌ ገብረሕይወት

መልስ ሰጭዎች:-

1. አበራሽ ዱባርጌ
2. አቶ ጌታቸው ነጋ

የመ.ቁ.21448

የማይንቀሳቀስ ንብረት ውል:- ሲከተለው ስለሚገባ ፎርም ውሉ በጽሁፍ አለመደረጉ ስለሚያስከትለው ውጤት ውሉ በፍርድ ቤት ወይም በሕዝብ አዋቂ ዘንድ አለመመዝገቡ የፎርም ጥያቄ መሆኑን ስላለመሆኑ የሕጎች አተረጓጉም ልዩ ሕግ ከአጠቃላይ ሕግ ቅድሚያ ይሰጠዋል የሚለው የአተረጓጉም መርህ አፈጻጸም:- የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1720, 1723, 2877 እና 2878።

ይግባኝ የቀረበው የፌዴራል ከፍተኛው ፍ/ቤት በአመልካችና በመልስ ሰጭዎች መካከል የተደረገው የቤት ሽያጭ ውል ይፀናል በማለት የሥር ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ስላፀናው ይህንን በመቃወም ነው።

ውሃኔ:- የበታች ፍ/ቤቶች የሰጡት ውሃኔ ተሸርክሏል።

- ከአንቀጽ 1723(1) ይዘት ለመገንዘብ እንደሚቻለው፣ የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከቱ ውሎች በሕግ ፊት የሚፀኑ ለመሆን ሁለት መስፈርቶችን ማሟላት ይጠበቅባቸዋል። የመጀመሪያው መስፈርት ውሉ በጽሁፍ መሆኑ ሲሆን ሁለተኛው መስፈርት ውሉ በአዋቂ ወይም በፍርድ ቤት መዝገብ ፊት መከናወን ነው። እነዚህ ሁለት መስፈርቶች የማይንቀሳቀስ ሀብት ባለቤትነትን ለማቋቋም ወይም ለማስተላለፍ የሚደረጉ ውሎችንም የሚመለከቱ ናቸው። የሽያጭ ውል የንብረት ባለቤትነት ከሚተላለፍባቸው መንገዶች አንዱ በመሆኑ በዚህ ድንጋጌ ውስጥ የሚጠቃለል ነው። በመሆኑም በዚህ ድንጋጌ መሠረት ቤትን የሚመለከት የሽያጭ ውል በሕግ ፊት የፀና የሚሆነው በጽሁፍ ሲደረግ ብቻ ሳይሆን ይኸው የጽሁፍ ውል ሥልጣን በተሰጠው አዋቂ ክፍል ወይም በፍርድ ቤት የተከናወነ ሲሆን ነው።

ፍርድ

ዳኞች፡- መንበረ ፀሐይ ታደሰ፣ ፍስሐ ወርቅነህ፣ መስፍን ዕቁበዮናስ፣
ሂሩት መለሰ፣ ተሻገር ገ/ሥላሴ።

በዚህ መዝገብ የቀረበው ክርክር የማይንቀሳቀስ ሀብት (ቤት) ሽያጭን የሚመለከት ነው። ለክርክሩ ምክንያት የሆነው ጉዳይ የተጀመረው በፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት የአሁኑን አመልካች አቅርበውት በነበረው ከወራሽነት ጋር የተያያዘ የንብረት ክፍፍል ክስ ነው። አመልካች አባታቸው አጋዝ ገ/ሐይወት ወልደየስ ከአንደኛዋ መልስ ሰጪ ጋር በጋብቻ አብረው ሲኖሩ ያፈሩትና በወረዳ 24 ቀበሌ 09 የሚገኝ፣ ቁጥሩ 011 የሆነ ቤት የጋራ መሆኑን በመግለጽ የሚቸኑ የአባታቸውን ድርሻ ያካፍሉኝ የሚል ክስ ለፍርድ ቤት አቀረቡ። ፍርድ ቤቱም ተጠቃሹ ቤት የጋራ ነው በማለት አመልካች በቤቱ ላይ ግማሽ ባለድርሻ ናቸው በማለት ውሳኔ ሰጠ። ከዚህ በኋላ የአሁኑ 2ኛ መልስ ሰጪ አቶ ጌታቸው ነጋ ፍርድ ቤቱ የሰጠው ይኸው ውሳኔ የኔን ይዞታ የሚያጠቃልል በመሆኑ ውሳኔው ይለወጥልኝ በማለት በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁ. 358 መሠረት የመቃወም ማመልከቻ አቀረቡ። 2ኛ መልስ ሰጪ ለዚህ ማመልከቻ መሠረት ያደረጉት በ1985 ፈፀምኩ የሚሉት የሽያጭ ውል ነው። 2ኛ መልስ ሰጪና ባለቤታቸው አጋዝ ገ/ሐይወት ወልደየስ በ23/03/85 በተባረረ የሽያጭ ውል አንድ ጅምር ቤትና 400 ካሬ ሜትር ቦታ በብር 16,500.00 (አስራ ስድስት ሺህ አምስት መቶ ብር) የሸጡላቸው መሆኑን በመግለጽ ፍርድ ቤቱ ቀደም ሲል የሰጠውን ውሳኔ እንዲለውጥ ጥያቄ አቅርበዋል።

የአሁኑን አመልካች 2ኛ መልስ ሰጪ ባቀረቡት መቃወሚያ ላይ መልስ እንዲያቀርቡ ተደርገው 2ኛ መልስ ሰጪ ገዛሁ የሚሉት ቤት የቤት ቁጥር ባልተገለፀና ደብተር ከሌለው ገዝቻለሁ ሊሉ እንደማይችሉ፣ ክርክር በተነሳበት ቤት ላይ በ1985 ዓ.ም ጅምር ቤት ያልነበረ መሆኑን፣ ሚች ውሉ በተፈፀመበት ወቅት በእድሜ የገፉና ሕመምተኛ ስለነበሩ ውሉ ተቀባይነት እንደሌለው፣ ተፈረመ በተባለው ውል ላይ ያለው የጣት ፊርማ የሚች አለመሆኑን፣ የፍርድ አፈጻጸም መምሪያ መሃንዲስ በ1992 ክርክር የሚያመለክት ሰነድ አለማግኘቱን መግለጹን በመዘርዘር ውሉ ተቀባይነት የለውም ሲሉ ተከራክረዋል። የአሁኑን አንደኛ መልስ ሰጪ በሌላ በኩል ከባለቤታቸው ጋር በመሆን ውሳኔ ያረፈበትን ቤት በከፊል ለአሁኑ 2ኛ መልስ ሰጪ ሸጠው በውሉ መሠረት ለ2ኛ መልስ ሰጪ ያስረከቡ መሆናቸውን በመግለጽ ወደ ክርክሩ ቢገቡ ተቃውሞ እንደሌላቸው ገልጸዋል።

ጉዳዩ የቀረበለት ፍርድ ቤት በ2ኛ መልስ ሰጪ በቀረበው የሽያጭ ውል ላይ ያለው ፊርማ የሚችል የአጋዝ ገ/ሕይወት መሆኑን አሰመሆኑን ለማጣራት ጉዳዩን ሰፖሊስ የቴክኒክ ምርመራ ከላከ በኋላ ተመርማሪው የጣት ፊርማ በውስጡ በቂ ዝርዝር ማስረጃ የለውም በማለት ለመለየት መቸገሩን እንደገለፀለት በፍርዱ መዝግቧል። ይህ ሪፖርት ከቀረበለት በኋላ በግራ ቀኙ የቀረቡትን ምስክሮች ለምቱ በ2ኛ መልስ ሰጪ የቀረበው የሽያጭ ውል ተቀባይነት ያለው ነው በማለት ቀደም ሲል የሰጠውን ውሳኔ በከፊል አሻሽሏል።

የአሁኑን አመልካች በዚሁ ውሳኔ ቅር በመሰኘት ለፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት ይግባኝ ቢያቀርቡም ፍርድ ቤቱ ይግባኙን ውድቅ አድርጎታል። የሰበር አቤቱታ የቀረበውም ይህን ውሳኔ ለማስለወጥ ነው። የአሁኑን አመልካች ባቀረቡት የሰበር አቤቱታ የስር ፍርድ ቤት የሽያጭ ውሉ ይፀናል ሲል የሰጠው ውሳኔ እንዲሻርላቸው ጠይቀዋል።

መልስ ሰጪዎች የአመልካች የሰበር አቤቱታ እንዲደርሳቸው ከተደረገ በኋላ በዚህ ችሎት ፊት የቃል ክርክር ተካሂዷል።

በዚህ በቀረበልን ጉዳይ መፍትሄ የሚፈልገው ዋነኛ ጥያቄ የማይንቀሳቀስ ሀብት ሽያጭ ሊከተለው የሚገባው የውል አጻጻፍ ፎርም ምን ዓይነት ነው የሚለው ነው። በዚህም መሠረት ይህ ችሎት የቤት ሽያጭን በሚመለከት በኢትዮጵያ ሕግ ማዕቀፍ አግባብነት ያላቸውን ድንጋጌዎች ዳስሷል። የማይንቀሳቀስ ሀብትን የሚመለከቱ የአጻጻፍ ፎርም ድንጋጌዎች በፍትሐ ብሔር ሕጉ የተለያዩ ክፍሎች የሚገኙ በመሆናቸው የነዚህን ድንጋጌዎች ግንኙነትና ልዩነትም ተመልክቷል።

ለዚህ ሰበር አቤቱታ መነሻ የሆነው ውሳኔ የተሰጠው የቤት ሽያጭ ውል በጽሑፍ መሆኑ በቂ ነው ከሚል አጠቃላይ መንደርደሪያ የተነሳ መሆኑ ከውሳኔው አጠቃላይ ይዘትን ለመገንዘብ ችለናል። ጉዳዩ የቀረበለት የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ውሉ በእርግጥ ተፈጽሟል ወይስ አልተፈፀመም የሚለውን ጥያቄ ለማጣራት ማስረጃ እንዲቀርብ ከማድረጉ በስተቀር ውሉ በእርግጥ ሕጉ የሚጠይቀውን መስፈርት አሟልቷል ወይስ አላሟላም የሚለውን የሕግ ነጥብ አልተመለከተም። በመሆኑም ፍርድ ቤቱ የቤቱን ሽያጭ በሚመለከት በሁለቱ ወገኖች መካከል መስማማት ነበር ወይስ አልነበረም የሚለውን ፍሬ ነገር ጉዳይ ከማጣራት አልፎ በመካከላቸው መስማማት አለ እንኳን ቢባል ሕጉ የሚፈቅደውን ሥርዓት ተከትሎ የተፈጸመ ውል ነው ወይስ አይደለም የሚለውን ዋነኛ ነጥብ አልተመለከተም። ይህ የሰበር ችሎት ለፍርድ ቤቱ ቀርቦ የነበረውን የጣልቃ

ገብነት ጥያቄ ለማስተናገድ ጣልቃ ልግባ ብሎ የጠየቀው 2ኛ መልስ ሰጪ በሕግ የሚፀና የሽያጭ ውል ነበረው ወይስ አልነበረውም የሚለው የሕግ ነጥብ ይበልጥ አግባብነት የነበረው መሆኑን ተገንዝቧል። ይህን የሕግ ነጥብ ለመፍታት ደግሞ ውሉ ላይ የነበሩ ምስክሮችን አስቀርቦ ከመስማት ይልቅ ሕጉ የሚያስቀምጠው መስፈርት መሟላት አለመሟላቱን ማጣራት ትክክለኛው አካሄድ ነው። በመሆኑም ፍርድ ቤቱ በ2ኛ በአንድ በኩል በ1ኛ መልስ ሰጪ እና በሚቹ ባለቤታቸው በሌላ በኩል ተፈፀመ የተባለውን የቤት ሽያጭ ውል ሕልውና ለማረጋገጥ ምስክሮችን ከመስማቱ በፊት የቀረበውን ሰነድ ሕጋዊ ጠቀሜታ መመርመር ነበረበት። በዚህ ረገድ የፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት የተከተለው አሠራር ትክክለኛ አልነበረም።

የፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት በ2ኛ መልስ ሰጪ የቀረበውን መቃወሚያ መሠረት በማድረግ ቀድሞ የሰጠውን የአመልካች የወራሽነት ጥያቄ ያሻሻለው ንዳር 23 ቀን 1985 ዓ.ም ተፈፀመ የተባለው የቤት ሽያጭ ውል የሚፀና ነው በማለት ነው። በመሆኑም የቤት ሽያጭ ውል የሚፀናው ምን ምን መስፈርት አሟልቶ ሲገኝ ነው የሚለውን ጥያቄ ከዚህ ቀጥሎ እንመለከታለን።

ለመቃወሚያው መሰረት የሆነው የቤት ሽያጭ ውል በመሆኑ በቅድሚያ የፍትሐብሔር ሕጉ የቤትን ሽያጭ ውል በማስመልከት ያስፈረውን ድንጋጌ እንመለከታለን። ቀጥሎ ደግሞ በሽያጭ ሕጉ ያለው መስፈርት ከአጠቃላይ የውል ሕግ ካለው መስፈርት ጋር ያለውን ግንኙነት እንመለከታለን። የቤት ሽያጭን አስመልክቶ የሚቀርቡ ክርክሮችን በአግባቡ ለማስተናገድ አግባብነት ያላቸውን የሕጉን ድንጋጌዎች እንደነገሩ ሁኔታ የአማርኛም የእንግሊዝኛም ትርጉም እንጠቅሳለን። የማይንቀሳቀስ ሀብት ሽያጭን በሚመለከተው የፍትሐብሔር ሕግ ክፍል የሚገኙት አንቀጽ 2877 እና አንቀጽ 2878 እንደሚከተለው ይደነግጋሉ።

2877 የውል ፎርም

የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ውል በጽሑፍ ሳይደረግ የቀረ እንደሆነ ፈራሽ ነው።

2877 Form of contract

A contract of sale of an immovable shall be of no effect unless it is made in writing.

2878 በማይንቀሳቀስ ንብረት መዘገብ ስለመገፍ

አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ውል ንብረቱ ባለበት አገር በሚገኘው በማይንቀሳቀስ ሀብት መዝገብ ካልተሳፈረ በቀር በሶስተኛ ወገኖች ዘንድ ውጤትን ሊያስገኝ አይችልም፡፡

2878 Registration in registers of immovable property

The sale of an immovable shall not affect third parties unless it has been registered in the registers of immovable property in the place where the immovable sold is situated.

ከድንጋጌዎቹ ይዘት ለመገንዘብ እንደሚቻለው አንቀጽ 2877 በተዋዋሮቹ መካከል በሕግ የሚፀና ውል እንዲኖር መሟላት የሚገባውን መስፈርት የሚመለከት ሲሆን አንቀጽ 2878 በሌላ በኩል ይኸው ውል ሶስተኛ ወገኖችን በሚመለከት ውጤት እንዲኖረው መሟላት ያለበትን መስፈርት የሚመለከት ነው፡፡ በአንቀጽ 2877 መሠረት የሚፀና ውል አለ ለማለት በሻጭና በገዢው መካከል የጽሑፍ ውል መኖሩ በቂ ነው፡፡ ይህ መስፈርት ከውል ሕግ አጠቃላይ ድንጋጌዎች ተያይዞ ሲታይ በሻጭና በገዢ መካከል የተከናወነው የሽያጭ ውል በጽሑፍ እንዲሆንና ግዴታ ያለባቸው ተዋዋሮች እንዲፈርሙበትና ሁለት ምስክሮች እንዲያረጋግጡት የሚጠይቅ ነው (አንቀጽ 1727)፡፡ በተዋዋይ ወገኖች መካከል የፀና ውል እንዲኖር የዚህ መስፈርት መሟላት አስፈላጊነት እንደተጠበቀ ሆኖ አንቀጽ 2878 3ኛ ወገኖች ላይ ውጤት እንዲኖረው ለማድረግ ተጨማሪ የምዝገባ ሥርዓት መከናወን እንዳለበት ያስገነዝባል፡፡ ይህ የምዝገባ ሂደት መከናወን ያለበት ንብረቱ በሚገኝበት የማይንቀሳቀስ ሀብት መዝገብ መሆኑንም ድንጋጌው ይገልጻል፡፡

የማይንቀሳቀስ ሀብት ሽያጭን በሚመለከተው የፍትሐብሄር ሕጉ ክፍል ያለው የውል አፃፃፍ ፎርምን እና ምዝገባን የሚመለከተው መሠረታዊ የሕግ ማዕቀፍ ከላይ የተመለከተውን የሚመስል ሲሆን በውል ሕግ በጠቅላላ የሚገኘው መስፈርት ግን ከዚህ የተለየ ነው፡፡ አግባብነት ያለው የሕጉ አንቀጽ 1723 ድንጋጌ የሚከተለው ይዘት ያለው ነው፡፡

1723 የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን የሚመለከቱ ውሎች

1. የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን ባለቤትነት ወይም ባንድ በማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ የአላባ ጥቅም መብት ወይም መያዣ መብት ወይም የሌላ አገልግሎት መብት ለማቋቋም ወይም ለማስተላለፍ የሚደረጉት ውሎች ሁሉ በጽሑፍና በሚገባ አኳኋን በፍርድ ቤት መዝገብ ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ፊት መሆን አለባቸው፡፡
2. እንዲሁም የማይንቀሳቀስ ንብረትን በሚመለከቱ የክፍያ ወይም የማዛወር ስምምነቶች ሁሉ በጽሑፍና በሚገባ አኳኋን በፍርድ ቤት መዝገብ ወይም ውል ለማዋዋል ሥልጣን በተሰጠው ፊት መሆን አለባቸው፡፡

1723 Contracts relating to immovable

- (1) A contract creating or assigning rights in ownership or bare ownership on an immovable or an usufruct, servitude or mortgage of an immovable shall be in writing and registered with a court or notary.
- (2) Any contract by which an immovable is divided and any compromise relating to an immovable shall be in writing and registered with a court or notary.

ከአንቀጽ 1723(1) ይዘት ለመገንዘብ እንደሚቻለው በርካታ ውሎች በሕግ ፊት የሚፀና ለመሆን ሁለት መስፈርቶችን ማሟላት ይጠበቅባቸዋል። የመጀመሪያው መስፈርት ውሎ በጽሑፍ መሆኑ ሲሆን ሁለተኛው መስፈርት ውሎ በአዋዋይ ወይም በፍርድ ቤት መዝገብ ፊት መክናወን ነው። እነዚህ ሁለት መስፈርቶች የማይንቀሳቀስ ሀብት ባለቤትነትን ለማቋቋም ወይም ለማስተላለፍ የሚደረጉ ውሎችንም የሚመለከቱ ናቸው። የሽያጭ ውል የንብረት ባለቤትነት ከሚተላለፍባቸው መንገዶች አንዱ በመሆኑ በዚሁ ድንጋጌ ውስጥ የሚጠቃለል ነው። በመሆኑም በዚህ ድንጋጌ መሠረት ቤትን የሚመለከት የሽያጭ ውል በሕግ ፊት የፀና የሚሆነው በጽሑፍ ሲደረግ ብቻ ሳይሆን ይኸው የጽሑፍ ውል ሥልጣን በተሰጠው አዋዋይ ክፍል ወይም በፍርድ ቤት የተከናወነ ሲሆን ነው። የአንቀጽ 1723 ድንጋጌ አንቀጽ 2778 ካስቀመጠው መስፈርት የተለየ ተጨማሪ መስፈርት ያካተተ መሆኑ ድንጋጌዎቹን በማነፃፀር መገንዘብ የሚቻል ነው። የሽያጭ ሕጉን በተለይ የሚመለከተው ድንጋጌ የሚጠይቀው የውሉን በጽሑፍ መክናወን ብቻ ሲሆን የውል ሕግ በጠቅላላው ግን የጽሑፍ መስፈርት እንደ አንድ አስፈላጊ መስፈርት እንጂ እንደ ብቸኛ መስፈርት አይወሰደውም። በመሆኑም በሽያጭ ሕግ የሚፀና የማይንቀሳቀስ ንብረት የሽያጭ ውል ለማከናወን የሚጠየቀው መስፈርት በውል ሕግ ከሚጠየቀው መስፈርት የተለየ ነው። ይህ ልዩነት አንድ የሽያጭ ውል በሕግ ፊት የሚፀና መሆን አለመሆኑን ለመወሰን ገዢው ድንጋጌ መሆን ያለበት የትኛው ነው የሚለው ጥያቄ እንዲነሳ ያደርጋል። ይህን ጥያቄ ከመመልከታችን በፊት በአንቀጽ 1723 የሰፈረው ተጨማሪ መስፈርት በአንቀጽ 2878 ከሚገኘው የምዝገባ መስፈርት ጋር ያለውን ግንኙነት፣ ተመሳሳይነት እና ልዩነት በአጭሩም ቢሆን መመልከት አስፈላጊ ነው። የአንቀጽ 1723 (1) የእንግሊዝኛው ትርጉም " registration" የሚለውን ቃል ከመጠቀሙ በስተቀር በሁለቱም ድንጋጌዎች መካከል ያለው ይዘት ሰፊ ልዩነት ያለው ነው። በመጀመሪያ ደረጃ አንቀጽ 2878 ምዝገባ እንዲከናወን የሚጠይቀው ውሎ በሶስተኛ ወገኖች ላይ ውጤት እንዲኖረው ለማድረግ ሲሆን አንቀጽ 1723 (1) አዋዋይ ወይም ፍርድ ቤት ፊት መቅረብን የሚጠይቀው በተዋዋዮች መካከል በሕግ ፊት የሚፀና ውል እንዲኖር ለማድረግ ነው። በመሆኑም የአንቀጽ 2878 መስፈርት መሟላት አለመሟላት ሶስተኛ ወገኖችን የሚመለከት ሲሆን የ1723(1) መስፈርት

መሟላት አለመሟላት ግን በተዋዋሮች በራሳቸውም ላይ የውል መኖር ወይም አለመኖር ውጤት የሚያስከትል ነው። በሁለተኛ ደረጃ፣ በአንቀጽ 1723 (1) የሚከናወነው ተግባር የሚፈፀመው አዋዋይ ወይም ፍርድ ቤት ፊት በመቅረብ ሲሆን በአንቀጽ 2878 ያለው የምዝገባ ተግባር የሚከናወነው ንብረቱ በሚገኝበት ቦታ ነው። በአንቀጽ 1723 (1) የሚከናወነው ሂደት ተዋዋሮች አዋዋይ ፊት ቀርበው መዋዋላቸውን የሚያረጋግጡበት (authentication) ሂደት ሲሆን በ2878 የሚከናወነው ምዝገባ ሌሎች ሰዎች አንድን የማይንቀሳቀስ ንብረት በማስመልከት የተከናወኑ ሕጋዊነትን ተግባራትን (juridical acts) ማወቅ እንዲችሉ ተግባራቱ ንብረቱ ባለበት ማህደር እንዲያያዙ በማድረግ የሚከናወን ነው። አዋዋይ ፊት ቀርቦ የመዋዋሉ መስፈርት ውሉ በተፈፀመበት ቦታ በሚገኝ አዋዋይ/ፍርድ ቤት በመቅረብ መከናወን የሚችል ሲሆን በ2878 መሠረት የሚከናወን ምዝገባ ግን የግድ ቤቱ በሚገኝበት ቦታ ባለ መዝገብ በማስገባት የሚከናወን ነው።

ከዚህ ቀጥሎ የምንመለከተው የአንድን የማይንቀሳቀስ ንብረት የሽያጭ ውል በሚመለከት ገዢው ድንጋጌ የትኛው ነው የሚለው ነው። አሁን ከቀረበልን ጉዳይ አንፃር ዋናው ጥያቄ የአንቀጽ 2877ን የጽሑፍ መስፈርት ያሟላ ሰነድ በአንቀጽ 1723 (1) መሠረት አዋዋይ ወይም ፍርድ ቤት ፊት ሳይደረግ ቢቀር በሕግ ፊት እንደሚፀና ውል ይቆጠራል ወይስ አይቆጠርም የሚለው ነው። በዚህ ረገድ ሽያጭን የሚመለከተው የሽያጭ ሕግ ድንጋጌ አንድ መስፈርት ብቻ በቂ ነው ሲል ጠቅላላ የውል ሕግ ሁለት መስፈርት አስፈላጊ ነው ስለሚል በሁለቱ ድንጋጌዎች መካከል ያለውን አለመጣጣም ለመፍታት የሽያጭ ሕግ ልዩ ሕግ ስለሆነ አጠቃላይ ጉዳዮችን የሚመለከተው በውል ሕግ ላይ የበላይነት ተሰጥቶት ጉዳዩ የሽያጭ ሕግ በሚያስቀምጠው መለኪያ መሠረት መዳኘት አለበት የሚለውን አማራጭ እንደ መጀመሪያ አማራጭ መፍትሄ መውሰድ ይቻላል። ይህ አማራጭ የተለመደውን ልዩ ሕግ ከአጠቃላይ ሕግ ቅድሚያ ይሰጠዋል (the special prevails over the general) የሚለውን የሕግ ትርጉም መርህ የሚከተል ነው። ይህን መርህ በመከተል ጉዳዩን ካስተናገድን የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ በጽሑፍ እስከተከናወነ ድረስ የጽሑፍ ውሉ አዋዋይ ፊት ወይም ፍርድ ቤት ፊት ባይቀርብም ተዋዋሮቹን በሚመለከት የፀና የሽያጭ ውል ለመመስረት በቂ ነው ወደሚለው መደምደሚያ እንደርሳለን።

በሌላ በኩል ይህ የአተረጓጎም ስልት ተግባራዊ የሚሆነው ሁለት የሕግ ድንጋጌዎች የሚጋጩ ሲሆን ሁለቱንም ድንጋጌዎች አንድ ላይ ተግባራዊ ማድረግ ሳይቻል ሲቀር ብቻ ተፈፃሚነት የሚኖረው የአተረጓጎም ዘዴ በመሆኑ ይህን ዘዴ ለመምረጥ በቅድሚያ በሁለቱ መካከል ሊታረቅ የማይችል ቅራኔ መኖሩን ማረጋገጥ ይጠይቃል። የሽያጭ ሕግ በሚፀና የሽያጭ ውል ጽሑፍ ያስፈልጋል ማለቱ፣ የውል ሕግ ለሚፀና የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ውል ከጽሑፍ በተጨማሪ አዋዋይ ፊት መከናወኑ አስፈላጊ መሆኑን ከሚገልፀው ጋር ይጋጫል? ሁለቱን ማጣጠምስ አይቻልም? የሕጉ አንቀጽ

2877 የሽያጭ ውል በጽሑፍ ካልሆነ በቀር አይፀናም ከማለት ሌላ በአዋዋይ ፊት መከናወን አያስፈልግም የሚል ድንጋጌ የለውም። በመሆኑም የሽያጭ ሕግ በውልም ሕግ ለተጠቀሰው የጽሑፍ አስፈላጊነት አፅንኦት ከመስጠቱ ሌላ የመረጋገጥን (authentication) አስፈላጊነት አላስቀረም በማለት የሁለቱን ድንጋጌዎች ላይ ላየን የሚታይ ቅራኔ (apparent contradiction) ማስታረቅ ይቻላል።

ከዚህ በተጨማሪ የፍትሕ ብሔር ሕጉን አረጃጀት፣ ዓላማና ወጥነት ግምት ውስጥ ማስገባት አሁን ለተያዘው ጉዳይ የሚበጅ ነው። የፍትሕ ብሔር ሕጉ አደረጃጀት በተለያዩ መጽሐፎች የተከፋፈሉት ርእስ ጉዳዮች አንድን ዓላማ የሚያሳኩ፣ ከተመሳሳይ መሰረተ ሃሳብ የሚንደረደሩና እርስ በርሳቸው የሚደጋገፉ መሆናቸውን የሚያሳይ ነው። ይህ አደረጃጀት ሕጎቻቸውን በኮድ መልክ የሚያደራጁ አገሮች (codified system) የተለመደና የሕግ ሥርዓቱ መገለጫ ባህርይ ነው። በመሆኑም በተለያዩ የሕግ ክፍሎች በሚገኙ ድንጋጌዎች መካከል ቅራኔ ከማፈላለግ ይልቅ ተደጋጋሪ ሆነው የጋራ ዓላማ የሚያሳኩበትን የሕግ ትርጉም መሻት የሕግ ባለሙያዎች ሊመርጡት የሚገባ የሕግ አተረጓጎም ዘይቤ ነው። ስለዚህ ልዩ ሕግ ጠቅላላ ዓላማ ካለው ሕግ ቅድሚያ ይሰጠዋል የሚለውን ዘይቤ ተከትሎ ውሳኔ ላይ ከመድረስ በፊት በእርግጥ የማይታረቅ፣ ምክንያታዊ የሆነ፣ በላቀ የሕግ አውጪው ፍላጎት የተደገፈ ግጭት መኖሩን ማረጋገጥ ያስፈልጋል።

ይህ ችሎት ለማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ የውል ሕግ አንቀጽ 1723 (1) የተለየና ጥብቅ መስፈርት ያስቀመጠበት ምክንያት ለአተረጓጎሙ መነሻ መሆን ይገባዋል ከሚል መንገድ ይነሳል። የፍትሕ ብሔር ሕጉ መነሻ መሠረተ ሀሳብ በመርህ ደረጃ ለውል መመስረት የተዋዋሉ ስምምነት ብቻ በቂ ነው የሚል ሆኖ ሳለ (አንቀጽ 1719) የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን በሚመለከት ግን ጠበቅ ያለ ፎርም እንዲከተሉ ይደነግጋል። የማይንቀሳቀስ ንብረትን በሚመለከት ተዋዋይ ወገኖች ስምምነታቸውን በጽሑፍ ከማስፈራቸው በተጨማሪ አዋዋይ ፊት ወይም ፍርድ ቤት ፊት ቀርበው እንዲፈጽሙ መደንገጉ ሕጉ ለማይንቀሳቀስ ንብረት ልዩ ትኩረት መስጠት መፈለጉን የሚያመለክት ነው። ይህ የሕግ አውጪው ፍላጎት የማይንቀሳቀስ ንብረት ለአንድ አገር በአጠቃላይም ሆነ ለአንድ ግለሰብ በተለይ ካለው ጠቀሜታ ጋር የተያያዘ ነው። የማይንቀሳቀስ ንብረት ካለው ማህበራዊ ጠቀሜታ አንፃር ውሎቹ ሥልጣን ባለው አካል እንዲረጋገጡ በመጠየቅ ረገድ የኢትዮጵያ ሕግ የተከተለው ሥርዓት ከሞላ ጉደል ሁሉም የሕግ ሥርዓት የተቀበለው ነው። የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን በማስመልከት የሚፈፀሙ ውሎች ከሌሎች ውሎች ለየት ባለ ሁኔታ ሥልጣን በተሰጠው አካል ቀርበው እንዲረጋገጡ ማድረግ በአብዛኞቹ የሕግ ሥርዓቶች የሚፈፀም አካሄድ ነው። የማረጋገጡ (authentication) ሂደት ተዋዋሎች ትልቅ ጠቀሜታ ባለው ንብረት ላይ የሚፈጽሙት ውል ፈቅደው የሚፈጽሙት መሆኑን ከማረጋገጥ ባሻገር፣ የሚሸጠው ሰው ባለንብረት መሆኑን ለማጣራት፣ ውሉ የተፈፀመበትን ትክክለኛ ቀን ለማረጋገጥ እድል

በመስጠት የንብረት መብትን ለመጠበቅ፣ የውሎችን ዋስትና (security of legal transactions) ለማረጋገጥ ትልቅ ጠቀሜታ ያለው ነው። የፍትሕ ብሔር ሕግ አንቀጽ 1723 (1) የማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ የሚከናወኑ ዓባይነት ህጋዊያን ተግባራት በተለይም ባለሀብትነትን (ownership)፣ አላባን (usufruct) እና የአገልግሎትን መብት (servitude) ለማቋቋም ወይም ለማስተላለፍ የሚደረጉ ውሎች የተጠቀሰውን ፎርም እንዲከተሉ የግድ ይላል። በዚህ አንቀጽ ውስጥ ከተጠቀሱት መብቶች ባለቤትነት ከሁሉም የሰፋ መብት ነው። ባለቤትነትን ማቋቋምም ሆነ ማስተላለፍም አላባን ወይም የአገልግሎት መብትን ከማቋቋም የበለጠ ጠቀሜታ እና ጥንቃቄ እንደሚያስፈልገው እውነት ነው። ባለቤትነትን ማስተላለፍ ከሌሎች በአንቀጽ 1723 (1) ከተጠቀሱት ሕጋዊያን ተግባራት የበለጠ ጥንቃቄና ጥበቃ የሚሻና የሚገባው እንደመሆኑ ሕግ አውጪው የባለቤትነት መብትን ለማያስተላለፍ የሽያጭ ውል አላባን ወይም የአገልግሎት መብትን ለማቋቋም ከሚደረጉ ውሎች ያነሰ ጥበቃ ያደርጋል ተብሎ አይገመትም። የሕጉን አንቀጽ 2877 በተናጠል በመመልከት የሽያጭ ውል በጽሑፍ ብቻ መደረጉ በቀጣይ ነው፤ አዋዋይ ወይም ፍርድ ቤት ፊት መከናወን አያስፈልገውም ወደሚል መደምደማያ መድረስ ከሁሉም በላይ ጥንቃቄ የሚያስፈልገው የባለቤትነት ማስተላለፍ ጉዳይ ልል በሆነ ፎርም እንዲከናወን ማድረግን የሚያስከትል በመሆኑ ከሕጉ አጠቃላይ ዓላማ ጋር የሚጣጣም ነው እንልም። በመሆኑም የማይንቀሳቀስ ንብረትን በሚመለከት የሚደረጉ የሽያጭ ውሎች በጽሑፍ ብቻ ሳይሆን አንቀጽ 1723 (1) በሚጠይቀው መሠረት አዋዋይ ወይም ፍርድ ቤት ፊት መከናወን ይገባቸዋል። ከላይ እንደተጠቀሰው በአንቀጽ 1723 (1) የሰፈረው የማረጋገጥ (authentication) መስፈርት ውሎ በሶስተኛ ወገኖች ላይ ውጤት እንዲኖረው ብቻ መከናወን ያለበት ሳይሆን ውሎ በተዋዋይ ወገኖች መካከል ላይ ውጤት እንዲኖረውም ጭምር መከናወን ያለበት ነው። የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከት የሽያጭ ውል የአንቀጽ 1723 (1) መስፈርት የማያሟላ ከሆነ በሕጉ አንቀጽ 1720 (1) መሠረት ውሎ እንደረቂቅ ብቻ ሆኖ ከሚቆጠር በቀር የሚፀና ውል አይሆንም። የፍትሕብሔር ሕጉ አንቀጽ 1720 (3) የውልን ጉዳይ የሚመለከቱ የማስታወቂያ ድንጋጌዎች አለመፈጸም ውሎን ፈራሽ አያደርገውም በማለት እንደሚደነግግ ተመልክተናል። ሆኖም ይህ ድንጋጌ ውሎ ከተመሠረተ በኋላ መፈጸም የሚገባቸው የማስታወቂያ ክንውኖችን የሚመለከት እንጂ ለውሎ መመስረት አስፈላጊ የሆኑትን ጉዳዮች የሚመለከት አይደለም። ከላይ እንደተገለፀው የቤት ሽያጭ ውል አዋዋይ ፊት መከናወኑ በተጨማሪ በአንቀጽ 2878 መሠረት ንብረቱ ባለበት ቦታ የሚገኝ መዝገብ ውስጥ መጻፍ አለበት። የሕጉ አንቀጽ 1720 (3) የሚመለከተው በአንቀጽ 2878 የተጠቀሰውን ዓይነት ውሎን የማስታወቅ ጉዳይ እንጂ ለውሎ ህልውና መሠረት የሆነውን በአዋዋይ ወይም ፍርድ ቤት ፊት ውል የመፈሙን ጉዳይ አይደለም። የሽያጭ ውል በአንቀጽ 1723(1) መሠረት አዋዋይ ፊት መከናወን ያለበት የሚፀና ውል በተዋዋሪዎች መካከል ለመመስረት እንዲቻል እንጂ የማስታወቂያ ድንጋጌዎችን ግዴታ ለመወጣት አይደለም። በመሆኑም በአንቀጽ 1723 (1) የተጠቀሰው አዋዋይ ወይም ፍርድ ቤት ፊት ውል የመፈጸም ሁኔታ እንደ ማስታወቂያ ግዴታ

ተቆጥሮ ሁኔታው ባይሟላ ውሉ የውሉን ህልውና የሚነካ አይደለም ሲባል አይገባውም፡፡

አሁን በቀረበልን ጉዳይ 2ኛ መልስ ሰጪ አለኝ የሚሉት የሽያጭ ውል በጽሑፍ መሆኑ ተረጋግጧል፡፡ ሆኖም የሽያጭ ውሉ በአዋዋይ ፊት ያልተከናወነ በመሆኑ ውሉ መፈፀሙ ራሱ አከራካሪ ሆኖአል፡፡ ሕግ አውጪው ቤትን የሚመለከቱ መሠረታዊ ውሎች በ1723 (1) የተጠቀሱ ውሎች አዋዋይ ፊት እንዲከናወኑ የሚፈልገውም የኋላ ኋላ የሚነሱትን የዚህ ዓይነት አለመግባባቶች ቀድሞውኑ ለማስወገድ ነው፡፡ ውሉ በአዋዋይ ፊት ወይም በፍርድ ቤት ቀርቦ ያልተረጋገጠ መሆኑን ሲገነዘብ ፍርድ ቤቱ ውሉን እንደረቂቅ በመቁጠር ነበሩ የተባሉትን ምስክሮች በመስማት በሕግ ሕልውና የሌለው ውል ተቀባይነት እንዲያገኝ ማድረጉ መሠረታዊ የሕግ ስህተት ነው፡፡

የአሁን 2ኛ መልስ ሰጪ በፍትሐ ብሔር ሕግ አንቀጽ 1723 (1) መሠረት አዋዋይ ፊት ወይም ፍርድ ቤት የተረጋገጠ የቤት ሽያጭ ውል ባለማቅረቡ ፍርድ ቤቱ ቀደም ሲል የሰጠውን ውሳኔ ለመቃወም የሚያበቃ ሕጋዊ መብት የለውም፡፡ ፍርድ ቤቱም ይህን መሠረት በማድረግ የቀረበለትን ነዛዜ በከፊል ማሻሻሉ ትክክለኛ አይደለም፡፡ በዚህም ምክንያት የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት የሰጠው ውሳኔ ሊሻር የሚገባው ነው፡፡ የከፍተኛው ፍርድ ቤት ይህን ስህተት ማረም ሲገባው የቀረበለትን ይግባኝ አያስቀርብም በማለት መዘጋቱ ትክክል አልነበረም፡፡

ው ሳ ኔ

1. የፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት በመዝገብ ቁጥር 09823 ሐምሌ 14 ቀን 1996 የሰጠው ውሳኔ እንዲሁም የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት በመዝገብ ቁጥር 33751 ሰኔ 14 ቀን 1997 የሰጠው ውሳኔ ተሸሯል፡፡
2. የአሁንዋ አመልካች በወረዳ 24 ቀበሌ 09 በቤት ቁጥር 011 ላይ እኩል ባለድርሻ ናቸው በማለት በ16/3/92 ተሰጥቶ የነበረው ውሳኔ የአሁን 2ኛ መልስ ሰጪ በ23/3/85 ፈፀምኩ በሚለው የሽያጭ ውል ምክንያት ሊሻሻል አይገባም ብለናል፡፡ ይህ ፍርድ ዛሬ ሚያዝያ 30 ቀን 1999 ዓ.ም ተሰጠ፡፡

ABSTRACT OF AMHARIC TEXT

TITLE OF ARTICLE

Contracts Relating to an Immovable and Questions of Form – Current Issue, by Mekbib Tsegaw, LLB, LLM, Consultant and Attorney at Law, Former Presiding Justice of the Supreme Court.

SYNOPTIC REMARKS

This Article is a case-comment on the recent controversial ruling of the Cassation Bench of the Federal Supreme Court in the case between *Gorfe Gebre Hiwot* and *Aberash Dubarge et. al.* In this case, the court held that a contract of sale of an immovable can only be valid if both the requirements as to writing and registration before a court or notary are met with. Ato Mekbib is of the opinion that this interpretation of the provisions of the Code is untenable in law and unwise when examined in light of public policy considerations upon which the reasoning of the court is, in part, based upon. The full text of the judgment of the Court as well as an English abstract is annexed to the Article. Other Ethiopian cases cited are: *Habte Zurga et. al. v. Mulushewa Terefe et. al.*, Fed. Ht. F. No. 37689 and *Mulushewa Teferra v. Habte Zurga et. al.*, Fed. Sup. Ct. F. No. 21448. The full text of both judgments and an English abstract (Head-notes) of each is also annexed.

Headnotes of Cases Cited in the Preceding Article

FEDERAL HIGH COURT

CIVIL BENCH

Appellants: — (1) Habte Zurga
(2) Kebebush Deberka

Respondents: — (1) Mulushewa Terefe
(2) Zewdinesh Belay

C. No. 37869

Contracts of sale of immovable properties — Form of contracts — Contracts to be made in writing and registered with a court or notary — Effect of non-compliance of the provisions as to writing and attestation — Effect of non-compliance of the provisions as to registration — C.C. Art. 1720, 1723, 2877 and 2878.

This appeal was lodged against the decision of the Federal High Court which ruled that the two parties have not concluded a valid contract of sale on the ground that a contract of sale of an immovable property is to be considered as a mere draft of a contract unless it complies with the requirement of registration with a court or notary.

Held: — Decision of the First Instance Court reversed.

- A contract of sale of an immovable property need only comply with the requirements that it be made in writing, signed by all the parties

to the agreement, and be attested by two witnesses. The requirement of registration is not a requirement as to form and is imposed for the protection of the rights of third parties not privy to the agreement.

FEDERAL SUPREME COURT

CASSATION BENCH

Appellants: — (1) Mulunesh Teferra
(2) Zewdinesh Belay

Respondents: — (1) Habte Zerga
(2) Kebebush Deberka

Cass. F. No. 21784

Contract of sale of immovable properties — Form of contract — Effect of non-compliance as to form — Rules of interpretation — Application of the Rule "lex specialis derogat generalis" — C.C. Art. 1678, 1720, 1723, 2877 and 2878.

This appeal was lodged against the decision of the Federal High Court which ruled that a contract of sale of an immovable property is valid and need not be registered with a court or notary so long as the contract is made in writing, signed by the parties and attested by two witnesses. The requirement of registration affects the validity of the contract only *vis-à-vis* third parties not privy to the contract.

Held: -- Decision of the Federal High Court reversed.

- A contract of sale of an immovable shall have no effect unless it is registered with a court or notary. The provisions of Art.1723 and 2878

are not mutually exclusive. Article 1723 lays down the special form which a contract of sale of an immovable has to follow in order to acquire validity. Art. 2878 imposes the additional requirement of registration in the register of immovable properties once a valid contract of sale has been entered into.

FEDERAL SUPREME COURT

CASSATION BENCH

Petitioner: — Gorfe Gebre Hiwot

Respondents: —(1) Aberash Dubarge
(2) Getachew Negga

F. No. 21448

Contract of sale of immovable properties — Form of contract — Effect of non-compliance with the provisions as to "special form" — Whether "special form" includes form as to rendition in writing as well as registration with a court or notary — Rules of interpretation — Application of the Rule "lex specialis derogat generalis" — C.C. Art. 1720, 1723, 2877 and 2878.

In a suit instituted by the present petitioner against the first respondent to recover her father's share of the common property of the spouses as his heir, the present second respondent appeared in opposition claiming that the inheritance includes a house and a 400 sq. meter plot sold to him by the deceased and his then spouse, present first respondent. The latter (first respondent) confirmed the sale and pleaded that she has no objection to the second respondent's intervention in the suit. The Federal First Instance Court, after hearing the witnesses called by the parties, upheld the validity of the contract of sale and ruled in favor of the second respondent. This decision was affirmed by the Federal High Court on appeal. The

present application was lodged before the Cassation Bench in protest against this final judgment.

Held: — Decision of the High Court reversed.

- Under the provisions of Article 1723 (1) of the Civil Code, a contract creating or assigning rights in ownership of an immovable has to satisfy two requirements in order to be valid. The first requirement relates to written form: the contract has to be rendered in writing. The second is that it should be registered with a court or notary. Since a contract of sale is one of the ways through which a right of ownership is transferred, it is included within the ambit of this provision. As a result, a contract of sale of an immovable can only be valid if both the requirements as to writing and registration before a court or notary are satisfied.

ESTABLISHING A MODEL FOR LAW FIRM ORGANIZATION AND MANAGEMENT*

By Asad Kiyani**

1. Introduction

Managing a law firm presents a challenging balancing act, one of improving service to clients while keeping legal fees low. Firms that wish to be as successful as possible must then ensure they have passionate, skilled lawyers who enjoy their craft, as well as a sound set of business practices. Organization is as important to a firm as legal ability, and the combination of solid business practices and legal work is the mixture that leads to the term “legal services”. The prime motivator behind a law firm should not be profits or catering to lawyers, but – as with the legal profession as a whole – catering to clients.

The core of a client-driven firm is its devotion to skilled legal work and the provision of such service in a professional manner. As trite as it may initially sound, the concept of ‘professional service’ is an incredibly nuanced term that involves many more layers than the average lawyer or client is apt to recognize. This is due in large part to the fact that firm organization and management are not competencies that are ordinarily taught or tested to prospective lawyers, and because those lawyers that do attempt to enter the world of firm management are faced with an inscrutable wall of intricacy.

Yet developing a good model for law firm organization and management need not be so daunting a task. A number of basic principles govern the proper coalescence of a law firm. The following introduction to these strategies is intended to provide a set of guidelines for understanding the proper procedure and processes of running a firm. Much will turn on the

* This Paper was originally presented at a workshop organized by the Ethiopian Bar Association in February 2007 as the first of a series on the topical subject of the establishment of law firms under the Federal Courts Advocates Licensing and Registration Proclamation No. 199/2000. Members are encouraged to contribute Articles on the theme. Ed..

** Canadian Bar Association, CBA-YPI Program 2006-07.

content of the as-yet unknown directives regarding the establishment of law firms, but the basic principles outlined below are applicable to almost any system permitting the formation of law firms.

2. The Legal Profession and the Need for Better Management

The first concept to understand when trying to devise a model for firm management is that good organization and good management do not mean putting legal skills and services to the side. Rather, it means enhancing the legal work that is done, and ensuring the maintenance and expansion of the provision of legal services. The two are not mutually exclusive, and while they are not interdependent, the only route to improvement is through recognizing the interplay between legal skill provision and legal profession management.¹

Much of what lawyers do on a day-to-day business is administrative or managerial in nature. Filing, meetings, letters, communications, reports, billing and docketing are all integral, non-legal aspects of running a law practice. To deny the administrative roles of lawyers is to deny a foundational aspect of the profession.

There are incredibly strong links between management and legal skills. A firm can have the best of intentions as group of lawyers, but without the best of management and organizational skills, it won't provide legal services as best as it otherwise could. At a more practical level, most lawyers need to profit in order to continue to provide services. In fact, the argument could be made that *pro bono* obligations, rules regarding mandatory acceptance of cases (such as the 'cab-rank' rule), and rules against abandoning important cases for non-payment of fees all recognize the profit-making motivation for most lawyers and create exceptions to the rule of this motive. It seems their role is at least in part to ensure that the impetus for lawyers is not solely profit.

To construct a paradigm for firm management around profit, however, would be misleading and lend itself to an organizational model open to lax controls and arbitrariness. A more useful and beneficial model, for both the lawyer and client, is a client-focused model. Clients require cost-effective

¹ As opposed to legal profession *regulation*, which is concerned with the management of a profession as a whole in the interests of the public as a whole. Legal profession management is concerned with the management of a particular set of lawyers in the interests of their particular clients.

provision of quality legal services, and this requires proper, rigorous management skills and processes. This shouldn't be anathema to the ideal of lawyers acting in the interest of justice or shirking their professional responsibility. Rather, it should be seen as adherence to the ethical obligation that exists in virtually every professional code of conduct to provide quality, efficient service to clients.

A good organizational model will incorporate seven key features, all of which revolve around the axis of finance, marketing and production. A strong management framework is necessary to ensure a smooth interaction between these aspects of the model. Excellent lawyers must be supplemented by excellent managers, and often must act as managers themselves to ensure they can provide the best legal services in the most efficient and appropriate manner to their clients.

3. Management Framework

As noted above, management is an integral aspect of any lawyer's practice, whether a sole practitioner or a firm partner. Poorly managed firms may get by on their legal talent, but the best managed firms will not only attract the best lawyers, but enhance the provision of their legal services to clients. The model becomes one of self-perpetuating reinforcement, that builds upon the myriad skills of managers and lawyers to provide continuously improving service to clients.

Any good management framework is rooted in discipline. Every manager must be disciplined in the role he or she plays in running the firm. An effective manager plays a number of roles within the firm, many of which extend beyond mere administrative tasks. They are symbols of the firm, particularly to clients and the external world. They act as leaders within the firm. They are liaisons for internal and external relations, building networks both inside and outside of the firm. They monitor information on an ongoing basis, distribute information appropriately to firm members, and act as spokespersons in sharing information with non-firm members. A manager also acts as an entrepreneur, one who is looking for ways to positively change the firm and implementing plans for doing so. A manager will act as a troubleshooter for the firm, particularly when assessing internal systems and processes. A manager also acts as a resource allocator, scheduling, programming and authorizing the distribution of resources through the firm. Finally, a manager is a negotiator on behalf of the firm.

These tasks are essential to the functioning of a law firm, but they can only be performed by someone who is attuned to the general skills of being a manager regardless of their formal duties. A good manager understands the role that the firm as a whole expects him/her to play, allowing her to pursue the firm's agenda. Also, she will accept her management duties willingly, and not because she feels compelled to do so. Good managers take care of their time, and also set aside time to reflect on the goals, directions and needs of the firm, as opposed to solely involving themselves in the day-to-day running of the organization. Managers should learn the process of making decisions, make decisions on the best available information, and develop their ability innovate and introduce change to the firm. As well, a good manager understands that the internal dynamics of a firm are opportunities for introducing change. Managers must delegate, and they must also understand their own strengths and weaknesses in order to properly delegate and assume responsibility.

In order to select the leadership of a firm, the members need to look beyond lawyering skills and examine the managerial skills of candidates. The best lawyers will not necessarily make the best managers, and although it will come as a blow to the self-esteem of some, it is preferable to have a proper manager, as opposed to one who is appointed by sheer dint of legal skill and experience. Lawyers or candidates who can plan effectively; are creative; deal well with criticism; are persistent, confident, and good communicators; are risk-takers; are self-motivated; and, set and meet goals make the best managers.

As such, the best managers for firms, and virtually every other business organization is usually a professional manager, not a lawyer. Of course, in smaller firms, it isn't always possible to seek out a professional manager, and a lawyer often assumes double duty as practitioner and manager. In these situations in particular, one is aided by the institution of a flexible, decisive management structure that focuses on the three aspects of firm management – finance, marketing and service production. Three managers individually responsible for each area is the optimal system. From amongst this trio, one will usually stand out as the most capable leader. Together, the three should define a management structure that meets the needs of the firm, particularly in relation to size and resources.

4. Strategic Planning

The development of a management structure is part of the necessary strategic management and planning that a firm must regularly undertake. Good planning will focus the firm on its goals, improve communication and leadership, give managers the resources to do their jobs, and create a rational distribution of resources throughout the firm. Strategic planning is a framework for change, allowing firms to understand what they should do to prepare for the future.

The planning process itself is ongoing, but at the initial stages should be inclusive. Members ought to get together to assess the needs and resources of the firm, and its ultimate goals. A mission statement may be developed as part of the process. When laying down its goals, the firm must outline specific strategies to meet these goals. Dedicated timelines for implementation and review must be instituted, and the tasks must be allocated. People must be made responsible for each task, and held accountable in their roles as managers.

Strategic planning lays a foundation for a firm and its managers to follow. It must be an ongoing process. Plans, priorities, and business environments change regularly, and managers and members lose focus or are distracted by other mundane tasks. This makes it paramount to revisit the planning process and documents on a regular basis, to ensure the firm is going in the direction it wants.

5. Marketing

A key component of planning and management is marketing. In the context of a law firm, marketing means servicing clients. Client service should be the guiding light for every law firm, and so marketing administrators must be part of the core management team. This is the best way to ensure the interests of clients are always considered when decisions are being made at the managerial level. In addition to service management, the client-firm relationship must be expanded to be a partnership. The firm needs to listen to the needs, desires and expectations of clients in order to be able to effectively serve them. In order to ensure members are ready to properly serve clients, the firm must train its staff in the art of customer service. The firm must also create a perception, inside and outside the firm, that clients are at the core of the firm's mission. They are the most important part of the firm, more important than managers or lawyers, and relationships with clients will drive the firm forward.

As well, firms should introduce performance standards that focus on clients, assessing whether lawyers, in performing their legal duties, are also meeting the requirements for serving customers. A good firm is also selective when it comes to clients, ensuring the needs, wants and expectations of the client match up with the services offered by the firm. Finally, a well-marketed firm will reward those lawyers who best meet client needs.

6. Financial Management

Proper financial management is integral to running an effective law firm. Financial management includes accounting and record keeping, as well as profit-making. The three main areas of financial records are operating information, management accounting, and financial accounting. An effective financial system will involve three further systems: a solid accounting system, proper budgeting, and effective financial controls and safeguards.

Operating information is merely the collection of raw internal data, such as billable hours and docketing. It should include time inventories, revenue accounts, accounts receivables, and accounts payable. This raw data is used to generate management accounting information, which becomes internal assessments and documents. These documents are used for strategic planning purposes, and creating financial policies, and measuring performance. Financial accounting information is documentation produced for external use, for law societies, banks, and governments.

The financial system must be invested in and properly managed. The accounting system itself will almost always have to be produced by external accountants, not the lawyers. It must be simple and flexible, and have a useful chart of accounts incorporated into it. The budget is a simple financial projection of estimated profits and expenses. A good chart of accounts, mentioned above, is of tremendous value. It breaks down the accounts into simple but detailed categories of assets, liabilities, revenues and expenses. The chart is used to determine resource needs and allocation, and is essential to good budgeting. Partner and member expectations of work and profit should be incorporated into the budget forecast. Then, throughout the year these billing expectations and trends can be assessed with billing realities, allowing the firm time to remedy any problems. Financial control systems involve direct and indirect controls. Expenses can be affected by changing the lawyer-staff ratio. As well, strict requirements for regular time keeping will show an increase in profits nearly immediately. The firm should also set reasonable billing rates for

each member and the market. As well, there must be effective bill collection mechanisms in place. Unbilled hours must also be monitored, to ensure work-in-progress is eventually billed in a timely fashion. Finally, overhead and operating costs must be strictly monitored at all times, even when profits are up.

7. Human Resource Management

As shown by the discussion of managers and management above, the importance of good people in the proper roles cannot be overestimated. Human resource management is one part recruitment or selection, and one part maintenance. Without the proper people continually engaged in the proper work, a firm is bound to falter.

a. Maintenance

In regards to maintenance of human resources, there are two areas that a firm must focus on. It must develop the self-esteem of its staff and lawyers, and it must respond to the needs of clients in their interactions with members of the firms. Disgruntled employees will create disgruntled relationships with clients who will ultimately become unsatisfied. Relationships with clients and co-workers must be fully developed, and this is best done through team management.

Team management includes all members, staff, lawyers and partners, in the management of the firm. The opinions of all are tested and valued through debate and open communication. Such valuations serve to enhance the self-esteem of all involved, and help motivate workers at the same time. Positive reinforcement is probably the best motivator for employees, and participatory management is the best way to ensure employees remain committed and motivated.

When employees are assessed on the basis of their work performance, and not their staff position, when their ideas are included, when their manager acts as a resource and enabler and not a dictator, when open communication flows between all employees, when mutual support and cooperation are commonplace, then firm employees will be as motivated as possible. A smart firm will create these conditions in a number of ways. It will give people the authority, autonomy and responsibility to make decisions, compelling them to be involved in the firm management. As well, it will encourage the articulation of goals and comments from all employees. The firm won't let rigidity prevent

creativity and innovation that solves problems and helps the firm. In addition, the firm will position itself and its employees so they can best do their jobs of serving clients. Finally, a firm will focus on its values and missions, and allow itself and employees to adapt to changing conditions in order to adhere to these values. In so doing, they will encourage employees to seek ways to improve the firm.

Another key element in human resource management is the partnership arrangement. A good partnership agreement is essential to running a firm. Each partner or potential partner should express his or her personal and professional long- and short-term goals to the others. Once these goals are set, then the issue of compensation must be dealt with, as it can otherwise be corrosive. Specific compensation goals must be developed, in order to develop a system of properly dividing profits. The partners should decide what they want to reward with compensation – business development, billable hours, legal skill, etc. – and develop a system that focuses on the selected factors. Some factors in developing a compensation agreement may include fee billing, fee receipt, billable and non-billable time, client development and recruitment, and overhead reduction.

Before entering into a partnership agreement, lawyers must take an honest look at themselves and their prospective partners. If there is not a personality fit between the partners, if they will be unable to work together harmoniously, if there will be constant friction, it may be best to refrain from entering into an agreement. The agreement, if signed, will be impossible to maintain.

A final part of maintenance includes the training of employees. All employees and staff must receive ongoing, regular professional development that is targeted to both their current jobs and future needs, as determined by the firm's requirements. People should be encouraged to become better at their jobs, but also to aim upwards. Such professional development creates an engaged, motivated asset base for the firm to rely upon.

b. Recruitment

Before a staff can be maintained, involved, and focused on the firm and its clientele, it must be hired. Recruitment and selection are of paramount importance. In much the same way one cannot maintain a law firm when the

partners are at odds, the firm will not perform optimally when the wrong people work there.

The best recruiters are thorough and professional in their work. Job descriptions and duties are strictly defined in advance of any hiring notice. The requisite skills and abilities are then derived from these descriptions. As well, proper and adequate compensation must be set. Remember the value the employee will bring to your firm, and the value it will take to bring the employee. A variety of recruiting options – internal, external HR firms, and informal services such as newspapers and trade magazines – must be utilized to canvass all the best available candidates. In addition, professional, planned, rigorous and standardized interviews must be conducted to ensure all the necessary information is gathered and can be compared to other candidates. All references should be checked, and the hiring decision should be made immediately. Once hired, the firm should contact with the employee until he or she actually starts at the firm, in order to encourage them and foster a positive, eager mindset.

8. Producing Legal Services

Productivity is the best barometer of a management system and style. Each manager should be able to assess her own performance based on the productivity of her team and herself. In order to be the most productive manager possible, a good manager will focus on enhancing the firm's key resources: capital, physical assets, time and knowledge. The firm's capital must be located and assessed. Can it be redistributed so as to enhance productivity, instead of supporting unproductive areas such as accounts receivable or unbilled work hours? The improvement of physical assets is also critical. Space must be efficiently managed, as must other resources, particularly technological ones. Lawyers must be trained to use computers and other new technology, particularly information sources, so as to maximize their efficiency. Time management skills must be adopted. An employee should audit how he or she spends his or her time, and determine whether the tasks performed ought to be done by others. Important short and long-term goals and priorities must be developed, and then the strategies for achieving them scheduled. Finally, technical knowledge must be enhanced. This can be done through precedent systems, case management sharing systems, technological training and a variety of other tools.

9. Information Management

Information is an incredibly vital tool that no successful firm can afford to neglect. Efficient information management will have a tremendous effect upon client service, improving administrative operations, service delivery, cost reduction, faster response and delivery times, and the automation of marketing activities. Effective information management and use of technology can be a foundation for firm growth.

The use of computers is critical to information management. While a great deal of capital must be outlaid, the benefits are widespread. Computers can lower costs by reducing the need for physical space, doing the work of several employees, and eliminating redundant practices. They also improve reaction and service delivery times, providing better information for planning and forecasting, allowing more information to be accessed quickly so as to permit quicker evaluations, and reducing turnaround time on jobs. Also, computers can improve accuracy in record keeping and work performed, as well as improving the quality and quantity of information available to management.

Lawyers must play an integral role in the process of developing an information management system. The firm must first decide the business needs and professional responsibilities to be satisfied by the information management system. It must then ensure that these requirements are conveyed to the system designer, and the system created is by the lawyers and not a computer company. Also, the computers and system should be treated as a resource for cost-reduction, rather than an ongoing expense. They should be fully utilized to ensure the firm is operating as efficiently as possible. In this vein, an inability to access legal resources should be seen as a business problem, not a computer error. The access to information is of critical importance to legal practice, much more so than a computer problem, so it should be treated as such.

A good information management system will incorporate a set of protocols and sub-systems that direct day-to-day client service. A client management service will act as a database of all relevant client and case information, including the scope of the retainer. On top of this, a tickler or reminder system will ensure that all deadlines and tasks are completed on time. The tickler system must be centralized, out of the hands of only the individual lawyer. It must provide advance and final notices for all deadlines and tasks to be met, and it must allow lawyers to distinguish between the most urgent notices. Finally, it must be a standardized system used by the firm with strict

enforcement rules. A tickler system may be computerized, or it may consist of a secretary placing reminder cards in the lawyer's mailbox on a daily basis. As well, written systems for completing legal work will bolster the first two systems. These written systems are essentially legal procedure manuals that allow tasks to be easily completed and assessed. They include instructions on completing the task, a checklist of requirements, a reference guide for the process as a whole, act as a control on inexperienced staff or lawyers, help maintain standards, and document the completion of tasks. Finally, an information distribution system for both clients and staff is necessary to keep both groups informed about the cases at hand.

10. Conclusion

Effective firm management and organization depend upon good managers developing good internal practices that are aimed at serving the needs of clients. A well-managed firm acts in keeping with its ethical obligations, and helps serve the public, through the provision of cost-effective, quality services. In a jurisdiction where law firms are relatively new and the legal limits untested, the development of a firm along the lines of the model suggested herein will provide a basic platform allowing the members to manage the best law firm they can.